

GALICIAN ECONOMIC JOURNAL

https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu

Scientific Journal

Issued 6 times a year

Founded in September, 1996

№ 2 (87) 2024

https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2024.02

Founder and publisher:

Ternopil Ivan Puluj National Technical University

List of journals ISSN 2409-8892

Copyright 19.08.2010 KB № 17319-6089ПП

Approved by the order of Ministry of Education and Science of Ukraine from 06.03.2015 № 261 as a scientific professional edition.

Recommended by the Scientific Council of the Ternopil Ivan Puluj National Technical University, Protocol No 4, 23.04.2024.

Editorialboard:

Spivak S. M. (chief editor), Krause O. I. (associate editor), Korolyuk T. M. (executive editor), Buyak L. M., Luchko M. R., Lobodina Z. M., Marynenko N. Yu., Panukhnyk O. V., Rohatynskyy R. M.

International editorialboard:

Zelinska A. (Poland), Ciobanu G. (Romania), Škoda M. (Slovakia).

Editorial office address: Ternopil Ivan Puluj National Technical University,
56, Ruska Str.
Ternopil 46001, Ukraine.
Tel. (067) 39474 96.
Fax: (380) 352 254983.
E-mail: galician.visnyk@gmail.com

All rights reserved. No part may be reprinted or translated without the prior permission of the author or editorial board.

Editorial staff does not always share the author's opinion and is not responsible and assumes no liability for any factual mistakes made.

<http://elartu.tntu.edu.ua/handle/123456789/228>

Translation into English by S. M. Spivak.

Managing Editor Ye. I. Grytsenko.

Printers reader N. B. Koval.

Art Editor, design, typist N. B. Koval.

ISSN 2409-8892

© Ternopil Ivan Puluj National
Technical University, ... 2024

Засновник і видавець:

Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя.

Реєстраційний номер ISSN2409-8892.

Затверджено наказом Міністерства освіти і науки України від 06.03.2015р. № 261 як наукове фахове видання.

Свідоцтво про реєстрацію друкованого засобу масової інформації КВ № 17319 – 6089 ПР від 19.08.2010 р.

Згідно з наказом Міністерства освіти і науки України № 409 від 17.03.2020 р. науковому фаховому журналу «Галицький економічний вісник» присвоєно категорію «Б».

Рекомендовано до друку вченою радою Тернопільського національного технічного університету імені Івана Пулюя 23.04.2024 р., протокол № 4.

Редакційна колегія:

Співак С. М. (головний редактор), Краузе О. І. (заступник головного редактора), Королюк Т. М. (відповідальний секретар), Буяк Л. М., Лучко М. Р., Лободіна З. М., Мариненко Н. Ю., Панухник О. В., Рогатинський Р. М.

Міжнародна редакційна колегія:

Зелінська А. (Польща), Чобану Г. (Румунія), Шкода М. (Словаччина).

Адреса редакції: 46001, Тернопіль, вул. Руська, 56.
Тернопільський національний технічний університет
імені Івана Пулюя.
Телефон: (067) 394 74 96.
E-mail: galician.visnyk@gmail.com

Усі права захищені. Передрук і переклади дозволяються лише зі згоди автора та редакції.

Редакція не завжди поділяє думку автора й не відповідає за фактичні помилки, яких він припустився.

<http://elartu.tntu.edu.ua/handle/123456789/228>

Переклад *С. М. Співак*.
Редактор *Є. І. Гриценко*.
Коректор *Н. Б. Коваль*.
Комп'ютерне макетування *Н. Б. Коваль*.

CONTENT

ECONOMICS

<i>Nadia Syniura-Rostun, Iryna Leshchukh.</i> Problems of loss of economic potential in regions of Ukraine as a result of military actions	7
<i>Yurii Semenenko.</i> The role of information technologies and artificial intelligence tools in enhancing the efficiency of employee recruitment, training and adaptation	20
<i>Tetiana Gutsan, Olha Melnykova.</i> Trends in the investment attractiveness of Ukraine under the conditions of marital state	30
<i>Iryna Danylyuk, Liudmyla Budnyk.</i> Technology of carrying out a comprehensive IT monitoring of the company	40
<i>Oksana Poplavska, Dmytro Khodatskyi.</i> Development of social and labor relations in Ukraine: opportunities for achieving sustainable development goals	50
<i>Liubov Syhyda, Ivan Malytskyi, Jinguo Mei.</i> Business process & risks: bibliometric and visualized analysis	60
<i>Serhii Spivak, Nataliya Harmatyi, Serhii Harmatii.</i> Simulation of the development of the financial structures of the national economy using modern tools of economic and mathematical modeling under risk conditions	69
<i>Oleh Nyzhnyk, Iryna Nyzhnyk.</i> Factors influencing the formation of an effective strategy for the development of innovation-oriented socio-economic systems	79
<i>Dmytro Dmytriv, Olena Dmytriv, Oleksandr Repak, Bogdan Michailyshyn.</i> Assessment of unprofitability of road transport of perishable goods in international traffic under the conditions of border blockade	84
<i>Olena Panukhnyk, Volodymyr Yanchynskyi, Oleksandr Kurakh.</i> «Green» building of Ukraine: the capacity of domestic business for the restoration and further inclusive development of the territories	93

ACCOUNTING AND TAXATION

<i>Hanna Hryshchuk.</i> Methodological aspects of the accounting policy of small enterprises	101
<i>Olena Yeremian, Natalia Stefanovich.</i> Analysis of taxation systems of IT-business subjects in Ukraine: advantages and disadvantages	107
<i>Serhii Spivak, Tetyana Korolyuk, Oleksii Dereichuk.</i> Organizational aspects and information support of the process of forming enterprise reports	116

FINANCE, BANKING, INSURANCE
AND THE STOCK MARKET

<i>Nataliia Moroz, Daria Adamenko.</i> Deposit policy of Ukrainian banks	122
--	-----

<i>Iryna Korpalo, Iryna Khoma.</i> Formation of an effective financial services market system	129
<i>Iryna lashchyk, Angelina Zhvalyuk.</i> Trends of bankruptcy and directions of financial recovery of enterprises under the conditions of marital state	137
<i>Eduard Yurii.</i> Research of the quantitative indicators of the functioning of the public procurement system in Ukraine	148
<i>Petro Viblyi, Yulia Korniiichuk.</i> The problem of attracting foreign investments in the conditions of war	155
<i>Oleksandra Manziy, Yuliya Senyk, Vitalii Pelekh, Andriy Senyk, Stanislav Andreychuk.</i> Use of neural networks for investment analysis problems	163

MANAGEMENT

<i>Tetiana Husakovska, Bohdan Voit.</i> Key message as a basis for strategic communication	175
<i>Maryna Yeshchenko, Ihor Tochonov, Tetiana Petlenko.</i> Strategic management of construction enterprises in a conditions of crisis situation	181

MARKETING

<i>Tetiana Borysova, Svitlana Khrupovich, Lyudmyla Halko.</i> Marketing research on the accessibility of services for people with disabilities in territorial communities of Ukraine	188
--	-----

BUSINESS AND TRADE

<i>Viktoriia Vasiuta, Bohdana Kurylo.</i> Problems of realization of the main functions of the wage in Ukraine	199
<i>Viktoriia Vasiuta, Viktoria Lobas, Oksana Zubko.</i> Current problems of small business development in Ukraine	207

INTERNATIONAL ECONOMIC RELATIONS

<i>Natalia Hrushchynska.</i> The economic component of the values of the modern digitalized world	214
<i>Viacheslav Makedon.</i> Assessment of the dynamics of the development of digital TNC in the conditions of the global economy	223

ЗМІСТ

ЕКОНОМІКА

<i>Надія Синюра-Ростун, Ірина Лещух.</i> Проблеми втрати економічного потенціалу регіонів України внаслідок військових дій	7
<i>Юрій Семененко.</i> Роль інформаційних технологій та інструментів штучного інтелекту в підвищенні ефективності підбору, навчання та адаптації працівників	20
<i>Тетяна Гуцан, Ольга Мельникова.</i> Тенденції інвестиційної привабливості України в умовах воєнного стану	30
<i>Ірина Данилюк, Людмила Будник.</i> Технологія проведення комплексного ІТ-моніторингу компанії	40
<i>Оксана Поплавська, Дмитро Ходацький.</i> Розвиток соціально-трудова відносин в Україні: можливості досягнення цілей сталого розвитку	50
<i>Любов Сигида, Іван Малицький, Цзінго Мей.</i> Бізнес-процеси та ризики: бібліометричний та візуалізаційний аналіз	60
<i>Сергій Співак, Наталія Гарматій, Сергій Гарматій.</i> Дослідження розвитку фінансових структур національної економіки з використанням сучасного інструментарію економіко-математичного моделювання в умовах ризиків	69
<i>Олег Нижник, Ірина Нижник.</i> Фактори впливу на формування ефективної стратегії розвитку інноваційно-орієнтованих соціально-економічних систем	79
<i>Дмитро Дмитрів, Олена Дмитрів, Олександр Репак, Богдан Михайлишин.</i> Оцінювання збитковості автомобільних перевезень швидкопсувних вантажів у міжнародному сполученні за умов блокади кордонів	84
<i>Олена Панухник, Володимир Янчинський, Олександр Курах.</i> «Зелена» відбудова України: спроможність вітчизняного бізнесу щодо відновлення та подальшого інклюзивного розвитку територій	93

ОБЛІК І ОПОДАТКУВАННЯ

<i>Ганна Грищук.</i> Методичні аспекти облікової політики малих підприємств	101
<i>Олена Єремян, Наталія Стефанович.</i> Аналіз систем оподаткування суб'єктів ІТ-бізнесу в Україні: переваги та недоліки	107
<i>Сергій Співак, Тетяна Королюк, Олексій Дерейчук.</i> Організаційні аспекти та інформаційне забезпечення процесу формування звітності підприємств	116

ФІНАНСИ, БАНКІВСЬКА СПРАВА,
СТРАХУВАННЯ ТА ФОНДОВИЙ РИНОК

<i>Наталія Мороз, Дар'я Адаменко.</i> Депозитна політика банків України	122
---	-----

<i>Ірина Корпало, Ірина Хома.</i> Формування системи ефективного ринку фінансових послуг	129
<i>Ірина Лащик, Ангеліна Жвалюк.</i> Тенденції банкрутства та напрями фінансового оздоровлення підприємств в умовах воєнного стану	137
<i>Едуард Юрій.</i> Дослідження кількісних показників функціонування системи публічних закупівель в Україні	148
<i>Петро Віблій, Юлія Корнійчук.</i> Проблема залучення іноземних інвестицій в умовах війни	155
<i>Олександра Манзій, Юлія Сенік, Віталій Пелех, Андрій Сенік, Станіслав Андрейчук.</i> Використання нейронних мереж для задач інвестиційного аналізу	163

МЕНЕДЖМЕНТ

<i>Тетяна Гусаковська, Богдан Войт.</i> Ключове повідомлення як основа стратегічної комунікації	175
<i>Марина Єщенко, Ігор Точонов, Тетяна Петленко.</i> Стратегічний менеджмент будівельних підприємств в умовах кризової ситуації	181

МЕРКЕТИНГ

<i>Тетяна Борисова, Світлана Хрупович, Людмила Галько.</i> Маркетингове дослідження доступності послуг для людей з обмеженими можливостями у територіальних громадах України	188
--	-----

ПІДПРИЄМНИЦТВО ТА ТОРГІВЛЯ

<i>Вікторія Васюта, Богдана Курило.</i> Проблеми реалізації основних функцій заробітної плати в Україні	199
<i>Вікторія Васюта, Вікторія Лобас, Оксана Зубко.</i> Сучасні проблеми розвитку малого підприємництва в Україні	207

МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ

<i>Наталія Грущинська.</i> Економічна складова цінностей сучасного цифровізованого світу	214
<i>Вячеслав Македон.</i> Оцінювання динаміки розвитку цифрових ТНК в умовах глобальної економіки	223

ECONOMICS

ЕКОНОМІКА

УДК 332.142.2:339.545

ПРОБЛЕМИ ВТРАТИ ЕКОНОМІЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ ВНАСЛІДОК ВІЙСЬКОВИХ ДІЙ

Надія Синюра-Ростун; Ірина Лещух

ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН
України», Львів, Україна

Резюме. Досліджено втрату економічного потенціалу регіонів України за період повномасштабних військових дій. Вказано, що основними руйнівними напрямками впливу війни на економічну діяльність стали пошкодження виробничих активів та інфраструктури, руйнування ланцюгів постачання, логістичні проблеми, посилення невизначеності тощо. Визначено, що скорочення обсягів ВВП залежатимуть від тривалості, інтенсивності та локалізації бойових дій. Показано регіони, що зазнають найвищих втрат валової доданої вартості через розташування у зоні ведення бойових дій або окупацію. До них належать Харківська, Донецька, Луганська, Херсонська, Запорізька області. Визначено, що серед основних проблем регіонів є втрата промислового потенціалу, спричинена руйнуванням підприємств, логістичними та іншими проблемами, що негативно впливає на соціально-економічну стабільність у регіонах. Виявлено, що військові дії спричинили дезінтегрованість регіонів, розрив зв'язків, виробничих ланцюгів, циклів та кооперації, що посилює просторові диспропорції між регіонами в економічній та соціальній сферах. Встановлено, що відновлення ендogenous потенціалу регіонів потребує вирішення низки проблем, які залежать не лише від географічного розташування та близькості до лінії фронту, але й від логістичних, енергетичних, безпекових викликів, які суттєво відрізняються за регіонами. Серед основних чинників зниження ендogenous потенціалу регіонів виокремлено логістичні та інфраструктурні проблеми скорочення експорту, що посилюють ризики втрати експортних ринків. Зазначено, що відсутність політики диверсифікації логістичних шляхів для експорту в мирний час стала однією з основних проблем економіки під час війни. Зазначено, що залізничні перевезення не спроможні компенсувати втрати морських шляхів для експорту продукції, зокрема через недостатню пропускну спроможність. Зауважено, що необхідно розвивати залізничну та логістичну інфраструктуру, а також альтернативні експортні шляхи сполучення за підтримки міжнародних партнерів. Виявлено, що несприятлива кон'юнктура на зовнішніх ринках стримує відновлення та розвиток стратегічних галузей промисловості. Зазначено, що для економічного розвитку держави важливого значення набуває зростання частки високотехнологічного промислового експорту.

Ключові слова: регіони, розвиток, ендogenous потенціал, експорт, логістичні проблеми, диспропорції.

https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2024.02.007

Отримано 10.01.2024

УДК 332.142.2:339.545

PROBLEMS OF LOSS OF ECONOMIC POTENTIAL IN REGIONS OF UKRAINE AS A RESULT OF MILITARY ACTIONS

Nadia Syniura-Rostun; Iryna Leshchukh

The State Institution «Institute of Regional Research named after M.I. Dolishniy
of NAS of Ukraine», Lviv, Ukraine

Summary. The loss of the economic potential of the regions of Ukraine during the period of full-scale military operations was studied. It is indicated that the main destructive directions of the war's impact

on economic activity were damage to production assets and infrastructure, destruction of supply chains, logistical problems, increased uncertainty, etc. It was determined that the reduction of GDP will depend on the duration, intensity, and localization of hostilities. The regions experiencing the highest losses of gross added value due to location in the war zone or occupation are shown, including the Kharkiv, Donetsk, Luhansk, Kherson, and Zaporizhia regions. It was determined that among the main problems of the regions is the loss of industrial potential caused by the destruction of enterprises, logistical, and other problems, which negatively affect the socio-economic stability in the regions. It was revealed that the military actions caused the disintegration of regions, and the breakdown of connections, production chains, cycles, and cooperation, which exacerbates spatial disparities between regions in the economic and social spheres. It has been established that restoring the endogenous potential of the regions requires solving a number of problems that depend not only on the geographical location and proximity to the front line, but also on logistical, energy, and security challenges that differ significantly by region. Among the main factors of reducing the endogenous potential of the regions, logistical and infrastructural problems of export reduction are singled out, which increases the risks of losing export markets. It was noted that the lack of a policy of diversification of logistics routes for export in peacetime became one of the main problems of the economy during the war. It is noted that railway transportation is unable to compensate for the loss of sea routes for the export of products, in particular, due to insufficient carrying capacity. It was noted that it is necessary to develop railway and logistics infrastructure, as well as alternative export routes with the support of international partners. It was found that the unfavorable situation in foreign markets restrains the recovery and development of strategic industries. It is noted that the growth of the share of high-tech industrial exports is important for the economic development of the state.

Key words: regions, development, endogenous potential, export, logistical problems, disparities.

https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2024.02.007

Received 10.01.2024

Постановка проблеми. Війна РФ проти України, яка розпочалася 24 лютого 2022 р., спричинила безпрецедентну гуманітарну кризу, зниження економічної динаміки і втрату ендogenous потенціалу регіонів країни. Наслідки війни супроводжуються щоденними втратами виробничого та інфраструктурного потенціалу територіальних громад України, руйнуванням виробничих потужностей, прямими та суміжними інвестиційними втратами, скороченням зайнятості в продуктивному виробництві. Уже в перший рік війни (лютий 2022 р. – лютий 2023 р.) обсяг збитків, завданих українській економіці військовим вторгненням, враховуючи непрямі втрати, недоотриманий прибуток підприємств та втрачений ВВП, експертні кола оцінили у 700–750 млрд доларів США. З них понад 5 млрд доларів США становлять збитки, завдані об'єктам енергетики, включаючи сонячні, вітрові та гідроелектростанції, розташовані переважно на півдні країни в Херсонській та Миколаївській областях. Падіння експорту з України у 2022 р. склало 35%, а ВВП – 30%. Індекс споживчих цін (інфляція) за підсумками 2022 р. досяг 28%. Середньозважений показник безробіття – 30% (тобто кожен третій економічно активний українець шукав роботу і не знайшов її) [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми функціонування економіки під час війни та обсяги втрат уже намагались оцінити провідні вітчизняні дослідники та науковці-економісти. В. Геєць [2] визначає їх на рівні від 22 до 46% ВВП, промислового виробництва – близько 50%, експортних надходжень – 48%, капітальних інвестицій – 45%. Е. Лібанова [3] загальну чисельність переміщеного внаслідок збройної агресії населення оцінює в 7,5 млн осіб. Крім того, науковцями Інституту регіональних досліджень опубліковано праці, присвячені аналізу викликів економічного розвитку регіонів України в умовах війни [4; 5], дослідження науковців Національного інституту стратегічних досліджень зосереджуються на актуальній аналітиці розвитку галузей економіки у воєнний час [6]. Однак кількість та різносторонність проблем, з якими зіткнулися регіони України у цей складний період, а також динамізм їх розвитку робить кожне дослідження у цьому напрямі важливим та актуальним.

Метою дослідження є виокремлення основних проблем, спричинених військовими діями, що деструктивно впливають на економічний розвиток як держави загалом, так і окремих регіонів.

Постановка завдання. Для досягнення поставленої мети визначено такі наукові завдання: за допомогою аналізу відкритих інформаційних джерел і статистичної інформації виокремити основні проблеми, що визначають втрати економічного потенціалу регіонів; визначення рівня та обсягів втрат у просторово-секторальному вимірі. Для вирішення поставлених завдань використано методи аналізу, синтезу, системний та графічний.

Виклад основного матеріалу. Основними напрямками впливу війни на економічну діяльність стали пошкодження виробничих активів та інфраструктури, руйнування ланцюгів постачання та попиту, логістичні проблеми, втрати робочої сили, посилення невизначеності та підвищення ризиків, що негативно впливає на макроекономічну стабільність, як наслідок, очікується скорочення ВВП.

Скорочення обсягів ВВП залежатимуть від тривалості, інтенсивності та локалізації бойових дій та за різними прогнозними оцінками складатимуть від 35% до 45% [7]. Варто врахувати збитки української економіки від втрати ендегенного потенціалу Донецької, Луганської областей і Криму внаслідок їх окупації, а також ведення на цих територіях перманентних бойових дій у 2014–2021 рр. За оцінкою міжнародних експертів [8], загальний обсяг продукції, яку Україні не вдалося виготовити через конфлікт з РФ, становив 280 млрд дол. (до 40 млрд дол. щороку або 19,9% ВВП України до конфліктного рівня). Анексія Криму у 2014 р. коштувала Україні до 58 млрд дол. невиробленого ВВП, а конфлікт у Донбасі – до 14,6 млрд дол. щороку протягом 2014–2020 рр. (у цілому приблизно 102 млрд дол.). Ці події також негативно вплинули на торгівлю та інвестиції (втрачено приблизно 72 млрд дол. інвестицій; до того ж, мало місце зниження довіри інвесторів до економіки України в цілому), що спричинило значні втрати активів і недоотримання податкових надходжень. Водночас постійне зниження експорту призвело до загальних втрат країни в розмірі приблизно 162 млрд дол., а сукупні втрати Україною основних фондів у Криму і Донбасі від знищення чи пошкодження активів становили 117 млрд дол. В умовах же повномасштабного вторгнення РФ загальні втрати України (станом на кінець травня 2022 р.) оцінюються Міністерством економіки України у 600 млрд дол., з яких майже 95 млрд – це прямі втрати від пошкодження інфраструктури.

За прогнозами аналітиків Українського інституту майбутнього [9] у 2023–2024 рр. вітчизняній економіці слід очікувати дефіциту інвестиційного ресурсу. Частка інвестицій у капітал не перевищить 10–15% ВВП, а зовнішні інвестиції майже не надходитимуть. На тлі низької бази порівняння ВВП демонструватиме позитивні темпи зростання у 2023–2024 роках (відповідно +2,7% та +4,5%), проте фактично відбуватиметься «топтання» економіки на місці, консервація наявних проблем і старих політик. Експерти прогнозують концентрацію українського виробництва навколо військово-промислового комплексу, унаслідок чого більшість секторів промисловості увійде в стагнацію. Це не означає, що обсяги виробництва падатимуть, а розвитку бізнесу не відбуватиметься.

Прогнозовані втрати ВДВ за регіонами у 2022 р. залежатимуть, окрім вище перерахованих факторів, також від інтенсивності проведення бойових дій та обсягів окупації території. Станом на 13.09.2022 р. 22% території України була розташована в зоні бойових дій або окупована. Найважчою продовжує залишатися ситуація у Харківській, Донецькій, Луганській, Херсонській областях, які повністю окуповані або розташовані в зоні постійних бойових дій, у Запорізькій області – 84% території, Миколаївській – 50%. Загалом ці регіони у 2020 р. продукували 29,3% ВВП держави. Така ситуація повністю або частково унеможливує ведення економічної діяльності у цих регіонах, що здійснює негативний вплив на їх ендегенний розвиток як станом на сьогодні, так і у найближчій перспективі.

Втрата промислового потенціалу. У перший місяць війни в Україні було зруйновано понад 40 промислових підприємств, законсервовано одну атомну електростанцію. До середини квітня 2022 р. активні бойові дії тривали на території дев'яти областей України і в м. Києві, загальна частка яких у обсягах реалізації промислової продукції у 2021 р. становила 44,5%. Під загрозою опинився промисловий потенціал лідерів індустріального розвитку – Дніпропетровської і Запорізької областей, які зазнали значних руйнувань інфраструктури внаслідок ракетних ударів. Частки цих областей у структурі реалізації промислової продукції у 2021 р. становили відповідно 18,7% і 8,4%. Науковці Інституту економіки та прогнозування НАН України [1] оцінюють незворотні втрати промислового потенціалу в 30%. Станом на кінець I кварталу 2023 р. втрати вітчизняної промисловості оцінюються на рівні майже 45 млрд доларів США, а видобувної галузі та енергетики – 27,2 млрд доларів США [10].

Загалом, у перший рік війни пошкоджено або зруйновано щонайменше 426 великих й середніх приватних підприємств та держкомпаній, проте кількість зруйнованих підприємств може бути суттєво вищою, оскільки наразі немає інформації щодо стану промислових об'єктів на тимчасово окупованих територіях. Значна кількість підприємств, на які припадає близько третини промислового потенціалу, скоротила свою діяльність через втрату чи ускладнення доступу до сировинних ресурсів і ринків збуту, а також вимушену міграцію промислово-виробничого персоналу. Зазнали повного руйнування або пошкоджень, які не підлягають ремонту, такі промислові гіганти, як металургійний комбінат «Азовсталь» (розмір активів 1 444 млн дол. США), Кременчуцький НПЗ (розмір активів 374 млн дол. США), ДП НВКГ «Зоря» – «Машпроект» (розмір активів 137 млн дол. США), Coca Cola Beverages (розмір активів 105 млн дол. США), ПрАТ «Ветропак Гостомельський Склозавод» (розмір активів 92 млн дол. США) та ін. Крім того, значно постраждали чимало інших потужних промислових підприємств, зокрема: Маріупольський металургійний комбінат (м. Маріуполь; розмір активів – \$1 893 млн; експортував свою продукцію у понад 50 країн світу); ПАТ «Запоріжсталь» (м. Запоріжжя; третій за масштабами виробник металопродукції в Україні, володів повним виробничим циклом випуску металургійної продукції); «АрселорМіттал Кривий Ріг» (м. Кривий Ріг; найбільше підприємство гірничо-металургійного комплексу України, компанія працювала у складі міжнародної корпорації ArcelorMittal – найбільшого іноземного інвестора в Україні); Українські енергетичні машини (розмір активів – \$417 млн; турбінобудівне підприємство); ДП «Антонов» (розмір активів – \$385 млн; авіабудівний концерн). У 2020 р. зазначені компанії увійшли до рейтингу топ-200 найбільших платників податків за версією онлайн-журналу «Рейтинг. Бізнес в офіційних цифрах» [11]. За нашими розрахунками, цими п'ятьма компаніями сумарно було сплачено до бюджету 4,4 млрд грн. У 2020 р. обсяг видатків державного бюджету України на духовний і фізичний розвиток становив 9,8 млрд грн, на охорону навколишнього природного середовища – 6,6 млрд грн, на ЖКГ – 0,09 млн грн. Крім зазначених вище об'єктів, у перший рік війни було зруйновано/пошкоджено близько 30 об'єктів енергогенерації та 9 ядерних об'єктів (це не лише АЕС, а й, наприклад, ядерна установка у м. Харкові, призначена для наукових досліджень). До колосальних збитків призвів також підлив російськими бойовиками Каховської гідроелектростанції. Зокрема, унаслідок зазначеної події завдано збитки екології, які в грошовому еквіваленті оцінюються у понад 1,5 млрд доларів США [10].

Усі зазначені вище об'єкти промисловості надавали робочі місця населенню України і були платниками податків. Але в умовах втрати виробничого потенціалу значно знизилася база оподаткування, від'ємним є і сальдо торговельного балансу. Мають проблеми з логістикою через обмежені можливості «Укрзалізниці» і закриття портів Чорного моря підприємства, що забезпечують сировиною металургійні

комбінати. Продовження бойових дій призведе до зростання виробничих і експортних втрат, підвищить імовірність зупинення інших підприємств. У свою чергу, підприємства легкої промисловості зіткнулися з проблемами купівлі валюти для імпорту, переривання ланцюгів постачань, недостатнього кадрового забезпечення й релокації виробництв, розташованих на територіях, де відбуваються активні бойові дії [1]. Крім того, сьогодні в промисловості загалом загострилися проблеми ринку праці й кадрового забезпечення, є значний дисбаланс у зайнятості та брак місць прикладання праці, але водночас спостерігається «кадровий голод» на підприємствах «Укроборонпрому».

Військові дії спричинили дезінтегрованість регіонів, розрив зв'язків, виробничих ланцюгів, циклів та кооперації, що спричиняє посилення просторових диспропорцій між регіонами в економічній та соціальній сферах. На початку повномасштабної війни більшість підприємств були дезорієнтовані щодо можливостей та напрямів подальшої діяльності. Якщо підприємства, що розташовуються у відносно безпечних регіонах поступово відновлюють власну діяльність, то здійснення економічної діяльності у фронтових та на прифронтових територіях є неможливим через постійні обстріли, руйнування/пошкодження виробничих потужностей та енергетичної інфраструктури, вимушену міграцію працівників. Така ситуація деструктивно впливає на ендогенний потенціал та можливості розвитку цих регіонів. Найвищих втрат зазнали і продовжують зазнавати традиційно індустріальні регіони України, що концентрували значні виробничі потужності та сектори промисловості, які складно піддаються релокації. Зокрема, регіонами, у яких промисловість зазнала найвищих втрат, стали Донецька область – 4,2 млрд дол. США (51,7%), Харківська область – 0,9 млрд дол. США (11,2%) та Київська область – 0,6 млрд дол. США (6,9%).

Проблеми, що негативно впливають на функціонування підприємств під час війни мають чіткі галузево-регіональні особливості, що зумовлені розірванням логістичних та виробничих ланцюгів, втратою ринків збуту продукції, браком обігових коштів та сировини, зростанням цін та падінням купівельної спроможності тощо. Понад 20% підприємств зупинили експорт із початком війни та не змогли його відновити у 2022 р., у 2023 р. таких підприємств залишалось ще 14% [12]. У регіональному розрізі частка підприємств, які мали проблеми з відновлення експорту у 2022 р., приблизно мають такий вигляд: 10% у Київській, 36% – у Чернігівській, 38% – у Дніпропетровській, 21% – у Кіровоградській та 27% – у Волинській областях. У 2023 р. відбулася певна стабілізація ситуації, а відтак у Вінницькій, Івано-Франківській, Київській, Львівській, Одеській, Полтавській, Рівненській, Тернопільській та Чернігівській областях усім підприємствам вдалося відновити експортну активність. Найскладнішою ситуація залишається у Житомирській та Дніпропетровській областях, у яких відповідно 63% та 72% не мали експорту впродовж останнього року, хоча мали його до війни. Як бачимо, виробництво та експорт зазнає деструктивного впливу війни незалежно від наявності бойових дій безпосередньо на території регіонів, а й від низки інших деструктивних факторів.

У галузевому вимірі слід зазначити (станом на серпень 2022 р. [13]), що зростання цін на сировину та матеріали найбільш гостро відчули поліграфічна та хімічна промисловість, виробництво металу, металообробки та будівельних матеріалів. Сфера послуг найбільше потерпала від браку обігових коштів тощо. На другому році повномасштабної війни серед основних проблем, що перешкоджають бізнесу розвиватися (зокрема в галузях машинобудування, деревообробки, виробництва будівельних матеріалів, харчової промисловості) залишаються транспортні проблеми. Крім того, з активізацією міграційних процесів та мобілізацією працівників зростає брак робочої сили, який відчувають більше 50% підприємств. У хімічній промисловості посилюються проблеми, пов'язані з розривом ланцюгів постачання.

У 2023 р. повноцінно змогли відновити роботу підприємства в Івано-Франківській, Львівській, Одеській, Полтавській, Тернопільській, Рівненській та Вінницькій областях [12]. Напруженою ситуація залишається у прифронтових регіонах, зокрема Харківській та Запорізькій, у яких лише 10% і 3% підприємств працювали на високу завантаженість. Для відновлення ендogenous потенціалу регіонів Україна потребує вирішення найбільш деструктивних проблем, які залежать не лише від географічного розташування, але й від логістичних, енергетичних, безпекових викликів, які можуть суттєво відрізнятись за регіонами.

В силу обставин, в яких опинилася економіка України, одним із напрямів її стратегічного розвитку, окрім ІТ індустрії, стає індустрія «military tech». Україна перетворилася на величезний полігон, де випробовують сучасні військові технології. За дослідженням Fortune Business Insights [14] глобальний ринок лише військових БПЛА у 2022 р. становив 11,73 млрд дол. США із прогнозом зростання до 30,86 млрд дол. США у 2029 р. Враховуючи, що дослідження було здійснено раніше за початок повномасштабної війни на території України, можна припустити, що обсяги зростання у цьому сегменті ринку будуть ще вищими. Українські розробники за належної фінансової підтримки впевнено можуть конкурувати на світовому ринку з точки зору ціна-якість і підтверджених військовими діями характеристик, оскільки їхня техніка уже активно використовується у військових цілях.

Логістичні та інфраструктурні проблеми скорочення експорту, ризику втрати експортних ринків, що веде до зниження ендogenous потенціалу регіонів. Основними складовими товарного експорту України станом на 2021 р. були сільськогосподарська та металургійна продукція, відтак саме на ці галузі зазнали найбільших втрат за час воєнних дій (табл. 1). Крім того, зі зростанням тривалості війни посилюються ризики втрати експортних ринків для України, оскільки виробничі ланцюги постачання функціонують обмежений період часу. Якщо воєнні дії тривають більше року, імпортери шукають заміну, відбувається релокація торговельних потоків світової торгівлі, укладаються нові преференційні торговельні угоди з метою зниження витрат на торгівлю [15].

Таблиця 1. Структура основних товарів українського експорту

	Обсяг експорту, млн дол. США				Частка експорту у % до загального обсягу				Темп зростання експорту, %
	2019	2020	2021	2022	2019	2020	2021	2022	2022/2021
Чорні метали	8736,0	7690,6	13950,1	4532,4	17,5	15,6	20,5	10,3	32,5
Зернові культури	9633,3	9410,7	12343,8	9108,2	19,2	19,1	18,1	20,6	73,8
Руди, шлак і зола	3590,2	4420,7	7119,6	3079,7	7,2	9,0	10,5	7,0	43,3
Жири та олії	4732,2	5746,9	7037,2	5948,5	9,5	11,7	10,3	13,5	84,5
Машини та обладнання	4464,4	4486,6	5260,2	3732,3	8,9	9,1	7,7	8,5	71,0
Усього	50054,6	49191,8	68072,3	44135,6	100	100	100	100	64,8

Джерело: складено за даними [16].

Експортні втрати у 2022–2023 р. були зумовлені, зокрема, логістичними проблемами, адже військове блокування українських портів стало основною перешкодою для товарного експорту української продукції, що деструктивно впливає на ендogenous розвиток областей, особливо тих, які зосереджували виробництво продукції або через які проходять основні логістичні потоки. Відсутність продуманої політики диверсифікації логістичних шляхів для експорту української продукції в мирний час стала однією із найбільших проблем економіки у час війни, коли військова блокада морських транспортних шляхів фактично паралізувала експорт. Потенційний вантажообіг автомобільного, залізничного транспорту та діючих портів здатен покрити лише 15,3% пропускної спроможності від довоєнної потреби (табл. 2).

Таблиця 2. Обсяг вантажообігу українських портів

Порти	Обсяг вантажообігу, млн т			
	Пропускна спроможність вантажів	Оброблено вантажів	Завантаженість, %	
	2022			
	Працюючі			Потенційний вантажообіг автомобільним та залізничним транспортом 19 млн т
Морський порт Південний	54,0	15,3	28,3	
Морський порт Чорноморськ	55,0	11,8	21,4	
Морський порт Одеса	48,6	7,7	15,8	
Морський порт Миколаїв	31,1	3,2	10,3	
Морський порт Ізмаїл	9,3	8,9	95,3	
Морський порт Рені	8,0	6,8	85,3	
Спеціалізований морський порт Ольвія	5,0	0,8	16,2	
Морський порт Білгород-Дністровський	1,7	0,0	0,0	
Морський порт Усть-Дунайськ	0,8	0,8	100,0	
Усього	213,4	55,2	25,9	
	Закриті у 2022 р.			
Морський порт Бердянськ	3,7	3,8	0	
Морський порт Маріуполь	18,8	7,6	0	
Морський порт Скадовськ	1,3	0,03	0	
Морський порт Херсон	8,0	3,7	0	
Усього	31,8	15,3	0	

Джерело: складено автором за даними [17; 18].

Альтернативою морським перевезенням мав би стати залізничний транспорт, однак тут теж виникла низка перешкод для збереження ендегенного потенціалу регіонів, серед яких: *підвищення вартості залізничних перевезень* (тарифи на вантажні перевезення для чорних металів зросли на 70%, для руди та коксу – на 141%), що здорожчує вартість логістики та робить українську продукцію неконкуренто-спроможною на міжнародному ринку; *технічна несумісність українських та європейських колій*, що знижує пропускну спроможність прикордонних залізничних пунктів пропуску (пропускна спроможність на західному кордоні у 2022 р. становила близько 1510 вагонів, водночас можливості «Укрзалізниці» щоденно здатні надавати для експорту 3422 вагони (приблизно 222 тис. т вантажів); *недостатня пропускна спроможність європейської транспортно-логістичної мережі*, яка не здатна прийняти наявні обсяги українських вантажів (необхідність збільшення перевантажувальної потужності терміналів для роботи в безперервному режимі), неможливість портових операторів прийняти наявний обсяг вантажів за короткий час. На кордоні зі Словаччиною пропускна спроможність понад 300 вагонів на місяць, на кордоні з Польщею (між Мостиськами та Медиками) пропускна спроможність лише 3 потяги із зерном на тиждень [19]. Україні додатково необхідно експортувати до 10 млн т вантажів на місяць, водночас порти Польщі та Румунії не можуть прийняти такі обсяги. До прикладу, порт Рієка у Хорватії може прийняти до 1 млн т зерна на рік; *регулярний обстріл критичної інфраструктури, в тому числі й залізничних шляхів та логістичних центрів. Втрата доступу до морських портів значно збільшила стратегічне значення залізничної інфраструктури, особливо у західному напрямку*. Відтак ворог використовує усі засоби для посилення дестабілізації в державі та зниження ендегенного розвитку регіонів, зокрема і через обстріл залізничних шляхів, що здійснювався/-ється регулярно. За час проведення військових дій було пошкоджено 63 тис. м² залізничних мостів та 5,65% залізничних колій. Загалом завдана шкода залізничним коліям, мостам, станціям та електрошляхам оцінюється у 1,631 млн дол. США., пошкодження рухомого складу залізниці оцінювалося у 13,023 млн дол. США (станом на 2022 р.) [7].

Незважаючи на досить складну ситуацію, прикордонні регіони нарощують потенціал ендogenous розвитку через активізацію транзитних та міжнародних залізничних перевезень, розвиток залізничної та логістичної інфраструктури товарного та пасажирського напрямків, що завдяки інституційній співпраці та інтегрованому управлінню кордоном з обох сторін дозволить скоротити час перетину кордону. Однією з передумов є реновації в напрямку відновлення Євроколії. Для успішного включення України у глобальні шляхи залізничних транзитних перевезень (зокрема між Азією та Європою) на територію України необхідно повернути колії європейської ширини (1435 мм замість 1520 мм). Значний потенціал для створення глобального хабу в цьому напрямі має м. Львів, до якого можна прокласти колії з Перемишля та Рави-Руської, що дозволить залучити європейські залізничні компанії, такі, як чеські Regio Jet та Leo Express, австрійську ÖBB та німецьку Deutsche Bahn [20] (які сьогодні курсують до польського Перемишля).

Станом на сьогодні основними маршрутами залізничного сполучення на українсько-польському кордоні є Львів-Перемишль, оскільки на цій ділянці прокладена широка колія (1520 мм), яка простягається 14 км на території Польщі та закінчується на станції Przemysł Główny, що є достатнім для здійснення маневрів та відстою лише кількох потягів, що не задовольняє наявні потреби української сторони.

Перспективною для розвитку залізничного сполучення, зокрема і Азія-Європа, є металургійна ширококолійна лінія (Linia Hutnicza Szerokotorowa LHS, розпочинається на околиці м. Володимир-Волинський на магістралі Ковель-Львів (довжина української частини колії 23,5 км) та простягається на 394 км до вантажної станції Славкув (Польща)), на даний час лінія є найдовшою широкою колією у західному напрямку.

Підтримка та допомога іноземних партнерів сприятиме диверсифікації та розвитку альтернативних експортних шляхів сполучення. Наприклад, у жовтні 2023 р. грецький уряд запропонував запуснути залізничне сполучення з Болгарією, Молдовою і Румунією для розширення торговельних шляхів між портами Середземномор'я та Україною, сполученням з портів Русе в Болгарії та Констанца в Румунії до Александропуліса та Салонік у Греції, із поступовим налагодженням сполучення з Молдовою та Україною [21].

Кризова ситуація, що склалася з експортом української сільськогосподарської продукції через блокаду морських портів, потребувала вирішення на міжнародному рівні, оскільки не лише знизила експортний потенціал регіонів, але й посилила напругу на міжнародному ринку продовольства. Найбільш залежними від експорту українського зерна є країни Африки та Азії, наприклад частка імпорту української пшениці за період 2018–2020 рр. складала у Гамбії – 84%, Лівані – 67%, Молдові – 57%, Джибуті – 57%, Лівії – 45%, Тунісі – 41%, Пакистані – 39%, Сомалі – 31% [22] тощо. Відтак 2 липня 2022 р. в була підписана Ініціатива про безпечне транспортування зерна та продуктів харчування з українських портів Одеса, Чорноморськ та Південний, так званий «зерновий коридор», який пропрацював до липня 2023 р., коли росія в односторонньому порядку розірвала угоду. Фактично, ініціатива пропрацювала лише перші 3 місяці, з серпня по жовтень 2022 р. Нею скористалося 421 судно, яке вивезло 9,7 млн. т пшениці, кукурудзи, сояшнику та олії [23]. Восени 2023 р. Україна почала випробовувати альтернативний морський коридор уздовж східного узбережжя. За цей час змогла експортувати 1,4 млн. т зерна та металів [24].

Ситуація, що склалася з українським експортом демонструє гостру необхідність диверсифікації та розширення альтернативних логістичних шляхів транспортування продукції. Відтак, одним із таких напрямів є розвиток продуктових

трубопроводів. У цьому напрямі було підписано спільний українсько-польський меморандум, що передбачає розроблення сторонами проєкту будівництва транскордонного трубопроводу для транспортування рослинних олій до перевантажувального терміналу в порту Гданська із завантаженням в Україні [25].

Попри часткове вирішення питання блокування експортних можливостей регіонів, проблемою залишається переважання сировинної продукції в експорті. Інтеграція України в глобальні ланцюги доданої вартості поза продукцією сільського господарства є досить обмеженою та має здебільшого сировинний характер. Незважаючи на це, військові дії в Україні можуть спричинити перебої у виробництві продукції, що найбільше залежить від українського експорту. До таких належить сталеливарна промисловість (залізна руда, марганець, чавун), важка обробна промисловість (сталевий прокат), напівпровідникова (неоновий газ), автомобільна (кабелі запалювання), галузі, що використовують титан та ІТ галузь. Україна є другим у світі експортером феросиліту марганцю (18,2% світового експорту у 2019 р.), основними імпортерами України є Туреччина, Німеччина, Польща та Єгипет. Європа експортує 49% феросиліту марганцю з України. США імпортує 41% нелегованого чавуну з України, Туреччина – 25%. За експортом титану Україна посідала п'яте місце у світі у 2019 р. Україна експортує 70% світового обсягу неону, з яких 65% виробляє завод в Одесі, що є незамінним при виробництві комп'ютерних мікросхем. Неприятлива кон'юнктура на зовнішніх ринках стримує відновлення та розвиток стратегічних галузей промисловості. За період березень–квітень 2022 р відбулося зниження цін на метал на зовнішніх ринках – 34% на залізорудний концентрат, 27% – на гарячекатаний рулон. Такі підприємства, як Запоріжсталь та «АрселорМіттал Кривий Ріг», неодноразово зупиняли діяльність, водночас до початку повномасштабної війни вони входили до 100 найбільших підприємств України. Наприклад, кількість зайнятих на АрселорМіттал Кривий Ріг складала 19,5 тис. ос, Запоріжсталі – 10,4 тис. ос. Зупинка таких потужних підприємств стає додатковим чинником дестабілізації ендегенного розвитку в регіонах їх розміщення та функціонування (втрата робочих місць, податкових надходжень до місцевих бюджетів тощо).

Поряд з диверсифікацією логістичних шляхів для економічного розвитку держави важливого значення набуває зростання частки високотехнологічного промислового експорту. Відтак, необхідною є інтеграція українських підприємств у європейські та світові ланцюги доданої вартості, зокрема шляхом використання фактора «війни» та конвертації бажання допомагати від міжнародних партнерів у реальну допомогу нашим промисловцям, зокрема через розміщення замовлень у будь-яких видах виробництва товарів чи послуг, прийнятних для закордонних партнерів [26].

Висновки. Війна ще більше посилила диференціацію в економічному розвитку регіонів, суттєво послабивши індустріально розвинені області у східній та південно-східній частині країни. Натомість можливості для нарощування ендегенного потенціалу отримали регіони у західній частині країни за рахунок релокації підприємств та людських ресурсів. У сьогоdnішніх умовах, попри складні виклики, які постали перед усіма регіонами України, відкриваються й нові можливості для підвищення ефективності використання ендегенного потенціалу їх розвитку. Проте для максимального використання цих можливостей потрібно вже нині започаткувати роботу з напрацювання відповідних концептуальних рішень, які надалі мають бути покладені в основу програмних і стратегічних документів, адаптованих до умов функціонування суб'єктів економіки у воєнний період, і спрямовані на забезпечення зростання конкурентоспроможності регіонів на довготривалу перспективу. Серед таких рішень слід виокремити необхідність стимулювання розвитку та модернізації переробних

галузей виробництва, що забезпечить зростання доданої вартості, підвищить економічну стійкість та соціальну стабільність регіонів. Розвиток та диверсифікація логістичної інфраструктури, що не лише стимулюватиме розвиток регіонів, особливо прикордонних, дозволить втриматися в міжнародних ланцюгах доданої вартості та успішно інтегруватися в нові.

Conclusions. The war further strengthened the differentiation in the economic development of the regions, significantly weakening the industrially developed regions in the eastern and southeastern parts of the country, instead, the regions in the western part of the country received opportunities to increase their endogenous potential due to the relocation of enterprises and human resources. In today's conditions, despite the complex challenges faced by all regions of Ukraine, new opportunities are opening up to increase the efficiency of using the endogenous potential of their development. However, in order to make the most of these prospects, it is necessary to start work on the development of appropriate conceptual solutions, which in the future should be the basis of the program and strategic documents adapted to the conditions of the functioning of economic entities in the wartime period, and aimed at ensuring the growth of the competitiveness of the regions in the long term perspective. Among such solutions, the need to stimulate the development and modernization of processing branches of production should be singled out, which will ensure the growth of added value, increase the economic stability and social stability of the regions; the development and diversification of logistics infrastructure, which will not only stimulate the development of regions, especially border regions, but will allow them to stay in international chains of added value and successfully integrate into new ones.

Список використаних джерел

1. Кравченко В. Рік незламності: 25 цифр, що характеризують економічні втрати України за період війни. URL: <https://mind.ua/publications/20253782-rik-nezlamnosti-25-cifr-shcho-harakterizuyut-ekonomichni-vtrati-ukrayini-za-period-vijni> (дата звернення: 12.11.2023).
2. Геєць В. М. Про оцінку економічних втрат України внаслідок збройної агресії РФ. Стенограма доповіді на засіданні Президії НАН України 30 березня 2022 року. Вісник Національної академії наук України. 2022. Вип. 5. С. 30–38.
3. Лібанова Е. М. Про оцінювання масштабів і наслідків вимушених зовнішніх міграцій населення України. Стенограма доповіді на засіданні Президії НАН України 23 березня 2022 року. Вісник Національної академії наук України. 2022. Вип. 5. С. 17–23.
4. Сторонянська І. З. Економіка регіонів України в умовах війни: ризики та напрями забезпечення стійкості. ДУ «Інститут регіональних досліджень ім. М. І. Долішнього НАН України». 2022. 70 с. URL: <https://ird.gov.ua/irdp/p20220033.pdf> (дата звернення: 10.10.2023).
5. Виклики економічного розвитку регіонів України в умовах війни та повоєнного відновлення. Науково-аналітична доповідь. ДУ «Інститут регіональних досліджень ім. М. І. Долішнього НАН України». 2022. URL: <https://www.ird.gov.ua/irdp/e20230002.pdf> (дата звернення: 12.10.2023).
6. Собкевич О. В. Огляд заходів підтримки промисловості України під час повномасштабної війни. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/ekonomika> (дата звернення: 09.10.2023).
7. Україна: швидка оцінка завданої шкоди та потреб на відновлення. Серпень 2022. URL: <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/37988/P1788430ed0fce0050b9870be5ede7337c6.pdf?sequence=4&isAllowed=y> (дата звернення: 12.11.2023).
8. Cost to Ukraine of Confl ict with Russia. Cebr. 2022. Feb 10. URL: https://cebr.com/reports/costto-ukraine-of-confl-ict-with-russia/?fbclid=IwAR3eITVGnauXBPrGyeEIm-a749mqkeACXrKd vRQvNvjVdIdKbxgtQlue_1c (дата звернення: 02.07.2022).
9. Люзія зростання. Прогноз економіки України 2023–2024. URL: <https://drive.google.com/file/d/1aHgb9fvVj25xr7Ia7oL3MPD6iinq9zMi/view> (дата звернення: 12.12.2023).
10. Бондар В. Збитки вітчизняної промисловості від війни сягнули майже 45 мільярдів доларів. URL: <http://www.golos.com.ua/article/373713> (дата звернення: 12.11.2023).
11. ТОП-200 найбільших компаній України за сумою сплати податкових платежів за 2020 рік. «Рейтинг. Бізнес в офіційних цифрах». URL: <https://rating.zone/top-200-najbilshykh-kompanij-ukrainy-za-sumoiu-splaty-podatkovykh-platezhiv-za-2020-rik/#> (дата звернення: 02.10.2023).
12. П'ятнадцяте щомісячне опитування підприємств «Український бізнес під час війни». 49 с. С. 35. (липень 2023). URL: <http://www.ier.com.ua/ua/institute/news?pid=7257> (дата звернення: 09.10.2023).

13. Четверте щомісячне опитування підприємств «Український бізнес під час війни» 38 с. С. 28. URL: <http://tfdialogue.ier.com.ua/archives/5479> (дата звернення: 15.12.2023).
14. The global military drone market size. URL: <https://www.fortunebusinessinsights.com/military-drone-market-102181> (дата звернення: 12.11.2022).
15. Осташко Т. О. Сільськогосподарський експорт України в умовах війни і шляхи його відновлення. *Економіка України*. 2022. № 5 (726). С. 26–37. DOI: <https://doi.org/10.15407/economyukr.2022.05.026>
16. Зовнішня торгівля України за 2020 р.; Зовнішня торгівля України за 2021 р.; Товарна структура зовнішньої торгівлі у I півріччі 2022 р. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 12.11.2023).
17. Реєстр морських портів України. Адміністрація морських портів України. URL: <https://www.uspa.gov.ua/teustr-po> (дата звернення: 12.08.2023).
18. Стратегія розвитку морських портів України на період до 2038 року. (проект). URL: <https://mtu.gov.ua/files/%D0%A1%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%B3%D1%96%D1%8F%20%D1%80%D0%BE%D0%B7%D0%B2%D0%B8%D1%82%D0%BA%D1%83%20%D0%BC%D0%BE%D1%80%D0%BF%D0%BE%D1%80%D1%82%D1%96%D0%B2%20%D0%B4%D0%BE%202038.pdf> (дата звернення: 07.11.2023).
19. Копилов М. Що роблять перевізники ЄС для збільшення вантажопотоку з Україною. URL: <https://www.railinsider.com.ua/shho-roblyat-pereviznyky-yes-dlya-rostu-vantazhopotoku-z-ukrayinoyu/> (дата звернення: 12.10.2023).
20. Самойлов Ю. Потягом в Європу: як війна змінила потенціал залізничних сполучень між Україною і Польщею. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2022/08/30/7145834/> (дата звернення: 12.11.2023).
21. Греція пропонує з'єднати залізницею порти Середземномор'я і Причорномор'я для розвитку експорту з України. URL: <https://ports.ua/grecziya-proponu%dl%94-z%dl%94dnati-zaluzniczeyu-porti-seredzemnomorya-i-prichornomorya-dlya-rozvitku-eksportu-z-ukra%dl%97ni/> (дата звернення: 12.11.2022).
22. Ruta, Michele (ed.). 2022. The Impact of the War in Ukraine on Global Trade and Investment. Washington, DC. © World Bank. URL: <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/37359> (дата звернення: 12.11.2023).
23. Букатюк У. Спонсор нового морського коридору – ЗСУ. Чому бізнесу знову стало вигідно вивозити товари Чорним морем. URL: <https://forbes.ua/money/ukraina-povertae-sobi-chorne-more-alternativniy-zernovomu-koridoru-morskiy-shlyakh-nabirae-obertiv-chomu-sudnovlasniki-bilshe-ne-boyatsya-rosiyskogo-flotu-18102023-16768> (дата звернення: 16.10.2023).
24. Ukraine's Risky Bet Pays Off With Ships Streaming to Ports. URL: <https://www.bloomberg.com/news/articles/2023-10-18/ukraine-s-risky-bet-pays-off-with-ships-streaming-to-its-ports?srnd=premium-europe> (дата звернення: 02.11.2023).
25. До порту Гданська прокладуть трубопровід для транспортування української олії. URL: <https://www.railinsider.com.ua/do-portu-gdanska-prokladut-truboprovod-dlya-transportuvannya-ukrayinskoyi-olii/> (дата звернення: 03.12.2023).
26. Юрчак О. Завдання експорту-інтернаціоналізації УКА до кінця 2022. URL: <https://www.clusters.org.ua/blog-single/tasks-of-export-and-internationalization-uca-2022/> (дата звернення: 15.11.2023).

References

1. Kravchenko V. Rik nezlamnosti: 25 tsyfr, shcho kharakteryzuiut ekonomichni vtraty Ukrainy za period viiny. [The Year of Invincibility: 25 Figures Characterizing Ukraine's Economic Losses During the War]. Available at: <https://mind.ua/publications/20253782-rik-nezlamnosti-25-cifr-shcho-kharakterizuyut-ekonomichni-vtraty-ukrayini-za-period-vijni> (accessed 23 October 2023).
2. Heiets V. M. (2022). Pro otsinku ekonomichnykh vtrat Ukrainy vnaslidok zbroinoi ahresii RF. Stenohrama dopovidi na zasidanni Prezydii NAN Ukrainy 30 bereznia 2022 roku. [About the assessment of economic losses of Ukraine as a result of the armed aggression of the Russian Federation. Transcript of the report at the meeting of the Presidium of the National Academy of Sciences of Ukraine on March 30, 2022]. *Visnyk Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy [Bulletin of the National Academy of Sciences of Ukraine.]*, vol. 5, pp. 30–38.
3. Libanova E. M. (2022). Pro otsiniuvannia mashtabiv i naslidkiv vymushenykh zovnishnikh mihratsii naselennia Ukrainy. Stenohrama dopovidi na zasidanni Prezydii NAN Ukrainy 23 bereznia 2022 roku. [About assessing the scale and consequences of forced external migration of the population of Ukraine. Transcript of the report at the meeting of the Presidium of the National Academy of Sciences of Ukraine on March 23, 2022.]. *Visnyk Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy. [Bulletin of the National Academy of Sciences of Ukraine.]*, vol. 5, pp. 17–23.
4. Storonianska I. Z. (2022)/ *Ekonomika rehioniv Ukrainy v umovakh viiny: ryzyky ta napriamy zabezpechennia stiikosti*. [The economy of the regions of Ukraine in the conditions of war: risks and directions for ensuring stability]. DU “Instytut rehionalnykh doslidzhen im. M. I. Dolishnoho NAN Ukrainy”. Available at: <https://ird.gov.ua/irdp/p20220033.pdf> (accessed 10 October 2023).

5. Vyklyky ekonomichnoho rozvytku rehioniv Ukrainy v umovakh viiny ta povoiennoho vidnovlennia Naukovo-analitychna dopovid. (2022). [Challenges of the economic development of the regions of Ukraine in the conditions of war and post-war recovery Scientific and analytical report]. DU “Instytut rehionalnykh doslidzhen im. M.I. Dolishnoho NAN Ukrainy”. Available at: <https://www.ird.gov.ua/irdp/e20230002.pdf> (accessed 12 October 2023).
6. Sobkevych O. V. (2023). Ohliad zakhodiv pidtrymky promyslovosti Ukrainy pid chas povnomashtabnoi viiny [Review of measures to support Ukrainian industry during a full-scale war URL]. Available at: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/ekonomika> (accessed 09 October 2023).
7. Ukraina shvydka otsinka zavdanoi shkody ta potreb na vidnovlennia. (2022). [Ukraine rapid assessment of damage and needs for reconstruction]. Available at: <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/37988/P1788430ed0fce0050b9870be5ede7337c6.pdf?sequence=4&isAllowed=y> (accessed 12 November 2023).
8. Cost to Ukraine of Conflict with Russia. Cebr. 2022. Feb 10. Available at: https://cebr.com/reports/costto-ukraine-of-conflict-with-russia/?fbclid=IwAR3eITVGnauXBPrGYeEIm-a749mqkeACXrKdvRQvNvjVdIdKbxgtQlue_1c (accessed 02 July 2022).
9. Iliuziia zrostannia. Prohnoz ekonomiky Ukrainy 2023-2024. [Illusion of growth. Forecast of the economy of Ukraine 2023–2024]. Available at: <https://drive.google.com/file/d/1aHgb9fvVj25xp7Ia7oL3MPD6iinq9zMi/view> (accessed 12 December 2023).
10. Bondar V. Zbytky vitchyznianoï promyslovosti vid viiny siahnuly maizhe 45 miliardiv dolariv. [Losses of domestic industry from the war reached almost 45 billion dollars]. Available at: <http://www.golos.com.ua/article/373713> (accessed 12 November 2023).
11. TOP-200 naibilshykh kompanii Ukrainy za sumoiu splaty podatkovykh platezhiv za 2020 rik. [TOP-200 largest companies of Ukraine by the amount of tax payments for 2020]. “*Reitynh. Biznes v ofitsiinykh tsyfrakh*” [“*RATING. Business in official figures*”]. Available at: <https://rating.zone/top-200-najbilshykh-kompanij-ukrainy-za-sumoiu-splaty-podatkovykh-platezhiv-za-2020-rik/#> (accessed 02 October 2023).
12. Piatnadsiate Shchomisiachne opytuvannia pidprijemstv “Ukrainskyi biznes pid chas viiny” (2023). [Fifteenth Monthly survey of enterprises “Ukrainian business during the war”]. 49 p. P. 35. Available at: <http://www.ier.com.ua/ua/institute/news?pid=7257> (accessed 09 October 2023).
13. Chetverte shchomisiachne opytuvannia pidprijemstv “Ukrainskyi biznes pid chas viiny”. [The fourth monthly survey of enterprises “Ukrainian business during the war”]. 38 p. P. 28. Available at: <http://tfdialogue.ier.com.ua/archives/5479> (accessed 15 December 2023).
14. The global military drone market size. Available at: <https://www.fortunebusinessinsights.com/military-drone-market-102181> (accessed 12 November 2023).
15. Ostashko T. O. (2022). Silskohospodarskyi eksport Ukrainy v umovakh viiny i shliakhy yoho vidnovlennia. [Agricultural export of Ukraine in war conditions and ways of its recovery. Ukraine economy]. *Ekonomika Ukrainy*. [Ukraine economy], vol. 5 (726), pp. 26–37. DOI: <https://doi.org/10.15407/economyukr.2022.05.026>
16. Zovnishnia torhivlia Ukrainy. [Foreign trade of Ukraine]. Available at: <https://www.ukrstat.gov.ua> (accessed 12 November 2023).
17. Reiestr morskyykh portiv Ukrainy. [Register of sea ports of Ukraine]. Administratsiia morskyykh portiv Ukrainy. Available at: <https://www.uspa.gov.ua/reiestr-po> (accessed 12 August 2023).
18. Stratehiia rozvytku morskyykh portiv Ukrainy na period do 2038 roku. (proekt). [Strategy for the development of seaports of Ukraine for the period until 2038. (project)]. Available at: <https://mtu.gov.ua/files/%D0%A1%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%B3%D1%96%D1%8F%20%D1%80%D0%BE%D0%B7%D0%B2%D0%B8%D1%82%D0%BA%D1%83%20%D0%BC%D0%BE%D1%80%D0%BF%D0%BE%D1%80%D1%82%D1%96%D0%B2%20%D0%B4%D0%BE%202038.pdf> (accessed 07 November 2023).
19. Kopylov M. Shcho robliat pereviznyky YeS dlia zbilshennia vantazhopotoku z Ukrainoiu. [What are EU carriers doing to increase cargo flow with Ukraine]. Available at: <https://www.railinsider.com.ua/shho-roblyat-pereviznyky-yes-dlya-rostu-vantazhopotoku-z-ukrayinoyu/> (accessed 12 October 2023).
20. Samoilov Yu. Potiahom v Yevropu: yak viina zminyla potentsial zaliznychnykh spoluchen mizh Ukrainoiu i Polshcheiu. [By train to Europe: how the war changed the potential of railway connections between Ukraine and Poland]. Available at: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2022/08/30/7145834/> (accessed 12 November 2023).
21. Hretsiia proponuie ziednati zaliznytseiu porty Seredzemnomoria i Prychornomoria dlia rozvytku eksportu z Ukrainy. [Greece proposes to connect Mediterranean and Black Sea ports by rail to develop exports from Ukraine]. Available at: <https://ports.ua/grecziya-proponu%dl%94-z%dl%94dnati-zalizniczeyu-porti-seredzemnomorya-i-prichornomorya-dlya-rozvitku-eksportu-z-ukra%dl%97ni/> (accessed: 12 November 2023).
22. Ruta, Michele (ed.). (2022), The Impact of the War in Ukraine on Global Trade and Investment. Washington, DC. World Bank. Available at: <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/37359> (accessed 12 November 2023).

23. Bukatiuk U. Sponsor novoho morskoho korydoru – ZSU. Chomu biznesu zнову stalo vyhidno vyvozyty tovary Chornym morem. [The sponsor of the new maritime corridor is the ZSU. Why it became profitable for business to export goods through the Black Sea again]. Available at: <https://forbes.ua/money/ukraina-povertae-sobichorne-more-alternativniy-zernovomu-koridoru-morskiy-shlyakh-nabirae-obertiv-chomu-sudnovlasniki-bilshe-ne-boyatsya-rosiyskogo-flotu-18102023-16768> (accessed 16 October 2023).
24. Ukraines Risky Bet Pays Off With Ships Streaming to Ports [Ukraine's Risky Bet Pays Off With Ships Streaming to Ports]. Available at: <https://www.bloomberg.com/news/articles/2023-10-18/ukraine-s-risky-bet-pays-off-with-ships-streaming-to-its-ports?srnd=premium-europe> (accessed 02 November 2023).
25. Do portu Hdanska prokladut truboprovid dlia transportuvannia ukrainskoi olii. [A pipeline will be laid to the port of Gdańsk for the transportation of Ukrainian oil]. Available at: <https://www.railinsider.com.ua/do-portu-gdanska-prokladut-truboprovid-dlya-transportuvannya-ukrayinskoyi-oliyi/> (accessed 03 December 2023).
26. Iurchak O. Zavdannia eksportu-internatsionalizatsii UKA do kintsia 2022 [Tasks of export and internationalization of UCA until the end of 2022]. Available at: <https://www.clusters.org.ua/blog-single/tasks-of-export-and-internationalization-uca-2022/> (accessed 15 November 2023).

УДК 331.5

РОЛЬ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ТА ІНСТРУМЕНТІВ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В ПІДВИЩЕННІ ЕФЕКТИВНОСТІ ПІДБОРУ, НАВЧАННЯ ТА АДАПТАЦІЇ ПРАЦІВНИКІВ

Юрій Семененко

Західноукраїнський національний університет, Тернопіль, Україна

Резюме. Досліджено поняття інформаційних технологій та штучного інтелекту. Деталізовано історію розвитку штучного інтелекту та описано його роль у діяльності компанії на кожному з етапів. Визначено, що процес підбору, адаптації та навчання персоналу підприємств – це складний процес, який може бути автоматизованим та здійснюватися ефективніше. Деталізовано, яким чином можна підвищити ефективність процесу підбору, навчання та адаптації персоналу, використавши інформаційні технології та інструменти штучного інтелекту. Оцінено переваги та недоліки використання інформаційних технологій та штучного інтелекту в діяльності компанії. Штучний інтелект може допомогти ефективно підбирати працівників, оцінювати результати їх роботи, коригувати завдання та призначати навчальні курси на основі аналізу успішності та рівня виконання поставлених перед працівниками завдань. Також використання штучного інтелекту допомагає уникати суб'єктивності в процесі роботи з потенційними працівниками, оскільки штучний інтелект та інформаційні технології дозволяють оцінювати діяльність працівників базуючись, на чітких даних. До недоліків штучного інтелекту, в першу чергу, можна віднести схильність до помилок у базових речах та недосконалість самої технології, що вимагає постійного контролю з боку керівника. Інформаційні технології допомагають зробити процес підбору персоналу швидшим та простішим. Програмні засоби, які використовуються в процесі рекрутингу, допомагають опрацьовувати більшу кількість кандидатів та оцінювати їх рівень знань автоматично. Також системи управління процесом навчання дозволяють сформувати чітку базу знань, яка допомагає зробити процес навчання працівників простим і ґрунтовним. Описано методологію впровадження інформаційних технологій та штучного інтелекту в процес роботи відділу з підбору та навчання персоналу. Визначено потенційні проблеми, які можуть виникати в процесі впровадження, та шляхи їх вирішення. Визначено, що штучний інтелект та інформаційні технології мають суттєвий позитивний вплив на ефективність процесу підбору, адаптації та навчання персоналу та на ефективність діяльності відділу підбору та навчання персоналу.

Ключові слова: ефективність, штучний інтелект, інформаційні технології, підбір та адаптація працівників.

https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2024.02.020

Отримано 15.01.2024

UDC 331.5

THE ROLE OF INFORMATION TECHNOLOGIES AND ARTIFICIAL INTELLIGENCE TOOLS IN ENHANCING THE EFFICIENCY OF EMPLOYEE RECRUITMENT, TRAINING AND ADAPTATION

Yurii Semenenko

West Ukrainian National University, Ternopil, Ukraine

Summary. This article explores the concepts of information technologies and artificial intelligence. It delves into the history of artificial intelligence development and outlines its role in various stages of company operations. The article identifies the complexity of the employee recruitment, adaptation, and training processes and suggests that automation using information technologies and artificial intelligence can significantly enhance

efficiency. The paper details how the effectiveness of recruitment, training, and adaptation processes can be improved by leveraging information technologies and artificial intelligence tools. It evaluates the advantages and disadvantages of employing these technologies in company operations. Artificial intelligence facilitates effective employee selection, performance evaluation, task adjustment, and assignment of training courses based on performance analysis. Moreover, its use minimizes subjectivity in dealing with potential employees, as artificial intelligence and information technologies enable the assessment of employee performance based on clear data. However, drawbacks include a tendency for errors in fundamental aspects and the technology's inherent imperfections, necessitating continuous supervision by management. Information technologies contribute to streamlining the personnel selection process, making it faster and simpler. Recruitment software aids in processing a larger number of candidates and automatically evaluating their knowledge levels. Additionally, training management systems help create a knowledge base that simplifies the employee training process. The methodology for implementing information technologies and artificial intelligence in the recruitment and training department is outlined, along with potential problems and solutions. It is concluded that artificial intelligence and information technologies have a substantial positive impact on the efficiency of employee recruitment, adaptation, and training processes and the overall effectiveness of the recruitment and training department.

Key words: *efficiency, artificial intelligence, information technologies, employee recruitment and adaptation.*

https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2024.02.020

Received 15.01.2024

Постановка проблеми. В сучасному управлінні робочою силою поєднання інформаційних технологій (ІТ) та штучного інтелекту (ШІ) відіграє ключову роль. У статті досліджується вплив високотехнологічних рішень на ефективність процесів підбору, навчання та адаптації працівників у організаціях. Вивчається вплив високотехнологічних рішень на управління людськими ресурсами, оскільки компанії все більше використовують такі рішення у власній діяльності.

Поєднання ІТ та ШІ революціонізувало традиційні парадигми управління персоналом та підвищення ефективності його діяльності. Тим не менше, складність, властива процесам підбору, адаптації та навчання працівників, залишається великим викликом для організацій, які прагнуть досягти оптимальної операційної ефективності. Незважаючи на суттєві переваги ШІ та ІТ, важливо докладно проаналізувати можливі труднощі та розробити ефективні рішення для безперешкодної інтеграції їх у робочі процеси організацій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останні дослідження відзначають зростаючий вплив інформаційних технологій та штучного інтелекту на всі аспекти управління персоналом та діяльності підприємства загалом. Вивченням даної теми займається велика кількість зарубіжних та вітчизняних учених, які вивчають різні аспекти даного явища. Такі, як К. В. Нечипоренко, Л. Д. Водянка, Д. В. Ратушняк, О. О. Лусте, О. В. Тужилкіна, Т. О. Шматковська, Н. П. Гуцуляк.

Метою дослідження є аналіз та дослідження можливостей і викликів, які пов'язані з використанням інформаційних технологій та штучного інтелекту в підборі, навчанні та адаптації працівників. Дослідження використання даних технологій для поліпшення взаємодії між компанією та персоналом дозволить визначити стратегії, спрямовані на забезпечення високого рівня ефективності в управлінні людськими ресурсами.

Постановка завдання. Для досягнення поставленої мети визначено такі наукові завдання: опис понять інформаційних технологій та штучного інтелекту, вивчення історії розвитку ІТ та ШІ, опис технологій ШІ, які використовуються в процесі підбору, навчання та адаптації персоналу та розроблення методології впровадження інформаційних технологій та ШІ у діяльність відділу рекрутингу та навчання.

Виклад основного матеріалу. В історії розвитку суспільства інформаційні технології багато разів здійснювали революційний вплив на економічний розвиток підприємств та держав загалом. В 21 столітті за рахунок швидких темпів розвитку

інформаційних технологій людство вступило в епоху формування нового інформаційного простору, який розвивається на базі комп'ютерних комунікацій.

Інформаційні технології (ІТ) – це широкий термін, який відноситься до використання комп'ютерів, програмного забезпечення, мереж і електронних систем для збору, опрацювання, зберігання, передавання та отримання інформації. Це включає в себе різноманітні аспекти технологій, такі, як апаратне забезпечення (комп'ютери, сервери), програмне забезпечення (операційні системи, додатки), мережеві технології (інтернет, локальні мережі), бази даних, хмарні рішення та інші інструменти, спрямовані на опрацювання та обмін інформацією. Інформаційні технології використовуються для автоматизації процесів, поліпшення продуктивності, забезпечення доступу до інформації, комунікації та прийняття управлінських рішень у різних сферах діяльності.

Вплив інформаційних технологій на управління соціальною компонентою має значний та вагомий характер, оскільки ця динаміка на пряму корелює з підвищенням продуктивності як на рівні окремих керівників, так і на рівні цілого підприємства. Ці технології безпосередньо впливають на конкурентоспроможність в поточному ринковому середовищі. Застосування комп'ютерних мереж, Інтернету й технологій мережі, програмного забезпечення для повного автоматизованого охоплення всіх бізнес-процесів підприємства не лише визначає переваги в лідерстві та конкурентоспроможність, але й визначає його можливості виживання на ринку в найближчому майбутньому [4].

Розвиток інформаційних технологій (ІТ) являє собою динамічний еволюційний шлях, що пройшов кілька ключових етапів у практичному та теоретичному плані. Цей процес відображає важливі трансформації у використанні технологій та їхнє значення в сучасному суспільстві:

1. Виникнення інформаційних технологій (1960–1980 роки). Виникнення обчислювальних машин, таких, як ENIAC та UNIVAC, визначило початок розвитку інформаційних технологій.

2. Виникнення особистих комп'ютерів (1980–2000 роки). Зростання популярності особистих комп'ютерів та їх доступність завдяки інтеграції мікросхем.

3. Виникнення Інтернету й мереж (1990–2010 роки). З початку 1990-х років розвиток Інтернету та веб-браузерів розширили глобальні можливості зв'язку та інформаційного обміну.

4. Ера мобільних технологій та Інтернету речей (2010–сьогодні). Поширення смартфонів та розвиток технологій Інтернету речей (IoT).

5. Штучний інтелект та машинне навчання (2020–сьогодні). Сучасний етап, починаючи з приблизно 2020 року, відзначається стрімким розвитком штучного інтелекту та машинного навчання. Системи, здатні до самоорганізації та навчання, формують сучасний ландшафт інформаційних технологій.

Штучний інтелект – це галузь комп'ютерних наук, що зосереджується на створенні програм та систем, які володіють інтелектуальними здібностями та можливістю виконувати завдання, які традиційно вимагають людського розуміння. ШІ використовує методи та алгоритми для навчання комп'ютерів аналізувати дані, розпізнавати патерни, приймати рішення та вдосконалювати свої здатності з часом.

Основні аспекти ШІ включають:

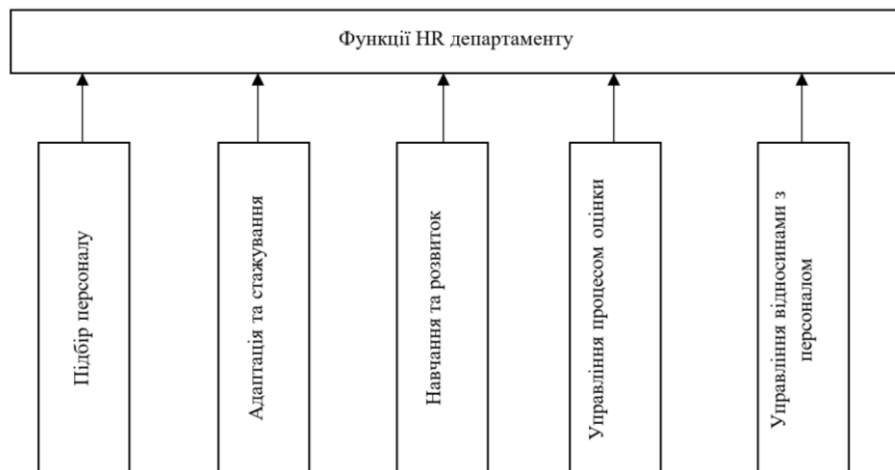
- машинне навчання, де системи навчаються на основі даних;
- опрацювання природних мов, яке дозволяє комп'ютерам взаємодіяти з мовою;
- робототехніка, що досліджує створення фізичних агентів, обладнаних інтелектуальними можливостями.

Ці техніки дозволяють системам ШІ вирішувати завдання відповідно до певних критеріїв, що раніше були виключно людською компетенцією. ШІ застосовується в

різних галузях, включаючи медицину, фінанси, автомобільну промисловість, технічне обслуговування та інші, сприяючи автоматизації та оптимізації процесів. Також інструменти ШІ суттєво впливають на ефективність діяльності відділу управління людськими ресурсами (HR департаментів).

Відділ управління людськими ресурсами (HR департамент) є ключовою складовою організаційної структури, відповідальною за ведення всебічного управління персоналом. Основна місія HR департаменту полягає в забезпеченні ефективного управління та розвитку людського капіталу організації. В класичній організаційній системі HR департамент виконує велику кількість функцій (рис. 1):

- Підбір персоналу. HR департамент відповідає за розроблення та впровадження стратегій підбору персоналу. Це включає розміщення вакансій, проведення співбесід, оцінювання кандидатів та прийняття рішень щодо відбору нових співробітників.
- Адаптація й стажування. HR департамент забезпечує ефективний процес адаптації нових співробітників. Це включає ознайомлення з корпоративною культурою, проведення вступних тренінгів, надання інформації щодо процедур та політик компанії.
- Навчання та розвиток. HR департамент відповідає за розробку та реалізацію програм навчання та розвитку для співробітників. Це може включати тренінги, семінари, онлайн-курси та інші форми навчання для підвищення кваліфікації та розвитку професійних навичок.
- Управління процесом оцінки персоналу. HR департамент впроваджує системи оцінки ефективності, допомагає встановленню цілей, проводить регулярні оцінки роботи співробітників та розробляє плани подальшого розвитку.
- Управління відносинами з персоналом. HR департамент вирішує конфлікти, сприяє побудові позитивного робочого середовища, забезпечує взаємодію між командами та розвиває корпоративну культуру.

Рисунок 1. Функції HR департаменту

HR департамент у сучасних умовах виступає важливим інструментом управління персоналом, сприяючи підвищенню ефективності роботи та розвитку ключових ресурсів компанії.

У сучасному глобалізованому бізнес-середовищі, де конкуренція та стрімкий розвиток технологій визначають успіх підприємств, роль відділу управління людськими ресурсами (HR) набуває все більшої важливості. З моменту виникнення поняття HR у середині XX століття і до сьогодні, HR-функції пройшли довгий еволюційний шлях,

узгоджуючись із сучасними викликами та можливостями. Однією із суттєвих трансформацій є інтеграція інформаційних технологій та штучного інтелекту в роботу HR департаментів, що дозволяє піднятися на новий рівень стратегічного управління персоналом.

З початку свого існування HR функції базувалися на ручних процесах, що обмежувало їх ефективність та можливість оперативного реагування на ринкові виклики. Проте з розвитком інформаційних технологій HR департаменти змогли впроваджувати нові методи та стратегії, спрямовані на оптимізацію кадрових процесів та підвищення продуктивності працівників.

У цьому контексті історія використання інформаційних технологій та штучного інтелекту в сфері HR стає не лише свідченням еволюції управління персоналом, але й показником глибокого розуміння важливості впровадження сучасних технологій для досягнення стратегічних корпоративних цілей.

Історія використання інформаційних технологій та штучного інтелекту в роботі HR департаменту:

1. Початок використання комп'ютерів (1990–1995 роки). Вперше комп'ютери в HR департаменті використовувалися для автоматизації обліку персоналу та управління базами даних. Це значно полегшило завдання з опрацювання великої кількості персональних даних.

2. Поширення корпоративних систем (1995–2000 роки). З'явилися перші корпоративні системи управління персоналом (HRIS), які об'єднували в собі функції обліку, відомостей про співробітників та забезпечення доступу до цих даних.

3. Ера Інтернету та електронного рекрутингу (2000–сьогодні). Впровадження Інтернету дало поштовх до виникнення електронного рекрутингу. HR департаменти почали використовувати онлайн-платформи для публікації вакансій, приймання онлайн-заявок та відбору кандидатів.

4. Використання аналітики та машинного навчання (2010–сьогодні). З приходом машинного навчання та аналітики HR департаменти отримали можливість аналізувати великі обсяги даних для прогнозування кадрових потреб, оцінювання ефективності персоналу та вдосконалення процесів підбору.

5. Розвиток штучного інтелекту (з 2020 року). Сучасний HR департамент використовує штучний інтелект для автоматизації багатьох рутинних завдань, таких, як персоналізований підбір, ефективний аналіз резюме, прогнозування кар'єрного зростання та навіть взаємодії зі співробітниками.

6. Застосування HR Chatbots (з 2020 року). Використання чат-ботів у HR департаменті дозволяє автоматизувати процеси спілкування зі співробітниками та кандидатами, надаючи швидку інформацію щодо вакансій, бенефіцій та внутрішніх політик.

Розглянемо детальніше, які інструменти інформаційних технологій та штучного інтелекту використовуються в кожній з функцій HR департаменту.

Функція підбору персоналу. У контексті експоненційного зростання технологій та їх впливу на управління людськими ресурсами (HR), важливо систематично розглядати інструменти, які формують новий підхід до підбору персоналу. Інформаційні технології (IT) та штучний інтелект (ШІ) відіграють важливу роль у сучасному рекрутингу, представляючи великий потенціал для оптимізації та підвищення ефективності цього процесу. Важливим етапом використання IT та ШІ в підборі персоналу є аналіз резюме та пошук кандидатів. Сучасні системи здатні автоматично враховувати не лише формальні дані, але й ключові навички та досвід, використовуючи алгоритми ШІ для глибшого розуміння кандидатського потенціалу. HR чат-боти та віртуальні асистенти стають додатковим елементом інноваційного підходу. Ці

інструменти сприяють забезпеченню оперативної комунікації з кандидатами, забезпечуючи надійний канал обміну інформацією та допомагаючи збирати важливі дані для подальшого аналізу. Використання онлайн тестувань та аналітики навичок є важливим компонентом сучасного підбору персоналу. Вони не лише дозволяють співставити навички кандидатів, але й надають об'єктивні дані для оцінювання їх потенціалу.

Функція адаптації та стажування персоналу. В сучасних умовах бізнесу питання адаптації та стажування нових працівників виявляється ключовим для забезпечення їх ефективного впровадження в організаційну культуру. Інформаційні технології (ІТ) та штучний інтелект (ШІ) відіграють важливу роль у вдосконаленні цього процесу, надаючи нові можливості та інструменти для його оптимізації. Віртуальні ментори та асесори, які базуються на принципах штучного інтелекту, стають додатковим ресурсом для новачків. Вони забезпечують індивідуальні консультації та поради, враховуючи особливості та потреби кожного нового працівника. Також важливо відзначити використання інформаційних технологій для моніторингу емоційного стану працівників. Аналіз даних щодо стресу та емоційного навантаження дозволяє адаптувати робоче середовище для підтримання психологічного комфорту та підвищення продуктивності. У контексті адаптації нових співробітників, віртуальні тури та графічні симулятори є ефективними інструментами. Вони дозволяють знайомитися з робочим оточенням, спрощуючи процес адаптації та допомагаючи зменшити культурний шок.

Функція навчання та розвитку персоналу. В контексті високодинамічного сучасного бізнесу функція навчання та розвитку персоналу стає стратегічною складовою для забезпечення адаптивності та конкурентоспроможності організації. Інтеграція інформаційних технологій (ІТ) та штучного інтелекту (ШІ) у цьому процесі є важливим елементом для підвищення ефективності та персоналізації навчального середовища. ІТ та ШІ використовуються для розроблення електронних педагогічних платформ, здатних автоматично адаптувати навчальні курси до індивідуальних потреб та рівня компетентності кожного працівника. ШІ аналізує дані про результати роботи, визначає слабкі сторони та надає персоналізовані рекомендації щодо подальшого навчання. Використання віртуальних тренажерів та симуляторів на базі ІТ стає важливим елементом практичного навчання. Ці технології дозволяють працівникам отримати практичний досвід без реальних ризиків, що полегшує процес засвоєння нових навичок.

Автоматизовані системи оцінювання та звітності на базі ІТ допомагають відстежувати прогрес та ефективність навчання. ШІ використовується для аналізу даних і забезпечення більш точних та об'єктивних результатів оцінювання. Онлайн-менторство та обмін знаннями, забезпечення ІТ сприяють взаємодії працівників, обміну досвідом та підвищенню рівня знань у колективі. ШІ може виявити оптимальних менторів та сприяти швидкому обміну інформацією. У цілому, інтеграція ІТ та ШІ у функцію навчання та розвитку персоналу розширює можливості індивідуалізації та підвищує ефективність навчання, забезпечуючи більш адаптивне та персоналізоване оточення для працівників.

Функція оцінювання ефективності роботи персоналу. Сучасне управління персоналом зазнає значних трансформацій, адаптуючись до нових викликів та можливостей, що пропонує розвиток інформаційних технологій (ІТ) та штучного інтелекту (ШІ). Оцінювання працівників, яке визначає їхній внесок у досягнення організаційних цілей, стає стратегічно важливою сферою використання новітніх технологічних засобів. Аналітичні інструменти та методи «Біг Дата» визначають новий підхід до збирання та опрацювання інформації щодо продуктивності працівників. Застосування цих технологій дозволяє компаніям отримувати об'єктивні дані та виявляти тенденції в роботі персоналу, вдосконалюючи таким чином стратегії управління персоналом. Що стосується використання ШІ, то його роль полягає в

створенні автоматизованих систем оцінювання, які об'єктивно враховують компетенції та результати працівників. Використання алгоритмів ШІ дозволяє створювати консистентні та адаптовані до індивідуальних потреб оцінювання.

Сполучення технологій збирання зворотного зв'язку та аналізу даних з різних джерел розширює можливості вирішення завдання оцінювання персоналу. Аналітика взаємодії з колегами, підлеглими та керівництвом надає комплексний погляд на роботу працівника, дозволяючи уникнути стереотипів та особистісних упереджень. Завдяки ІТ та ШІ упровадження стратегій прогнозування розвитку працівника та надання персоналізованих рекомендацій стає реальністю. Ця інтеграція не лише допомагає у забезпеченні об'єктивності й точності процесу оцінювання, але й стає кроком у напрямку стратегічного управління розвитком та утриманням персоналу підприємства.

Функція побудови стосунків між компанією та працівниками. В контексті сучасних технологічних зрушень управління відносинами з працівниками переходить до нового етапу, де використання інформаційних технологій (ІТ) та штучного інтелекту (ШІ) визначає парадигму взаємодії між роботодавцем та персоналом. Актуальність цього питання зумовлена потребою організацій адаптуватися до нових умов конкуренції, а також забезпечити оптимальні умови для професійного та емоційного розвитку працівників. ІТ та ШІ відіграють ключову роль у забезпеченні ефективного комунікаційного середовища між роботодавцем і працівниками. Засоби електронного спілкування дозволяють швидко та зручно обмінюватися інформацією, сприяючи підтриманню відкритого діалогу та вирішенню питань без зволікань. Ще однією перспективною галуззю використання ІТ та ШІ управління відносинами з працівниками є створення персоналізованих систем мотивації. Врахування індивідуальних досягнень та потреб працівників за допомогою алгоритмів ШІ сприяє підвищенню рівня мотивації та задоволення від власної роботи. Окрім того, використання ІТ та ШІ сприяє аналізу текстової інформації для визначення емоційного стану працівників та їхнього рівня задоволення. Це дозволяє адміністрації бізнесу налагоджувати робоче середовище відповідно до потреб персоналу, покращуючи комфорт та психологічний клімат. Загалом, інтеграція ІТ та ШІ у відносини з працівниками створює нові можливості для побудови високоефективного та дружбою заснованого на взаєморозумінні робочого середовища.

У табл. 1 розглянемо програмні засоби, які використовуються HR департаментом для виконання функцій.

Таблиця 1. Можливості програмних засобів для HR департаменту

№ з/п	Назва програмного засобу	Можливості
1	2	3
1	PeopleForce Recruit [1]	- Система автоматизації процесу підбору персоналу; - Рекрутингова аналітика
2	PeopleForce HR [1]	- Усі дані про співробітників в одному місці; - Автоматизований облік відсутностей; - Процес онбордингу та офбордингу; - Автоматизовані HR-воркфлоу
3	PeopleForce Perform [1]	- Автоматично відстежувані KPI; - Розширені налаштування OKR; - Автоматизація оцінки 360; - Проведення зустрічей 1–2–1
4	PeopleForce Pulse [1]	- Опитування залученості персоналу; - Оцінка eNPS; - Зручність для працівника; - Опитування онлайн

1	2	3
5	Hurma [2]	<ul style="list-style-type: none"> - HR-автоматизація; - Система для рекрутингу або ATS; - Система OKR та постановки цілей; - Система для проведення опитування співробітників; - Наскрізна аналітика HR та рекрутингу; - База знань; - Система управління IT активами
6	Persia [3]	<ul style="list-style-type: none"> - Централізована база кандидатів; - Спілкування з кандидатами та історія; - Автоматизація процесу підбору; - Календар співбесід; - Командний рекрутинг; - Статистика; - Інтеграція з сайтами пошуку роботи
7	Coloris HRM	<ul style="list-style-type: none"> - Онлайн навчання: інтеграція з платформами дистанційного навчання для забезпечення ефективного та зручного процесу навчання; - Адаптація нових співробітників: створення індивідуальних планів адаптації та інтеграції нових співробітників у команду; - Оцінювання працівників: використання HR метрик для оцінювання ефективності та продуктивності співробітників, а також для виявлення та розвитку талантів; - Звітність: генерація звітів про роботу HR-підрозділу, аналіз даних та виявлення проблемних областей
8	Datex Recruit	<ul style="list-style-type: none"> - Облік замовників та клієнтів; - Розміщення оголошень на сайтах; - Автоматичний збір відгуків з сайтів; - Відстеження кандидатів; - Імпорт резюме; - Планування інтерв'ю, телефонних дзвінків, перевірка рекомендацій; - Аналітика та звіти
9	СДН QuickSkills	<ul style="list-style-type: none"> - Створення курсів на різні теми; - Конструктор курсів; - Бали та рейтинги; - Мобільне навчання; - Навчання продажам

Ефективне впровадження програм підбору персоналу вимагає від підприємства детальної підготовки та ретельного визначення стратегії. Перш за все, необхідно провести аналіз потреб та особливостей організації, визначивши ключові критерії відбору, які відповідають специфіці бізнес-потреб.

Упровадження програм підбору персоналу – це комплексний процес, який вимагає не лише технічної, але й організаційної підготовки для досягнення максимальної ефективності й використання потенціалу цих інструментів.

Опишемо методологію впровадження інформаційних технологій та інструментів ІІІ для HR департаменту:

- Аналіз та визначення потреб HR департаменту. На даному етапі проводиться аналіз потреб усіх залучених до бізнес-процесу працівників та керівників, формування базових вимог до програмного засобу.

- Вибір програмного засобу. Аналіз ринку програмних засобів відповідно до встановлених до програмного засобу вимог. Використання демо-версій для тестування різних варіантів програм. При потребі описання вимог та замовлення створення програмного засобу відповідно до описаних вимог.

- Планування процесу впровадження. Створення команди, яка буде відповідальна за впровадження програмного засобу, учасниками команди повинні стати представники всіх зацікавлених департаментів. Розподіл обов'язків між різними учасниками команди.

- Етап технічного впровадження. Впровадження та налаштування інтеграції з існуючими системами. Адаптація програмних засобів відповідно до специфіки діяльності компанії.

- Навчання персоналу. Проведення тренінгів та навчань для працівників. Створення відеоінструкцій та навчальних посібників з короткими відповідями на запитання та вирішеннями потенційних проблемних моментів.

- Оцінювання результатів. Постійний аналіз роботи програмних засобів, за потреби внесення змін. Налаштування системи постійного отримання зворотнього зв'язку від користувачів.

Під час упровадження можуть виникнути проблемні моменти, які потрібно відстежувати та максимально швидко реагувати. Не вирішені проблемні моменти на попередньому етапі стануть суттєвою перешкодою під час наступного етапу впровадження:

- У випадку, якщо вибраний програмний засіб не відповідає специфіці бізнес-процесів компанії, варто змінити програмний засіб або доопрацювати існуючий відповідно до потреб компанії.

- У випадку виникнення труднощів при інтеграції програми з існуючими ІТ-системами компанії варто передбачити проблемні місця та залучивши відповідних ІТ-спеціалістів вирішити проблему.

- У випадку недостатньої технічної підготовки персоналу та неготовності працювати з програмним засобом варто побудувати систему навчання, яка буде включати в себе відеоуроки, тренінги та базу знань з відповідями на основні запитання щодо роботи системи.

- У випадку опору змінам з боку працівників та негативної реакції персоналу варто проводити інформаційні компанії та працювати з ключовими працівниками, «лідерами думки», в компанії.

- У випадку відсутності системної підтримки після впровадження, варто забезпечити технічну підтримку для всіх користувачів.

Це основні проблеми, які можуть виникати під час упровадження програмного засобу для управління персоналом та підвищення ефективності діяльності персоналу.

Упровадження програмних засобів у HR департамент є важливим стратегічним кроком для сучасних організацій. Ці засоби визначають ефективність та продуктивність роботи в області підбору, адаптації та навчання персоналу. Забезпечуючи автоматизацію інтенсивних процесів і точний аналіз даних, вони сприяють швидкому та об'єктивному прийняттю рішень. Такі програми допомагають уникнути людських помилок, підвищують конкурентоспроможність бізнесу та сприяють покращенню якості роботи з персоналом. Їх упровадження стає ключовим фактором для досягнення стратегічних цілей підприємства й забезпечення стабільного розвитку в умовах сучасного ринкового середовища.

Висновки. Розбудова й упровадження інформаційних технологій та штучного інтелекту в сучасний бізнес, зокрема в галузі управління персоналом, перетворюються в необхідний елемент для досягнення високої ефективності та конкурентоспроможності. Програмні рішення для HR департаменту виявляються вирішальними інструментами для оптимізації процесів підбору, адаптації, навчання та оцінювання персоналу.

Інтеграція зазначених технологій дозволяє підприємствам автоматизувати рутинні завдання, урахувати об'ємні дані для прийняття обґрунтованих рішень,

підвищує точність та об'єктивність процесів. Це сприяє ефективному функціонуванню HR департаменту, покращує взаємодію з персоналом та сприяє досягненню стратегічних цілей підприємства. Підприємства, які вчасно адаптуються до цього тренду, отримують значну конкурентну перевагу та забезпечують стабільний розвиток в умовах сучасного економічного середовища.

Conclusions. The development and implementation of information technologies and artificial intelligence in modern business, particularly in the field of personnel management, have become essential elements for achieving high efficiency and competitiveness. Software solutions for HR departments prove to be crucial tools for optimizing the processes of recruitment, adaptation, training, and personnel assessment.

The integration of these technologies allows companies to automate routine tasks, consider voluminous data for informed decision-making, and enhances the accuracy and objectivity of processes. This contributes to the effective functioning of the HR department, improves interaction with personnel, and facilitates the achievement of the company's strategic goals. Enterprises that timely adapt to this trend gain a significant competitive advantage and ensure stable development in the conditions of the modern economic environment.

Список використаних джерел

1. All-in-one HR платформа PeopleForce. PeopleForce: Веб-сайт. URL: <https://peopleforce.io/uk> (дата звернення: 15.01.2024).
2. HURMA – Automation of HR, recruiting and OKR are in one system. HURMA: Веб-сайт. URL: <https://hurma.work/> (дата звернення: 15.01.2024).
3. Автоматизація рекрутингу | PersiaHR. PersiaHR: Веб-сайт. URL: <https://persiahr.com/uk/> (дата звернення: 15.01.2024).
4. Грیشнова О. А., Костенко Т. О. Інформаційні технології в системі новітніх чинників зростання продуктивності праці: тенденції і парадокси. *Актуальні проблеми економіки*. 2014. № 2 (152). С. 462–469.

References

1. All-in-one HR platform PeopleForce. PeopleForce: Website. Available at: <https://peopleforce.io/uk> (accessed 15 January 2024).
2. HURMA – Automation of HR, recruiting and OKR are in one system. HURMA: Website. Available at: <https://hurma.work/> (accessed 15 January 2024).
3. Avtomatyzatsiya rekrutynhu | PersiaHR. PersiaHR: Website. Available at: <https://persiahr.com/uk/> (accessed 15 January 2024).
4. Hrishnova O. A., Kostenko T. O. Informatsiyini tekhnolohii v systemi novitnikh chynnykiv zrostannya produktyvnosti pratsi: tendentsii i paradoksy [Information technologies within the system of novel factors of labour productivity growth: trends and paradoxes]. *Aktualni problemy ekonomiky*, 2014, no. 2 (152), pp. 462–469.

УДК 330.332:339.727.22

ТЕНДЕНЦІ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПРИВАБЛИВОСТІ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Тетяна Гуцан; Ольга Мельникова

*Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди,
Харків, Україна*

Резюме. Охарактеризовано сутність та роль інвестиційної привабливості економіки України в умовах війни, визначено чинники, що зумовлюють інвестиційну привабливість країни та фактори, які впливають на неї під час воєнного стану, доведено необхідність розроблення стратегій для залучення інвестицій в умовах нестабільності. Розглянуто динаміку інвестиційних потоків в Україні протягом останніх двадцяти років та вказано на негативний вплив конфлікту на сході країни на інвестиційну активність, визначено основні країни-інвестори та сектори, куди спрямовувалися іноземні вкладення. Проаналізовано складові індексу інвестиційної привабливості України та відзначено його негативну динаміку. Виокремлено основні проблеми інвестиційної привабливості економіки України, зокрема військові дії на території України, значні пошкодження енергосистеми, інфраструктури, виробничих потужностей підприємств; непродуманість інвестиційного співробітництва; нестійкість та непрозорість державного законодавства; високий рівень коруптованості; недосконалість податкової політики; слабка судова система; неможливість прогнозування розвитку національної економіки навіть у середньотерміновий період. Вказано на необхідність активної співпраці з медіа та стейкхолдерами, а також використання комунікаційних можливостей лідерів і впливових особистостей на міжнародному рівні для привернення й зацікавлення інвесторів. Акцентовано увагу на інвестиційних можливостях регіонів та визначено галузі з найбільшим інвестиційним потенціалом. Запропоновано вектори підвищення інвестиційного потенціалу України у повоєнний період, такі, як підтримання галузей, що сприятимуть відновленню знищених виробничих потужностей (будівництво, енергетика, агропереробка, логістика, ІТ й ін.); активний розвиток військово-оборонної промисловості; запровадження пільг для постраждалого бізнесу; запровадження державного страхування іноземних інвестицій задля зниження ризикованості інвестування для міжнародних капіталовкладників; реформування судової системи; розвиток індустріальних парків; диверсифікація механізмів залучення інвестиційних засобів у країну, зокрема підтримання бізнес-ангелами, залучення венчурних та стратегічних інвесторів, краудфандинг й ін.

Ключові слова: інвестиційна привабливість, інвестування, прямі іноземні інвестиції, інвестиційний проект, інвестиційний клімат, інвестиційний потенціал, воєнний стан, війна, регіон, галузь.

https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2024.02.030

Отримано 22.01.2024

UDC 330.332:339.727.22

TRENDS IN THE INVESTMENT ATTRACTIVENESS OF UKRAINE UNDER THE CONDITIONS OF MARITAL STATE

Tetiana Gutsan; Olha Melnykova

*GS Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University
Kharkiv, Ukraine*

Summary. The article characterizes the essence and role of the investment attractiveness of Ukraine's economy in wartime conditions, determines the factors determining the country's investment attractiveness and

factors that affect it during martial law, and proves the need to develop strategies for attracting investments in conditions of instability. The dynamics of investment flows in Ukraine during the last twenty years were considered and the negative impact of the conflict in the east of the country on investment activity was indicated, the main investor countries and sectors where foreign investments were directed were identified. The components of Ukraine's investment attractiveness index were analyzed and its negative dynamics were noted. The main problems of the investment attractiveness of Ukraine's economy are singled out, in particular, military actions on the territory of Ukraine, significant damage to the energy system, infrastructure, and production capacities of enterprises; imprudence of investment cooperation; instability and opacity of state legislation; high level of corruption; imperfection of tax policy; weak judicial system; the impossibility of forecasting the development of the national economy even in the medium term. The need for active cooperation with the media and stakeholders, as well as the use of communication capabilities of leaders and influential personalities at the international level to attract and interest investors, is indicated. Attention was focused on the investment opportunities of the regions and the industries with the greatest investment potential were identified. Vectors of increasing the investment potential of Ukraine in the post-war period are proposed, such as supporting industries that will contribute to the restoration of destroyed production capacities (construction, energy, agro-processing, logistics, IT, etc.); active development of the military and defense industry; introduction of benefits for the affected business; introduction of state insurance of foreign investments to reduce the risk for foreign partners; increasing informational support for investors; reforming the judicial system; development of industrial parks; diversification of mechanisms for attracting investment funds to the country, in particular support by business angels, attracting venture and strategic investors, crowdfunding, etc.

Key words: investment attractiveness, investment, foreign direct investment, investment project, investment climate, investment potential, martial law, war, region, industry.

https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2024.02.030

Received 22.01.2024

Постановка проблеми. До початку повномасштабної війни Україна активно діяла на світовому ринку щодо залучення зовнішнього фінансування у перспективні галузі та підприємства національної економіки, вживаючи широкого спектру заходів для створення сприятливого та безпечного бізнес-середовища для закордонних інвесторів і налагодження зв'язків щодо подальшої співпраці з ними. Однак військові дії у країні призвели до суттєвого скорочення іноземного інвестування з численних причин, включаючи загрозу втрати інвестованих коштів. Це створило складні умови для українського бізнесу й призвело до зростання ризиків, які державне фінансування не завжди може врегулювати.

Сьогодні уряд України вирішує проблеми не тільки відновлення суверенітету, а й займається питаннями відновлення цивільної та критичної інфраструктури, підтримання бізнесу та забезпечення фінансової стабільності у країні. Для цього впроваджуються нові підходи та покращені стратегії щодо приваблювання міжнародних інституцій та відновлення довіри закордонних інвесторів для залучення прямих іноземних інвестицій (ПІІ). Тому питання іноземного інвестування й створення інвестиційної привабливості України залишаються надзвичайно актуальними й потребують додаткового дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання привабливості української економіки для зовнішніх інвесторів є на сьогодні досить актуальним та досліджується економістами, аналітичними агенціями та державними інституціями. В умовах війни доступ до статистичної інформації є обмеженим, проте Міністерство економіки України [6] та Мінфін [5] публікують певні дослідження з аналізу інвестиційної діяльності в країні. Розгляд наукових джерел продемонстрував зацікавленість М. Кравченко, Т. Павленко [3] у розв'язанні питань забезпечення інвестиційної привабливості українських підприємств. Р. Білик, О. Гаврилюк [10], S. Arons [7] формулювали проблеми залучення іноземного інвестування в Україну. О. Нечипорук [2], О. Панухник [1] аналізували вплив війни на інвестиційний клімат у країні. О. Лопатовська, Ю. Нікольчук [12], В. Чернега, А. Полозун, А. Касьян [8] визначали сучасні можливості інвестування української економіки. Проте в умовах війни та нестабільності, враховуючи необхідність

зовнішнього підтримання для повоєнного відновлення національної економіки, зростає потреба поглибленого дослідження тенденцій інвестиційної привабливості економіки України.

Метою дослідження є визначення інвестиційної привабливості національної економіки для зовнішніх суб'єктів в умовах воєнного стану та розроблення заходів щодо підвищення інвестиційного потенціалу України для залучення іноземних інвестицій в умовах нестабільності.

Постановка завдання. Для досягнення поставленої мети доречно визначити поняття інвестиційної привабливості та виділити фактори, які здійснюють вплив на неї; проаналізувати стан іноземного інвестування української економіки під час війни та розкрити проблеми її інвестиційної привабливості; окреслити вектори збільшення інвестиційного потенціалу України у повоєнний період.

Виклад основного матеріалу. Сучасний світовий інвестиційний ринок відзначається високою конкурентністю, яка спостерігається як серед інвесторів, так і серед країн, які намагаються залучити іноземний капітал. Для цього вони активно діють у напрямку створення сприятливого інвестиційного клімату, бо під час вибору місця для розміщення своїх коштів інвестори звертають увагу на рівень інвестиційного потенціалу та ризику.

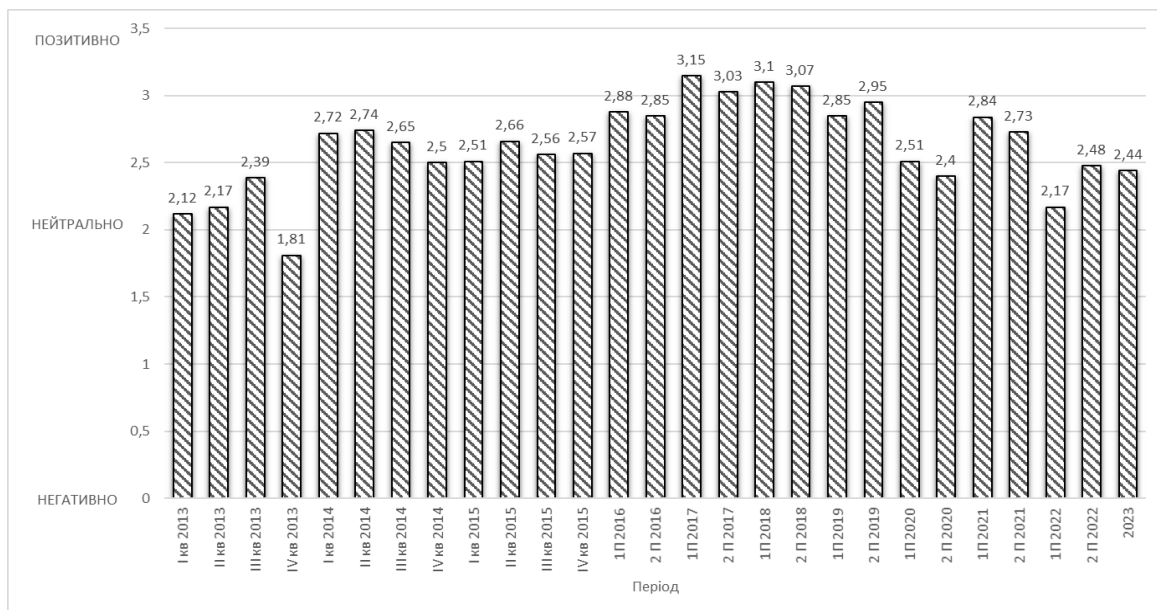
Вирішальним кроком у процесі прийняття рішення інвестором є визначення інвестиційної привабливості, тобто загального оцінювання ефективності функціонування певних об'єктів з боку суб'єктивного сприйняття конкретного інвестора. Це поняття характеризує оперативну діяльність, положення на ринку та можливі ризики, пов'язані з процесом інвестування як окремих суб'єктів економіки, конкретних проектів, фінансових інструментів, так і цілих регіонів і секторів господарства [1, с. 32]. Основними чинниками, що визначають інвестиційну привабливість країни, є розмір ринку, чисельність населення, відкритість економіки, макроекономічна та політична стабільність, розвиненість інституцій, наявність сприятливого законодавства, відсутність корупції та корупційних ризиків, готовність владних структур іти назустріч інвестору та активно працювати над новими інвестпроектами [2], якість людського капіталу, стабільність монетарної системи, особливості оподаткування в державі, розвиненість інфраструктури та ін.

Аналізуючи інвестиційну привабливість країни, інвестор розглядає інвестиційний потенціал конкретних підприємств певної галузі чи регіону з позицій перспективності розвитку, прибутковості та ризикованості вкладень у них. Інвестиційна привабливість підприємства залежить від зовнішніх та внутрішніх факторів: 1) фінансовий стан, включаючи фінансову стійкість, рентабельність, здатність покривати поточні зобов'язання та працювати з власними ресурсами, а також можливість залучати кредити й інвестиції; 2) виробнича привабливість, яка передбачає наявність відповідних виробничих потужностей та інновацій, належні умови для виробництва якісної продукції й ін.; 3) технологічна та матеріальна привабливість, яка визначає наявність необхідних технічних умов для виробництва продукції, необхідного обладнання, технологій та матеріальних ресурсів; 4) сировинно-матеріальна привабливість, що вказує на ефективність використання необхідних у виробництві капітальних ресурсів, їхню доступність та відносно невисоку вартість; 5) маркетингово-логістична привабливість, яка залежить від застосування ефективно діючих маркетингових інструментів та налагодженої логістичної інфраструктури, що сприяють успішній реалізації продукції; 6) соціально-кадрова привабливість, яка визначається працею висококваліфікованих фахівців та наявністю програм щодо постійного професійного розвитку персоналу [3].

Інвестиційна привабливість складається з багатьох чинників і має досить суб'єктивний характер. Найчастіше кожен окремий інвестор приймає рішення, виходячи з власних уподобань щодо певних показників економічної діяльності країни. Саме тому існує багато способів якісного та кількісного оцінювання інвестиційного клімату в країні. Вони базуються на різних економічних, політичних та фінансових показниках, за сукупністю яких країні, регіону чи місту надається інвестиційний рейтинг.

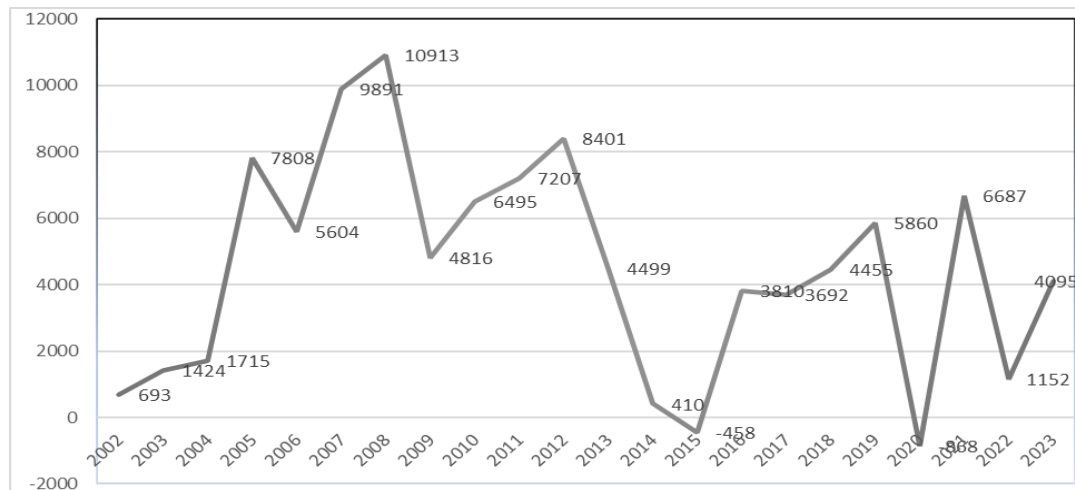
Відповідно досліджень Європейської Бізнес Асоціації (ЄБА) індекс інвестиційної привабливості України у 2023 р. є несприятливим і становив 2,44 бала із 5 можливих за шкалою Лайкерта, демонструючи зниження стосовно другої половини 2022 р. (рис. 1). Оцінювання динаміки інвестиційного клімату за попередній рік згідно з дослідженням, залишається вкрай стриманою. Практично половина респондентів (48%) вказує на погіршення інвестиційного клімату, тоді як 39% суттєвих змін не побачили, а 13% вважають, що інвестиційний клімат покращився. Протягом наступних шести місяців 38% очікують подальшого погіршення ситуації, а 48% вважають, що ситуація залишиться незмінною у 2024 р. Незважаючи на військові дії, 14% топ-менеджерів прогнозують покращення ситуації в наступному році. При цьому кількість підприємств, які вважають вигідними нові інвестиції в українську економіку, зросла майже вдвічі. 57% компаній, опитаних ЄБА, планують продовжувати інвестувати в Україну навіть у воєнний час, а 79% готові долучитися до процесу відбудови нашої країни [4].

Рисунок 1. Динаміка індексу інвестиційної привабливості України (2013–2023 рр.)

Джерело: створено авторами на основі [4].

Несприятливий інвестиційний клімат в умовах воєнного стану відображає й динаміка іноземного інвестування в українську економіку. З офіційних статистичних даних щодо зовнішніх інвестиційних надходжень в Україну за останні 20 років бачимо, що критичні спади спостерігалися в роки ескалації військово-політичного конфлікту на сході України, а також у період жорсткої карантинної політики у зв'язку з пандемією Covid-19 (рис. 2).

Рисунок 2. Прямі іноземні інвестиції в Україну, 2002–2023 рр. (млн дол.)

Джерело: створено авторами на основі [5].

Іноземний інвестор орієнтується здебільшого на розвинені сфери економічної діяльності. У 2022 р. найвагоміші обсяги інвестицій (залишків) припали на підприємства промисловості (41,9%). Ще 16,3% інвестицій, були спрямовані до установ і організацій, що займаються гуртовою та роздрібною торгівлею, а також ремонтом автотранспортних засобів і мотоциклів [6].

Щодо основних країн-інвесторів, Кіпр займає лідируюче положення, здійснивши 33,1% прямих інвестицій у 2022 р., на другому місці розташувались Нідерланди, частка яких в інвестуванні України становила 19,5%, далі Швейцарія (5,1%), Сполучене Королівство Великої Британії та Північної Ірландії – з 4,8%, Німеччина (4,97%), Австрія (3,2%), Люксембург (2,5%), Франція (2,2%) та ін. [6]. Як бачимо, основна частина надходжень припадає на невелику кількість країн, що свідчить про незначну географічну диверсифікацію країн-експортерів прямих іноземних інвестицій (ПІІ) до України. Також треба відзначити, що ПІІ в Україну утворені здебільшого за рахунок безпосередньо іноземного капіталу та коштів, що контролюються іноземними компаніями резидентів України (тобто українські капітали, що були раніше виведені за офшорними схемами). Аналіз країн-іноземних інвесторів в Україну свідчить, що офшорні інвестиції, на жаль, переважають у структурі ПІІ та забезпечують лише кількісний, а не якісний, приріст надходжень. Тому Україні треба прагнути залучати капітал саме іноземних резидентів, які спеціалізуються на виробництві продукції з високою часткою доданої вартості.

До початку повномасштабної війни до основних проблем створення сприятливого інвестиційного середовища в Україні відносили недосконалу законодавчу базу, протиріччя при відстоюванні інтересів інвесторів, високу корумпованість, світовий економічний спад внаслідок коронавірусу, геополітичні загрози, інфраструктурні, логістичні та соціальні питання. Однак, починаючи з 24 лютого 2022 р., внаслідок негативних геополітичних та економічних змін, інвестиційний клімат в Україні різко погіршився, що позначилося на зменшенні індикаторів інвестиційної привабливості країни. На сьогодні залучення іноземного інвестування є вкрай необхідним і для відновлення потенціалу української економіки, оскільки внутрішні фінансові резерви йдуть виключно на задоволення потреб ВПК. Станом на 2023 р. тільки для компенсації завданих збитків Україні знадобиться мінімум 1,1 трлн доларів США [7].

У реаліях воєнного часу основними проблемами інвестиційної привабливості України є високі ризики втручання росії військовим шляхом у сталий розвиток України;

значні пошкодження енергосистеми, інфраструктури, виробничих потужностей та основних фондів підприємств; нестійкість державного законодавства, нечіткість та непрозорість законодавчих норм; відсутність доступу світового бізнесу до національного ринку через високий рівень олігархізації; недосконалість податкової політики, формалізація податкових пільг та відшкодування ПДВ; непродумана державна стратегічна політика розвитку двосторонньої угоди щодо інвестиційного співробітництва; перевищення повноважень державними інститутами та ігнорування потреб інвесторів; корупція та слабка судова система, значні складнощі при захисті прав власності та справедливому вирішенні бізнес-суперечок; неможливість прогнозування розвитку національної економіки навіть у середньотерміновий період [8].

Незважаючи на складні умови функціонування української економіки під час війни, все ж існують і певні переваги іноземного інвестування в Україну в цей період, зокрема: статус України як кандидата в ЄС; діджиталізація державних послуг; дерегуляційні ініціативи; скасування квот та мита на експорт української продукції; транспортний безвіз з країнами ЄС; пільгові умови щодо сплати податкових та митних платежів; інтеграція енергосистеми України до об'єднаної європейської енергосистеми; придбання бізнесу або активів за стресовою ціною та ін. [4].

Питання залучення іноземних інвесторів до нашої країни у воєнний та повоєнний періоди активно вирішується на рівні державної політики. Нацрадою з відновлення розроблено План реконструкції української економіки, який розрахований на \$750 млрд інвестицій протягом наступних 10 років, з яких \$60–65 млрд необхідно було залучити вже 2023 року. При цьому для потужного зростання національної економіки інвестиції мають складати 35% ВВП щонайменше впродовж 5 років поспіль. Вже створено інвестиційну платформу Advantage Ukraine, метою якої є інформування про інвестиційний потенціал України та залучення іноземних інвесторів. На ній представлені перспективні сектори української економіки та понад 500 інвестпроектів (рис. 3) [9].

Особливість залучення іноземних інвестицій полягає в тому, що наразі відбудова спрямована не лише на відновлення України, але й на трансформацію та модернізацію її виробничих потужностей шляхом залучення іноземного капіталу й використання сучасних технологій. Такий підхід встановлює основу для довготермінового зростання й сприяє інтеграції України у глобальну економіку. Факт того, що Україна перебуває в зоні впливу Європейського Союзу, надає можливість отримати доступ до європейських ринків і залучити іноземні інвестиції. До того ж, компанії, які згодні вкладати кошти в українську економіку та локалізувати тут виробництво, повинні розуміти, що це стосується не лише українського ринку, але й загалом ринку ЄС, оскільки Конституцією України закріплено незворотність європейського курсу країни. Відтак, приватні міжнародні інвестиції можуть виступити ядром для відновлення України, відкриваючи можливості для отримання більшого обсягу інвестиційних запитів і масштабування бізнесу.

Політику відновлення інвестиційних процесів доречно розробляти, орієнтуючись на безперервність інвестиційної діяльності згідно зі стратегічним плануванням. Першочергово доцільно спрямувати інвестиції на потреби військово-оборонного комплексу та забезпечення населення країни товарами нагальної необхідності. Також, залучаючи інвесторів у постконфліктні регіони, треба акцентувати увагу на комунікаціях з медіа та стейкхолдерами. Тобто, впливові особистості або лідери країн на міжнародному рівні можуть публічно агітувати приватний сектор інвестувати у дані регіони та встановлювати ділові відносини щодо розвитку спільного бізнесу. Варто відкрито просувати можливості цих регіонів, незважаючи на існуючі виклики [10, с. 109].

Доречно також застосовувати імпакт-інвестування, тобто інвестування в сталий розвиток, яке передбачає вкладання капіталу в компанії, організації та фонди з метою

досягнення конкретного соціального та/або екологічного впливу, поряд із отриманням фінансових вигод. Імпакт-інвестори активно розміщують свої фінансові кошти в інноваційні компанії у таких сферах, як сільське господарство, енергетика, чисті технології, охорона здоров'я, доступне житло та ін.

Найпопулярнішим напрямом інвестування залишається нерухомість, зокрема у західній частині України, де бойові дії відсутні, й ситуація для населення є спокійнішою. При розгляді інвестицій у нерухомість можна врахувати такі можливості, як вкладення капіталу на вторинному ринку, де спостерігається значне зниження цін, або реальні інвестиції у функціонування будівельних компаній, що планують відновлення об'єктів нерухомості в майбутньому. Застосування цього підходу дозволить ефективно управляти фінансами та отримувати економічні переваги в майбутньому [11].

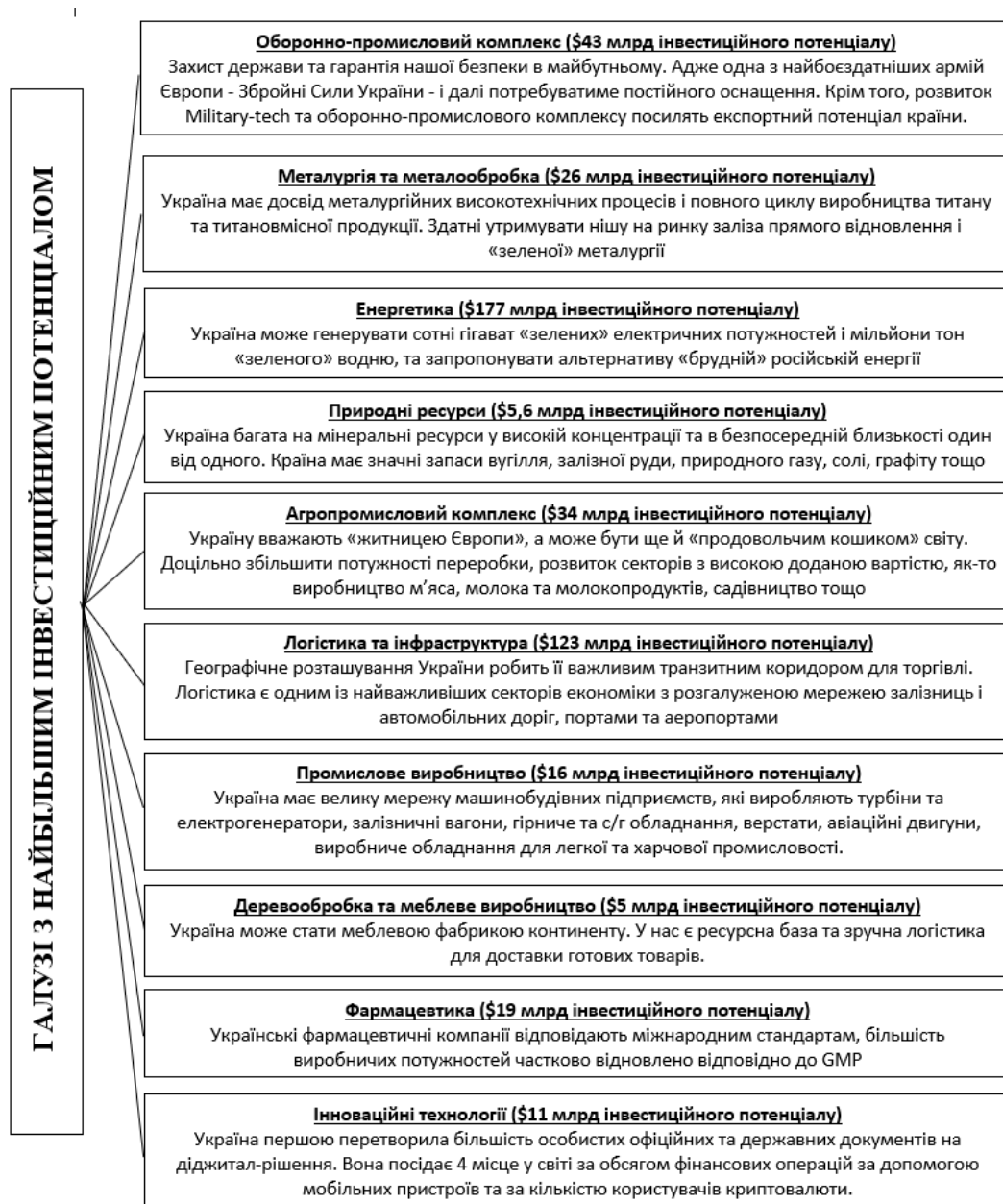

Рисунок 3. Галузі української економіки з найбільшим інвестиційним потенціалом

Джерело: створено авторами на основі [9].

Іноземне інвестування сприяє розвитку та підтриманні не тільки окремих суб'єктів економіки, але й допомагає досягненню загального благополуччя у країні. Тому вже зараз, розуміючи труднощі відновлення економіки після перемоги України у війні, Офіс Президента України розробляє спеціальні інвестиційні програми спільно з МВФ та Світовим банком [8]. Окрім цього, більшість іноземних інвесторів, незважаючи на те, що на нинішній час скоротили або призупинили взаємодію з українськими партнерами, оптимістично налаштовані на майбутнє й планують повернутися на український ринок у повоєнний період.

Пропонуємо виділити кілька напрямів для підвищення інвестиційного потенціалу України після завершення війни [8; 9; 12]: 1) відновлення зруйнованих чи втрачених виробничих потужностей, особливо у сфері промисловості та інноваційних галузях. Їх відбудова сприятиме підвищенню конкурентоспроможності та інвестиційній привабливості таких сфер діяльності, як будівництво, енергетика, агропереробка, логістика, Military Tech та екологічні проекти; 2) підтримання підприємств, які зазнали збитків через війну шляхом запровадження податкових пільг, наприклад, звільнення від сплати ПДВ чи ввізного мита на придбане обладнання; 3) упровадження державного страхування іноземних інвестицій задля зменшення ризику для іноземних партнерів; 4) підвищення інформаційного підтримання інвесторів та активізація роботи державних інституцій щодо залучення ПІІ; 5) реформування судової системи, оскільки забезпечення її незалежності та ефективності допоможе розв'язанню проблем взаємодії інвесторів і бізнесу в цілому; 6) створення й ефективне функціонування індустріальних парків сприятиме розвитку переробної промисловості та інноваційних секторів економіки країни; 7) диверсифікація механізмів залучення інвестиційних засобів у країну, зокрема підтримання бізнес-ангелами, залучення венчурних і стратегічних інвесторів, краудфандинг та ін.

Висновки. Відновлення та ефективний соціально-економічний розвиток українських підприємств і національної економіки значною мірою залежать від рівня інвестиційної привабливості країни та розмірів іноземного інвестування. Нестабільність (особливо викликана військовими діями) на макроекономічному рівні – одна з тривалих причин, що знижують інвестиційну привабливість України та загострюють інвестиційні ризики. В таких умовах мета й завдання інвестиційного розвитку України суттєво змінюються. Задля підвищення інвестиційної привабливості України варто сформувати належну інвестиційну інфраструктуру, забезпечити на законодавчому рівні гарантії для потенційних інвесторів, здійснювати безперервний контроль за рівнем інвестиційних ризиків, позбутися корумпованості, протистояти контрабандним явищам, створити умови для відкритості й прозорості податкової системи й стабільності фінансової сфери економіки. Ці заходи сприятимуть збільшенню обсягів прямого іноземного інвестування в Україну та підвищенню рейтингів інвестиційної привабливості нашої країни на світовому ринку.

Для формування цілісної картини інвестиційної привабливості української економіки в умовах війни доречно в подальших дослідженнях визначити конкретні фактори впливу на інвестиційний клімат; проаналізувати інвестиційні ризики під час війни та відповідну поведінку інвесторів; розробити можливі заходи й стратегії для залучення інвестицій та створення сприятливого інвестиційного клімату в умовах кризи.

Conclusions. The level of investment attractiveness is a key factor for the recovery and effective socio-economic development of Ukrainian enterprises. One of the long-term reasons that reduces Ukraine's investment attractiveness is instability at the macroeconomic level. Russia's full-scale military aggression leads to the intensification of issues related to investment attraction and ensuring investment attractiveness, as well as aggravation of investment risks. The purpose and tasks of Ukraine's investment development are changing significantly in these

conditions. In order to increase the investment attractiveness of Ukraine, it is necessary to form an appropriate investment infrastructure, provide legal guarantees for potential investors, carry out continuous control over the level of investment risks, get rid of corruption, resist smuggling phenomena, create conditions for the openness and transparency of the tax system and the stability of the financial sphere of the economy. These measures will help increase the volume of direct foreign investment in Ukraine and increase the ratings of our country's investment attractiveness on the world market. To restore the investment potential of Ukrainian enterprises, significant support from other countries and international partners is needed to restore the economy of Ukraine.

To form a complete picture of the investment attractiveness of the Ukrainian economy in the conditions of war, it is appropriate in further research to determine specific factors that lead to instability and their impact on the investment climate; analyze investment risks during the war, their nature and impact on investors' decisions; develop possible measures and strategies to attract investments and create a favorable investment climate in crisis conditions.

Список використаних джерел

1. Панухник О. В. Війна та український бізнес : матеріали VIII Міжнар. наук.-практ. конференції «Формування механізму зміцнення конкурентних позицій національних економічних систем у глобальному, регіональному та локальному вимірах» (м. Тернопіль, 01–02 червня 2022 р).. Тернопіль: ФОП Паляниця В.А., 2022. С. 32–34. URL: https://elartu.tntu.edu.ua/bitstream/lib/38479/2/FMZKPNES_2022_Panukhnyk_O-War_and_ukrainian_business_32-34.pdf (дата звернення: 20.01.2024).
2. Нечипорук О. Проблема залучення іноземних інвестицій в Україні під час війни. *Економіка та суспільство*. 2023. № 54. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2714> (дата звернення: 20.01.2024).
3. Кравченко М., Павленко Т. Проблеми забезпечення інвестиційної привабливості вітчизняних підприємств: макроекономічні аспекти. *Економіка та суспільство*. 2022. № 44. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1887/1817> (дата звернення: 20.01.2024).
4. Індекс інвестиційної привабливості України 2023. URL: https://eba.com.ua/wp-content/uploads/2023/12/EBA-InvestIndex_-2023_UA.pdf (дата звернення: 15.01.2024).
5. Прямі іноземні інвестиції (ПІІ) в Україну. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/fdi/> (дата звернення: 15.01.2024).
6. Інвестиційна діяльність в Україні за 2022 рік. URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=b6d0940d-2443-41c4-82ec-86e6d2e56973&title=InvestitsiinaDiiialnistVUkrainiZa2022-Rik> (дата звернення: 15.01.2024).
7. Arons S. Ukraine Reconstruction May Cost \$1.1 Trillion, EIB Head Says. URL: <https://www.bnnbloomberg.ca/ukraine-reconstruction-may-cost-1-1-trillion-eib-head-says-1.1781648> (дата звернення: 20.01.2024).
8. Чернега В., Полозун А., Касьян А. Сучасні тенденції інвестування в Україні. *Економіка та суспільство*. 2022. № 44. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1849/1783> (дата звернення: 20.01.2024).
9. Свириденко Ю. Країна можливостей: чому інвестор прийде в Україну. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/09/29/691997/> (дата звернення: 20.01.2024).
10. Білик Р. С., Гаврилюк О. В. Сучасні проблеми залучення інвестиційних ресурсів в економіку України. *Регіональна економіка*. 2022. № 3 (105). С. 106–111. URL: https://re.gov.ua/re202203/re_202203_106_BilykRS,NavrylyukOV.pdf (дата звернення: 20.01.2024). DOI: <https://doi.org/10.36818/1562-0905-2022-3-11>
11. Куди інвестувати під час війни. URL: https://finance.ua/ua/saving/kudy-investuvaty-pid-czas-vijny#headline_4 (дата звернення: 20.01.2024).
12. Нікольчук Ю. М., Лопатовська О. О. Інвестиційна привабливість України: основні тенденції, проблеми та ключові вектори вирішення. *Innovation and Sustainability*. 2023. № 1. С. 164–175. URL: <https://ins.vntu.edu.ua/index.php/ins/article/view/158/159> (дата звернення: 20.01.2024). DOI: <https://doi.org/10.31649/ins.2023.1.164.175>

References

1. Panukhnyk O. (2022). Viina ta ukrainskyi biznes [War and ukrainian business]. Proceedings of the 8th International Scientific-Practical Conference “Formation of the mechanism of national economic systems competitive positions strengthening in global, regional and local dimensions” (Tern., 01–02 june 2022), pp. 32–

34. Available at: https://elartu.tntu.edu.ua/bitstream/lib/38479/2/FMZKPNES_2022_Panukhnyk_O-War_and_ukrainian_business_32-34.pdf (accessed 20 January 2024). (In Ukrainian).
2. Nechyporuk O. (2023). Problema zaluchennia inozemnykh investytsii v Ukraini pid chas viiny [The problem of attracting foreign investment in Ukraine during the war]. *Ekonomika ta suspilstvo*, no. 54. Available at: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2714> (accessed: 20 January 2024). (In Ukrainian).
3. Kravchenko M., Pavlenko T. (2022). Problemy zabezpechennia investytsiinoi pryvablyvosti vitchyznianskykh pidpriemstv: makroekonomichni aspekty [Problems of ensuring the investment attractiveness of domestic enterprises: macroeconomic aspects]. *Ekonomika ta suspilstvo*, no. 44. Available at: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1887/1817> (accessed: 20 January 2024) (In Ukrainian).
4. Indeks investytsiinoi pryvablyvosti Ukrainy 2023. [Investment attractiveness index of Ukraine 2023]. Available at: https://eba.com.ua/wp-content/uploads/2023/12/EBA-InvestIndex_-2023-UA.pdf (accessed 15 January 2024). (In Ukrainian).
5. Priami inozemni investytsii (PII) v Ukrainu. [Foreign direct investment (FDI) in Ukraine]. Available at: <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/fdi/> (accessed 15 January 2024). (In Ukrainian).
6. Investytsiina diialnist v Ukraini za 2022 rik. [Investment activity in Ukraine for 2022]. Available at: <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=b6d0940d-2443-41c4-82ec-86e6d2e56973&title=InvestitsiinaDiialnistVUkrainiZa2022-Rik> (accessed 15 January 2024). (In Ukrainian).
7. Arons S. Ukraine Reconstruction May Cost \$1.1 Trillion, EIB Head Says. Available at: <https://www.bnnbloomberg.ca/ukraine-reconstruction-may-cost-1-1-trillion-eib-head-says-1.1781648> (accessed 20 January 2024). (In English).
8. Cherneha V., Polozun A., Kasian A. (2022). Suchasni tendentsii investuvannia v Ukraini [Current investment trends in Ukraine] *Ekonomika ta suspilstvo*, no. 44. Available at: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1849/1783> (accessed 20 January 2024). (In Ukrainian).
9. Svrydenko Yu. Kraina mozhlyvosti: chomu investor pryde v Ukrainu [Land of opportunities: why an investor will come to Ukraine]. Available at: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/09/29/691997/> (accessed 20 January 2024). (In Ukrainian).
10. Bilyk R. S., & Havrylyuk O. V. (2022). Suchasni problemy zaluchennya investytsiinykh resursiv v ekonomiku Ukrayiny [Modern problems of attracting the investment resources in the economy of Ukraine]. *Rehional'na ekonomika. Regional Economy*, vol. 105 (3), pp. 106–111. Available at: https://re.gov.ua/re202203/re202203_106_BilykRS,HavrylyukOV.pdf (accessed 20 January 2024). (In Ukrainian). DOI: <https://doi.org/10.36818/1562-0905-2022-3-11>
11. Kudy investuvaty pid chas viiny [Where to invest during the war]. Available at: https://finance.ua/ua/saving/kudy-investuvaty-pid-chas-viiny#headline_4 (accessed 20 January 2024). (In Ukrainian).
12. Nikolchuk Yu. M., Lopatovska O. O. (2023). Investytsiina pryvablyvist Ukrainy: osnovni tendentsii, problemy ta kliuchovi vektory vyrishennia [Investment attractiveness of Ukraine: main trends, problems and key solution vectors]. *Innovation and Sustainability*, vol. 1, pp. 164–175. Available at: <https://ins.vntu.edu.ua/index.php/ins/article/view/158/159> (accessed 20 January 2024). (In Ukrainian). DOI: <https://doi.org/10.31649/ins.2023.1.164.175>

УДК 621.491

ТЕХНОЛОГІЯ ПРОВЕДЕННЯ КОМПЛЕКСНОГО ІТ-МОНІТОРИНГУ КОМПАНІЇ

Ірина Данилюк; Людмила Будник

Західноукраїнський національний університет, Тернопіль, Україна

Резюме. Присвячено розкриттю процесу здійснення комплексного ІТ-моніторингу компанії. Моніторинг ІТ-інфраструктури важливий процес, допомагає компанії відстежити зміни в інфраструктурі. Метою моніторингу є збирання та аналіз даних щодо ІТ-сервісів, компонентів інформаційної інфраструктури та використання отриманих даних для контролю всіх елементів, запобігання збоїв, помилок, з рештою, безпека компанії. Для здійснення моніторингу використовують спеціалізовані системи моніторингу ІТ-інфраструктури, вони збирають усі необхідні дані, об'єднують в єдину базу даних, де відбувається структуризація та аналіз. Шляхом постійного моніторингу різних параметрів та метрик, таких, як завантаженість системи, доступність ресурсів процесора, швидкодія мережі, використання ресурсів процесора, пам'яті, дискового простору, завчасно можна виявити певні проблеми та вжити необхідні заходи щодо їх усунення. ІТ-моніторинг включає в себе використання великої кількості різноманітних інструментів та технологій, зокрема: монітори ресурсів, системи сповіщень, журнали подій, аналітичні звіти, панелі управління, що допомагають отримувати, аналізувати, візуалізувати дані про стан ІТ-інфраструктури та сервісів. Відповідність системи моніторингу встановленим метрикам та показникам дозволяє забезпечити ефективну роботу ІТ-систем, швидко реагувати на виникаючі проблеми (виявляти операційні проблеми, несправність устаткування), визначати можливі порушення безпеки (зловмисні атаки) та планувати майбутні ресурси. Моніторинг є необхідним елементом управління ІТ-середовища, оскільки він дозволяє виявляти, контролювати, вирішувати проблеми, що виникають у інфраструктурі та впливають на якість і продуктивність ІТ-сервісів. Ефективний моніторинг сприяє покращенню доступності, продуктивності та якості ІТ-сервісів, що, у свою чергу, сприяє досягненню бізнес-цілей, задоволенню потреб користувачів. Особливу увагу в статті приділено елементам ІТ-інфраструктури, що підлягають моніторингу (сервери, мережеві пристрої, бази даних, програмне забезпечення), оскільки моніторинг зазначених елементів дозволяє оперативно виявляти проблеми, контролювати ресурси, вживати вчасно заходи для їх вирішення.

Ключові слова: моніторинг, ІТ-інфраструктура, ІТ-сервіси, інструменти, база даних, сервери, мережеве обладнання, безпека, аномалії, апаратне забезпечення.

https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2024.02.040

Отримано 25.01.2024

UDC 621.491

TECHNOLOGY OF CARRYING OUT A COMPREHENSIVE IT MONITORING OF THE COMPANY

Iryna Danylyuk; Liudmyla Budnyk

West Ukrainian National University, Ternopil, Ukraine

Summary. The article is devoted to the disclosure of the process of carrying out comprehensive IT monitoring of the company. IT infrastructure monitoring, an important process, helps a company track changes in the infrastructure. Monitoring purpose is the collection and analysis of IT services data, components of the information infrastructure and use received data to control all elements, prevent failures, errors, and finally, for the company's security. For monitoring, specialized IT infrastructure monitoring systems are used, they collect all the necessary data, combine them into a single database, where structuring and analysis takes place. By constantly

monitoring various parameters and metrics, such as system load, availability of processor resources, network speed, usage of processor resources, memory, and disk space, certain problems can be identified in advance and take the necessary measures to eliminate them. IT monitoring includes the use of various tools and technologies, in particular: resource monitors, notification systems, event logs, analytical reports, control panels that help to obtain, analyze, visualize data on the state of IT infrastructure and services. The compliance of the monitoring system with established metrics and indicators allows to ensure IT system efficiency, quickly respond to emerging problems (identify operational problems, equipment malfunction), identify possible security breaches (malicious attacks) and plan future resources. Monitoring is a necessary element of IT environment management, as it allows to identify, control, and solve problems that arise in the infrastructure and affect the IT services quality and performance. Effective monitoring helps to improve the availability, productivity, and quality of IT services, which, in turn, helps to achieve business goals and meet user needs. Particular attention in the article was paid to the elements of the IT infrastructure that are subject to monitoring (servers, network devices, databases, software), since the monitoring of these elements allows quickly identify problems, control resources, and take timely measures to solve them.

Key words: monitoring, IT infrastructure, IT services, tools, database, servers, network equipment, security, anomalies, hardware.

https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2024.02.040

Received 25.01.2024

Постановка проблеми. Сьогодні важко уявити сучасний об'єкт господарювання, бізнес-середовище без належної функціональності та ефективності інформаційно-технологічної інфраструктури (ІТ). ІТ-системи та сервіси стали невід'ємною складовою життєдіяльності кожної компанії, незалежно від розміру, роду діяльності, галузі. У зазначеному контексті забезпечення надійності, захищеності, продуктивності, безперебійної роботи ІТ-інфраструктури стає пріоритетним завданням як структурної одиниці, так і самої компанії, що прагне досягти успіху у всепоглинаючому цифровому світі.

Складність, розмаїття ІТ-систем та сервісів створюють виклики у відстеженні, контролі їх роботи. Саме тут виникає необхідність впровадження комплексного ІТ-моніторингу, процесу систематичного спостереження, збирання, аналізу, інтерпретації та оцінювання різних аспектів ІТ-інфраструктури, сервісів з метою забезпечення їх оптимальної продуктивності, надійності, доступності, якості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий вклад у дослідження питань, що стосуються технології управління ІТ-інфраструктурою внесли такі науковці: Ю. В. Бойко [9], О. І. Ролік [12], С. Ф. Теленик [11].

Мета статті. Дослідити технологію проведення комплексного ІТ-моніторингу компанії з метою визначення стану ІТ-середовища, включаючи продуктивність, пропускну здатність, безпеку.

Постановка завдання. Для досягнення поставленої мети визначено такі наукові завдання: дослідити та проаналізувати процес здійснення комплексного ІТ-моніторингу компанії, включаючи моніторинг роботи ІТ-інфраструктури та ІТ-сервісів; розкрити основні поняття, принципи, технології, пов'язані з ІТ-моніторингом, окреслити основні вимоги щодо ефективності впровадження зазначеної системи задля виявлення й вирішення проблем з оперативністю, надійністю, доступністю, продуктивністю, безпекою, задоволенням користувачів, що є ключовими факторами успіху в епоху цифрової трансформації.

Для вирішення зазначених завдань використано такі методи дослідження: аналітичний, графічний, табличний, метод класифікації, узагальнення результатів, моделювання процесів.

Виклад основного матеріалу. ІТ-моніторинг є процесом систематичного спостереження, збирання, аналізу та оцінювання різних аспектів ІТ-інфраструктури, ІТ-сервісів з метою забезпечення їх оптимальної продуктивності, доступності, якості, що включає постійний нагляд за різними складовими, зокрема: серверами, мережевими

пристроями, базами даних, програмним забезпеченням, а також здійснює контроль за роботою різноманітних серверів компанії. Метою ІТ-моніторингу є своєчасне виявлення проблем, аномалій, різного виду збоїв у ІТ-інфраструктурі, її компонентах задля запобігання можливим витратам часу, грошей, репутаційним ризикам. Для цього використовують спеціалізовані системи моніторингу ІТ-інфраструктури, які здійснюють збирання даних, їх об'єднання в єдину базу даних, де пізніше відбувається структуризація та аналіз останніх.

Про ефективність ІТ-моніторингу можна казати, якщо він буде здійснюватися на всіх рівнях ІТ-інфраструктури та охоплювати всі її складові (рис. 1).

Рисунок 1. Складові ефективного ІТ-моніторингу

Дамо коротку характеристику складових ІТ-інфраструктури (рис. 2).

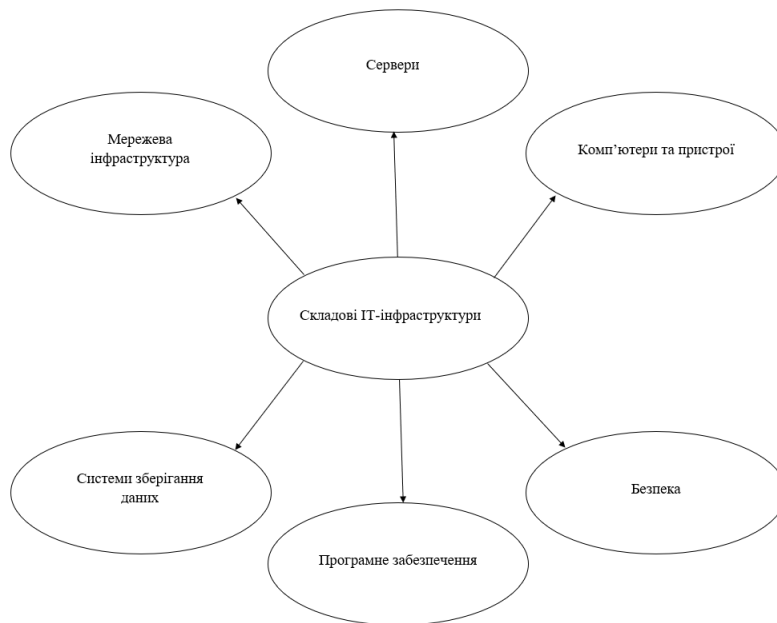

Рисунок 2. Основні складові ІТ-інфраструктури

Мережеве й серверне обладнання мають постійно контролюватися на предмет їх працездатності, оскільки будь-яка кінцева точка/додаток, під'єднаний до вашої компанії, може вважатися потенційним об'єктом для атак сторонніх осіб (зловмисників), які прагнуть отримати конфіденційну інформацію [1].

Моніторинг апаратного забезпечення дає можливість переконатися в бездоганній роботі обладнання, оскільки системи моніторингу відстежують інформацію про завантаженість процесора, обсяг вільної пам'яті, встановлюють трафік мережі й стан мережевих портів, навантаження, продуктивність, визначають заряд батареї, напругу струму.

Що стосується моніторингу мережі, системи контролюють дані відносно справності останньої, її продуктивності, досліджують конфігураційні зміни. Моніторинг цієї складової дає можливість відстежувати не лише швидкість передавання даних та пропускну спроможність мережі, а й отримувати сповіщення щодо доданих мережевих пристроїв [1].

Системи моніторингу додатків відображають дані про програмне забезпечення, розташованих на комп'ютері/сервері й дають можливість вносити зміни в роботі додатків і контролювати їх продуктивність.

ІТ-сервіси відіграють важливу роль у забезпеченні бізнес-процесів. Це набір послуг, що надаються через ІТ-інфраструктуру з метою підтримання роботи користувачів, оптимізації бізнес-процесів та досягненні кінцевої стратегічної цілі компанії. На рис. 3 відображені складові ІТ-сервіса.

Рисунок 3. Складові ІТ-сервіса

Їх основні функції – підтримання функціонування систем, забезпечення доступу до важливих даних та задоволення потреб користувачів.

Системи моніторингу можуть бути різні, водночас така різноманітність все ж має вузьку спрямованість, яка у статті представлена трьома групами, зокрема (рис. 4).

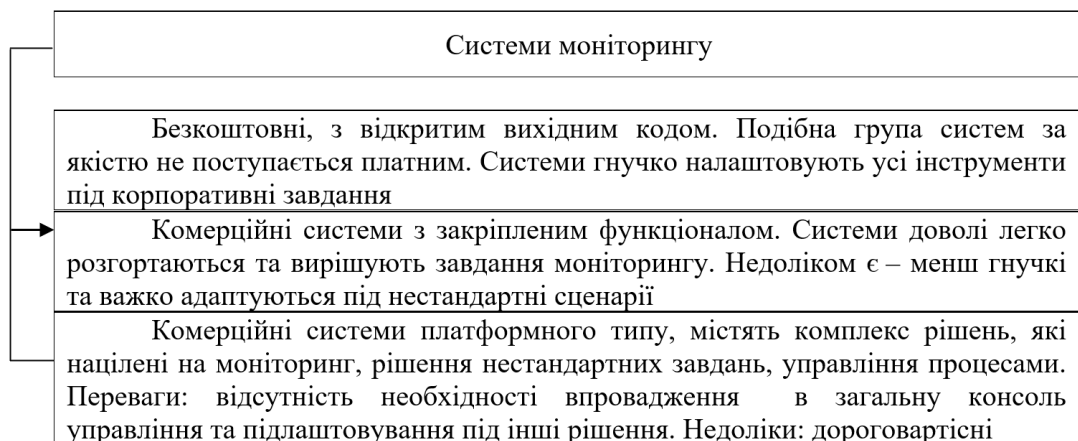
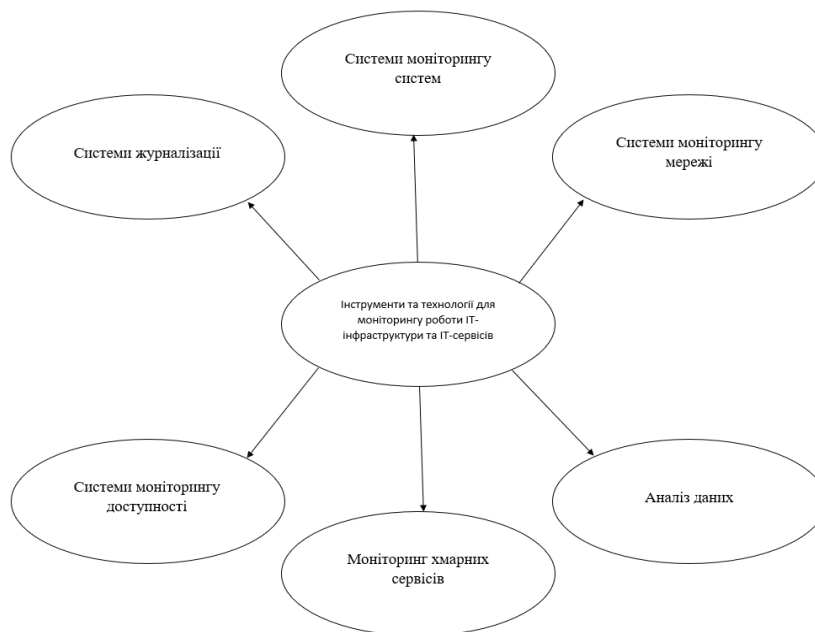

Рисунок 4. Види моніторингу та їх характеристики [2]

Процес моніторингу ІТ-інфраструктури компаніям необхідний, однак він може бути доволі клопітким, викликати певні труднощі, якщо налаштований неякісно.

Розглянемо детальніше інструменти й технології, що використовують для моніторингу ІТ-інфраструктури та сервісів (рис. 5).

Рисунок 5. Інструменти й технології моніторингу ІТ-інфраструктури та ІТ-сервісів

В табл. 1 наведено ТОП 20 систем моніторингу ІТ-інфраструктури, включаючи системи моніторингу систем, мереж, систем журналізації, моніторинг доступності, моніторинг хмарних сервісів, аналізу даних.

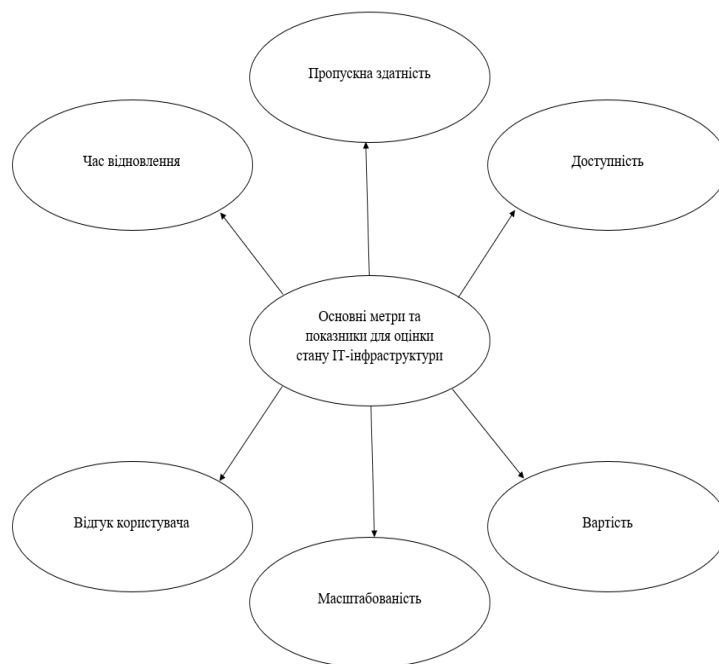
Таблиця 1. ТОП 20 систем моніторингу ІТ-інфраструктури [3]

№ з/п	Назва системи	Характеристика
1	2	3
1	AppDynamics	- це комплексне рішення, охоплює компоненти сервера, сховища, мережі в хмарних та гібридних середовищах (можете розглянути локально/використовувати як службу SaaS). Особливість системи-співвідношення проблеми продуктивності з вузькими місцями інфраструктури низького рівня
2	Checkmk	- за основу взята система Nagios зі суттєвими доповненнями. Система проста, зручна, функціональна, має гарний вебінтерфейс, поріг входу – низький. Моніторинг здійснюється за допомогою агентів snmp. Якщо додає зміни, необхідно підтвердити
3	Icinga	- самостійний, якісний, безкоштовний продукт. Дані збирає за допомогою агентів та й без них. Бекенд написано на C++, вебінтерфейс на php, як базу даних підтримує MySQL, Oracle Database, PostgreSQL
4	LibreNMS	- форк Observium, але має ширший функціонал, можна запускати в Docker, має інтеграцію з Grafana, можна зберігати інформацію в InfluxDB. Система заточена на моніторинг мереж з SNMP. Унікальна тим, що має підтримку майже всіх популярних мережевих пристроїв, вміє моніторити Windows, Linux, FreeBSD (тому використовує агенти). Працює на базі PHP+MySQL
5	Monika	- це утиліта, виконує різні сценарії вебперевірок, сповіщає також різними способами (підтримують у всі напрямки-SMTP, Slack, Telegram, WhatsApp, Discord тощо), гарне рішення для автоматизації: збирає, тестує, надсилає результат. Налаштування зберігаються в одному JSON файлі
6	Monit	- легкий у користуванні, акцент на моніторинг певного сервера, може виконувати зашифровані дії, дані зберігає в SQLife.
7	PRTG Network Monitor	- комерційний інструмент моніторингу, дозволяє відстежувати стан мережевого обладнання, а також серверів, додатків, інших компонентів інфраструктури
8	Tableau та Power BI	- комерційні платформи бізнес-аналітики, надають розширені можливості візуалізації та аналізу даних
9	Munin	- простий, швидкий моніторинг окремого сервера/невеликої групи, написаний на Perl, в RRDtool зберігаються дані

Закінчення таблиці 1

1	2	3
10	Nagios	- один з найпопулярніших відкритих інструментів моніторингу, дозволяє відстежувати статус різних системних параметрів (CPU), пам'ять, дисковий простір, навантаження на мережу тощо
11	Datadog	- комерційний інструмент моніторингу, підтримує відстеження різних показників інфраструктури, включаючи хмарні сервіси.
12	Wireshark	- відкрите програмне забезпечення для аналізу мережевого трафіку, дозволяє перехоплювати, аналізувати та відстежувати пакети даних, що проходять через мережу
13	Cisco Prime Infrastructure	- інтегрована система управління, надає можливості моніторингу, конфігурації та управління мережевими обладнаннями Cisco.
14	ELK Stack	- система включає: Elasticsearch (використовується для зберігання та пошуку журнальних даних), Logstash (для збору, обробки і передачі даних), Kibana (для візуалізації та аналізу цих даних)
15	Pingdom	- веб-сервіс, який періодично перевіряє доступність веб-сайтів та сервісів з різних географічно розташованих точок, надсилає сповіщення про будь-які відмови в роботі.
16	Splunk	- платформа аналізу даних, дозволяє знаходити корисну інформацію з великих обсягів журнальних даних, візуалізувати дані та створювати звіти
17	SolarWinds Server & Application Monitor (SAM)	- система забезпечує глибокий моніторинг і локально, і в хмарі, може підтримувати понад 1200 програм/систем та кілька інших шаблонів. Відстеження відбувається за допомогою WMI, SNMP, Powershell, REST API тощо
18	The Dude	- система проста у налаштуванні, невибаглива у плані ресурсів, доступна, не вимагає особливих знань, моніторинг на базі ОС RouterOS, яка використовується у Mikrotik; уміє автоматично сканувати мережу, додавати до моніторингу всі знайдені пристрої
19	WhatsUp Gold	- рішення для моніторингу мережі (можна розширити при застосуванні модулів для моніторингу компонентів інфраструктури), відстежує споживання пропускної спроможності компонентів програми, продуктивність мережі (використання ЦП, пам'яті, диска...)
20	Zabbix	- вільний інструмент моніторингу, надає розширені можливості для відстеження різних метрик системи, крім того, можливість налаштування сповіщення про відхилення від заданих порогових значень (підтримує кілька видів моніторингу)

Оцінювання стану IT-інфраструктури містить ряд основних метрик та показників, що дозволяють проаналізувати продуктивність, ефективність, надійність, безпеку останньої (рис. 6).

Рисунок 6. Основні метри та показники для оцінювання стану IT-інфраструктури

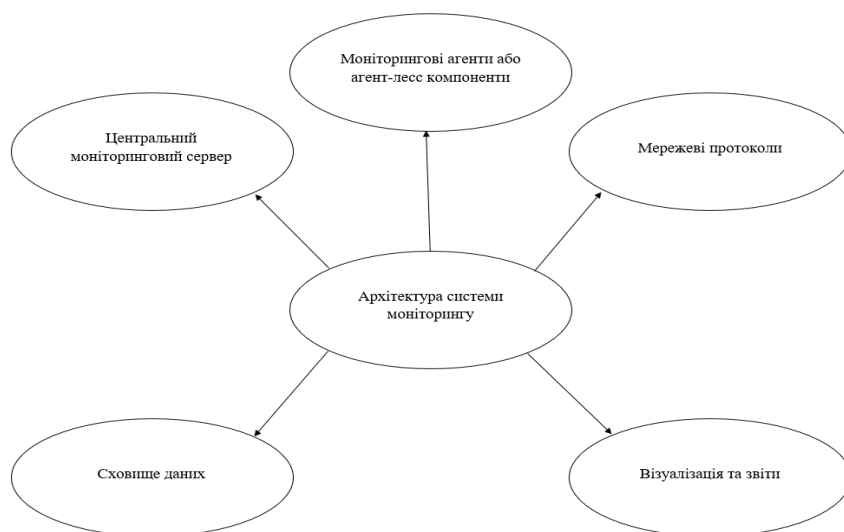
Врахування зазначених складових дасть можливість зрозуміти стан ІТ-інфраструктури, виявити слабкі місця, попрацювати над удосконаленням системи. Однак конкретні метрики (їх значення) можуть певною мірою відрізнятися від вимог вашого бізнесу, характеру діяльності та контексту використання [4].

Задля досягнення мети моніторингу, підтримання оптимальної продуктивності, а також безперебійної роботи системи існує ряд методів та підходів, які розглянемо, зокрема: агент-базований моніторинг (англ. agent-based monitoring). Зазначений підхід застосовують для моніторингу комп'ютерних систем й мереж та включає в себе встановлення додаткових агентів/програмного забезпечення на цільові пристрої. Перевагою є те, що такий вид моніторингу дає більше можливостей у плані гнучкості й деталізації у збиранні інформації, може виконувати локальний аналіз та опрацювання даних. Однак встановлення й керування агентами на кожному цільовому пристрої може бути ресурсооб'ємним та вимагати регулярного оновлення.

Підхід агент-лесс моніторинг (англ. agentless monitoring) – це процес моніторингу комп'ютерних систем і мереж, який не вимагає встановлення додаткових агентів/програмного забезпечення на цільові пристрої, і в цьому є його перевага (простота та гнучкість, відсутність додаткових витрат). Моніторинг здійснюється за допомогою запитів та отримання відповідей через існуючі мережеві протоколи. Агент-лесс моніторинг дозволяє виявляти проблеми зі збоєм системи, відстежувати метрики продуктивності, виявляти збої безпеки та забезпечувати відповідну реакцію на них.

Крім того існує ще активний і пасивний моніторинг – два підходи до збирання та аналізу інформації. Активний моніторинг – це свідомі дії та участь користувача/системи. Його зміст залежить від вашої мети щодо отримання інформації, зокрема налаштування програмного забезпечення для моніторингу мережі, що відправлятиме запити до певних пристроїв на мережі для перевірки доступності й відстеження шляху сигналу. Що стосується пасивного моніторингу, він здійснюється без активної участі користувача/системи. Отже, збирання інформації відбувається автоматично без потреби у втручанні, зокрема формування даних провайдерами Інтернету без вашої безпосередньої участі про ваш же трафік з метою аналізу та виявлення аномальних партнерів, можливо, загроз безпеці. Даний вид моніторингу здійснюється у фоновому режимі й може бути менш помітним для користувача.

Залежно від мети та обсягу інформації, який необхідно отримати, застосовується активний (специфічний, коли ви контролюєте процес та встановлюєте параметри моніторингу) або пасивний моніторинг (універсальний, але обмежений у можливостях, оскільки користувач не бере активної участі). Архітектура системи моніторингу може бути різноманітною, залежить від потреб та вимог до систем і мереж, які підлягають моніторингу. Але основні складові все ж існують (рис. 7).

Рисунок 7. Основні елементи архітектури системи моніторингу ІТ-інфраструктури

Залежно від розміру та складності інфраструктури система моніторингу може бути розподіленою та масштабованою, включати розташування компонентів на різних фізичних серверах, використання хмарних сервісів, контейнеризацію для забезпечення гнучкості, доступності, масштабованості системи моніторингу [5].

При виборі інструментів і технологій для проведення комплексного ІТ-моніторингу необхідно врахувати кілька ключових аспектів, зокрема: функціональні можливості, надійність, масштабованість, вартість.

Перше – визначаємося із системою моніторингу мережі. Такі системи моніторингу як Nagios або Zabbix, є традиційними, надають базові функціональні можливості (моніторинг доступності й стану мережевих пристроїв), не можуть працювати за великого обсягу мережевого обладнання, а тому потребують розширення функціональних можливостей за допомогою використання більш масштабованих систем, що працюють з великим обсягом даних. До систем, які надають додаткові інструменти пропускну здатності, завантаження каналів, аналізу мережевого трафіку можна віднести PRTG Network Monitor або SolarWinds Network Performance Monitor [6].

Ключовим аспектом також вважаємо моніторинг серверів комплексного ІТ-моніторингу. Застосування таких інструментів, як Prometheus, Datadog або New Relic, дає можливість відстежувати метрики серверів (завантаженість процесора, використання пам'яті, мережевий трафік тощо), надають можливість встановлення трендів, аналізу подій, сповіщають про виявлені аномалії. Вибір інструментів залежить від вимог, мети, потреб користувача, підтримання певних операційних систем і технологічних стеків.

Використання агентів моніторингу може допомогти відстежувати метрики на рівні ОС/додатків. На серверах можна встановити свій власний агент для збирання даних Prometheus, а для моніторингу різних мов програмування, фреймворків можна скористатися інструментом New Relic, що дозволяє деталізувати інформацію стосовно продуктивності та працездатності додатків.

Хмарні сервіси (Amazon Web Services або Microsoft Azure Monitor) надають свої власні інструменти моніторингу. AWS CloudWatch та Azure Monitor дозволяють відстежувати різні метрики та події з хмарних ресурсів (контейнери, віртуальні машини, бази даних тощо), підтримують інтеграцію з іншими засобами моніторингу та оповіщеннями [7].

Інструменти ELK Stack (Elasticsearch, Logstash, Kibana) або Splunk використовують для аналізу лог-файлів (збирання, зберігання, аналіз логів з різних джерел). Отже, здійснюють пошук, фільтрацію, візуалізацію та аналіз лог-даних, трендів для виявлення проблем, крім того, забезпечують безпеку систем.

До інструментів управління подіями та інцидентами відносять такі, як PagerDuty, VictorOps або ServiceNow, які сповіщають команду про проблеми та координують відновлення сервісу, інтегруються з різними інструментами моніторингу/сповіщення, що є необхідним при відстеженні та вирішенні проблеми.

Процес упровадження системи моніторингу доволі складний, вимагає кропіткої підготовки. Сам процес можна відобразити схемою (рис. 8).

Рисунок 8. Процес упровадження системи моніторингу

Можна зробити висновок, що впровадження системи моніторингу – це безперервний процес, який потребує уваги до деталей, налаштування та постійного підтримання.

Висновки. Моніторинг ІТ-інфраструктури – важливий процес. Він допомагає компанії відстежувати зміни, які в ній відбулися, здійснює збирання та аналіз даних ІТ-сервісів, компонентів інформаційної інфраструктури, контролює всі її елементи, запобігає проблемам, збоям, атакам. Це – необхідний елемент управління ІТ-середовищем, дозволяє виявляти, контролювати та вирішувати проблеми, що виникають в інфраструктурі та впливають на якість і продуктивність ІТ-сервісів, відповідно, ефективний моніторинг сприяє покращенню доступності, продуктивності, якості ІТ-сервісів, а це, у свою чергу, – досягненню бізнес-цілей компанії.

Успішна імплементація моніторингу в компанії вимагає відповідного планування, вибору дієвих інструментів, встановлення належних процесів, але результатом є значна вигода та ефективна робота компанії.

Conclusions. IT infrastructure monitoring is an important process. It helps the company to track the changes that have taken place in it, collects and analyzes data from IT services, information infrastructure components, controls all its elements, prevents problems, failures, and attacks. This is a necessary element of IT environment management, it allows to identify, monitor, and solve problems that arise in the infrastructure and affect the quality and performance of IT services, respectively, effective monitoring helps to improve the availability, productivity, and quality of IT services, and this, in turn, achieves the company's business goals.

Successful implementation of monitoring in the company requires appropriate planning, selection of effective tools, establishment of proper processes, but the result is a significant benefit and efficient operation of the company.

Список використаних джерел

1. Ефективний моніторинг ІТ-інфраструктури – що і як моніторити: веб-сайт. URL: <https://onbiz.biz/monitoring-of-it-infrastructure/>. (дата звернення: 20.01.2024).
2. Моніторинг ІТ-інфраструктури: навіщо він потрібен: веб-сайт. URL <http://tsu.ua/monitoryng-it-infrastruktury> (дата звернення: 20.01.2024).
3. ТОП 20 систем моніторингу ІТ інфраструктури: веб-сайт. URL: https://blog.iteducenter.ua/ratings/monitoring_tools/ (дата звернення: 20.01.2024).
4. Turnbull J. The Art of Monitoring. 2016. 645 p. URL <https://www.oreilly.com/library/view/the-art-of/9780988820241> (Last accessed: 22.01.2024).
5. Davis J., Devers C., Sable T. Modern System Administration: Building and Maintaining Reliable Systems. 2021. 300 p. URL: <https://bigl.ua/ua/p2026141934-modern-system-administration> (Last accessed: 22.01.2024).
6. Liefting N. Zabbix 5 IT Infrastructure Monitoring Cookbook: Explore the new features of Zabbix 5 for designing, building, and maintaining your Zabbix setup. 2021. 464 p. URL: https://www.oreilly.com/library/view/zabbix-5-it/9781800202238/B16104_FM_ePub_RK.xhtml (Last accessed: 23.01.2024).
7. Jackie F. Key Trends to Watch in Gartner Emerging Technologies Hype Cycle. 2012. 255 p. URL: <https://www.gartner.com/en/documents/2100915> (Last accessed: 25.01.2024).
8. Мешков В. Аналіз систем інтелектуального моніторингу трафіку комп'ютерної мережі для систем виявлення атак. Information Technology: Computer Science, Software Engineering and Cyber Security: Дніпровська політехніка. Вип. 1. 2023. С. 85–92. DOI: <https://doi.org/10.32782/IT/2023-1-11>
9. Бойко Ю. В., Волохов В. М., Глибовець М. М. Методи та новітні підходи до проектування, управління і застосування високопродуктивних ІТ-інфраструктур : монографія. Київ : ВПЦ «Київський університет», 2016. 447 с.
10. Теленик С. Ф., Ролік О. І., Терещенко П. І., Букасов М. М. Забезпечення процесів діяльності ресурсами з визначеним рівнем надійності в інформаційно-телекомунікаційній системі спеціального призначення : зб. наук. праць. Київ : ВІПІ НТУУ «КПІ», 2006. № 3. С. 134–138.
11. Теленик С. Ф., Ролік О. І., Букасов М. М. Технологія управління ІТ-інфраструктурою на основі ресурсного підходу. Вісник ЖДТУ. 2008. № 4 (47). С. 180–189.
12. Бойко Ю. В., Глибовець М. М., Єршов С. В., Кривий С. Л., Погорілий С. Д., Ролік О. І., Теленик С. Ф., Ясочка М. В. Управління високопродуктивними ІТ-інфраструктурами. Вісник НТУУ «КПІ». Інформатика, управління та обчислювальна техніка. 2014. № 61. С. 120–141.

References

1. Efektyvnyj monitoryng IT-infrastruktury-shho i jak monitoryty. Available at: <https://onbiz.biz/monitoring-of-it-infrastructure/> (accessed 20 January 2024).
2. Monitoring IT-infrastruktury: navishho vin potriben. Available at: <http://tsu.ua/monitoring-it-infrastructure/> (accessed 20 January 2024).
3. TOP 20 system monitoryng IT infrastruktury. Available at: https://blog.iteducer.ua/ratings/monitoring_tools (accessed 20 January 2024).
4. Turnbull J. (2016). *The Art of Monitoring*. 645 p. Available at: <https://www.oreilly.com/library/view/the-art-of/9780988820241> (accessed 22 January 2024).
5. Davis J., Devers C., Sable T. (2021). *Modern System Administration: Building and Maintaining Reliable Systems*. 300 p. Available at: <https://bigl.ua/ua/p2026141934-modern-system-administration> (accessed 23 January 2024).
6. Liefting N. (2021). *Zabbix 5 IT Infrastructure Monitoring Cookbook: Explore the new features of Zabbix 5 for designing, building, and maintaining your Zabbix setup*. 464 p. Available at: https://www.oreilly.com/library/view/zabbix-5-it/9781800202238/B16104_FM_ePub_RK.xhtml (accessed 23 January 2024).
7. Jackie F. (2012). *Key Trends to Watch in Gartner Emerging Technologies Hype Cycle*. 255 p. Available at: <https://www.gartner.com/en/documents/2100915> (accessed 25 January 2024).
8. Meshkov V. (2023). Analiz system intelektualnogho monitoryngu trafiku komp'juternoji merezhi dlja system vyjavlennja atak. [Information Technology: Computer Science, Software Engineering and Cyber Security], vol. 1, pp. 85–92. <https://doi.org/10.32782/IT/2023-1-11>
9. Bojko Ju. V., Volokhov V. M., Ghlybovecj M. M. (2016). *Metody ta novitni pidkhody do proektuvannja, upravlinnja i zastosuvannja vysokoproduktyvnykh IT-infrastruktur [Methods and latest approaches to design, management and application of high-performance IT-infrastructures] : monohrafija*. Kyjiv: VPC “Kyjivsjkyj universytet”. 447 p.
10. Telenyk S. F., Rolik O. I., Tereshhenko P. I., Bukasov M. M. (2006). Zabezpechennja procesiv dijajnosti resursamy z vyznachenym rivnem nadijnosti v informacijno-telekomunikacijnij systemi specialnogho pryznachennja [Provision of activity processes with resources with a certain level of reliability in the special-purpose information and telecommunication system] : zb. nauk. pracj. Kyjiv: VITI NTUU “KPI”, No. 3. Pp. 134–138
11. Telenyk S. F., Rolik O. I., Bukasov M. M. (2008). Tekhnologhija upravlinnja IT-infrastrukturoju na osnovi resursnogho pidkhodu [IT-infrastructure management technology based on resource approach]. *Visnyk ZhDTU*, no. 4 (47). pp. 180–189.
12. Bojko Ju. V., Ghlybovecj M. M., Jershov S. V., Kryvyj S. L., Poghorilyj S. D., Rolik O. I., Telenyk S. F., Jasochka M. V. (2014). *Upravlinnja vysokoproduktyvnymy IT-infrastrukturamy [Managing high-performance IT-infrastructures]*. *Visnyk NTUU “KPI”. Informatyka, upravlinnja ta obchysljuvaljna tekhnika*, no. 61, pp. 120–141.

УДК 331.101

РОЗВИТОК СОЦІАЛЬНО-ТРУДОВИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ: МОЖЛИВОСТІ ДОСЯГНЕННЯ ЦІЛЕЙ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Оксана Поплавська; Дмитро Ходацький

*Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана,
Київ, Україна*

Резюме. Здійснено розбір сутності соціально-трудоових відносин (СТВ) у сучасних соціально-економічних умовах, де відбувається переоцінювання ролей усіх акторів ринку. Запропоновано до учасників СТВ відносини не лише традиційних суб'єктів – партнерів, але й стейкхолдерів (наукову спільноту, експертів, громадськість). Авторський концепт передбачає, що СТВ, як сукупність взаємовідносин, мають бути орієнтовані на формування, реалізацію, відтворення людського капіталу в країні. Такий підхід передбачає наявність критерію узгодженості інтересів, тобто учасники спрямовують свою діяльність на досягнення спільних цілей. До таких цілей віднесено цілі сталого розвитку, зокрема, в сфері СТВ – це цілі гендерної рівності, гідної праці та економічного розвитку. Проведений аналіз СТВ через призму досягнення визначених цілей сталого розвитку показав наступне. Досягнення цілі гендерної рівності в Україні на ринку праці (як складова СТВ) розглядається через рівні можливості для обох статей. Досягнення рівності є процесом з позитивним трендом і характеризується позитивними змінами щодо зменшення розривів між середньою заробітною платою жінок і чоловіків. Водночас залученість молодих жінок зменшується (проте цьому є об'єктивні причини). Оцінюючи рівень гідної праці, виокремлено кілька базових показників: поширеність вимушеної неповної зайнятості; гідна оплата праці (яка оцінюється за можливістю виконувати заробітною платою не лише відтворювальну, але й заохочувальну функції), а також рівень безробіття. Встановлено, що найбільше прогалин партнери допустилися у царині оплати праці, що знижує можливості досягнення цілей сталого розвитку. Причинами цього стали: орієнтація заробітної плати лише на функцію відтворення робочої сили та невідповідна структура заробітної плати, яка не мотивує до підвищення кваліфікації, розвитку тощо. Виявлений рівень вимушеної часткової зайнятості на підприємствах показав сталість цього процесу, що свідчить про природний рівень даного явища (відзначено, що відхилення від основного таргету може бути спричинено зовнішніми соціально-економічними або політичними, іншими причинами, які продукують невизначеність). Щодо рівня безробіття, то його динаміка корелюється із внутрішньою соціально-економічною ситуацією в країні та спроможністю учасників СТВ створювати робочі місця. За отриманими даними підтверджено, що досягнення цілі сталого розвитку за цим показником є у стані стагнації (тобто в цілому ситуація стабільна, але приховані ризики зберігаються).

Ключові слова: гідна праця, цілі сталого розвитку, партнерство, гендерна рівність, безробіття, потенціал заробітної плати, соціально-трудоові відносини

https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2024.02.050

Отримано 26.01.2024

UDC 331.101

DEVELOPMENT OF SOCIAL AND LABOR RELATIONS IN UKRAINE: OPPORTUNITIES FOR ACHIEVING SUSTAINABLE DEVELOPMENT GOALS

Oksana Poplavska; Dmytro Khodatskyi

Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman, Kyiv, Ukraine

Summary. The article analyzes the essence of social and labor relations (SLR) in the current socio-economic environment, where the roles of all market actors are being reassessed. The author proposes to

include not only traditional partners, but also stakeholders (scientific community, experts, and the public) as participants of the SLR. The author's concept assumes that the SLR, as a set of relationships, should be focused on the formation, implementation, and reproduction of human capital in the country. This approach implies the existence of a criterion of coherence of interests, i.e., participants direct their activities to achieve common goals. These goals include sustainable development goals, in particular, in the SLR area, the goals of gender equality, decent work, and economic development. The analysis of the SLR through the prism of achieving the defined sustainable development goals showed the following. Achievement of the goal of gender equality in Ukraine in the labor market (as a component of the SLR) is considered through equal opportunities for both sexes. Achieving equality is a process with a positive trend and is characterized by positive changes in reducing the gaps between the average wages of women and men. At the same time, the involvement of young women is decreasing (but there are objective reasons for this). In assessing the level of decent work, several basic indicators were identified: the prevalence of forced part-time employment; decent pay (which is assessed by the ability of wages to fulfill not only reproductive but also incentive functions), and the unemployment rate. It was found that the partners made the largest gaps in the area of remuneration, which reduces the ability to achieve sustainable development goals. The reasons for this are as follows: the focus of wages only on the function of labor reproduction and an inappropriate wage structure that does not motivate professional development, development, etc. The revealed level of forced partial employment at enterprises showed the sustainability of this process, which indicates the natural level of this phenomenon (it is noted that deviations from the main target may be caused by external socio-economic, political, or other reasons that produce uncertainty). As for the unemployment rate, its dynamics correlate with the domestic socioeconomic situation in the country and the ability of SLR participants to create jobs. According to the data obtained, it is confirmed that the achievement of the sustainable development goal by this indicator is in a state of stagnation (i.e., the situation is generally stable, but hidden risks remain).

Key words: *decent work, sustainable development goals, partnership, gender equality, unemployment, wage potential, social and labor relations.*

https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2024.02.050

Received 26.01.2024

Постановка проблеми. Соціально-трудові відносини (далі – СТВ) безупинно трансформуються під впливом різних чинників: технологічних, організаційних, політичних, економічних тощо. Втім напрям такого розвитку не завжди очевидний, хоча пріоритетним є той, що продиктований цілями сталого розвитку. Тобто основними змінами в СТВ мають бути такі, що відповідають посиленню партнерства, подоланню бідності та нерівності, досягненню гідної праці.

На жаль через війну в Україні СТВ розвиваються нерівномірно, а, інколи, відзначаються деформаціями. Зокрема, практично призупинив дію договірний механізм регулювання СТВ, що негативно відображається на показниках динаміки соціальної безпеки як країни, так і підприємств.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам розвитку СТВ присвячено багато робіт вітчизняних авторів. Зокрема Колот А., Герасименко О., Маршавін Ю. досліджують вплив цифровізації й глобалізації на трудові відносини, обґрунтували та охарактеризували появу такого явища як атомізація суспільства [9; 10]. Волківська А., Осовська Г. та ін. [8] систематизували основні негативні явища в соціально-трудоій сфері, Костриця І. та Бурлай Т. вивчили вплив економічних чинників на зайнятість населення та довели важливість соціальних чинків для СТВ [11; 12], Лопушняк Г., Скібська К. доводять, що зміни в СТВ тісно пов'язані з якістю людського капіталу, тому важливо розвивати сучасні компетентності [7]. Разом з тим не менш актуальними залишаються питання колективно-договірного регулювання оплати праці як основи СТВ. Наприклад, Цимбалюк С., Данилевич Н. [6] доводять, що договірний механізм регулювання оплати праці дозволяє покращити якість СТВ, знизити соціальну напругу та є базисом досягнення цілей сталого розвитку. Крім того, сучасне розуміння сутності СТВ набуває нових граней, про що зазначають у своїх дослідженнях Поплавська О., Федорченко А. [13], характеризуючи новий тип трудових відносин – зайнятість на платформах.

Не менш вагомими є результати зарубіжних колег, полеміка яких щодо змісту СТВ, механізмів їх регулювання не вщухає до сьогодні. Якщо наприкінці ХХ століття СТВ розглядали як поле конфліктів [5], то пізніше – платформу для вирішення трудових та соціальних проблем працівників, що потребує залучення усіх стейкхолдерів [2]. Крім того, науковці, досліджуючи СТВ, концентрували увагу на вивченні інструментів, механізмів досягнення цілей стейкхолдерів, що нерозривно пов'язано з соціальним діалогом. На сьогодні, досягнення цілей сталого розвитку вже не може розглядатися без соціального діалогу [4].

Якщо аналізувати, яким чином СТВ пов'язані з досягненням цілей сталого розвитку, то комплексних досліджень не існує. Автори переважно розглядають окремо питання реалізації цілей сталого розвитку та аналізу СТВ. Важливий висновок зробив Мішра М. [3], наголошуючи на тому, що стійкий розвиток неможливий без реалізації спільних дій, тобто взаємодії усіх акторів ринку.

Метою дослідження є аналіз стану та визначення можливості досягти цілей сталого розвитку через трансформації у соціально-трудових відносинах в Україні.

Постановка завдання. Зазначена мета передбачає виконання таких завдань: розкрити зміст структури СТВ у сучасних умовах; охарактеризувати особливості сучасного стану країни та виявити детермінанти розвитку СТВ у цих умовах; проаналізувати стан СТВ та рівень прояву виявлених детермінант розвитку СТВ; запропонувати напрями стабілізації СТВ у сучасних умовах.

Такі методи, як статистичний аналіз, узагальнення, систематизація, були використані з метою вирішення вищезазначених завдань.

Виклад основного матеріалу. Україна перебуває в стані війни, тому її економічна й трудова сфера поступово адаптується під потреби збройних сил та суспільства у цей період. Такі зміни є цілком виправданими на даному етапі, але залишається багато питань невизначеного характеру. Зокрема щодо можливості через різні механізми регулювання СТВ досягти цілей сталого розвитку навіть за таких критично несприятливих умов.

Перш ніж дослідити можливості реалізації цілей сталого розвитку, звернімо увагу на таке. Сучасне розуміння системи СТВ не можна зводити лише до традиційного бачення їх як взаємовідносин між тріадою: держава – найманий працівник та його представницькі органи – роботодавець та його представницькі органи. Зважаючи на світові тенденції – цифровізація, становлення Індустрії 4 та індустрії 5 у світі, все більшої ваги набувають неекономічні відносини. Тому, на думку авторів, тепер СТВ слід розглядати як складову екосистеми соціально-трудової сфери (тобто сфери формування, реалізації людського капіталу), якій притаманні власні принципи, закономірності. Але в цілому СТВ є віддзеркаленням загального політичного вектора розвитку країни та культурного коду населення цієї країни. Відтак, СТВ – це сукупність взаємовідносин, що пов'язані з формуванням, реалізацією, відтворенням людського капіталу в країні (також можливо розглядати в глобальному вимірі), та відбуваються між партнерами та стейкхолдерами цих відносин. В даному випадку партнерами виступають учасники СТВ першого порядку (як правило, роботодавець та найманий працівник), а стейкхолдерами є представницькі органи, громадські організації, благодійні фонди, держава та її представницькі органи, наукові установи та вільні експерти тощо (рис. 1).

Таке розуміння важливе, оскільки дає підстави для ідентифікації цілей кожного учасника СТВ та визначення їхньої відповідальності. Особливістю такого підходу до розуміння СТВ є те, що в основі цього явища є інтереси, культурні пріоритети й традиції. Відтак, очевидними будуть різниці в СТВ різних країн: наприклад, відношення до праці в Німеччині дуже тісно переплетене з релігійними уподобаннями населення країни, тому проекція цих традицій відобразилася у самій системі СТВ (як інституту реалізації праці).

Розуміючи таке, можемо констатувати, що досягнення цілей сталого розвитку можливе за умови імплементації цих ідей до системи цінностей, мотивів усіх учасників. Зокрема, для України самі цілі сталого розвитку є природними, адже християнство спонукає до турботи про ближнього. Саме це ми сьогодні спостерігаємо, коли аналізуємо волонтерський рух або роль благодійних організацій у житті країни, територіальних громад.

Рисунок 1. Сучасне розуміння СТВ як соціально-економічного явища

Джерело: побудовано авторами.

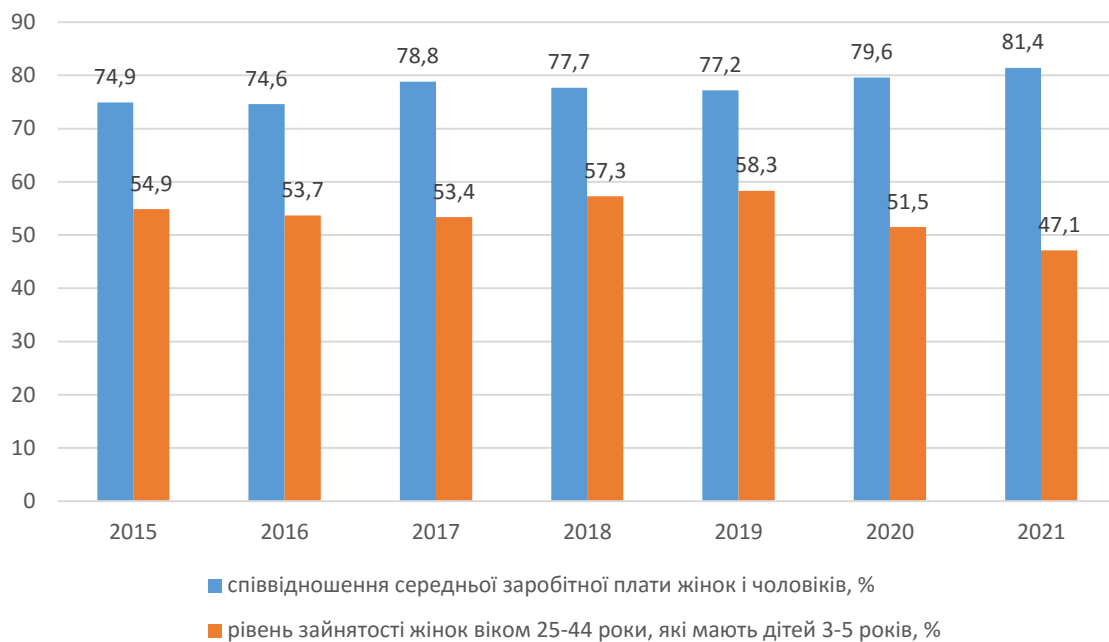
Зважаючи на написане вище, варто виокремити основні цілі сталого розвитку на досягнення яких учасники СТВ можуть впливати. Критерієм відбору в цьому випадку є можливість вплинути на результат. Відтак, варто виокремити такі основні цілі, що корелюються та можуть бути реалізовані через СТВ:

- Ціль 5 «Гендерна рівність».
- Ціль 8 «Гідна праця та економічне зростання».

Оцінюючи СТВ через призму можливостей досягнення цілей сталого розвитку, звернімо увагу, що названі цілі тісно пов'язані між собою та можуть розглядатися як стратегічні цілі кожного з учасників цих відносин.

Аналізуючи стан ринку праці на предмет гендерної рівності, маємо порівнювати досягнуті результати з цільовими показниками, що визначені нашою країною, встановлені відповідно до розпорядженням Кабінету Міністрів України від 21.08.2019 № 686-р «Питання збору даних для моніторингу реалізації цілей сталого розвитку» [14]. Зокрема, за показником яких характеризує розриви в оплаті праці за ознакою статі становить 80,0, а за рівнем залученості жінок, що мають дітей віком від 3 до 5 років – 63,0.

Тож в Україні за даними Державної служби статистики ринок праці поступово стає більш гендерно орієнтований, зокрема у частині рівного доступу та забезпечення рівних прав чоловіків та жінок (рис. 2). Поступово покращується показник «Співвідношення середньої заробітної плати жінок і чоловіків», який досяг цільового значення у 2021 році. Проте рівень зайнятості жінок, що мають дітей віком 3–5 років, навпаки зменшився, що пов'язано з пандемією. Адже через запровадження протиепідеміологічних заходів були закриті дитячі садочки й жінки змушені були залишатися з дітьми вдома.

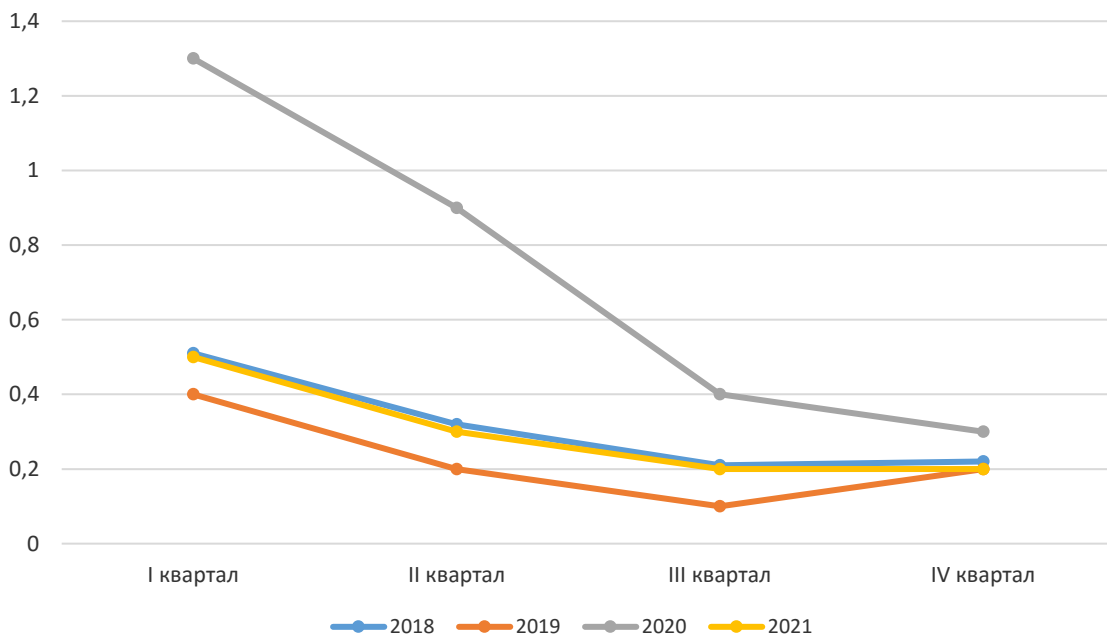
Рисунок 2. Динаміка показників досягнення цілі «Гендерна рівність» у сфері реалізації СТВ*

*дані за 2021 рік за показником зайнятості жінок розрахункові
Джерело: побудовано авторами на основі даних [15].

Досягнення цілі «Гідна праця та економічний розвиток» через реалізацію СТВ можливе у площині скорочення непродуктивних втрат робочого часу, досягнення гідного рівня заробітної плати, зменшення безробіття тощо.

Оцінити непродуктивні втрати робочого часу з позиції гідної праці за даними, які надає Державна служба статистики, можна за показником «Рівень вимушеної неповної зайнятості», який показує, чи є приховане безробіття в організаціях та на підприємствах. Тож можемо виявити проблему відсутності гідних робочих місць. Відповідно до рис. 3 критичними точками були точки I та II кварталів 2021 року, коли запровадили жорсткі протиепідеміологічні заходи, до яких підприємства ще не встигли пристосуватися. Проте в цілому динаміка вимушеної неповної зайнятості (вона вимірюється у % до середньооблікової кількості штатних працівників) є стабільною (в інтервалі від 0,5 у I кварталі до 0,2 у IV кварталі). Такий незначний розмір показника є скоріше природним його значенням, оскільки так чи інакше фактор невизначеності впливає на трудові процеси та діяльність організацій і підприємств постійно. Тож дана ситуація свідчить про те, що партнери мають можливості домовлятися про створення гідних робочих місць, реалізуючи СТВ на досить якісному рівні.

Наступний показник для аналізу можливості партнерами досягти через СТВ цілі сталого розвитку – це гідна оплата праці. В цій статті під гідною оплатою праці розуміється такий рівень заробітної плати, що дозволяє працюючій людині не лише відтворювати власну робочу силу, але мати розширене відтворення (тобто розвивати, людський капітал). При цьому важливо, аби заробітна плата та винагорода за працю в цілому була справедливою, стимулювала до підвищення кваліфікації, досягнення кращих результатів у праці. В цьому сенсі умовним (базовим) показником гідної оплати праці можна вважати показник «Співвідношення середньої заробітної плати до фактичного прожиткового мінімуму». Водночас, слід відзначити, що за такого підходу прожитковий мінімум має становити не більше $2/3$ середньої заробітної плати, оскільки інакше – виникає питання наскільки достовірно оцінено працю (можливо якісь роботи, їх вартість занижені або навпаки переоцінені). Оскільки фактичний прожитковий мінімум розраховується по кожному місцю, то для більшої коректності результатів під час порівняння краще обрати січень місяць, як і показник середньої заробітної плати за січень місяць. Також варто обрати прожитковий мінімум для працездатної особи (з урахуванням суми податку на доходи фізичних осіб).

Рисунок 3. Рівень вимушеної неповної зайнятості, %

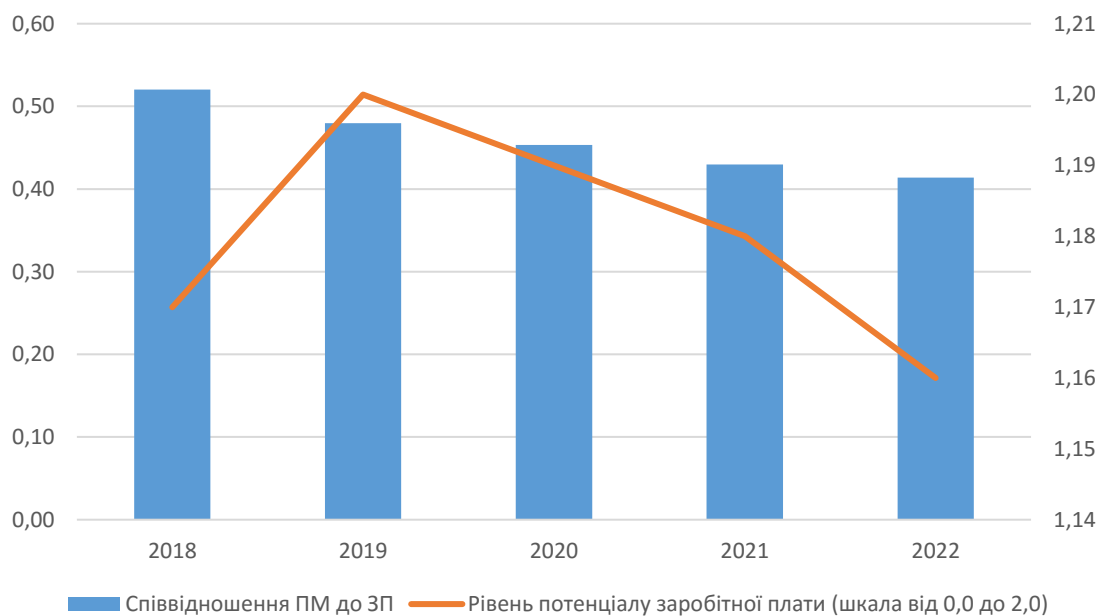
Джерело: побудовано авторами на основі даних [15].

Водночас, такий показник буде свідчити лише про функцію відтворення, а для розвитку людського капіталу необхідно мати додаткові ресурси. Тому, скориставшись методикою обчислення потенціалу заробітної плати [1], можемо уточнити дані щодо рівня гідної оплати праці. При цьому рівень потенціалу заробітної плати оцінюється за шкалою від 0,0 до 2,0, де 2,0 є цільовим показником для країни. Лише проаналізувавши ці два показники у сукупності та динаміці можемо сказати, чи за рахунок СТВ досягаються цілі сталого розвитку.

Відповідно до отриманих розрахунків названих показників, побудовано діаграму (рис. 4), за якою співвідношення фактичного прожиткового мінімуму для

зазначеної категорії населення (ПМ) до середньої заробітної плати (ЗП) скорочується, що свідчить про погіршення можливостей досягти цілей сталого розвитку партнерами, адже вони не виконують зобов'язання щодо покращення матеріального добробуту (тобто розрив зменшується).

Проте саме значення співвідношення ПМ до ЗП за весь досліджуваний період демонструє, що «правило» 2/3 (що дозволяє реалізувати функцію відтворення заробітної плати) виконується. Отже, партнери співпрацюють для досягнення гідного рівня оплати праці, але їх зусиль недостатньо. Цьому підтвердження – показник рівня потенціалу заробітної плати, який теж зменшується, особливо швидкими темпами останні два роки. Зважаючи на таке, можемо констатувати зменшення можливостей для досягнення цілей сталого розвитку через СТВ.

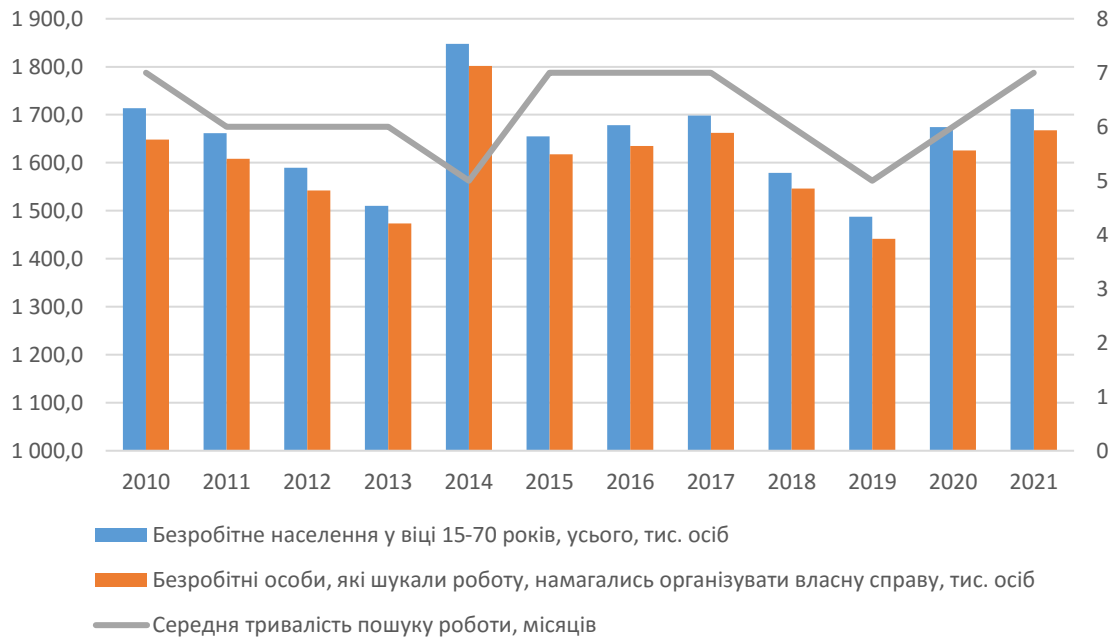
Рисунок 4. Показники оцінювання гідної оплати праці для визначення можливості реалізації СТВ цілей сталого розвитку, %

Джерело: побудовано авторами на основі даних [15].

Наступною характеристикою можливості досягнення цілей сталого розвитку через інститут СТВ є показник зменшення безробіття (рис. 5). Аналізуючи дані з 2010 року, бачимо, що мінімумами були означені 2013 та 2019 роки. Якщо причиною скорочення безробіття у 2013 році була стабілізація економіки, а 2014 рік (рік революційних змін) охарактеризувався значними політичними змінами та кардинальною переорієнтацією економіки, то 2019 рік – рік збалансування інтересів, більш продуманих дій щодо розвитку та оновлення економіки, а 2020 рік – пандемія, що розірвала ті зв'язки, виробничі ланцюги, які стали народжуватися з іноземними партнерами.

Якщо застосувати згладжування динамічних рядів, то коливання показників будуть несуттєвими. Тому можемо констатувати, що партнери, й зокрема держава, докладають значних зусиль для досягнення цілей сталого розвитку, але ситуація докорінно не змінюється, що свідчить про наявність «скритих» негативних трендів.

Рисунок 5. Динаміка показників досягнення цілі «Гендерна рівність» у сфері реалізації СТВ

Джерело: побудовано авторами на основі даних [15].

Висновки. Розвиток соціально-трудових відносин (СТВ) безумовно передбачає досягнення цілей, визначених партнерами та іншими учасниками цих відносин. Оскільки сучасна модель СТВ включає залучення не лише основних партнерів, але й стейкхолдерів, то до їх основних цілей можна віднести цілі сталого розвитку. Найбільше профілю СТВ відповідають цілі «Гендерна рівність» та «Гідна праця та економічне зростання». При цьому досягнення цих цілей має свою специфіку, визначену особливостями СТВ, що склалися в країні. Зокрема, для України характерним є орієнтація на досягнення рівних прав, зменшення розривів в оплаті праці за ознакою статі, як формат реалізації цілі «Гендерна рівність». А досягнення цілі «Гідна праця та економічне зростання» передбачає перш за все гідну заробітні плату, гідне робоче місце тощо.

Здійснений аналіз обраних за авторською методикою показників засвідчив, що в цілому партнери СТВ прагнуть якнайшвидше досягнути цілей сталого розвитку. Проте на цьому шляху багато перепон, які пов'язані з «зовнішніми» чинниками – пандемія, війна. Важливо відзначити, що найслабші позиції спостерігаються у площині досягнення гідної оплати праці, створення гідних робочих місць. Водночас у досягненні цілей гендерного балансу Україна суттєво покращила свої позиції.

Зважаючи на написане вище, подальші кроки щодо консолідації зусиль усіх учасників СТВ для досягнення цілей сталого розвитку мають бути сконцентровані на проблемах оплати праці, покращення матеріального добробуту населення.

Conclusions. The development of social and labor relations (SLR) certainly involves achieving the goals set by the partners and other participants in these relations. Since the current SLR model involves not only the main partners but also stakeholders, their main goals include sustainable development goals. The most relevant to the SLR profile are the goals of Gender Equality Decent Work and Economic Growth. At the same time, achieving these goals has its specifics, determined by the specifics of the SLR in the

country. In particular, Ukraine is characterized by a focus on achieving equal rights and reducing gender pay gaps as a format for implementing the Gender Equality goal. And achieving the goal of «Decent Work and Economic Growth» implies, first of all, decent wages, a decent workplace, etc.

The analysis of the indicators selected according to the author's methodology showed that, in general, SLR partners are striving to achieve sustainable development goals as soon as possible. However, many obstacles on this path are related to «external» factors, such as the pandemic and the war. It is important to note that the weakest positions are observed in terms of achieving decent wages and creating decent jobs. At the same time, Ukraine has significantly improved its position in achieving gender balance goals.

In view of the above, further steps to consolidate the efforts of all the SLR participants to achieve the sustainable development goals should focus on the issues of remuneration and improving the material well-being of the population.

Список використаних джерел

1. Danylevych N., Poplavska O. Social responsibility and social partnership in the 4th industrial revolution context: case of Ukraine. *REVESCO. Revista De Estudios Cooperativos*, 2020, 135, e69185. DOI: <https://doi.org/10.5209/reve.69185>
2. Madlala P. C., & Govender C. M. Current collective engagement stakeholder strategies for South African labour relations. *SA Journal of Human Resource Management/SA Tydskrif vir Menslikehulpbronbestuur*, 2018. No. 16 (0), a909. DOI: <https://doi.org/10.4102/sajhrm.v16i0.909>
3. Mishra Mukesh Kumar. Sustainable Development: Linking economy and environment In the Era of Globalization, ZBW. 2020. Leibniz Information Centre for Economics, Kiel, Hamburg. URL: <https://www.econstor.eu/bitstream/10419/215793/1/Sustainable%20Development%20Linking%20economy%20and%20environment.pdf> (дата звернення: 21.01.2024).
4. Social dialogue as a driver and governance instrument for sustainable development. ILO-ITUC Issue Paper. 2017. URL: https://www.ituc-csi.org/IMG/pdf/tudcn_issue_paper_-_social_dialogue_development_en.pdf (дата звернення: 18.01.2024).
5. Tapia M., Ibsen C. L., & Kochan T. A. (2015). Mapping the frontier of theory in industrial relations: the contested role of worker representation. *Socio-Economic Review*. No. 13 (1). P. 157–184. URL: <https://academic.oup.com/ser/article/13/1/157/1673266> (дата звернення: 20.01.2024). DOI: <https://doi.org/10.1093/ser/mwu036>
6. Tsymbaliuk S., Poplavska O., Danylevych N. Collective bargaining and payment regulation at the regional level: assessment and prospects (on the example of Ukraine). *Scientific Horizonsthis*. 2022. Vol. 25 (1). P. 76–95. DOI: [https://doi.org/10.48077/scihor.25\(1\).2022.76-95](https://doi.org/10.48077/scihor.25(1).2022.76-95)
7. Zakharova O., Lopushnyak G., Skibska K. Current trends in the development of Ukrainian labor market. *Studia Regionalne i Lokalne*. 2022. Volume 3 (89). P. 17–31. URL: https://studreg.uw.edu.pl/dane/web_sril_files/1886/2022_3_zakharova_lopushnyak.pdf (дата звернення: 16.01.2024).
8. Волківська А., Осовська Г., Семенюк Т. та ін. Розвиток системи соціально-трудових відносин як складова економічного зростання регіону. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2021. № 12. URL: http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/12_2021/33.pdf (дата звернення: 14.01.2024).
9. Колот А. М., Герасименко О. О. Некономічні детермінанти соціально-трудового розвитку-XX. *Соціально-трудові відносини: теорія і практика*. 2023. № 13 (1). С. 14–28. DOI: [https://doi.org/10.21511/slrtp.13\(1\).2023.02](https://doi.org/10.21511/slrtp.13(1).2023.02)
10. Колот А. М., Герасименко О. О., Маршавін Ю. М. Атомізація життєвого простору та дифузія трудової діяльності в умовах коронакризи: прояв, наслідки, вектори подолання. *Соціально-трудові відносини: теорія і практика*. 2021. № 11 (2). URL: <https://ir.kneu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/13eade86-a7f2-438b-933e-dfde8b325c21/content> (дата звернення: 10.01.2024).
11. Костриця В. І., Бурлай Т. В. Сучасні пріоритети суспільного розвитку: вплив глобальних трансформацій та завдання України в (після)воєнний період. *Економіка України*. 2023. № 4. С. 97–116. DOI: <https://doi.org/10.15407/economyukr.2023.04.097>
12. Костриця В. І., Бурлай Т. В. Дисбаланси і дивергенція у сфері зайнятості: підходи ЄС та України до їх подолання. *Український соціум*. 2020. № 1 (72). С. 83–107. DOI: <https://doi.org/10.15407/socium2020.01.083>
13. Поплавська О., Федорченко А., Кузьменко Г. Регламентування роботи на умовах краудсорсингу. *Соціально-трудові відносини: теорія і практика*. 2021. № 11 (2). С. 26–36. DOI: [https://doi.org/10.21511/slrtp.11\(2\).2021.03](https://doi.org/10.21511/slrtp.11(2).2021.03)

14. Питання збору даних для моніторингу реалізації цілей сталого розвитку: розпорядження Кабінету Міністрів України від 21.08.2019 № 686-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/686-2019-%D1%80#Text> (дата звернення: 23.01.2024).
15. Статистична інформація. Ринок праці. Державна служба статистики. Офіційний сайт. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 23.01.2024).

References

1. Danylyevych N., Poplavska O. (2020). Social responsibility and social partnership in the 4th industrial revolution context: case of Ukraine. *REVESCO. Revista De Estudios Cooperativos*, 135, e69185. DOI: <https://doi.org/10.5209/reve.69185>
2. Madlala P. C., & Govender C. M. (2018). Current collective engagement stakeholder strategies for South African labour relations. *SA Journal of Human Resource Management/SA Tydskrif vir Menslikehulpbronbestuur*, no. 16 (0), a909. DOI: <https://doi.org/10.4102/sajhrm.v16i0.909>
3. Mishra Mukesh Kumar. Sustainable Development: Linking economy and environment In the Era of Globalization, ZBW. 2020. Leibniz Information Centre for Economics, Kiel, Hamburg. Available at: <https://www.econstor.eu/bitstream/10419/215793/1/Sustainable%20Development%20Linking%20economy%20and%20environment.pdf> (accessed 21 January 2024).
4. Social dialogue as a driver and governance instrument for sustainable development. ILO-ITUC Issue Paper. 2017. Available at: https://www.ituc-csi.org/IMG/pdf/tudcn_issue_paper_-_social_dialogue_development_en.pdf (accessed 18.01.2024).
5. Tapia M., Ibsen C. L., & Kochan T. A. (2015). Mapping the frontier of theory in industrial relations: the contested role of worker representation. *Socio-Economic Review*, 13 (1), 157–184. Available at: <https://academic.oup.com/ser/article/13/1/157/1673266> (accessed 20 January 2024). DOI: <https://doi.org/10.1093/ser/mwu036>
6. Tsybaliuk S., Poplavska O., Danylyevych N. (2022). Collective bargaining and payment regulation at the regional level: assessment and prospects (on the example of Ukraine). *Scientific Horizonsthis*, vol. 25 (1). pp. 76–95. DOI: [https://doi.org/10.48077/scihor.25\(1\).2022.76-95](https://doi.org/10.48077/scihor.25(1).2022.76-95)
7. Zakharova O., Lopushnyak G., Skibska K. (2022). Current trends in the development of Ukrainian labor market. *Studia Regionalne i Lokalne*. Volume 3 (89). P. 17–31. Available at: https://studreg.uw.edu.pl/dane/web_sril_files/1886/2022_3_zakharova_lopushnyak.pdf (accessed 16 January 2024).
8. Volkivska A., Osovska H., Semeniuk T. ta in. (2021). Rozvytok systemy sotsialno-trudovoykh vidnosyn yak skladova ekonomichnoho zrostannia rehionu [Development of the system of social and labor relations as a component of the region's economic growth]. *Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok*. No. 12. Available at: http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/12_2021/33.pdf (accessed 14 January 2024). (In Ukrainian)
9. Kolot A. M., Herasymenko O. O. (2023). Neekonomichni determinanty sotsialno-trudovoho rozvytku-XX [Non-economic determinants of social and labor development-XX]. *Sotsialno-trudovi vidnosyny: teoriia i praktyka*. No. 13 (1). P. 14–28. (In Ukrainian). DOI: [https://doi.org/10.21511/slrtp.13\(1\).2023.02](https://doi.org/10.21511/slrtp.13(1).2023.02)
10. Kolot A. M., Herasymenko O. O., Marshavin Yu. M. (2021). Atomizatsiia zhyttievoho prostoru ta dyfuziia trudovoi diialnosti v umovakh koronakryzy: proiav, naslidky, vektory podolannia [Atomization of living space and diffusion of labor activity in the context of the coronavirus crisis: manifestation, consequences, and vectors of overcoming]. *Sotsialno-trudovi vidnosyny: teoriia i praktyka*, No. 11 (2). (In Ukrainian). Available at: <https://ir.kneu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/13eade86-a7f2-438b-933e-dfde8b325c21/content> (accessed 10 January 2024).
11. Kostrytsia V. I., Burlai T. V. (2023). Suchasni priorytety suspilnoho rozvytku: vplyv hlobalnykh transformatsii ta zavdannia Ukrainy v (pislia)voiennyi period [Current priorities of social development: the impact of global transformations and Ukraine's tasks in the (post)war period]. *Ekonomika Ukrainy*. No. 4, pp. 97–116. (In Ukrainian). DOI: <https://doi.org/10.15407/economyukr.2023.04.097>
12. Kostrytsia V. I., Burlai T. V. (2020). Dysbalansy i dyverhentsiia u sferi zainiatosti: pidkhody YeS ta Ukrainy do yikh podolannia [Imbalances and divergence in employment: EU and Ukrainian approaches to overcoming them]. *Ukrainskyi sotsium*. No. 1 (72). Pp. 83–107. (In Ukrainian). DOI: <https://doi.org/10.15407/socium2020.01.083>
13. Poplavska O., Fedorchenko A., Kuzmenko H. (2021). Rehlamentuvannia roboty na umovakh kraudsorsynhu [Crowdsourcing work Regulation]. *Sotsialno-trudovi vidnosyny: teoriia i praktyka*. No. 11 (2), pp. 26–36. (In Ukrainian). DOI: [https://doi.org/10.21511/slrtp.11\(2\).2021.03](https://doi.org/10.21511/slrtp.11(2).2021.03)
14. Pytannia zбору danykh dlia monitorynhu realizatsii tsilei staloho rozvytku: rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 21.08.2019 № 686-r. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/686-2019-%D1%80#Text> (accessed: 23 January 2024). (In Ukrainian).
15. Statystychna informatsiia. Rynok pratsi. Derzhavna sluzhba statystyky. Ofitsiyni sait. Available at: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (accessed: 23 January 2024).

UDC 658:005

BUSINESS PROCESS & RISKS: BIBLIOMETRIC AND VISUALIZED ANALYSIS

Liubov Syhyda; Ivan Malytskyi; Jinguo Mei

*Sumy State Pedagogical University named after A. S. Makarenko,
Sumy, Ukraine*

Summary. Business processes form mechanisms for enterprises functioning. They drive actions, help enterprises achieve results, and be profitable and productive. However, in some cases, enterprises need help in providing new business processes, or some problems occur in old ones. The reason can be risks. In some cases, risks cause unexpected changes in all processes at the enterprise level. Fast and meaningful actions can help to prevent crises.

Based on bibliometric and visualization analysis, the research aims to study risk influence on business processes. The papers' search was conducted using bibliometric analysis. We used the Scopus database, one of the most consequential and up-to-date. Following the setup criteria, we've achieved 671 articles for further analysis. To determine articles, we used two keywords, «business process» & «risk», joined with the logical operator «AND». The «title, abstract, keywords» field was used as a search field. We've explored gathered and summarized papers in BibExcel. Pajek was used to present the obtained results and build visualization maps.

The research allowed achieve some insights. First, the investigated problem is on the rise. Intensification of publication activity only started in 2005. As for now, the peak of publications was in 2022, with 56 papers. Second, the most contributing authors present five countries. So, the investigated problem seems to have a global essence. Nevertheless, cooperation between scientists isn't deep, and no formed clusters exist. Third, scientists published 7% of papers in two influential journals – Business Process Management Journal & Sustainability. Both journals have high SNIP and belong to Q1. Fourth, scientists from Europe, Asia, North America, Australia, and Africa work on it. Though the United States and the United Kingdom perform in leading positions, Ukraine is tenth, with 23 articles published within ten years. Fifth, three of the most frequently used keywords form three clusters in connection with other keywords. They are risk management, risk assessment, and business process.

Thus, the importance of risk management during the implementation and management of business processes is crucial. Bibliometric analysis proves it.

Key words: business process, risk, keyword, bibliometric research, visualization.

https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2024.02.060

Received 01.02.2024

УДК 658:005

БІЗНЕС-ПРОЦЕСИ ТА РИЗИКИ: БІБЛІОМЕТРИЧНИЙ ТА ВІЗУАЛІЗАЦІЙНИЙ АНАЛІЗ

Любов Сигида; Іван Малицький; Цзінго Мей

*Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка,
Суми, Україна*

Резюме. Бізнес-процеси формують механізми функціонування підприємств. Вони керують діями, допомагають підприємствам досягати результатів, бути прибутковими та продуктивними. Однак у деяких випадках підприємствам потрібна допомога в забезпеченні нових бізнес-процесів, або можуть виникнути проблеми в старих. Причиною можуть бути ризики. У деяких випадках вони викликають

несподівані зміни в усіх процесах на рівні підприємства. Швидкі та осмислені дії можуть допомогти запобігти кризі.

На основі бібліометричного та візуалізаційного аналізу здійснено дослідження впливу ризиків на бізнес-процеси. Пошук робіт проведено за допомогою бібліометричного аналізу. Основою використано наукометричну базу даних Scopus, яка є однією з найпотужніших і найсучасніших. Дотримуючись визначених критеріїв, для подальшого аналізу отримано 671 статтю. Пошук статей здійснено за двома ключовими словами «business process» і «risk», об'єднаними логічним оператором «AND». Як поле пошуку використано «title, abstract, keywords». Усі зібрані статті узагальнено за допомогою BibExcel. Pajek використано для графічного представлення отриманих результатів і побудови карт візуалізації.

Дослідження дозволило отримати такі результати. По-перше, досліджувана проблема є на етапі зростання. Активізація публікаційної активності почалася лише у 2005 році. Наразі пік публікацій припав на 2022 рік – 56 статей. По-друге, найпродуктивніші автори представляють п'ять країн. Отже, проблема, що досліджується, стає глобальною. Тим не менш, співпраця між вченими не є глибокою і сформованих кластерів ще немає. По-третє, вчені опублікували 7% робіт у двох потужних журналах – Business Process Management Journal & Sustainability. Обидва журнали мають високий SNIP і належать до Q1. По-четверте, над досліджуваною тематикою працюють вчені з Європи, Азії, Північної Америки, Австралії та Африки. Незважаючи на те, що Сполучені Штати та Велика Британія займають лідируючі позиції, Україна посідає десяте місце, маючи 23 опубліковані статті з тематики за десять років. По-п'яте, три ключові слова – управління ризиками, оцінка ризиків і бізнес-процеси використовуються найчастіше та утворюють три кластери.

Таким чином, важливість управління ризиками під час упровадження та управління бізнес-процесами є вирішальною. Бібліометричний аналіз це підтверджує.

Ключові слова: бізнес-процес, ризик, ключові слова, бібліометричне дослідження, візуалізація.

https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2024.02.060

Отримано 01.02.2024

Introduction. The environment's dynamism requires enterprises to find new ways to strengthen their positions. Properly configured business processes can help with this. Correct business processes allow for streamlining activities, establishing relationships, and distributing responsibilities. In addition, business processes have become a powerful tool in risk management. Management of business processes permits the timely detection of dangerous risks and the development of a plan to reduce or overcome them.

Due to this, business processes concerning risks are essential to analyze.

Review of the latest research and literature. The issue of business processes is multifaceted and complex. Domestic and foreign scientists already have their work related to certain aspects of business processes. In works [1, 2], authors investigated the essence of business process organization. Tur O. V., Matusevich A. S. [3], Olshanskiy O. V. [4], Sharko V., Nikitishin A. [5] paid attention to business process management. Garafonova O., Zhosan H. [6], Chernikova N., Dolyna R., Didenko O. [7] discovered digitalization and automation of business processes.

Nevertheless, the problem of risks in business processes **needs additional investigation.**

Main purpose of the article is to investigate the connection between the concepts of «business process» and «risk» based on bibliometric analysis.

Task setting. According to the purpose, the main tasks are:

- 1) defining steps and algorithm of bibliometric analysis;
- 2) gathering information about articles within the investigated problem;
- 3) data analysis using BibExcel [8];
- 4) data visualization using Pajek.

Statements of main issues of the study. In this article, we used bibliometric analysis [9–10] to investigate the problem of risk influence on business processes. The steps we followed are in Figure 1.

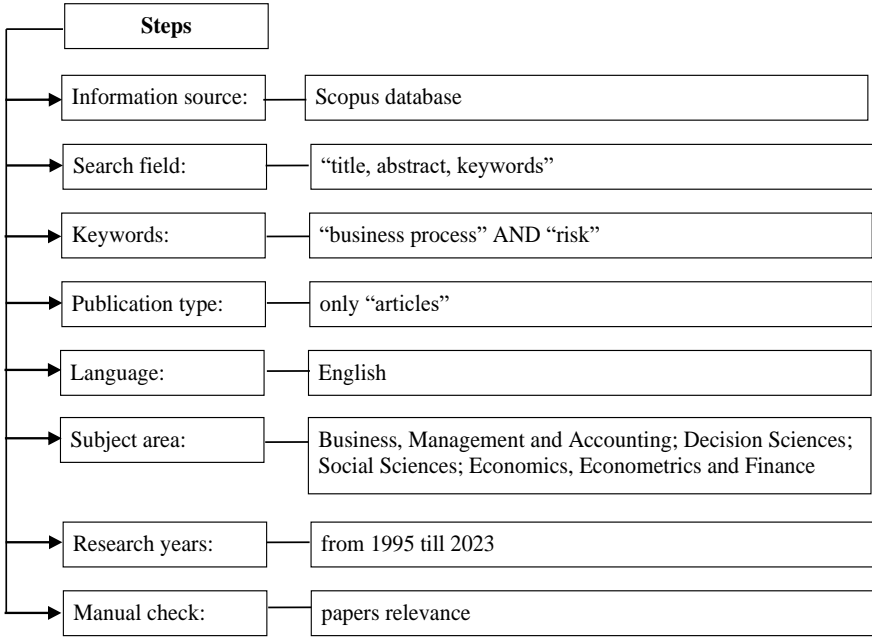

Figure 1. Structure of bibliometric analysis

Source: provided by authors.

Thus, in total, for in-depth analysis, we chose 671 articles.

First, look at the articles' distribution over the years to show the main trends (Figure 2).

The first articles are dated from the 1980s. Nevertheless, till 1995, authors' interest in the topic of business process and risk wasn't stable. The period from 1995 to 2004 wasn't fruitful either – authors published 59 papers. From 2005 to 2019, publication activity increased rapidly – in 2019, there were 38 articles, and the citation rate was 980. In 2022, the authors published 56 articles – it's the highest as of now. During the last five years (2019–2023), scientists published 244 articles, 36% of the analyzed papers.

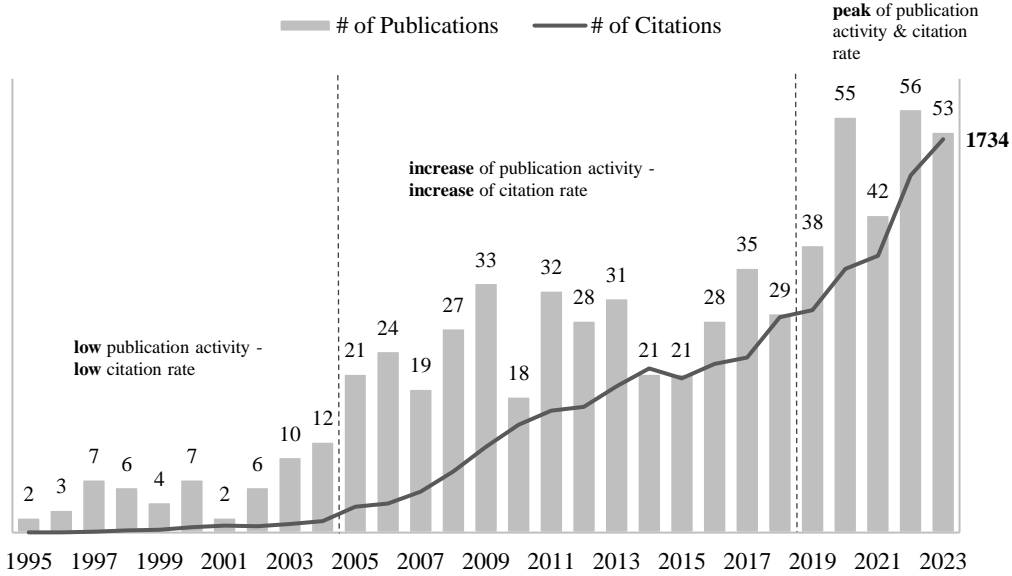

Figure 2. Publication activity and citation rate from 1995 till 2023

Source: provided by authors, based on Scopus Database.

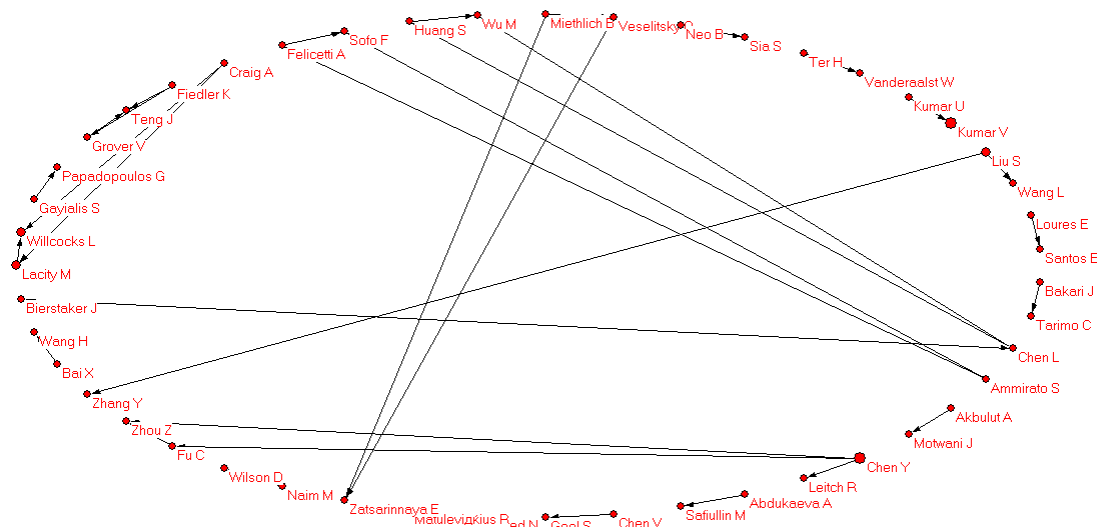
Top authors represent different countries and continents (Table 1). Three of five authors have an h-index over 30 in the Scopus Database. It proves that they contribute to the world scientific community and their articles are relevant to modern trends.

Table 1. Top-5 contributing authors in the research field

Author	Published articles #	h-index in Scopus Database	University & Country of affiliation
Gewald, H.	3	13	Fachhochschule Neu-Ulm/Germany
Lacity, M.C.	3	33	Sam M. Walton College of Business/United States
Liu, S.	3	35	Xi'an Jiaotong University/China
Spears, J.L.	3	7	Cleveland State University/United States
Willcocks, L.P.	3	52	School of Business, Economics, and Informatics/United Kingdom

Source: based on Scopus Database.

Additionally, we've built a cooperation network using Pajek (Figure 3). This network shows the connections between authors.

Figure 3. Network of authors (circular layout)

Source: BibExcel analysis, Pajek.

Mainly, the authors cooperate with each other to write specific articles. Strong author clusters have yet to be established. So, each scientist can be the first to begin the scientific school of Business Processes & Risks.

In the top-5 journals, scientists published 72 papers – 32 of them (44%) in the «Business Process Management Journal» (Table 2). More than 21% of articles were presented in «Sustainability».

All five journals have affiliations in different countries. The authors published 47 articles in two influential journals – «Business Process Management Journal» and «Sustainability». Both journals belong to Q1. Their H-index is 90 and 136, respectively. The total citations of «Business Process Management Journal» articles reached 888. Thus, the average number of citations per 1 publication equals 28.

Table 2. Characteristics of top-5 journals for articles publishing in the research field

<i>Journal</i>	<i>Published articles #</i>	<i>Total citations</i>	<i>Citations per 1 publication</i>	<i>H-index / Country</i>	<i>SNIP</i>	<i>The most cited article / Citation #</i>
Business Process Management Journal	32	888	28	90 / United Kingdom	1.451	Abdolvand, N., Albadvi, A., Ferdowsi, Z. Assessing readiness for business process reengineering. Business Process Management Journal, 2008, 14 (4), pp. 497–511 / 106
Sustainability	15	135	9	136 / Switzerland	1.198	Syed, M.W., Li, J.Z., Junaid, M., Ye, X., Ziaullah, M. An empirical examination of sustainable supply chain risk and integration practices: A performance-based evidence from Pakistan. Sustainability (Switzerland), 201911 (19), 5334 / 27
Quality Access to Success	10	30	3	Romania	0.353	Mosteanu, N.R. Artificial intelligence and cyber security – a shield against cyberattack as a risk business management tool – case of European countries. Quality – Access to Success, 2020, 21 (175), pp. 148–156 / 23
International Journal of Accounting Information Systems	8	452	57	United States	2.070	Jans, M., Alles, M., Vasarhelyi, M. The case for process mining in auditing: Sources of value added and areas of application. International Journal of Accounting Information Systems, 2013, 14 (1), pp. 1–20 / 108
International Journal of Production Economics	7	195	28	the Netherlands	2.918	Fandel, G., Stammen, M.A general model for extended strategic supply chain management with emphasis on product life cycles including development and recycling. International Journal of Production Economics, 2004, 89 (3), pp. 293–308 / 91

Source: based on Scopus Database.

None of the most cited articles in each journal (Table 3) is mentioned within the research topic (Table 2).

As we can see, four of five articles were written in cooperation with two or more authors from different universities and countries. Thus, the topic of business processes & risk interests scientists all over the world and connects them. Also, two top authors – Lacity M. C. & Willcocks L. P. in cooperation with Khan S. A. wrote a highly cited article – «A review of the IT outsourcing literature: Insights for practice».

One of three papers of Spears J. L. – «User participation in information systems security risk management», is also one of the most cited.

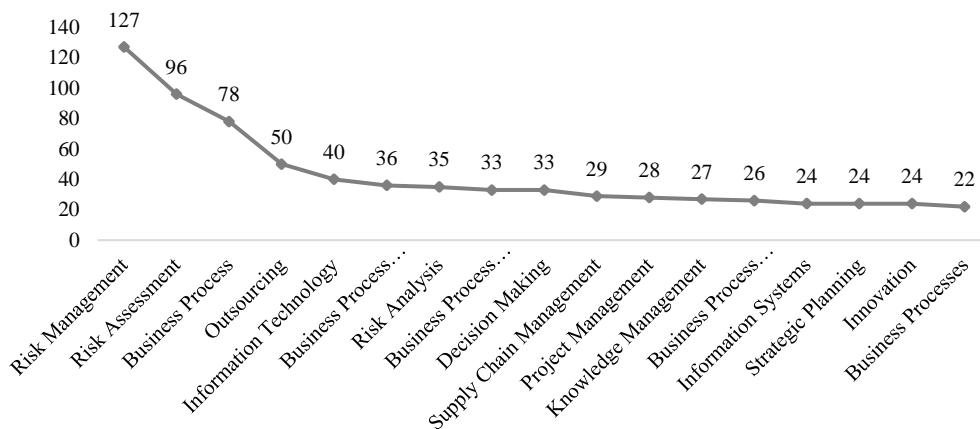
Table 3. The most cited papers in the research field

#	Article title	Author	Countries / # of affiliations	Journal/ Year of publication	Total citations
1	A review of the IT outsourcing literature: Insights for practice	Lacity, M.C., Khan, S.A., Willcocks, L.P.	United States, United Kingdom / 3	Journal of Strategic Information Systems / 2009	501
2	Risk factors in enterprise-wide/ERP projects	Sumner, M.	United States / 1	Journal of Information Technology / 2000	402
3	Knowledge management: A strategic agenda	Quintas, P., Lefrere, P., Jones, G.	United Kingdom, New Zealand / 2	Long Range Planning / 1997	398
4	Knowledge-enabled customer relationship management: Integrating customer relationship management and knowledge management concepts	Gebert, H., Geib, M., Kolbe, L., Brenner, W.	Switzerland, Germany / 3	Journal of Knowledge Management / 2003	342
5	User participation in information systems security risk management	Spears, J.L., Barki, H.	United States, Canada / 2	MIS Quarterly: Management Information Systems / 2010	321

Source: based on Scopus Database.

The United States and the United Kingdom have leading positions in publication activity. The authors from these countries published 147 and 76 articles, respectively. It is one-third of all analyzed papers. Ukraine is in 10th place, with 23 articles published from 2013 to 2023. Two articles Ukrainian scientists wrote in cooperation with colleagues from Poland. Moreover, Ukrainian scientists cooperated with scientists from Canada, China, Kazakhstan, the United Kingdom, and Uzbekistan. Three articles were published by scientists of the State University of Trade and Economics, and two articles each published by scientists of Khmelnytskyi National University, Lutsk National Technical University, Kyiv National University of Technologies and Design, Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman, Interregional Academy of Personnel Management, and State Biotechnological University.

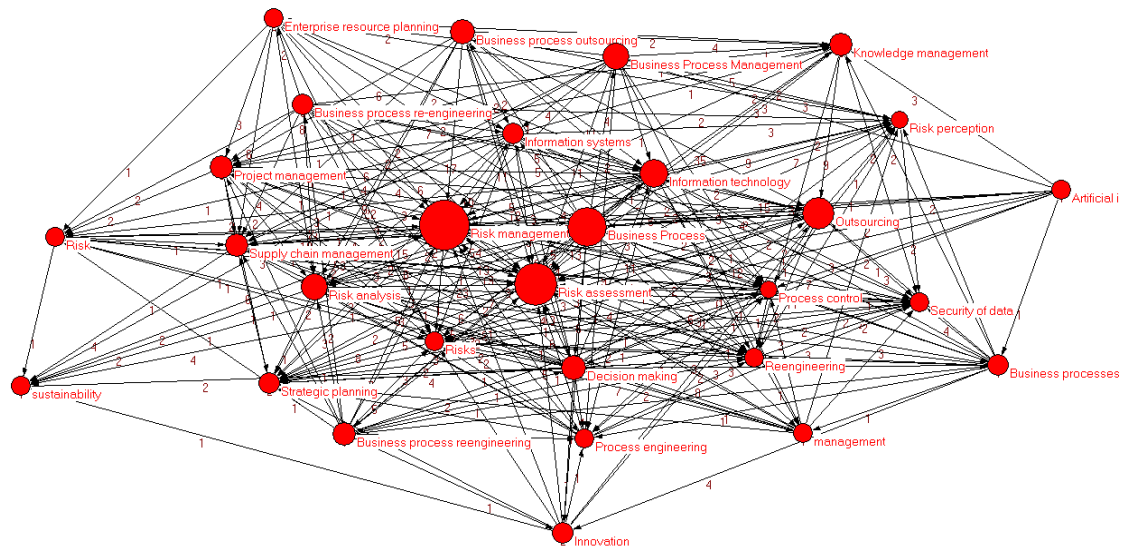
Next, we've identified the most frequently used keywords in the papers (Figure 4). In total, there are 3563 keywords in 671 investigated papers. The Figure shows 24 keywords with an appearance 22 times or more.

Figure 4. Crucial keywords in research topic

Source: based on Scopus Database, BibExcel analysis.

The network of relationships between the keywords that appear 17 or more times is in Figure 5.

Figure 5. Network of the most popular and relevant keywords (Kamada-Kawai layout)

Source: BibExcel analysis, Pajek.

Thus, crucial keywords are risk management, risk assessment, and business process. They are widely used in articles. Also, these keywords form the most significant clusters with many connections with other keywords. These keywords prove the essence of the research.

As we’ve mentioned above, Ukrainian scientists published 23 articles. Let’s focus more on these publications.

In Ukrainian articles, the most used keyword is Business Process. It occurs 5 times. Additionally, seven keywords occur at least twice – management, innovation, management accounting, crisis management, risk, economic security, and digitalization. So, in both cases, we have the keyword «business process».

In Table 4 are journals where Ukrainian scientists mostly published their papers.

Table 4. Characteristics of top-5 journals where Ukrainian authors published articles

<i>Journal</i>	<i>Published articles #</i>	<i>H-index / Country</i>	<i>SNIP</i>	<i>Q</i>
Economic Annals-XXI	4	19 / Ukraine	0.310	Q3
Economic Affairs (New Delhi)	2	2 / India	-	-
Problems and Perspectives in Management	2	25 / Ukraine	0.586	Q2
Eastern-European Journal of Enterprise Technologies	2	31 / Ukraine	0.514	Q3
Actual Problems of Economics	2	Ukraine (no longer in Scopus)		

Source: based on Scopus Database.

According to Table 4, Ukrainian scientists more often publish papers in journals with Ukrainian affiliation.

Conclusions. Thus, bibliometric analysis within the research topic of business processes and risks showed the current achievements of scientists and helped to determine the directions for further investigations. As a result, 671 were chosen from the Scopus database. They were analyzed using BibExcel and Pajek tools.

The topic of business processes and risks is relatively new. Publishing activity began in the 1980s but was unstable. So, we've investigated papers since 1995. 36% of all papers were published in the last five years, peaking in 2022.

Scientists from different countries keep investigating it, paying attention to other aspects. Scientists represent countries in Europe, Asia, North America, Australia, and Africa. Authors from the United States and the United Kingdom have made the most considerable contributions to the research problem. Thus, the most cited article (501 citations) was written in collaboration with authors from the United States and the United Kingdom.

Ukraine is tenth, with 23 articles published within ten years.

The most used keywords are risk management, risk assessment, business process, risk analysis, project management, business process reengineering, business process management, business process outsourcing, supply chain management, and information systems. These and other keywords define the depth and diversity of the research problem. Consequently, our research improves our understanding of the concepts of "business process" and "risk" and their interrelations.

In further research, the authors will look for bottlenecks in the business processes of various enterprises.

References

1. Shepylenko V. (2022). Teoretychni osnovy orhanizatsii biznes-protseviv promyslovoho pidpriemstva [Theoretical fundamentals of business process organization of industrial enterprise]. *Bulletin of Sumy National Agrarian University*, no. 1 (91), pp. 39–46. DOI: <https://doi.org/10.32782/bsnau.2022.1.6>
2. Olshanskiy O. V. (2018). Rozroblennia struktury ta klasyfikatsii biznes-protseviv pidpriemstv torhivli [Developing the structure and classification of trade enterprise business processes]. *Economy and Society*, no. 19, pp. 544–547.
3. Tur O. V., Matusевич A. S. (2018). Upravlinnia biznes-protseivy na pidpriemstvi [Principles of structuring and evaluating business process effectiveness]. *Efektivna ekonomika* [Effective economy] (electronic journal), no. 6. Available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6415> (accessed 25 January 2024).
4. Olshanskiy O. V. (2018). Osoblyvosti upravlinnia biznes-protseivy pidpriemstv torhivli ta metody yikh udoskonalennia [Business processes management of trade enterprises and methods of their improvement]. *Uzhhorod National University Herald*, vol. 22 (3), pp. 22–26.
5. Sharko V., Nikitishin A. (2020). Upravlinnia biznes-protseivy pidpriemstva: protsesnyi pidkhid [Business process management of the enterprise: process approach]. *Bulletin of the Khmelnytskyi National University*, no. 4, vol. 2. pp. 268–273.
6. Garafonova O., Zhosan H. (2023). Didzhytalizatsiia ta avtomatyzatsiia biznes-protseviv: vidmynnist definitsii ta mistse v menedzhmenti pidpriemstva [Digitalization and automation of business processes: difference in definitions and place in enterprise management]. *Taurida Scientific Herald. Series: Economics*, no. 15, pp. 161–166. DOI: <https://doi.org/10.32782/2708-0366/2023.15.19>
7. Chernikova N., Dolyna R., Didenko O. (2022). Didzhytalizatsiia ta avtomatyzatsiia biznes-protseviv: vidmynnist definitsii ta mistse v menedzhmenti pidpriemstva [Improvement of the concept of business processes of enterprises in conditions of digital changes]. *Economic Scope*, no. 181, pp. 158–161.
8. Persson O., Danell R., Wiborg Schneider J. (2009). *How to use Bibexcel for various types of bibliometric analysis*. In Celebrating scholarly communication studies: A Festschrift for Olle Persson at his 60th Birthday, ed. F. Åström, R. Danell, B. Larsen, J. Schneider, pp. 9–24. Leuven, Belgium: International Society for Scientometrics and Informetrics. (In English).
9. Fahimnia B., Sarkis J., Davarzani H. (2015). Green supply chain management: A review and bibliometric analysis. *Int. J. Production Economics*, no. 162, pp. 101–114. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.ijpe.2015.01.003>
10. Hallinger P., Kovačević J. (2019). A Bibliometric Review of Research on Educational Administration: Science Mapping the Literature, 1960 to 2018. *Review of Educational Research*, no. 89 (3), pp. 335–369. DOI: <https://doi.org/10.3102/0034654319830380>

Список використаних джерел

1. Шепиленко В. Теоретичні основи організації бізнес-процесів промислового підприємства. *Вісник Сумського національного аграрного університету*. 2022. № 1 (91). С. 39–46. DOI: <https://doi.org/10.32782/bsnau.2022.1.6>

2. Ольшанський О. В. Розроблення структури та класифікації бізнес-процесів підприємств торгівлі. *Економіка і суспільство*. 2018. Вип. 19. С. 544–547.
3. Тур О. В., Матусевич А. С. Управління бізнес-процесами на підприємстві. *Ефективна економіка*. 2018. № 6. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=6415> (дата звернення: 25.01.2024).
4. Ольшанський О. В. Особливості управління бізнес-процесами підприємств торгівлі та методи їх удосконалення. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2018. Вип. 22. Ч. 3. С. 22–26.
5. Шарко В. В., Нікітішин А. О. Управління бізнес-процесами підприємства: процесний підхід. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2020. № 4. Т. 2. С. 268–273.
6. Гарафонова О., Жосан Г. Діджиталізація та автоматизація бізнес-процесів: відмінність дефініцій та місце в менеджменті підприємства. *Таврійський науковий вісник. Серія: Економіка*. 2023. № 15. С. 161–166. DOI: <https://doi.org/10.32782/2708-0366/2023.15.19>
7. Чернікова Н. М., Долина Р. М., Діденко О. П. Удосконалення поняття бізнес-процесів підприємств в умовах цифрових змін. *Економічний простір*. 2022. № 181. С. 158–161.
8. Persson O., Danell R., Wiborg Schneider J. How to use Bibexcel for various types of bibliometric analysis. In *Celebrating scholarly communication studies: A Festschrift for Olle Persson at his 60th Birthday*, ed. F. Åström, R. Danell, B. Larsen, J. Schneider, pp. 9–24. Leuven, Belgium: International Society for Scientometrics and Informetrics. 2009.
9. Fahimnia B., Sarkis J., Davarzani H. Green supply chain management: A review and bibliometric analysis. *Int. J. Production Economics*. 2015. No. 162. P. 101–114. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.ijpe.2015.01.003>
10. Hallinger P., Kovačević J. A Bibliometric Review of Research on Educational Administration: Science Mapping the Literature, 1960 to 2018. *Review of Educational Research*. 2019. No. 89 (3). P. 335–369. DOI: <https://doi.org/10.3102/0034654319830380>

УДК 330.4:336.71

ДОСЛІДЖЕННЯ РОЗВИТКУ ФІНАНСОВИХ СТРУКТУР НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ З ВИКОРИСТАННЯМ СУЧАСНОГО ІНСТРУМЕНТАРІЮ ЕКОНОМІКО-МАТЕМАТИЧНОГО МОДЕЛЮВАННЯ В УМОВАХ РИЗИКІВ

Сергій Співак; Наталія Гарматій;
Сергій Гарматій

*Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя,
Тернопіль, Україна*

Резюме. Діяльність банківських структур національної економіки є надзвичайно важливим сектором та показником динаміки розвитку фінансових установ. В умовах невизначеності та зовнішніх загроз і ризиків, є також інструментарієм підтримання стабільності діяльності всіх інших галузей національної економіки. В умовах ризиків, у яких нині працюють національні банки України, долаючи сучасні виклики й проблеми діяльності, потребують наукових досліджень на основі взаємодії практичних і наукових напрямків удосконалення та впровадження європейських і світових інноваційних напрацювань. Ті виклики, з якими стикаються фінансові установи в умовах воєнного стану в Україні, а саме: хакерські атаки на банківські установи, забезпечення приватної інформації щодо клієнтської бази та внутрішніх аспектів діяльності банківської установи потребують, на нашу думку, впровадження більш широкого спектру цифровізації фінансової діяльності банківського сектора національної економіки та впровадження сучасних інструментів наукових досліджень, до яких, на нашу думку, відноситься методика кластерного аналізу економічних об'єктів господарювання. В контексті євроінтеграційних процесів усіх галузей національної економіки, інтеграція банківського сектора в європейський співпростір є надзвичайно актуальним завданням для українського менеджменту та науковців. Оскільки в сучасних умовах ризиків, фінансування та підтримання розвитку галузей національної економіки від європейських та світових фондів, якраз і підтримується через банківські структури. Оскільки в контексті максимізації та цифровізації всіх процесів фінансової діяльності, є надзвичайно актуальним завданням для фахівців банківського сектора так і українських провідних науковців. Тому використання сучасного інструментарію на основі економіко-математичного моделювання, а саме кластерного аналізу для проведення та виділення основних кластерів у банківській сфері національної економіки, дозволить для інвесторів, європейських фондів, що здійснюють фінансування різноманітних програм. За сприяння динамічного розвитку галузей економіки, так і соціально-економічного підтримання населення України. Впровадження нових цифрових технологій у банківський сектор національної економіки допоможе, на нашу думку, розширити спектр банківських та фінансових послуг, також доступ фактично онлайн до всіх банківських операцій для клієнтів банків, що, в свою чергу, підсилить фінансові активи національних банків дасть загалом динамічний розвиток даного сектора економіки.

Ключові слова: банківський сектор національної економіки; кластерний аналіз; інструменти економіко-математичного моделювання.

https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2024.02.069

Отримано 01.02.2024

UDC 330.4:336.71

SIMULATION OF THE DEVELOPMENT OF THE FINANCIAL STRUCTURES OF THE NATIONAL ECONOMY USING MODERN TOOLS OF ECONOMIC AND MATHEMATICAL MODELING UNDER RISK CONDITIONS

**Serhii Spivak; Nataliya Harmatiy;
Serhii Harmatii**

*Ternopil Ivan Puluj National Technical University,
Ternopil, Ukraine*

Summary. *The activity of banking structures of the national economy is an extremely important sector and an indicator of the dynamics of the development of financial institutions, and in conditions of uncertainty and external threats and risks, it is also a tool for maintaining the stability of the activity of all other branches of the national economy. In the conditions of risks in which the national banks of Ukraine are currently working, overcoming modern challenges and problems of activity, they need scientific research based on the interaction of practical and scientific directions of improvement and implementation of European and world innovative developments. The challenges faced by financial institutions in the conditions of martial law in Ukraine, namely: hacker attacks on banking institutions, securing private information regarding the client base and internal aspects of the banking institution's activities, require, in our opinion, the introduction of a wider spectrum of digitalization of the financial activities of the banking sector of the national economy, and the introduction of modern scientific research tools, which, in our opinion, include the method of cluster analysis of economic entities. In the context of the European integration processes of all branches of the national economy, the integration of the banking sector into the European common space is an extremely urgent task for Ukrainian management and scientists. Since in today's conditions of risks, funding and support for the development of branches of the national economy from European and world foundations is exactly what is supported by Banking sector of the economy, therefore its dynamic development. In the context of the maximization and digitization of all processes, it is an extremely urgent task for specialists in the banking sector and leading Ukrainian scientists. Therefore, the use of modern tools based on economic-mathematical modeling, namely cluster analysis for conducting and identifying the main clusters in the banking sector of the national economy, will allow investors, European foundations that finance various programs. To promote the dynamic development of economic sectors, as well as socio-economic support of the population of Ukraine. The introduction of new digital technologies into the banking sector of the national economy will help to expand the range of banking and financial services, as well as virtually online access to all banking operations for bank customers, which in turn will strengthen the financial assets of national banks and provide generally dynamic development of this sector of the economy.*

Key words: *banking sector of the national economy; cluster analysis; economic and mathematical modeling tools.*

https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2024.02.069

Received 01.02.2024

Постановка проблеми. Діяльність та динаміка розвитку банківських структур в умовах ризиків є надзвичайно актуальним завданням як для українських науковців, так і менеджменту фінансових установ, оскільки від стабільної діяльності банківського сектора національної економіки залежить розвиток інших галузей виробничого та соціально-економічного напрямку. Особливої уваги заслуговують державні банк и України, через які в умовах військового часу проходять програми

державних виплат та підтримання як для військових, переселенців, та інші фінансові програми, які реалізуються за підтримання Уряду України, так і фінансових ресурсів європейських та світових фондів, що займаються фінансуванням конкретних цільових програм розвитку. Застосування у науковому дослідженні діяльності банківського сектора національної економіки сучасних методів економіко-математичного моделювання, до яких належить кластеризація економічних об'єктів господарювання, дозволяє виділити провідні кластери з кореляційними показниками діяльності та виявити нові можливості розвитку для банків, які будуть належати до менших кластерних об'єднань.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням дослідження структуризації банківських та фінансових установ, застосування сучасних методик на основі економіко-математичного моделювання займалися провідні українські та світові науковці, а саме: З. Артим-Дрогомирецька; О. Зарудська; Л. Новікова; Р. Павлов; О. Левкович, Р. Рогатинський.

Мета дослідження полягає в застосуванні сучасного інструментарію на основі кластеризації банківських структур національної економіки для виявлення чітких кластерних об'єднань з метою виявлення додаткових ресурсів розвитку та вдосконалення різних типів банківських установ України.

Постановка завдання полягає в науковому дослідженні та застосуванні сучасного інструментарію на основі економіко-математичного моделювання, а саме кластерного аналізу для виділення основних кластерних структур у банківському секторі національної економіки. Виконання даного завдання дозволить інвесторам мати інформацію щодо чітко структурованих банківських установ за вибраними фінансовими показниками. Це дозволить виявити резерви у банківських установах, які відносяться до менших кластерів, для зміни динаміки економіко-фінансових чинників основної діяльності.

Виклад основного матеріалу. Дослідження динаміки діяльності та розвитку банківського сектора національної економіки, на нашу думку, один із ключових аспектів стабілізації та подальшого розвитку, в першу чергу, виробничого сектора економіки та підтримання соціально-економічного напрямку в стабільній діяльності. Ще з 2022 року, до початку військової агресії російської федерації були хакерські атаки на діяльність державного банку Приватбанк. Під час усіх викликів та зовнішніх ризиків український банківський сектор показав стабільну роботу та надання задекларованих усіх видів банківських послуг для клієнтів. «Банківська система вистояла, швидко адаптувалася до роботи в умовах повномасштабної тривалої війни, є операційно стійкою, ліквідною, прибутковою. Це вдалося завдяки реформам, проведеним у попередні роки, зусиллям самих банків, вчасним заходам і підтриманні Національного банку. POWER BANKING – назва нашого спільного з банками проєкту з безперервності надання фінансових послуг – є влучним визначенням стійкості банківської системи, її спроможності впоратися з усіма викликами й ризиками, готовності та наявності фінансового ресурсу для відновлення країни після Перемоги», – зазначила перший заступник Голови НБУ Катерина Рожкова [7].

Хоча 2022 рік для національної економіки України видався кризовим, банківський сектор, незважаючи на зовнішні ризики, зумів втримати позитивну динаміку розвитку. На рис. 1 наведено результати банківської діяльності національної економіки згідно зі статистикою НБУ.

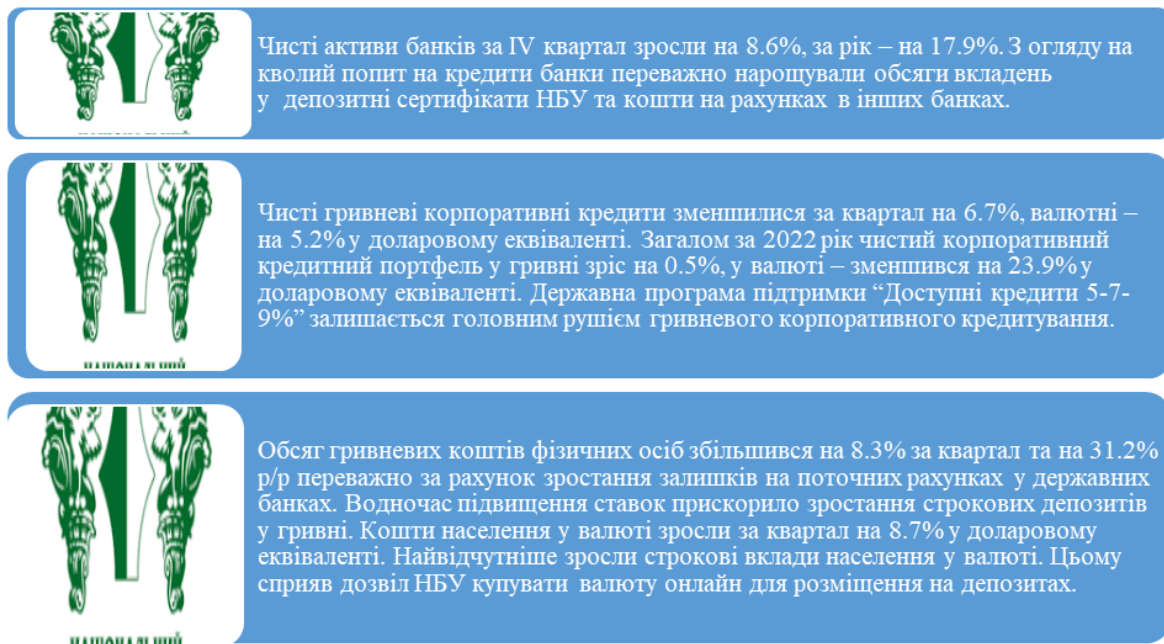

Рисунок 1. Аналіз діяльності банківського сектора економіки за 4-й квартал 2022 року

Аналізуючи дані, наведені на рис. 1, можна стверджувати, що попри несприятливу ситуацію в країні банківський сектор, за підтримання та постійному моніторингу Національного банку України, не тільки продовжував динамічну діяльність але й має місце приріст по деяких показниках. Як бачимо, чисті активи банків України за 4-й квартал 2022 року зросли на 8.6% у порівнянні з попереднім кварталом, та на 17,9% в порівнянні з цим же періодом попереднього року. Звичайно є й показники спадної динаміки по даному сектору економіки, а саме кредитний портфель у валюті за вказаний період зменшився на 23,9% у доларовому еквіваленті. Уряд запропонував для підтримання бізнесу в складний час корпоративний кредит під 5–7–9% для відкриття нового бізнесу або переформатування вже існуючого [7].

Національний банк України анонсував проведення у 2023 році розрахунку стійкості діяльності банківських установ, що працюють на національному ринку.

Щоб стимулювати фінустанови до поліпшення строкової структури та нейтралізувати ризики від подальшого зниження частки строкових коштів, НБУ підвищує резервні вимоги для коштів на поточних рахунках та на вимогу. Банкам варто більше уваги приділяти на управління ліквідністю, зокрема дотримуватися процентної політики, що стимулюватиме строкові вклади населення. Також необхідно зосередитися на відновленні кредитування та підтриманні своїх бізнес-моделей в умовах тривалої війни [7].

Застосування в науковому дослідженні сучасних інструментів на основі економіко-математичного моделювання дозволить з наукової точки зору дослідити діяльність та розвиток банківського сектора національної економіки. Застосування кластерного аналізу для виділення основних груп банківських структур, дозволить як інвесторам європейських фондаций, мати чітку картину тих банківських об’єктів, через які можуть бути застосовані грошові потоки від відповідних фінансових інституцій ЄС та Світового банку, які підтримують програми, задекларовані керівництвом держав. У дослідженні розглянемо діяльність банків, які працюють в західному регіоні України.

Кластерний аналіз будемо застосовувати на основі вхідних даних банків за розміром на ринку та фінансових показників за 2022 рік, а саме: АТ «Укрсиббанк», АТ КБ «Приват Банк», «Ощад Банк», АТ АКБ Банк «Львів» (табл. 1).

Таблиця 1. Вхідні дані для моделювання на основі кластерного аналізу по фінансових показниках банківських структур України за 2022 рік

№ з/п	Страхова компанія	Кошти клієнтів, тис. грн	Готівка, тис. грн	Кількість філій, шт.	Розмір статутного капіталу, грн
1	АТ Укрсиббанк	93591062	2695862	600	5 069 261 652.07
2	АТ КБ Приватбанк	471970	96380	1000	206 059 743 960
3	Ощад Банк	233940324	28357170	1183	49 472 840 000
4	АТ АКБ Банк «Львів»	4393785	1095823	18	708 405 338

Початковим етапом проведення кластерного аналізу фінансових показників банків становить побудова алгоритму кластерного аналізу, який складається з таких етапів:

1. Побудова матриці вхідних даних.
2. Перетворення вхідних даних у матрицю нормованих значень за допомогою формули Z_{ij} :

$$Z_{ij} = \frac{x_{ij} - \underline{x}_j}{S_j}, \quad (1)$$

де $j = 1, 2, 3, 4$ – номер показника, $i = 1, 2, \dots, n$ – номер спостереження.

Формула Z_{ij} складається з таких елементів, як середнє значення елемента ($\underline{x}_j$) і середнє квадратичне відхилення (S_j) [3; 5; 7].

Таким чином, середнє значення ($\underline{x}_j$) елемента визначається за формулою

$$\underline{x}_j = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n x_{ij}, \quad (2)$$

Середнє квадратичне відхилення (S_j) обчислюємо за формулою

$$S_j = \sqrt{\frac{1}{n} \sum_{i=1}^n (x_{ij} - \underline{x}_j)^2} = \sqrt{\overline{(x_{ij}^2)} - (\underline{x}_j)^2}. \quad (3)$$

Розрахунок «зваженої» евклідової відстані між об'єктами обчислюємо за формулою (ρ_{BE})

$$\rho_{BE}(Z_i, Z_v) = \sqrt{\sum_{l=1}^4 w_l (Z_{il} - Z_{vl})^2}, \quad (4)$$

де w_l – «вага» показника: $0 < w_l \leq 1$.

Згідно з формулою (4), якщо $w_l = 1$ для всіх $l = 1, 2, 3, 4$, то звичайна евклідова відстань буде розраховуватися за формулою [3; 5]

$$\rho_{BE}(Z_i, Z_v) = \sqrt{\sum_l^4 (Z_{il} - Z_{vl})^2}, \quad (5)$$

3. Побудова дендограми на основі матриці найближчого сусіда.

Кластерний аналіз банків України проводився в програмному забезпеченні *Matlab* на основі використання алгоритмів функцій. Лістинг програмних розрахунків представляємо:

1. Будуємо матрицю вхідних даних R на основі даних табл. 1:

R = [93591062 2695862 600 5069261652; 471970 96380 1000 206059743960; 233940324 28357170 1183 49472840000; 4393785 1095823 18 708405338];

R =	93591062	2695862	600	5.0693e+09
	471970	96380	1000	2.0606e+11
	233940324	28357170	1183	4.9473e+10
	4393785	1095823	18	708405338

2. Перетворюємо матрицю вхідних даних R в нормовані значення за допомогою команди `mean()`:

	X=mean(R)			
X = 8.3099e+07	8.0613e+06	700.2500	6.5328e+10	

	S=std(R,1)			
S = 9.4717e+07	1.1754e+07	446.7697	8.3462e+10	

Знаходимо матриці Z1, Z2, Z3, Z4, здійснивши розрахунки:

$$Z1 = (R(:,1)-X(1))/S(1)$$

Z1 =	0.1108
	-0.8724
	1.5926
	-0.8310

$$Z2 = (R(:,2)-X(2))/S(2)$$

Z2 =	-0.4565
	-0.6776
	1.7267
	-0.5926

$$Z3 = (R(:,3)-X(3))/S(3)$$

Z3 =	-0.2244
	0.6709
	1.0805
	-1.5271

$$Z4 = (R(:,4)-X(4))/S(4)$$

$$Z4 = \begin{matrix} -0.7220 \\ 1.6862 \\ -0.1900 \\ -0.7742 \end{matrix}$$

Зі знайдених вище матриць Z1, Z2, Z3, Z4 утворюємо матрицю Z:

$$Z = [Z1 \ Z2 \ Z3 \ Z4]$$

$$Z = \begin{matrix} 0.1108 & -0.4565 & -0.2244 & -0.7220 \\ -0.8724 & -0.6776 & 0.6709 & 1.6862 \\ 1.5926 & 1.7267 & 1.0805 & -0.1900 \\ -0.8310 & -0.5926 & -1.5271 & -0.7742 \end{matrix}$$

3. Розраховуємо відстані між кластерами за допомогою функції «pdist» на основі матриці Z:

$$D = \text{pdist}(Z)$$

$$D = \begin{matrix} 2.7598 & 2.9912 & 1.6140 & 3.9426 & 3.3006 & 4.2887 \end{matrix}$$

Використовуючи команду squareform(), конвертуємо вектор D в квадратну матрицю:

$$Y = \text{squareform}(D)$$

$$Y = \begin{matrix} 0 & 2.7598 & 2.9912 & 1.6140 \\ 2.7598 & 0 & 3.9426 & 3.3006 \\ 2.9912 & 3.9426 & 0 & 4.2887 \\ 1.6140 & 3.3006 & 4.2887 & 0 \end{matrix}$$

4. Застосовуючи функцію linkage(D), згрупуємо кластери за методом найближчого сусіда:

$$L = \text{linkage}(D)$$

$$L = \begin{matrix} 1.0000 & 4.0000 & 1.6140 \\ 2.0000 & 5.0000 & 2.7598 \\ 3.0000 & 6.0000 & 2.9912 \end{matrix}$$

5. На основі матриці найближчого сусіда будуємо дендограму:

$$\text{dendrogram}(L) [1; 5].$$

На рис. 2 представимо результат проведеного моделювання кластризації основних банків, які провадять свою діяльність в західному регіоні України. Для визначення згідно зі сформованими фінансовими показниками, основні кластери банків національної економіки, для виявлення резервів та чіткого моніторингу з боку НБУ України, а також здійснення інвестиційної політики, для посилення грошових

потоків через основні кластерні утворення банків національної економіки. Результати моделювання реалізовані в програмному забезпеченні Matlab.

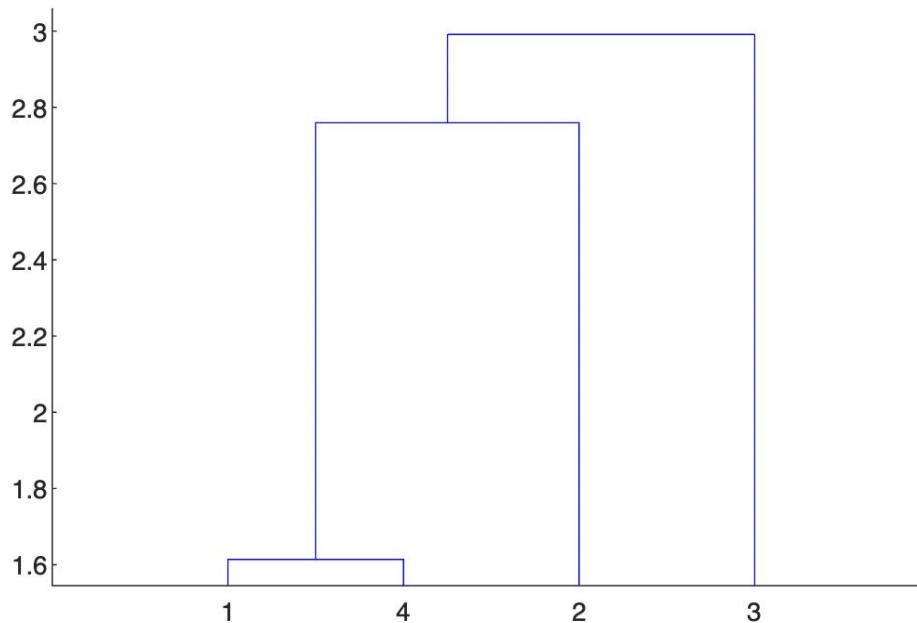

Рисунок 2. Дендограма розподілу банківських установ України по кластерах

Згідно з отриманою дендограмою, яка наведена на рис. 2, можна сказати, що досліджені об'єкти об'єднані в 3 основні кластери. До найбільшого кластеру входить державний банк АТ Ощадбанк і АТ Укрсиббанк з індексами в межах (6.0000–2.9912). До другого кластеру входить АТ КБ Приват Банк в межах індексів (5.0000–2.7598). І до найменшого кластеру входять такі банки, як АТ АКБ Банк «Львів» у межах 1.8.

Те, що до найбільшого кластеру входить державний банк АТ Ощадбанк, свідчить про високий рівень довіри клієнтів до діяльності цього банку, що, в свою чергу, підсилить фінансові резерви та можливості банківської установи.

В контексті євроінтеграційних процесів усіх галузей національної економіки, в тому числі й сектора банківської діяльності, створення чітких кластерних структур з корельованими фінансовими та визначеними якісними показниками буде актуальним та науково центрованим підходом для зовнішніх інвесторів, для яких буде чітко зрозуміло, з яким кластерним об'єднанням банківських установ потрібно взаємодіяти. Також можливо визначити певному кластеру банків пріоритетну діяльність з конкретною галуззю економіки, наприклад, як це вже зараз прослідковується, що всі соціальні виплати та програми ідуть через Ощадбанк, робота з юридичними структурами, проходять грошові потоки орієнтовано через АТ Укрсиббанк. На нашу думку, закріплення чіткого кластера банківських установ за обслуговуванням конкретної галузі, наприклад аграрного сектора, дасть відповідні напрацювання, цільове направлення та використання грошових потоків та інвестиційних ресурсів, і чіткого моніторингу з боку НБУ та інших державних структур.

Висновки. Проведено аналіз діяльності банківського сектора національної економіки за кризовий період 2022 року. Акцентовано на актуальності даних досліджень, оскільки стабільна діяльність банківського сектора національної економіки забезпечує відповідно стабільну діяльність як виробничих галузей економіки, так і стабільну діяльність соціально-економічного напрямку господарювання. Використовуючи сучасний інструментарій економіко-математичного моделювання на основі кластерного аналізу

проведено кластиризацію банківських об'єктів, що функціонують у західному регіоні України, а саме: АТ Укрсіббанк, Приватбанк, Ощадбанк, та АТ АКБ Банк «Львів». Згідно з проведеним моделюванням, на основі кластеризації банківської сфери національної економіки, отримали три основні кластери банківських структур. До першого та другого кластеру відносяться основні державні банки, а саме: до першого кластеру відносяться АТ Ощадбанк та АТ Укрсіббанк, індекси фінансових показників перебувають у діапазоні 6.0000–2.9912 коефіцієнтів. Не зважаючи на суттєві ризики під час 2022 року, ці державні банки показали стійку фінансову діяльність і вийшли в топ позиції діяльності банківських установ. До другого кластеру ввійшов АТ КБ Приватбанк та банки, які будуть мати фінансові показники, наближені до результатів банківської діяльності цього банку. Згідно з проведеним моделюванням, до другого кластеру будуть відноситися банківські установи, фінансові показники яких потрапляють у діапазон індексів 5.000–2.7598. І до третього кластеру – регіональні банківські структури типу банку АТ АКБ Банк «Львів». Такий аналіз показує, що наразі топові позиції на ринку банківських послуг займають основні державні банки України. Це, на нашу думку, зумовлює посилення руху коштів та роботи з клієнтами з боку НБУ і диверсифікує можливі ризики трансакцій грошових потоків, оскільки діяльність державних банків відбувається повністю під гарантію НБУ та фінансових державних інституцій. На нашу думку, після зменшення зовнішніх загроз комерційні банки відновлять свої позиції та частку надання послуг клієнтам, що покращить конкуренцію і відповідно якість надання банківських послуг.

Conclusions. This article analyzes the banking sector of the national economy during the crisis period of 2022. Emphasis is placed on the relevance of these studies, since the stable activity of the banking sector of the national economy ensures, accordingly, the stable activity of both the production branches of the economy and the stable activity of the socio-economic direction of management. Using modern tools of economic and mathematical modeling based on cluster analysis, a clusterization of banking facilities operating in the western region of Ukraine was carried out, namely: Ukrsibbank, Privat Bank, Oschadbank, and Lviv Bank. According to the conducted modeling based on the clustering of the banking sector of the national economy, three main clusters of banking structures were obtained. State banks belong to the first and second clusters, namely Oschadbank and Ukrsibbank belong to the first cluster, the indices of financial indicators are in the range of 6.0000–2.9912 coefficients. Despite the significant risks during 2022, these state-owned banks have shown stable financial activity, and have reached the top positions of banking institutions. The second cluster includes Privatbank and banks that will have financial indicators close to the results of the banking activities of this bank. According to the modeling, the second cluster will include banking institutions whose financial indicators will fall within the index range of 5.000–2.7598. The third cluster includes regional banking structures such as Lviv Bank. Such an analysis shows that the main state banks of Ukraine currently occupy the top positions in the banking services market, which, in our opinion, leads to an increase in the movement of funds and work with clients on the part of the NBU and diversifies the possible risks of cash flow transactions, since the activities of state-owned banks are fully guaranteed by the NBU and financial state institutions. In our opinion, after the reduction of external threats, commercial banks will restore their positions and the share of providing services to clients, which will improve competition and, accordingly, the quality of the provision of banking services.

Список використаних джерел

1. Артım-Дрогомирецька З., Гарматій Н. М., Крицька. Л., Гарматій С. В. Статистичний аналіз діяльності страхових компаній України інструментарієм кластерного аналізу. Галицький економічний вісник. 2022. Т. 74. № 1. С. 7–15. DOI: https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2022.01.007
2. Buiak L., Harmatii N., Fedyshyn I. Research on investment process dynamics taking into consideration stochasticity of world and national economies' crisis phenomena. Scientific Bulletin of National Mining

- University. 2021. № 5. P. 140–146. URL: http://www.nvngu.in.ua/jdownloads/pdf/2021/5/NVNGU05_2021_Buiak.pdf (дата звернення: 12.02.2024). DOI: <https://doi.org/10.33271/nvngu/2021-5/140>
3. Rohatynskiy R., Fedyshyn I., Harmatii N., Dmytriv D. Modeling the development of machine-building industry on the basis of the fuzzy sets theory. Науковий вісник Національного гірничого університету. 2020. Вип. 2. С. 74–81. URL: <http://elartu.tntu.edu.ua/handle/lib/39433> (дата звернення: 12.02.2024). DOI: <https://doi.org/10.33271/nvngu/2020-2/074>
  4. Гарматій Н., Волобуєва Ю., Гарматій С., Сюрпіта С. Моделювання динаміки розвитку та вдосконалення банківських установ інструментарієм кластерного аналізу. Соціально-економічні проблеми і держава. 2021. Вип. 2 (25). С. 136–148. URL: <http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2021/21hnmika.pdf> (дата звернення: 10.02.2024). DOI: <https://doi.org/10.33108/sepd2022.02.136>
  5. Гарматій Н. М., Мартиняк І. О., Ціх Г. В. Класичні та сучасні моделі економіки: навч. посібник. Тернопіль: ФОП Паляниця В. А., 2023. 300 с.
  6. Rogatynskiy R., Garmatiy N., Khymych I. Increase of the efficiency of companies functioning by means of cluster structures creation. Modern Management: Logistics and Education. Monograph. Opole: The Academy of Management and Administration in Opole, 2018. URL: https://scholar.google.com.ua/citations?view_op=view_citation&hl=ru&user=zPaGqGAAAAAJ&citation_for_view=zPaGqGAAAAAJ:1sJd4Hv_s6UCG (дата звернення: 12.02.2024).
  7. Національний банк України. Огляд банківського сектору. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/banki-v-umovah-trivaloyi-viyni-zberegli-doviru-kliyentiv-visoku-operatsiynu-efektivnist-ta-pributkovist-oglyad-bankivskogo-sektoru> (дата звернення: 12.01.2024).
  8. Офіційний сайт Ощадбанку. URL: <https://www.oschadbank.ua/> (дата звернення: 20.12.2023).
  9. Офіційний сайт Приватбанку. URL: <https://privatbank.ua/> (дата звернення: 20.12.2023).
  10. Офіційний сайт Укрсиббанку. URL: <https://ukrsibbank.com/> (дата звернення: 20.12.2023).
  11. Офіційний сайт Банк «Львів». URL: <https://www.banklviv.com/> (дата звернення: 20.12.2023).

References

1. Artym-Drohomyretska Z., Harmatii N. M., Krytska L., Harmatii S. V. (2022). Statystychnyi analiz diialnosti strakhovykh kompanii Ukrainy instrumentariem klasterneho analizu [Statistical analysis of activity of insurance companies of Ukraine by cluster analysis tools]. Halytskyi ekonomichnyi visnyk, vol. 74, no. 1, pp. 7–15. DOI: https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2022.01.007
2. Buiak L., Harmatii N., Fedyshyn I. (2021). Research on investment process dynamics taking into consideration stochasticity of world and national economies' crisis phenomena. Scientific Bulletin of National Mining University, no. 5, p. 140–146. Available at: http://www.nvngu.in.ua/jdownloads/pdf/2021/5/NVNGU05_2021_Buiak.pdf (accessed 12 February 2024). DOI: <https://doi.org/10.33271/nvngu/2021-5/140>
3. Rohatynskiy R., Fedyshyn I., Harmatii N., Dmytriv D. (2020). Modeling the development of machine-building industry on the basis of the fuzzy sets theory. Naukovyi visnyk Natsionalnoho hirnychoho universytetu, vol. 2, p. 74–81. Available at <http://elartu.tntu.edu.ua/handle/lib/39433> (accessed: 12 February 2024). DOI: <https://doi.org/10.33271/nvngu/2020-2/074>
4. Harmatii N., Volobueva Y., Harmatii S., Siurpita S. (2021). Modeliuvannia dynamiky rozvytku ta vdoskonalennia bankivskykh ustanov instrumentariem klasterneho analizu [Modeling the dynamics of development and improvement of banking institutions with cluster analysis tools]. Sotsialno-ekonomichni problemy i derzhava (electronic journal), vol. 2 (25), p. 136–148. Available at: <http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2021/21hnmika.pdf> (accessed 10 February 2024). DOI: <https://doi.org/10.33108/sepd2022.02.136>
5. Harmatii N. M., Martyniak I. O., Tsikh H. V. (2023). Klasychni ta suchasni modeli ekonomiky: navch. Posibnyk [Classical and modern economic models]. Ternopil: FOP Palianytsia V. A. 300 p.
6. Rogatynskiy R., Garmatiy N., Khymych I. (2018). Increase of the efficiency of companies functioning by means of cluster structures creation. Modern Management: Logistics and Education. Monograph. Opole: The Academy of Management and Administration in Opole, Available at: https://scholar.google.com.ua/citations?View_op=view_citation&hl=ru&user=zPaGqGAAAAAJ&citation_for_view=zPaGqGAAAAAJ:1sJd4Hv_s6UCG (accessed 12 February 2024).
7. Natsionalnyi bank Ukrainy. Ohliad bankivskoho sektoru. Available at: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/banki-v-umovah-trivaloyi-viyni-zberegli-doviru-kliyentiv-visoku-operatsiynu-efektivnist-ta-pributkovist-oglyad-bankivskogo-sektoru> (accessed 12 January 2024).
8. Ofitsiyniy sait Oshchadbanku. Available at: <https://www.oschadbank.ua/> (accessed 12 February 2024).
9. Ofitsiyniy sait Pryvat banku. Available at: <https://privatbank.ua> (accessed 20 February 2024).
10. Ofitsiyniy sait Ukrsybanku. Available at: <https://ukrsibbank.com/> (accessed 20 February 2024).
11. Ofitsiyniy sait Bank “Lviv”. Available at: <https://banklviv.com/> (accessed 20 February 2024).

УДК 658:15

ФАКТОРИ ВПЛИВУ НА ФОРМУВАННЯ ЕФЕКТИВНОЇ СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ ІННОВАЦІЙНО-ОРІЄНТОВАНИХ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ

Олег Нижник; Ірина Нижник

Хмельницький національний університет, Хмельницький, Україна

Резюме. Здійснено аналіз існуючих наукових підходів у дослідженні зовнішніх і внутрішніх факторів впливу на інноваційний розвиток соціально-економічних систем у сучасних умовах та їх функціонування. Визначивши ендогенні та екзогенні фактори, можна створити відповідну економіко-математичну модель поведінки соціально-економічної системи або сформуванню ефективну стратегію розвитку інноваційно-активних соціально-економічних систем. Розглянуто сутнісні характеристики стратегій розвитку інноваційно-орієнтованих систем, визначено принципи їх формування, загрози їх функціонуванню та фактори ендогенного та екзогенного впливу на розвиток соціально-економічних систем. Соціально-економічні системи піддаються системно-комплексному впливу факторів, які потребують формування єдиних підходів у напрямку формування єдиної системи соціально-економічного розвитку на всіх рівнях і єдності складових на основі інноваційних стратегій, як одного із важливих складових забезпечення в подальшому розвитку їх конкурентоспроможності. Одним із існуючих наукових підходів у дослідженні впливу факторів на інноваційний розвиток соціально-економічних систем є синергетичний підхід, який полягає в поєднанні різних факторів і пошуку альтернативної самоорганізації процесів, що відбуваються. До внутрішніх факторів, що впливають на формування стратегії інноваційного розвитку віднесено: наявність фінансового потенціалу, розвиненість виробничо-товарної диверсифікації, наявність ефективних технологій, розвиненість внутрішнього ринку, наявність кадрового потенціалу, запровадження новітніх технологій. До зовнішніх факторів впливу віднесено: розвиненість маркетингового, логістичного забезпечення, динамічність зовнішніх ринків, комунікативність аналітичних структур, характер зовнішніх взаємозв'язків тощо. Окрім розглянутої двофакторної моделі інноваційного розвитку, що відображає відношення рівня науково-технічного потенціалу до обсягу суспільних потреб, на макроекономічному рівні соціально-економічних відносин, існує цілий перелік факторів на рівні підприємств та бізнесових структур.

Ключові слова: фактори впливу, інноваційність розвитку, соціально-економічні системи, стратегії інноваційного функціонування.

https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2024.02.079

Отримано 02.02.2024

UDC 658:15

FACTORS INFLUENCING THE FORMATION OF AN EFFECTIVE STRATEGY FOR THE DEVELOPMENT OF INNOVATION-ORIENTED SOCIO-ECONOMIC SYSTEMS

Oleh Nyzhnyk; Iryna Nyzhnyk

Khmelnytskyi National University, Khmelnytskyi, Ukraine

Summary. The article analyzes existing scientific approaches in the study of external and internal factors influencing the innovative development of socio-economic systems in the modern conditions of their functioning was carried out. Having determined the endogenous and exogenous factors, it is possible to create an appropriate economic-mathematical model of the behavior of the socio-economic system or to form an effective strategy for the development of innovative and active socio-economic systems. The essential characteristics of development

strategies of innovation-oriented systems are considered, and the principles of their formation, threats to their functioning, and factors of endogenous and exogenous influence on the development of socio-economic systems are determined. Socio-economic systems are exposed to the systemic and complex influence of factors that require the formation of unified approaches in the direction of the formation of a unified system of socio-economic development at all levels and the unity of components based on innovative strategies, as one of the important components of ensuring their further competitiveness. One of the existing scientific approaches in the study of the influence of factors on the innovative development of socio-economic systems is the synergistic approach, which consists of the combination of various factors and the search for alternative self-organization of the processes taking place. Internal factors that influence the formation of an innovative development strategy include the availability of financial potential, development of production and product diversification, availability of effective technologies, development of the domestic market, availability of personnel potential, and introduction of the latest technologies. External influencing factors include the development of marketing and logistics support, the dynamism of foreign markets, the communicativeness of analytical structures, the nature of external relationships, etc. In addition to the considered two-factor model of innovative development, which reflects the relationship between the level of scientific and technical potential and the volume of public needs, at the macroeconomic level of socio-economic relations, there is a whole list of factors at the level of enterprises and business structures.

Key words: *influencing factors, innovativeness of development, socio-economic systems, strategies of innovative functioning.*

https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2024.02.079

Received 02.02.2024

Постановка проблеми. На розвиток інноваційно-фінансових соціально-економічних систем впливає ціла низка ендогенних та екзогенних факторів. Усунення негативних із них, чи активізація тих, які позитивно впливають, є однією із задач менеджера у сфері пошуку ефективної стратегії їх функціонування на перспективу. На основі виявлених факторів можна створити відповідну економіко-математичну модель поведінки соціально-економічної системи або сформувати ефективну стратегію розвитку інноваційно-активних соціально-економічних систем.

Побудова структурної схеми впливу зовнішніх і внутрішніх факторів на формування ефективної стратегії розвитку інноваційно-орієнтованих соціально-економічних систем дозволить вийти на систему оцінювальних показників та систему управління ними.

Аналіз досліджень і публікацій. Розвитком соціально-економічних систем у сучасних умовах господарювання займаються вчені-практики А. Гальчинський, В. Геєць, О. Гудзинський, Е. Лібанова, В. Левицький, В. Нижник, І. Підкамінний, С. Судомир, Л. Федулова, Н. Хрущ та багато інших [1].

Дослідженню факторів впливу на стратегічне планування інноваційної діяльності соціально-економічних систем присвячені роботи багатьох вчених-практиків Безчасного Л., Левицького В., Хвесика М., і зарубіжних дослідників Кларка Г., Крюгера А. та інших. Ретроспективний аналіз даних наукових підходів вказує на неоднозначність у визначенні факторів впливу, їх систематизацію класифікаційних ознак, за якими віднесені дані фактори. Не менш важливими є й точки зору авторів щодо рівнів впливу запропонованих факторів, оскільки спрацювали суб'єктивні аспекти розглянутих підходів. У дослідженні факторів впливу слід виокремити й синергетичний підхід вчених до бачення окремих явищ і систем, які є інноваційно-активними у своєму розвитку [2; 3].

Мета дослідження – є оцінювання факторів ендогенного та екзогенного середовища, які впливають на процеси формування стратегії інноваційного розвитку соціально-економічних систем.

Постановка завдання. Для досягнення поставленої мети слід дослідити аналіз існуючих наукових підходів у даному напрямі, виокремити актуальні проблеми та систематизувати рівень впливу вищезазначених факторів, які практично можуть бути враховані соціально-економічними системами під час розробленн стратегій їх інноваційного розвитку.

Виклад основного матеріалу. Соціально-економічна система як сукупність ресурсів та економічних суб'єктів, які утворюють єдине ціле у сфері проєктування, виробництва, споживання, обміну й розподілу за сучасних умов функціонування, підлягає впливу як екзогенних, так і ендогенних факторів, дослідження рівня впливу яких є надзвичайно актуальними в умовах євроінтеграції та розвитку глобалізації.

Якщо мова йде про соціальний аспект інноваційного розвитку, то важливим є врахування соціальних факторів. Отже, соціально-економічні системи піддаються системно-комплексному впливу факторів, які потребують формування єдиних підходів у напрямку формування єдиної системи соціально-економічного розвитку на всіх рівнях і єдності складових на основі інноваційних стратегій як одного із важливих складових забезпечення в подальшому їх конкурентоспроможності [4].

При обґрунтуванні інноваційного розвитку соціально-економічних систем необхідне врахування факторів як внутрішньо-системного, так і зовнішньо-системного спрямування. Інноваційний розвиток соціально-економічних систем залежить від рівня: активності бізнесових структур з огляду на економічний, соціальний, екологічний, трудовий стан систем; іміджевого стану систем та матеріальної зацікавленості; органічної єдності техніко-технологічних, інформаційно-комунікативних, гуманістичних, управлінських, кадрових чи компетентнісних складових, які беруть участь у формуванні стратегії інноваційного розвитку. Дана стратегія має включати нові креативні рішення, новітні підходи у формуванні кадрового потенціалу та, відповідно, техніко-технологічному забезпеченні соціально-економічних систем, інноваційному забезпеченні, інформаційному (комунікативному, контролінговому) логістичному, сервісному, нормативно-правовому та іншому забезпеченні.

Одним із існуючих наукових підходів у дослідженні впливу факторів на інноваційний розвиток соціально-економічних систем є синергетичний підхід, який полягає в поєднанні різних факторів і пошуку альтернативної самоорганізації процесів, що відбуваються. Фактори за своєю природою можуть бути екстенсивні та інтенсивні. До факторів інноваційного розвитку відносяться: фактор пропозиції (науково-технічного потенціалу) і фактор попиту (макроекономічні умови реалізації науково-технічного потенціалу). Двофакторна модель інноваційного розвитку це модель, в основі якої на одній осі відкладається рівень науково-технічного потенціалу, а на іншій – обсяги суспільних потреб. Якщо науково-технічні досягнення активно впроваджуються у виробництво, то попит на інновації задовольняється. Такі стани у дворівневій моделі інноваційного розвитку свідчать про рівновагу науково-технічного чи інноваційного розвитку й розвитку суспільних потреб соціально-економічних систем.

До факторів, що негативно впливають на рівноважність науково-технічного розвитку і розвитку суспільних потреб, відносяться:

- а) невідповідність результатів науково-технічної діяльності вимогам реалізації структурної політики;
- б) перекося і недоречності в науково-технічній політиці;
- в) невірний вибір пріоритетів науково-технічного розвитку;
- г) невірноваженість пропозиції науково-технічних розроблень із ринковою кон'юнктурою;
- г) велика тривалість упровадження науково-технічних розробок із-за об'єктивно-тривалого їх життєвого циклу й складності освоєння нової техніки;
- д) незавершеність розроблень із-за незадовільного макросередовища;
- е) відсутність мотивації до впровадження інноваційних процесів;
- є) неможливість фінансування внаслідок кризових явищ, війни, форс-мажорних обставин;

- ж) недосконалість організаційно-економічної структури забезпечення інноваційних процесів;
- з) відсутність державної науково-обґрунтованої політики освоєння інновацій внаслідок нерозвинутого ринкового, конкурентного середовища;
- и) нерозвиненість ринків капіталу, інвестицій, інноваційної продукції і робочої сили.

Виявлені фактори негативного впливу мають бути локалізованими в сценаріях стратегії інноваційного розвитку соціально-економічних систем.

На основі проведеного аналізу визначено фактори, що позитивно впливають на формування ефективної стратегії розвитку інноваційно-орієнтованих соціально-економічних систем та наведено на рис. 1.

Рисунок 1. Фактори, що позитивно впливають на формування ефективної стратегії розвитку інноваційно-орієнтованих соціально-економічних систем

До факторів, які позитивно впливають на формування ефективної стратегії розвитку інноваційно-орієнтованих соціально-економічних систем відносять:

- а) перебудову виробництва з метою забезпечення ресурсів;
- б) переорієнтацію споживчих, економічних і технічних характеристик продукції та задоволення потреб споживачів;
- в) активізацію персоналу на основі мотиваційних методик стимулювання;
- г) раціональну перебудову податкової та цінової політики;
- ґ) спрямованість соціально-економічних систем на активізацію впровадження інновацій;
- д) встановлення об'єктивних, стандартних і максимальних показників розвитку соціально-економічних систем;
- е) встановлення чіткої взаємодії підприємств, бізнесу та держави на подолання існуючих проблем з розвитком їх інноваційної діяльності;

є) розподіл напрямів активізації інноваційної діяльності за організаційними структурами, відповідальними за дані процеси.

Висновки. На основі аналізу наукових підходів здійснено аналіз досліджень факторів впливу на інноваційний розвиток соціально-економічних систем, виокремлено основні проблеми, які існують у стратегічному плануванні інноваційної діяльності на всіх рівнях. У цілому представлено перелік зовнішніх та внутрішніх факторів, які негативно й позитивно впливають на формування ефективності стратегії інноваційно-орієнтованих соціально-економічних систем.

Окрім розглянутої двофакторної моделі інноваційного розвитку на макроекономічному рівні соціально-економічних відносин, існує цілий перелік факторів на рівні підприємств та бізнесових структур. Активізація позитивних та усунення негативних факторів має стати основою подальших досліджень у даному напрямі.

Conclusions. Thus, on the basis of the analysis of scientific approaches, an analysis of research factors influencing the innovative development of socio-economic systems was carried out, and the main problems that exist in the strategic planning of innovative activities at all levels were identified. In general, a list of external and internal factors that negatively and positively influence the formation of the effectiveness of the strategy of innovation-oriented socio-economic systems is presented.

In addition to the considered two-factor model of innovative development at the macroeconomic level of socio-economic relations, there is a whole list of factors at the level of enterprises and business structures, the activation of the positive ones and the elimination of the negative ones should become the basis of further research in this direction.

Список використаних джерел

1. Актуальні проблеми та напрями розвитку потенціалу соціально-економічних систем в умовах конкуренції: монографія / за заг. ред. д-ра екон. наук, проф. Л. Калініченко. Харків : «В справі», 2017. 275 с.
2. Нижник В. М., Абушов Т. А. Аналіз проблематики управлінських процесів в еволюційному розвитку підприємств. *Економічний простір*. 2023. № 187. С. 124–128.
3. Полуяктова О. В. Прискорення соціально-економічного розвитку суспільства: економіко-політичні аспекти. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2017. Вип. 16. С. 16–19.
4. Червяков І. М. Економічний розвиток, економічне зростання і фактори, які стримують економічне зростання України. *Інвестиції: практика та досвід*. 2015. № 6. С. 99–102.

References

1. Aktualjni problemy ta naprjamy rozvytku potencialu socialjno-ekonomichnykh system v umovakh konkurenciji [Actual problems and directions of development of the potential of socio-economic systems in the conditions of competition] (2017) monografija / za zagh. red. d-ra ekon. nauk, prof. L. Kalinichenko. Kharkiv: "V spravi". (In Ukrainian)
2. Nyzhnyk V. M., Abushov T. A. (2023). Analiz problematyky upravlinsjkykh procesiv v evoljucijnomu rozvytku pidpryjemstv [Analysis of the problems of management processes in the evolutionary development of enterprises]. *Ekonomichnyj prostir*, no. 187, pp. 124–128.
3. Polujaktova O. V. (2017). Pryskorennya socialjno-ekonomichnogho rozvytku suspiljstva: ekonomiko-politychni aspekty [Acceleration of socio-economic development of society: economic and political aspects]. *Ghlobaljni ta nacionaljni problemy ekonomiky*, vol. 16, pp. 16–19.
4. Chervjakov I. M. (2015). Ekonomichnyj rozvytok, ekonomichne zrostannja i faktory, jaki strymujutj ekonomichne zrostannja Ukrajinj [Economic development, economic growth and factors that restrain the economic growth of Ukraine]. *Investyciji: praktyka ta dosvid*, no. 6, pp. 99–102.

УДК 338.1:656.073

ОЦІНЮВАННЯ ЗБИТКОВОСТІ АВТОМОБІЛЬНИХ ПЕРЕВЕЗЕНЬ ШВИДКОПСУВНИХ ВАНТАЖІВ У МІЖНАРОДНОМУ СПОЛУЧЕННІ ЗА УМОВ БЛОКАДИ КОРДОНІВ

Дмитро Дмитрів; Олена Дмитрів; Олександр Репак;
Богдан Михайлишин

*Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя,
Тернопіль, Україна*

Резюме. Проведено аналіз збитків, завданих українській економіці та українському бізнесу періодичним блокуванням польськими перевізниками і фермерами автомобільних прикордонних пунктів пропуску. З огляду на можливе використання єдиної термінології у юридичному полі, досліджено дефініції термінів «швидкопсувний продукт», «швидкопсувний товар», «швидкопсувний вантаж». Теоретично обґрунтовано доцільність розмежовування відповідних понять з точки зору їх застосування у міжнародних судових процесах щодо відшкодування економічних збитків, завданих блокадою автомобільних прикордонних пунктів пропуску як українській економіці в цілому, так і українським підприємствам зокрема. Також чіткість термінологічного апарату має значення під час отримання страхових виплат. Проведено аналіз існуючих наукових підходів трактування поняття «збитки» в економічній та юридичній площині. Запропоновано збитки автомобільних перевезень швидкопсувної продукції, завдані страйкарями, що заблокували прикордонні пункти пропуску, розділити на реальні (фізичне псування вантажу, збитки від вимушеного простою вантажівок у черзі тощо) і збитки як втрачена вигода (несплачені податки і митні збори, недоотримані доходи тощо). Крім цього, сторони, що понесли збитки, доцільно розділити за суб'єктністю господарського масштабу, оскільки вони відрізняються як розміром заподіяної шкоди, так і видом отриманих збитків. Обчислювати розмір збитків у вигляді втраченої вигоди запропоновано шляхом порівняння фінансових надходжень у відповідні місяці під час блокади пунктів пропуску та у їх нормальному режимі роботи. Реальні збитки рекомендовано обчислювати як вартість зіпсованого вантажу – відшкодування виробнику, різниця між доходом за рейс і сумарними витратами, пов'язаними з вимушеними простоями вантажівок у чергах – відшкодування перевізнику. Подано рекомендації учасникам процесу виробництва й перевезення швидкопсувних вантажів щодо мінімізації у майбутньому ризиків, пов'язаних з отриманням збитків унаслідок перекриття страйкарями автомобільних прикордонних пунктів пропуску.

Ключові слова: швидкопсувний продукт, швидкопсувний товар, швидкопсувний вантаж, економічні збитки, втрачена вигода, блокада кордонів.

https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2024.02.084

Отримано 26.01.2024

UDC 338.1:656.073

ASSESSMENT OF UNPROFITABILITY OF ROAD TRANSPORT OF PERISHABLE GOODS IN INTERNATIONAL TRAFFIC UNDER THE CONDITIONS OF BORDER BLOCKADE

Dmytro Dmytriv; Olena Dmytriv; Oleksandr Repak; Bogdan Michailyshyn

Ternopil Ivan Puluj National Technical University, Ternopil, Ukraine

Summary. The article analyses the damage caused to the Ukrainian economy and Ukrainian business by the periodic blocking of road border crossing points by Polish carriers and farmers. Given the possible use of a

single terminology in the legal field, the author examines the definitions of the terms «perishable product», «perishable goods», and «perishable cargo». The author theoretically substantiates the expediency of distinguishing between the relevant concepts in terms of their application in international litigation for compensation for economic losses caused by the blockade of automobile border crossing points to both the Ukrainian economy in general and Ukrainian enterprises in particular. Also, the clarity of terminology is important when receiving insurance payments. The author analyses the existing scientific approaches to the interpretation of the concept of «losses» in economic and legal terms. The author suggests that losses in road transportation of perishable products caused by strikers who blocked border checkpoints should be divided into real losses (physical damage to cargo, losses from forced truck downtime in queues, etc.) and losses as lost profits (unpaid taxes and customs duties, lost income, etc.). In addition, it is advisable to divide the parties that have suffered losses by economic entities, as they differ in both the amount of damage caused and the type of losses incurred. It is proposed to calculate the amount of losses in the form of lost profits by comparing financial revenues in the respective months during the blockade of the checkpoints and in their normal operation. It is recommended to calculate real losses as the cost of damaged cargo – compensation to the manufacturer, the difference between the income per voyage and the total costs associated with the forced downtime of trucks in queues – compensation to the carrier. The article provides recommendations to the participants in the process of production and transportation of perishable goods to minimize the risks associated with losses incurred as a result of strikers' blocking of road border crossing points.

Key words: perishable product, perishable goods, perishable cargo, economic losses, lost profits, border blockade.

https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2024.02.084

Received 26.01.2024

Постановка проблеми. Заступник голови Всеукраїнської аграрної ради Денис Марчук під час брифінгу у Медіацентрі Україна – Укрінформ зазначив, що за листопад та грудень 2023 року через страйки, які блокували роботу польсько-українських автомобільних пунктів пропуску, збитки, що їх зазнала економіка країни, в тому числі й товаровиробники, сягнули більше як 1,5 млрд євро, а обсяги агроекспорту автотранспортом скоротилися на 40%. Також він відзначив, що найбільше від блокади польських страйкарів постраждали експортери західної України, які постачають свою продукцію до Європейського Союзу наземними шляхами [16]. Європейська Бізнес Асоціація підрахувала, що один день простою вантажівок через страйк на автомобільних пунктах пропуску завдає одній українській компанії близько 1 млн гривень втрат [2]. Прем'єр-міністр Денис Шмигаль на щорічній прес-конференції, присвяченій підсумкам чотирьох років роботи уряду, зазначив, що українська сторона рахує збитки, спричинені блокадою польсько-українського кордону, і згодом їх озвучить [9].

Мінімізувати розмір потенційних збитків від блокування автомобільних пунктів пропуску, які несе як українська економіка загалом, так і українські підприємства зокрема, у майбутньому можна шляхом проведення їх детального аналізу, з елементним структуруванням як видів збитків, так і їх складових стосовно кожного постраждалого вітчизняного суб'єкта господарювання.

Найбільшу частку українського експорту, що перевозиться автомобільним транспортом, складає агропродукція, яка відноситься до категорії швидкопсувних вантажів і підлягає додатковій санітарно-ветеринарній перевірці на митниці. Слід відзначити, що не на всіх пунктах пропуску організовані служби, які вповноважені проводити санітарно-ветеринарний контроль швидкопсувних вантажів, що звужує географію перетину кордону автотранспортних засобів з відповідним вантажем.

У даній статті оперуємо поняттям «швидкопсувний вантаж», оскільки аналізуємо отримані збитки від вимушеного простою вантажу на прикордонних пунктах пропуску внаслідок їх блокування, переважно польськими страйкарями. Певна неузгодженість змістовності поняття «швидкопсувний вантаж» у ряді наукових публікацій і підзаконних актів виникає через його ототожнювання з тлумаченнями «швидкопсувний продукт» та «швидкопсувний товар», тому доцільно розмежувати ці поняття.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню теоретичних і практичних засад здійснення міжнародних автомобільних перевезень швидкопсувних вантажів, а також оптимізації витрат під час їх транспортування присвятили свої праці ряд вітчизняних учених. Волинець Л. М. досліджувала можливості оптимізації міжнародних автомобільних перевезень швидкопсувних вантажів у контексті управління підприємствами аграрного сектора [4]. Організаційно-економічні умови управління системою доставки швидкопсувної продукції розкриті в статті Богомолової Н. І. [3]. Управлінню підприємствами автомобільного транспорту з точки зору логістичного обслуговування ланцюгів постачань швидкопсувних продуктів харчування присвятила свої дисертаційні дослідження Сопоцька О. Ю. [15]. Особливості перевезення швидкопсувних вантажів залізничним та автомобільним транспортом висвітлені в працях Ширяєвої С. В. і Федорової Т. Ф. [8; 17]. Шляхи удосконалення сфери перевезення швидкопсувних вантажів запропоновані у праці Біліченко В. В. [1]. Моделювання маршрутної мережі доставки швидкопсувних вантажів у регіональному сполученні досліджено в роботі Потаман Н. В. [11].

Досліджені наукові праці опубліковані до виникнення ситуацій, пов'язаних з масовим блокуванням автомобільних прикордонних пунктів пропуску, яке особливо негативно вплинуло на доставку саме швидкопсувних вантажів у міжнародному сполученні. Перевищення термінів доставки швидкопсувної продукції призводило до її псування, а це, у свою чергу, принесло значні збитки як вітчизняним виробникам та перевізникам зокрема, так і українській економіці загалом.

Метою дослідження є порівняння існуючих термінологічних підходів до тлумачення «швидкопсувний вантаж» та аналіз збитків автомобільних перевезень швидкопсувних вантажів у міжнародному сполученні, що їх завдають економіці України блокуванням страйкарями автомобільних пунктів пропуску.

Постановка завдання. Для досягнення поставленої мети визначено такі наукові завдання: дослідити дефініції понять «швидкопсувний продукт», «швидкопсувний товар», «швидкопсувний вантаж»; дослідити суб'єктний склад сторін, що понесли збитки з доставки швидкопсувних вантажів від блокування автомобільних прикордонних пунктів пропуску; дослідити можливі шляхи зменшення ризиків збитковості перевезень швидкопсувної продукції у майбутньому.

Для вирішення поставлених завдань використано такі методи: аналогія, абстрагування, узагальнення, аналіз, системний підхід.

Виклад основного матеріалу. Систематичне й тривале блокування автомобільних пунктів на західному кордоні України, яке здійснюється, переважно, польськими перевізниками та фермерами, призводить до значних збитків в економіці України. В умовах триваючої війни з російською федерацією і, як наслідок, виникнення кризи вітчизняної економіки експорт української продукції автомобільним і залізничним транспортом, зокрема і швидкопсувної, стає одним із визначальних джерел надходжень фінансових ресурсів. Перевезення швидкопсувних вантажів у міжнародному сполученні до недавнього часу були доволі привабливими для вітчизняних транспортників, оскільки вартість перевезень таких вантажів завжди була вищою, ніж перевезення вантажів, що не обмежені термінами доставки за фактором псування. Після блокування прикордонних пунктів пропуску та понесених збитків внаслідок цього, вітчизняні перевізники, в останню чергу, розглядають пропозиції з перевезення швидкопсувних вантажів, оскільки немає гарантій, що у якійсь сусідній країні не буде заблоковано пункт пропуску.

В науковій літературі та підзаконних актах зазвичай ототожнюють поняття «швидкопсувний продукт», «швидкопсувний товар», «швидкопсувний вантаж». Однак коли необхідно вирішувати протиріччя сторін у судовому порядку, неоднозначність

трактування понять адміністративно-кримінальним правом різних країн може вплинути на ухвалення того чи іншого судового рішення.

Термін «швидкопсувний продукт» найчастіше використовується у харчовій промисловості й пов'язаний з харчовими продуктами, які швидко псуються під впливом температури та вологості. Про «швидкопсувний товар» найчастіше згадують, коли мова йде про торговельні операції, а термін «швидкопсувний вантаж» фігурує у характеристиках процесів перевезень. Аналіз різних підходів до існуючих дефініцій цих термінів висвітлено у дисертаційних дослідженнях Сопочької О. Ю. [15] (табл. 1).

Таблиця 1. Дефініції термінів «швидкопсувний продукт», «швидкопсувний товар», «швидкопсувний вантаж»

Джерело	Визначення
«Швидкопсувний продукт»	
[15, с. 71]	Продукти харчування, які мають бути використані у стислий проміжок часу
[15, с. 71]	Товари, які втрачають у вартості й погіршуються при зберіганні
[15, с. 72]	Продукти, що вимагають захисту від дії температури довкілля у визначеному законодавством діапазоні й призначені для внутрішнього споживання людиною
«Швидкопсувний товар»	
[12]	Товари, термін придатності для споживання або використання яких у разі призупинення їх митного оформлення закінчиться протягом 20 днів з дня такого призупинення
[15, с. 71]	Товари, стан яких погіршується протягом незначного проміжку часу
«Швидкопсувний вантаж»	
[15, с. 72]	Вантаж, який вимагає захисту від дії підвищеної або зниженої температури навколишнього середовища та вологості повітря
[14]	Вантаж, який втрачає свої якості після закінчення обмеженого періоду часу під впливом умов навколишнього середовища (температури, вологості та ін.) й вимагає дотримання особливих умов транспортування та зберігання (не набрав чинності)
[7]	Вантаж, для перевезення якого вантажовідправник, відповідно до стандартів і технічних умов визначає необхідні заходи захисту (охолодження, опалення, вентильовання) від впливу на нього високих або низьких температур зовнішнього повітря, догляду або обслуговування під час перевезення

Джерело: складено авторами на основі [15].

Практично, мова йде про один той самий фізичний об'єкт (рис. 1), однак у міжнародному політико-правовому полі, враховуючи потенційні судові справи щодо компенсацій збитків вітчизняним виробникам і перевізникам швидкопсувного вантажу, неузгодженість термінології в законодавствах різних країн може негативно вплинути на ухвалення рішень щодо відшкодування збитків, завданих страйкарями. Справа у тім, що українські юристи не вважають, що блокування пунктів пропуску страйкарями слід віднести до форс-мажорних обставин, на що сподіваються протестувальники та їх адвокати. Крім цього, необхідно враховувати позицію страхових компаній, які у разі псування швидкопсувного вантажу не з вини перевізника зобов'язані відшкодувати збитки. В цьому випадку також слід зважати на юридичну термінологію, щоб гарантувати відшкодування понесених збитків як виробникам, так і перевізникам.

У наших дослідженнях розглядаємо швидкопсувний вантаж, який специфічний тим, що додатково підлягає санітарно-ветеринарному контролю й згідно з українським класифікатором товарів ЗЕД відноситься до 1–24 груп, який здійснюється виключно у п'яти пунктах пропуску, зокрема «Ягодин-Дорогуськ», «Рава Руська-Хребенне», «Краківець-Корчова», «Ужгород-Вишне Немецьке» і «Чоп (Тиса)-Захонь» [5, с. 33]. Актуальний перелік сільськогосподарської продукції, яка має обмежений термін зберігання (швидкопсувних вантажів) оновлено й затверджено постановою Кабінету Міністрів України № 113 від 2 лютого 2024 р. [13].

З метою аналізу збитків автомобільних перевезень швидкопсувних вантажів у міжнародному сполученні за умов блокади кордонів доцільно визначитися з природою їх формування.

У праці [10] автор доводить, що поняття «збитки», уживане в цивільному праві, дещо відрізняється від аналогічного поняття, яке використовується в економічній науці. Це підтверджує змістовність досліджень у необхідності розмежування термінологічних понять, з метою усунення подальших юридичних казусів.

Збитки як економічне явище у вигляді зменшення потенційної можливості отримання підприємством грошових коштів від використання активів підприємства внаслідок їх втрати, пошкодження та знищення або неналежного виконання зобов'язання та/або недотримання правил здійснення господарської діяльності другою стороною запропоновано тлумачити у роботі [18, с. 82–83].

Втрачена (упущена) вигода – доходи, які особа могла б реально отримати за звичайних обставин, якби її право не було порушене [10].

Рисунок 1. Укрупнена схема термінологічного розуміння понять: «швидкопсувний продукт», «швидкопсувний товар», «швидкопсувний вантаж»

Вважаємо, що запропоновані у працях [10; 18] визначення збитків, доцільно вжити й до розуміння збитків, які виникають унаслідок блокування автомобільних пунктів пропуску, а саме, їх доцільно розділити на реальні, тобто збитки підприємств від фізичного псування вантажу, та втрачену вигоду.

На нашу думку, також слід врахувати доцільність виокремлення збитків у відношенні до суб'єктності господарського масштабу – на економіку загалом та

суб'єктів господарювання, задіяних у перевезенні швидкопсувних вантажів. Від блокади пунктів пропуску збитки понесли: держава, вітчизняні виробники, перевізники, суб'єкти перевізного процесу (логістичні компанії, експедитори, митниці тощо) й іноземні контрагенти. Оскільки у статті розглянуто виключно збитки України, іноземних контрагентів ми виключили з цього переліку, хоча їх збитки подекуди навіть більші, ніж збитки українського бізнесу.

Держава Україна внаслідок блокування автомобільних пунктів пропуску зазнала збитки у вигляді втраченої вигоди від несплати митних зборів та податків, а реальних збитків, пов'язаних із втратою або псуванням державного майна, не зафіксовано. Розмір втраченої вигоди можна визначити шляхом порівняння суми надходжень до державного бюджету в ті місяці, коли не було блокади митниць, і у місяці, коли пункти пропуску були перекриті, з урахуванням індексу сезонності.

Учасники, що задіяні в обслуговуванні перевізного процесу швидкопсувних вантажів, як то логістичні компанії, транспортні біржі, митні брокери та ін. також понесли збитки у вигляді втраченої вигоди внаслідок падіння попиту на свої послуги. Зменшення попиту на послуги сервісних компаній зумовлено тим, що через вимушені простої вантажівок у чергах перед пунктами пропуску значно зростає тривалість перевізного процесу, що призводить до зростання тривалості клієнтського кругообігу. Розрахунок збитків у вигляді втраченої вигоди в даному випадку доцільно проводити порівняльним аналізом як і у випадку визначення збитків держави.

Якщо аналізувати збитки вітчизняних підприємств, задіяних у виробництві й транспортуванні швидкопсувної продукції, то крім упущеної вигоди, наприклад, недоотриманих доходів від нереалізованих запланованих обсягів продукції або від не виконаних запланованих обсягів перевезень є реальні збитки, пов'язані з фактичним псуванням вантажу, щоденних збитків від простою вантажівки у черзі тощо. В цьому випадку збитки формуються з вартості зіпсованої продукції для виробника та різницею очікуваних доходів від перевізного процесу й витрат на його здійснення для перевізника. Як зазначалось у праці [5, с. 37], перевищування десятиденного вимушеного простою вантажівки у черзі робить рейс збитковим.

Висновки. За результатами проведених аналітичних досліджень виявлено, що блокування прикордонних пунктів пропуску переважно польськими страйкарями, несе значні збитки вітчизняним виробникам і перевізникам швидкопсувних вантажів. З метою відшкодування понесених збитків та запобігання їх виникненню у майбутньому доцільно вжити таких заходів: постраждалим підприємцям – подати якісно підготовлені позови до міжнародного комерційного арбітражного суду щодо відшкодування збитків, завданих польськими страйкарями, з обґрунтованими розрахунками розміру заподіяної шкоди; виробникам – укладання майбутніх контрактів на постачання швидкопсувної продукції здійснювати з чітким визначенням суб'єктів, які відшкодовуватимуть збитки, понесені внаслідок блокування пунктів пропуску; перевізникам – постійно моніторити завантаженість пунктів пропуску з метою обрання оптимального маршруту перевезення швидкопсувних вантажів.

Conclusions. Based on the results of the analytical research, it was found that the blocking of border crossing points, mainly by Polish strikers, causes significant losses to domestic producers and carriers of perishable goods. In order to compensate for the losses incurred and prevent their occurrence in the future, it is advisable to take the following measures: affected entrepreneurs – to file well-prepared claims to the international commercial arbitration court for compensation for losses caused by Polish strikers with reasonable calculations of the amount of damage caused; producers –

to conclude future contracts for the supply of perishable products with a clear definition of the entities that will compensate for the losses incurred as a result of blocking the checkpoints.

Список використаних джерел

1. Біліченко В. В., Терещенко О. П., Аданніков С. С., Дзіміна Р. А. Дослідження шляхів підвищення ефективності доставки швидкопсувних вантажів : Всеукраїнська науково-практична інтернет-конференція студентів аспірантів та молодих науковців Молодь в науці: дослідження, проблеми, перспективи (МН-2021). URL: <https://conferences.vntu.edu.ua/index.php/mn/mn2021/paper/viewFile/11064/9332> (дата звернення: 11.10.2023).
2. Блокада кордону загрожує Україні серйозними збитками: скільки втратить бюджет. URL: <https://tsn.ua/groshi/blokada-kordonu-zagrozhuje-ukrayini-seryoznimi-zbitkami-skilki-vtratit-byudzhet-2515306.html> (дата звернення: 10.03.2024).
3. Богомолова Н. І. Організаційно-економічні умови управління системою доставки швидкопсувної продукції. Ефективна економіка. 2020. № 2. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7680> (дата звернення: 20.03.2024).
4. Волинець Л. М., Сопочко О. Ю., Хрутьба Ю. С., Севост'янова А. В., Левченко Я. С. Оптимізація міжнародних автомобільних перевезень вантажів при управлінні підприємствами аграрного сектору та підприємств автомобільного транспорту. URL: <https://media.neliti.com/media/publications/403392-optimization-of-international-road-trans-c5390482.pdf> (дата звернення: 20.03.2024).
5. Дмитрів Д. В., Дмитрів О. Р., Юрик Н. Є., Репак О. (2023). Вплив роботи пунктів пропуску в умовах воєнного стану на економічну ефективність АТП, задіяних у міжнародних вантажних перевезеннях. Галицький економічний вісник. 2023. № 85 (6). С. 31–42. DOI: https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2023.06.031
6. Дорош А. С., Демченко Є. Б., Маркуль Р. В., Бердичевська Т. М. Аналіз ризиків при здійсненні міжнародних автомобільних перевезень вантажів. Транспортні системи і технології перевезень. 2020. Вип. 20. С. 12–19.
7. Зміни до правил приймання вантажів до перевезень: наказ Міністерства розвитку громад, територій та інфраструктури України № 2222/47/14-23 від 28.03.2023. URL: [https://mtu.gov.ua/files/СКАН%20В_Зміни_до_ППВП_01.08.2022%20\(1\).pdf](https://mtu.gov.ua/files/СКАН%20В_Зміни_до_ППВП_01.08.2022%20(1).pdf) (дата звернення: 10.03.2024).
8. Конрад Т. І., Ширяєва С. В. Аналіз сучасного стану автомобільних і залізничних перевезень швидкопсувних вантажів в Україні. Управління проектами, системний аналіз і логістика. Науковий журнал. 2014. Вип. 13. С. 212–220.
9. Ми рахуємо збитки від блокади кордону, але озвучимо їх пізніше, – Шмигаль. URL: <https://rporozitsiya.com/ua/my-rahuyemo-zbytku-vid-blokady-kordonu-ale-ozvuchymo-yih-piznishe-shmygal> (дата звернення: 10.03.2024).
10. Поліщук І. Ю. Збитки, їхній економічний зміст та відображення в бухгалтерському і податковому обліках. Незалежний аудитор. 2014. № 2 (25). С. 128–132.
11. Потаман Н. В., Шуліка О. О., Орда О. О. Моделювання маршрутної мережі доставки швидкопсувних вантажів у регіональному сполученні за допомогою мереж Петрі. Комунальне господарство міст. 2021. Том 4. Випуск 164. С. 240–245. DOI: <https://doi.org/10.33042/2522-1809-2021-4-164-240-245>
12. Про внесення змін до Митного кодексу України щодо захисту прав інтелектуальної власності під час переміщення товарів через митний кордон України : Закон України від 17.11.2019 р. № 202-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/202-20?find=1&text=товари%2C+строк+придатності+для+споживання+або+використання+яких+у+разі+призупин#w3_1 (дата звернення: 12.01.2024).
13. Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 24.11.2023 р. № 1239 : постанова Кабінету Міністрів України від 02.02.2024 р. № 113. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npras/provnesennia-zmin-do-postanovy-kabinetu-ministriv-ukrainy-vid-24-lystopada-2023-r-1239-i020224-113> (дата звернення: 16.03.2024).
14. Про затвердження Правил перевезення швидкопсувних вантажів автомобільними транспортними засобами. Проект від 14.08.2015 р. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/NT1637> (дата звернення: 10.01.2024).
15. Сопочко О. Ю. Управління підприємствами автомобільного транспорту в контексті логістичного обслуговування ланцюгів постачань швидкопсувних продуктів харчування: дис ... канд. економ. наук : 08.00.04 / Національний транспортний університет Міністерства освіти і науки України. Київ, 2020. 265 с.
16. Українська економіка втратила понад €1,5 мільярда внаслідок блокади західних кордонів – експерт. URL: <https://www.railinsider.com.ua/ukrayinska-ekonomika-vtratyla-ponad-15-mlrd-yevro-cherez-blokadu-kordoniv-ekspert/> (дата звернення: 22.02.2024).

17. Федорова Т. Ф., Ширяєва А. М., Петренко К. А. Особливості функціонування логістичного ланцюга з доставки швидкопсувних вантажів автотранспортом. Вісник СХУ ім. В. Даля. 2011. № 5 (159). Частина I. С. 203–207.
18. Хомутенко В. П., Хомутенко А. В. Теоретичні аспекти економічних втрат українських підприємств унаслідок військової агресії російської федерації як предмета судово – економічної експеризи. Експерт: парадигми юридичних наук і державного управління. 2023. № 3 (21). С. 79–90. DOI: [https://doi.org/10.32689/2617-9660-2022-3\(21\)-79-90](https://doi.org/10.32689/2617-9660-2022-3(21)-79-90)

References

1. Bilichenko V. V., Tereshhenko O. P., Adannikov S. S., Dzimina R. A. Doslidzhennja shljakhiv pidvyshhennja efektyvnosti dostavky shvydkopsuvnykh vantazhiv [Research on ways to improve the efficiency of delivery of perishable goods] All-Ukrainian scientific and practical internet conference of postgraduate students and young scientists Youth in science: research, problems, prospects (MH-2021). Available at: <https://conferences.vntu.edu.ua/index.php/mn/mn2021/paper/viewFile/11064/9332> (accessed 11 October 2023).
2. Blokada kordonu zagrozhuje Ukraini serjoznymy zbytkamy: skiljky vtratyty bjudzhet. Available at: <https://tsn.ua/groshi/blokada-kordonu-zagrozhuye-ukrayini-seryoznimi-zbitkami-skilki-vtratit-byudzhet-2515306.html> (accessed 10 March 2024).
3. Boghomolova N. I. (2020) Orghanizacijno-ekonomichni umovy upravlinnja systemoju dostavky shvydkopsuvnoji produkciji [Organizational and economic conditions for managing the perishable goods delivery system]. *Efektivna ekonomika*, vol. 2. Available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7680> (accessed: 20 March 2024).
4. Volynecj L. M., Sopocjko O. Ju., Khrutjba Ju. S., Sevost'janova A. V., Levchenko Ja. S. Optyimizacija mizhnarodnykh avtomobilnykh perevezenj vantazhiv pry upravlinni pidpryjemstvamy aghrarnogho sektoru ta pidpryjemstv avtomobiljnogho transportu [Optimization of international road transportation of goods in the management of enterprises of the agrarian sector and enterprises of road transport]. Available at: <https://media.neliti.com/media/publications/403392-optimization-of-international-road-trans-c5390482.pdf> (accessed 20 March 2024).
5. Dmytriv D., Dmytriv O., Yuryk N., Repak O. (2023). Vplyv roboty punktiv propusku v umovakh vojennoho stanu na ekonomichnu efektyvnistj ATP, zadijanykh u mizhnarodnykh vantazhnykh perevezenjakh [Impact of the operation of check points in the conditions of martial law on the economic efficiency of RTEs in international freight transportation]. *Galician economic journal*, vol. 85, no. 6, pp. 31–42. (In Ukrainian). DOI: https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2023.06.031
6. Dorosh A. S., Demchenko Je. B., Markulj R. V., Berdychevsjka T. M. (2020). Analiz ryzykiv pry zdijsnenni mizhnarodnykh avtomobilnykh perevezenj vantazhiv [Analysis of risks of international road cargo transportation]. *Transport Systems and Transportation Technologies*, no. 20, pp. 12–19. (In Ukrainian).
7. Zminy do pravyl pryjmannja vantazhiv do perevezenj: nakaz Ministerstva rozvytku ghromad, terytorij ta infrastruktury Ukrainy # 2222/47/14-23 vid 28.03.2023. Available at: [https://mtu.gov.ua/files/CKAH%20В_Зміни_до_ППВП_01.08.2022%20\(1\).pdf](https://mtu.gov.ua/files/CKAH%20В_Зміни_до_ППВП_01.08.2022%20(1).pdf) (accessed 10 March 2024).
8. Konrad T. I., Shyrjajeva S. V. (2014). Analiz suchasnogho stanu avtomobilnykh i zaliznychnykh perevezenj shvydkopsuvnykh vantazhiv v Ukraini [Analysis of the current state of road and rail transportation of perishable goods in Ukraine] Project management, system analysis and logistics. *Scientific journal*, vol. 13, pp. 212–220.
9. My rakhujemo zbytky vid blokady kordonu, ale ozvuchymo jikh piznishe, – Shmyghalj. Available at: <https://propozitsiya.com/ua/my-rahujemo-zbytky-vid-blokady-kordonu-ale-ozvuchymo-yih-piznishe-shmygal> (accessed 10 March 2024).
10. Polishhuk I. Ju. (2014). Zbytky, jikhnij ekonomichnyj zmist ta vidobrazhennja v bukghaltersjkomu i podatkovomu oblikakh [Losses, their economic meaning and reflection in accounting and tax records]. *Independent Auditor*, no. 2 (25), pp. 128–132. (In Ukrainian).
11. Potaman N. V., Shulika O. O., Orda O. O. (2021). Modeljuvannja marshrutnoji merezhi dostavky shvydkopsuvnykh vantazhiv u reghionaljnomu spoluchenni za dopomoghoju merezh Petri [Modeling of the route network for the delivery of perishable goods in regional traffic using Petri nets]. *Communal management of cities*, vol. 4, issue 164, pp. 240–245. (In Ukrainian). DOI: <https://doi.org/10.33042/2522-1809-2021-4-164-240-245>
12. Pro vnesennja zmin do Mytnogho kodeksu Ukrainy shhodo zakhystu prav intelektualjnoji vlasnosti pid chas peremishhennja tovariv cherez mytnyj kordon Ukrainy. Zakon Ukrainy vid 17.11.2019r. # 202-IX. Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/202-20?find=1&text=товари%2C+строк+придатності+для+споживання+або+використання+яких+у+разі+призупин#w3_1 (accessed 12 January 2024).

13. Pro vnesennja zmin do postanovy Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 24.11.2023 r. # 1239: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 02.02.2024r. #113. Available at: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-vnesennia-zmin-do-postanovy-kabinetu-ministriv-ukrainy-vid-24-lystopada-2023-r-1239-i020224-113> (accessed 16 March 2024).
14. Pro zatverdzhennja Pravyl perevezennja shvydkopsuvnykh vantazhiv avtomobiljnymy transportnymy zasobamy. Proekt vid 14.08.2015 r. Available at: <https://ips.ligazakon.net/document/NT1637> (accessed 10 January 2024).
15. Sopocjko O. Ju. (2020). Upravlinnja pidpryjemstvamy avtomobiljnogho transportu v konteksti loghistrychnogho obslughovuvannja lancjughiv postachanj shvydkopsuvnykh produktiv kharchuvannja [Management of road transport enterprises in the context of logistics service of perishable food supply chains] (PhD Thesis), National Transport University of the Ministry of Education and Science of Ukraine. Kyiv, 265 p.
16. Ukrajinsjka ekonomika vtratyla ponad €1,5 miljarda vnaslidok blokady zakhidnykh kordoniv – ekspert. Available at: <https://www.railinsider.com.ua/ukrayinska-ekonomika-vtratyla-ponad-15-mlrd-yevro-cherez-blokadu-kordoniv-ekspert/> (accessed: 22 February 2024).
17. Fedorova T. F., Shyrjajeva A. M., Petrenko K. A. (2011). Osoblyvosti funkcionuvannja loghistrychnogho lancjugha z dostavky shvydkopsuvnykh vantazhiv avtotransportom [Features of the functioning of the logistics chain for the delivery of perishable goods by road transport]. *Bulletin of SNU named after V. Dalya*, no. 5 (159), part 1, pp. 203–207.
18. Khomutenko V. P., Khomutenko A. V. (2023). Teoretychni aspekty ekonomichnykh vtrat ukrajinsjkykh pidpryjemstv unaslidok vijsjkovoji aghresiji rosijskjoji federaciji jak predmetu sudovo – ekonomichnoji ekspertyzy [Theoretical aspects of the economic losses of Ukrainian enterprises as a result of the military aggression of the Russian Federation as a subject of a judicial and economic examination]. *Expert: paradigms of legal sciences and public administration*, no. 3 (21), pp. 79–90. DOI: [https://doi.org/10.32689/2617-9660-2022-3\(21\)-79-90](https://doi.org/10.32689/2617-9660-2022-3(21)-79-90)

УДК 334.02:338.2:330.34:364:504.062

**«ЗЕЛЕНА» ВІДБУДОВА УКРАЇНИ:
СПРОМОЖНІСТЬ ВІТЧИЗНЯНОГО БІЗНЕСУ ЩОДО
ВІДНОВЛЕННЯ ТА ПОДАЛЬШОГО ІНКЛЮЗИВНОГО РОЗВИТКУ
ТЕРИТОРІЙ**

Олена Панухник; Володимир Янчинський; Олександр Курах

*Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя,
Тернопіль, Україна*

Резюме. Викладено сутність сучасних підходів стосовно «зеленої» відбудови України на засадах детального аналізу міжнародної та вітчизняної правової бази й регулятивних механізмів у зазначеній сфері. Окрім цього, проведено аналіз кейсів розвинених країн світу щодо впровадження ефективних екологічних практик у бізнес-просторі з метою виокремлення ключових напрямів ефективної діяльності у контексті відновлення й інклюзивності розвитку територій крізь призму воєнного часу. Визначено перспективи поступу «зеленого» бізнесу у стимулюванні сталого економічного зростання, забезпеченні енергоефективності та зменшенні викидів забруднюючих речовин. Проведене дослідження сприяє формуванню бачення важливості зміцнення відносин серед зацікавлених сторін щодо повоєнного відновлення України та визначення її «зеленого» шляху до майбутнього процвітання. Визначено роль вітчизняного бізнесу в сприянні екологічно стійким та соціально справедливим шляхам розвитку. Зокрема, вважаємо, що активізація «зеленого» споживання серед малих і середніх підприємств, які сьогодні вивчено рухаються у даному напрямку, може значно підвищити шанси на досягнення економічного розквіту в контексті відновлення і прогресу країни. Акцентовано увагу на виокремленні проблем і пріоритетних напрямів «зеленої» економіки держави, оскільки масштабні руйнації інфраструктури та вітчизняного промислового комплексу спричиняють не лише всеохоплюючий занепад державної економіки, а й завдають шкоди довкіллю та соціуму. На основі проведеного дослідження окреслено перспективи подальших наукових розвідок для розроблення сукупних екологічних ініціатив взаємодії між владою, бізнесом та громадянськістю з метою підтримання інклюзивного відновлення територій. Встановлено, що стратегічними векторами «зеленої» економіки для підтримання бізнес-структур у повоєнний період має стати стимулювання «зеленого інвестування», розвиток «зеленої» інфраструктури, фінансове й консультативне підтримання малих та середніх підприємств, активізація «зеленого» споживання, а також впровадження соціально-справедливих програм.

Ключові слова: «зелена» відбудова, інклюзивність, сталий розвиток, бізнес-структура, соціальна справедливість.

https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2024.02.093

Отримано 26.01.2024

UDC 334.02:338.2:330.34:364:504.062

**«GREEN» BUILDING OF UKRAINE:
THE CAPACITY OF DOMESTIC BUSINESS FOR THE
RESTORATION AND FURTHER INCLUSIVE DEVELOPMENT OF
THE TERRITORIES**

Olena Panukhnyk; Volodymyr Yanchynskyi; Oleksandr Kurakh

Ternopil Ivan Puluj National Technical University, Ternopil, Ukraine

Summary. The article outlines the essence of modern approaches to the «green» reconstruction of Ukraine, based on a detailed analysis of the international and domestic legal framework and regulatory mechanisms in this

area. In addition, an analysis of the cases of developed countries of the world regarding the implementation of effective environmental practices in the business space was carried out in order to highlight the key areas of effective activity in the context of restoration and inclusive development of territories through the prism of wartime. The prospects for the progress of «green» business in stimulating sustainable economic growth, ensuring energy efficiency and reducing emissions of pollutants have been determined. The conducted research contributes to the formation of a vision of the importance of strengthening relations among stakeholders regarding the post-war recovery of Ukraine and determining its «green» path to future prosperity. The role of domestic business in promoting ecologically sustainable and socially just ways of development is determined. In particular, we believe that the activation of «green» consumption among small and medium-sized enterprises, which today confidently move in this direction, can significantly increase the chances of achieving economic prosperity in the context of the recovery and progress of the country. Attention is focused on highlighting the problems and priority directions of the state's «green» economy, since the large-scale destruction of infrastructure and the domestic industrial complex cause not only the comprehensive decline of the state economy, but also harms the environment and society. On the basis of the conducted research, the prospects of further scientific investigations for the development of collective environmental initiatives of interaction between the authorities, business and the public in order to support the inclusive restoration of territories are outlined. It was established that the strategic vectors of the «green» economy to support business structures in the post-war period should be the stimulation of «green investment», the development of «green» infrastructure, financial and advisory support for small and medium-sized enterprises, the activation of «green» consumption, as well as the introduction of social – fair programs.

Key words: «green» reconstruction, inclusiveness, sustainable development, business structure, social justice.

https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2024.02.093

Received 26.01.2024

Постановка проблеми. В умовах російського вторгнення в Україну 24 лютого 2022 року окремі регіони нашої держави сьогодні є вкрай спустошеними та майже повністю зруйнованими, що підкреслює негайну потребу держави, котра постала перед лицем раніше небачених викликів, у комплексній економічній відбудові й «зеленій» реконструкції шляхом належно профінансованих, узгоджених національних і міжнародних ініціатив. Невідкладність повноцінної відбудови України – це не просто матеріальне відновлення руїн об'єктів інфраструктури, вітчизняного промислового комплексу чи населених пунктів це нова спроба налагодження соціальних зв'язків, довіри, справедливості та єдності між людьми.

Сьогодні наша держава перебуває на стадії розроблення та просування парадигми «зеленого» відновлення й розвитку, акцентуючись, зокрема, на інклюзивному характері переходу та досліджуючи усі можливі варіанти відбудови, котрі б інтегрували економічні, соціальні й екологічні аспекти. Важлива роль у цьому процесі відводиться вітчизняним бізнес-структурам, які сьогодні чи не єдині мають змогу впроваджувати інноваційні підходи й технології з метою розроблення й реалізації нових рішень у сфері енергоефективності, відновлюваної енергетики та зелених технологій, а також виступають каталізатором утворення партнерств між громадськими організаціями, державними структурами та науковим сектором задля спільної реалізації «зелених» ініціатив та проєктів, що сприятиме сталому економічному зростанню й формуванню екологічно освіченого суспільства у перспективі.

У цілому трансформаційний наратив України показує, що потужним інструментом для «зеленої» повоєнної відбудови є концепція інклюзивного поступу, потенціал котрої виходить за межі простого економічного становлення, охоплюючи сферу екологічної стійкості – невіддільного аспекту на шляху країни до прогресу та європейського процвітання задля надання рівних можливостей усім верствам суспільства. З цією метою – для формування траєкторії «зеленої» стратегії на засадах інклюзивності, держава повинна сприяти залученню всіх зацікавлених сторін до проведення діалогу, створюючи сприятливі умови для його ефективності.

Проте бачимо, що шлях до успішної «зеленої» відбудови у повоєнний період супроводжується низкою викликів та є надзвичайно масштабним завданням не лише для

України, а й для решти світу, оскільки реалізація комплексу цілеспрямованих заходів на пряму залежить від міжнародної спільноти – її спроможностей, бачення, грошових коштів та наявності ресурсів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемі, пов'язаній зі спроможністю вітчизняних бізнес-структур сприяти «зеленій» повоєнній відбудові України через підтримання інклюзивності розвитку територій, присвячено чимало праць науковців, серед яких: Калетник Г. М. та Шпикуляк О. Г. [1]; Гончарук І. В. [2]; Лутковська С. М. [3]; Лупенко Ю. О., Малік М. Й. та Шпикуляк О. Г. [4]; Мірошниченко В. В. та Тьорло В. О. [5]; Чайковська М. А. та Глущенко Г. Ю. [6]; Боровик Ю. Т., Єлагін Ю. В. та Полякова О. М. [7]; Івашура А. А. [8]; Латинін М. та Біловіцька Ю. [9]; Зварич Р., Масна О. та Рівіліс І. [10]; інші.

Однак попри результати цих ґрунтовних напрацювань учених вважаємо, що тема «зеленого» відновлення економіки України в повоєнний час та інклюзивного розвитку територій є недостатньо розглянутою в наукових колах і потребує глибшого дослідження й осмислення, зокрема, у сфері взаємодії та підтримання бізнесу, екології та соціальних аспектів діяльності держави.

Метою дослідження є аналіз можливостей вітчизняних бізнес-структур щодо «зеленого» відновлення України у контексті досягнення інклюзивного розвитку територій, а також виявлення перспективних стратегій для успішної реалізації державної екологічної політики в умовах забезпечення стійкості та соціальної справедливості.

Завдання дослідження полягає у:

- комплексному аналізу сучасного стану й тенденцій державної політики щодо «зеленої» відбудови України на основі дослідження нормативно-правової бази і регулятивних механізмів у даній тематиці;
- вивченні досвіду розвинених країн світу щодо реалізації екологічних ініціатив у бізнес-середовищі та дослідження їхньої результативності у сфері відновлення й подальшої інклюзивності розвитку територій;
- структурній характеристиці вітчизняного бізнес-середовища з метою ідентифікації ймовірних сегментів, що могли б стати ключовими у «зеленому» відновленні країни після припинення воєнних дій;
- визначенні перспектив розвитку «зеленого» бізнесу у контексті відновлення і доступності для усіх груп населення;
- розроблення рекомендацій і стратегій взаємодії між владою, бізнесом та громадськістю стосовно сприяння економічному відновленню й інклюзивному розвитку територій після завершення воєнних дій на території України.

Відповідно до мети дослідження та задля проведення комплексного аналізу ключових тенденцій відбудови України, використано такі загальнонаукові методи, як: узагальнення (для огляду й аналізу нормативно-правової бази, регулятивних механізмів і документів міжнародних організацій щодо регулювання «зелених» технологій і сталого розвитку); порівняння (з метою здійснення зіставлень усіх схожостей і відмінностей «зеленої» економіки України з рештою світу); системний аналіз (для ідентифікації ключових компонентів екологічної сфери та створення цілісного уявлення про державну «зелену» відбудову, ґрунтуючись на принципі інклюзивності); абстрактно-логічний (для пошуку зв'язку між концепціями та практиками з досліджуваної проблематики); емпірико-індуктивний (задля пошуку перспектив у повоєнній концепції відбудови країни, акцентуючись на екологічній складовій); статистичний (для проведення структурного аналізу вітчизняного бізнес-простору); прогнозування (на основі аналізу тенденцій розвитку дослідження перспектив поступу вітчизняного «зеленого» бізнесу).

Виклад основного матеріалу. Одним із перспективних і важливих напрямів екологічної політики України за умови завершення російсько-української війни є

активізація діяльності вітчизняних бізнес-структур з метою забезпечення стійкого економічного розквіту, соціальної стабільності населення та зміцнення потенціалу країни на світовій арені. У такому контексті бізнес слід розглядати як інструмент політики щодо надання робочих місць для населення, залучення інвестиційних потоків у промисловий комплекс, відновлення зруйнованих об'єктів інфраструктури, будівництва нових підприємств, розвитку різних секторів економіки та ін. Сьогодні наша держава, яка пройшла через низку політичних, економічних та соціальних перемін, має унікальну можливість побудови сучасної, конкурентоспроможної й стабільної економіки з фокусом переходу на «зелені» рейки за умови інклюзивності процесу (тобто враховування потреб різних соціальних груп, у тому числі людей з обмеженими можливостями), де виявлені недоліки сьогодення можуть стати гарними можливостями у майбутньому. При цьому, сам бізнес повинен не лише сприяти економічному зростанню території, а й підтримувати інклюзивність доступу до робочих місць, особливо вразливих категорій населення. Такі трансформаційні зрушення допоможуть успішно пройти повоєнну відбудову, що сприятиме розвитку «зеленої» економіки, роблячи її доступною для всіх громадян та сприяючи збереженню навколишнього середовища.

Принагідно наголосимо, що початковим етапом вивчення ефективності «зеленої» перебудови в Україні повинен стати комплексний аналіз поточного стану кліматичної політики держави, що ґрунтується на таких ключових аспектах:

1. **Стратегічні документи та законодавство**, які відображають поступовий розвиток екологічної політики в державі. Окремі з них: Конституція України, Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища», Стратегія сталого розвитку України до 2030 року, Національний план дій з енергоефективності на період до 2030 року, Стратегія екологічної безпеки та адаптації до зміни клімату на період до 2030 року, Енергетична стратегія України на період до 2035 року, Закон України «Про альтернативні джерела енергії», Концепція «зеленої» економіки в Україні, Стратегія регіонального розвитку на 2021–2027 роки, Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо відновлення та зеленої трансформації енергетичної системи України», Національна стратегія управління відходами в Україні до 2030 року та інші [11].

2. **Фінансове підтримання** для забезпечення реалізації «зелених» проектів, що здійснюється завдяки державним програмам (енергоефективне утеплення будинків, розвиток відновлюваної енергетики, захист лісів та біорізноманіття); міжнародним донорським ініціативам (Програма фінансування енергоефективності в житловому секторі України від Європейського банку реконструкції та розвитку (ЄБРР), Програма з відновлення лісів від Світового банку, Програма з відновлення України від Європейського інвестиційного банку (ЄІБ), Програма з енергоефективності в громадських будівлях в Україні від Міжнародного фонду «Відродження») та шляхом стимулювання приватних інвестицій (наприклад, надання податкових пільг приватним інвесторам).

3. **Регуляторні механізми**. Ефективність державної політики залежить від наявності та розвитку регуляторних механізмів, які стимулюють підприємства та громадськість до впровадження «зелених» технологій. Це можуть бути податкові пільги, субсидії, кредитування під низьку відсоткову ставку, а також стандарти екологічної безпеки. Зокрема, Україна активно реалізовує програми енергоефективного утеплення будинків, стимулює використання відновлювальних джерел енергії, запроваджує екологічні стандарти для транспорту, розвиває систему збирання та переробки відходів вітчизняних підприємств.

4. **Сталість політики**, котра має пріоритетне значення для забезпечення сталого розвитку та збереження природних ресурсів, а також характеризується продовженням й удосконаленням національних стратегій і планів; неперервністю реалізації «зелених» проектів і програм; стабільним державним фінансуванням «зелених» ініціатив; активною взаємодією і залученням громадськості, стейкхолдерів у процес.

5. Партнерство та взаємодія з громадськістю реалізується завдяки проведенню консультацій та участі громадськості в процесі розроблення програми; публічним обговоренням; партнерству з міжнародними установами; проведенню інформаційних кампаній та освітніх заходів, що свідчить про підтримання та легітимність рішень у «зеленій» відбудові держави.

Якщо розглядати досвід і практики розвинених країн світу в галузі «зеленого» відновлення, варто пам'ятати не лише про застосування технічних інновацій, але й про аспекти інклюзивності. Зокрема, окремі країни світу цей чинник вже врахували у своїх стратегіях і активно реалізують. До прикладу, Німеччина, котра характеризується не лише активним використанням відновлюваних джерел енергії та зменшенням залежності від вугілля й інших викидів (план «Енергетичної трансформації»), актуалізує питання забезпеченості доступу до чистої енергії усіх громадян; Данія, яка активно поширює приватне інвестування у розвиток вітроенергетики, враховує ще й соціальні аспекти – надання робочих місць і підтримання місцевих громад; Швеція, яка відома високою ефективністю у сфері утилізації відходів та відновлення ресурсів, окремо ще створює можливості для соціально вразливих груп населення, пропонуючи їм роботу в секторі відновлення ресурсів; Ісландія та Норвегія враховують інклюзивність у своїх ініціативах щодо енергетичного переходу, забезпечуючи доступ усіх верств населення до енергії та транспортних засобів. Відтак, бачимо, що низка країн не лише спрямовує свої зусилля на застосування відновлювальних джерел енергії у державній економіці, але й здійснює активний розвиток соціально-орієнтованих стратегій. Проте розуміємо, що той шлях, який вони проходили роками, Україна ж сьогодні має пройти у значно коротший проміжок часу.

У такому контексті, як згадувалось раніше, драйверами успішного «зеленого» відновлення є суб'єкти бізнес-простору, котрі мають змогу не лише отримувати прибуток, але й виступають інструментом досягнення соціальної справедливості. Сьогодні існують окремі перспективи «зеленого» розвитку, зокрема, в енергетичній сфері (державна має потужний потенціал у секторі відновлювальних джерел енергії – сонячній та вітровій), будівництві (завдяки реконструкції й модернізації житлового фонду та інфраструктури можна досягти зменшення споживання енергії та викидів), транспортній сфері (шляхом переходу на електромобілі можна сприяти скороченню шкідливих транспортних викидів у атмосферу й покращенню якості повітря), сільському господарстві та лісовому секторі (застосовуючи екологічно стійкі с/г методи можна скоротити викиди та зберегти родючість ґрунтів), інноваційних технологіях (завдяки популяризації «зеленої» індустрії серед населення існує ймовірність збільшення нових робочих місць і підвищення рівня зайнятості, у т.ч. серед соціально вразливих груп населення).

За результатами реалізації проекту «Дослідження стану бізнесу в Україні» у межах Програми розвитку ООН «Підтримка України», проведеного у період 20.12.2023–08.01.2024, серед 696 власників та СЕО підприємств, індекс активності бізнесу станом на січень 2024 року становив 37,3 (зі 100 можливих), що свідчить про незначне зростання показника порівняно з попередньою хвилиною аналогічного дослідження (36,3). Це підтверджує стан «втоми» вітчизняних підприємств від невизначеності та стагнації на ринку, непрогнозованості розвитку ситуації в державі та на внутрішньому ринку, непередбачуваних дій держави та ін. Щодо діяльності МСП, то даний сектор у 2024 році демонструє покращення своєї діяльності, оскільки майже половина представників МСП (44,5%) заявила про зростання чисельності персоналу, наголошуючи, що саме людські ресурси є пріоритетними для післявоєнного відновлення бізнесу. Сьогодні майже половина опитаних респондентів (45,8%) зазначила, що їхній бізнес очікує на збільшення оборотів у 2024 році [12]. Тому, вважаємо, що держава повинна активно працювати над створенням стабільного та прогнозованого економічного середовища, сприяючи розвитку «зеленої» економіки та підтриманні малих і середніх підприємств,

що рухаються у цьому напрямку. Важливо забезпечити підприємствам доступ до фінансових ресурсів для впровадження екологічних технологій, що сприятиме зменшенню впливу на навколишнє середовище.

Сьогодні в Україні діє низка різноманітних програм фінансового підтримання та консультаційних послуг для «зелених» підприємств, котрі спрямовуються на ведення екологічно відповідального підприємництва. Зокрема, це програми «Енергоефективність», «Зелений кредит», «Зелена енергія», «Зелена інвестиційна платформа», а також консультаційні центри з енергоефективності та відновлюваної енергії, ін. Дані ініціативи спрямовані на стимулювання «зеленого» бізнесу, впровадження екологічно стійких технологій і практик у різних секторах економіки задля доступності «зелених» інвестицій різним верствам населення.

Для надання ефективного переходу до «зеленої» економіки варто, щоб усі скеровані заходи відповідали критеріям та вимогам (табл. 1).

Таблиця 1. Напрями модернізації в секторі економіки у темпі «зеленого» шляху

№ з/п	Заходи	Характеристика
1	«Озеленення» угод	До них відносимо нові навички з урахуванням природоохоронних аспектів, до цієї категорії входять професії, що зачіпають практично усі сфери діяльності: транспорт, будівництво, промисловість, туризм, сільське, лісове господарство та ін.
2	«Зелені» робочі вакансії	Сприяють перерозподілу працівників, надання гідної роботи та підтримання переміщених працівників
3	Зміна моделі виробничого процесу і споживання	Налагоджувати ширші методи виробництва відповідно до принципів промислової екології, включаючи циркулярну економіку та моделі споживання, що враховують екологічні та соціальні виклики (переробна упаковка та повторні споживчі властивості товару)
4	Утворення нових галузей та удосконалення старих	«Зелена» охорона навколишнього середовища – це діяльність, яка охоплює та сприяє споживанню енергії, води, зменшенню викидів парникових газів, відходів та забруднення, а також надає захист біорізноманіттю. Управління природними ресурсами – це діяльність, пов’язана з управлінням енергією, водними ресурсами, переробкою, виробництвом та запровадженням використання відновлювальних джерел енергії
5	Справедливий розподіл ресурсів	Застосування альтернативних джерел замість вичерпних, а також справедливий розподіл природних ресурсів між різними групами населення

Джерело: складено на основі [13].

Отже, розуміємо, що відбудова України після завершення воєнного конфлікту матиме винятковий вплив на процвітання країни у середньо- та довготерміновій перспективі. Відтак, те, що сьогодні буде закладено у планування «зеленої» економіки, визначатиме основні вектори поступу України ще упродовж кількох десятків років. Тому, у цьому контексті, слід приділити чималу увагу формуванню нової візії – концепції з деталізацією покрокових дій щодо «зеленого» відновлення шляхом ефективної підприємницької діяльності вітчизняних бізнес-структур. Для цього держава повинна окреслити пріоритетні шляхи розвитку для бізнесу вже сьогодні завдяки: стимулюванню «зеленого» інвестування через спеціальні інвестиційні фонди або податкові стимули для бізнесу, що реалізують «зелені» проекти; розвитку «зеленої» інфраструктури, завдяки будівництву енергоефективних будівель, вітрових ферм, сонячних електростанцій, систем водопостачання та очищення; підтриманні малих та середніх підприємств, котрі розвивають «зелені» технології, пропонуючи фінансове й консультативне підтримання; стимулюванню «зеленого» споживання, реалізуючи низку програм й ініціатив, що підвищують свідомість суспільства щодо «зелених» технологій і виробів; впровадженню соціально-справедливих програм, котрі включали б соціально вразливі групи населення у «зелений» сектор.

Висновки. «Зелена» відбудова України у післявоєнний період є ключовим чинником у державному сталому розвитку та збереженні навколишнього середовища, де бізнесу належить пріоритетна роль у забезпеченні не лише економічного поступу держави, а й соціальної стабільності населення та інклюзивності розвитку територій. Шляхом інвестування у «зелені» технології, екологічно чисте виробництво та сталі підприємства, бізнес може сприяти створенню стійких умов для розвитку країни та покращенню якості життя населення.

Вважаємо, що міцний фундамент повоєнної відбудови повинен закладатися вже зараз завдяки ретельно продуманій державній політиці, де «зелене» відновлення на засадах інклюзивності стане основою майбутньої стратегічної концепції. Це дозволить створити стабільні умови для розвитку країни, забезпечуючи участь усіх верств населення в «зеленому» розвитку та покращенні якості життя громадян. Лише таким чином можна забезпечити сталість та успіх у «зеленій» відбудові України, що відіграє критично важливу роль у створенні сприятливого майбутнього.

Conclusions. Therefore, the «green» reconstruction of Ukraine in the post-war period is a key factor in the state's sustainable development and preservation of the environment, where business has a priority role in ensuring not only the economic progress of the state but also the social stability of the population and the inclusive development of territories. By investing in «green» technologies, environmentally friendly production, and steel enterprises, businesses can contribute to creating sustainable conditions for the development of the country and improving the quality of life of the population.

We believe that a solid foundation for post-war reconstruction should be laid now thanks to a carefully thought-out state policy, where «green» recovery based on inclusiveness will become the basis of the future strategic concept. This will create stable conditions for the development of the country, ensuring the participation of all segments of the population in «green» development and improving the quality of life of citizens. Only in this way will we be able to ensure stability and success in the «green» reconstruction of Ukraine, which plays a critical role in creating a favorable future.

Список використаних джерел

1. Kaletnik G. M., Shpykuliak O. G., Bilokinna I. D. The concept of «green economy» in the development of social formations. Economic aspects of energy efficient and environmentally safe directions for the development of rural areas: collective monograph. Sofia: VUZF Publishing House «St. Grigorii Bogoslov», 2021. P. 61–79.
2. Гончарук Т. В. Виробництво біопалива як підсистема формування зеленої економіки. *Економічний форум*. 2013. № 4. С. 4–8.
3. Лутковська С. М. Стійкій і сталий розвиток системи екологічної безпеки в умовах глобалізації. *Актуальні проблеми інноваційної економіки*. 2020. № 2. С. 5–11. DOI: <https://doi.org/10.36887/2524-0455-2020-2-1>
4. Лупенко Ю. О., Малік М. Й., Шпикуляк О. Г. та ін. Стратегія розвитку підприємництва, кооперації та агропромислової інтеграції в умовах воєнного часу та повоєнного відновлення аграрної економіки України. Київ: ННЦ «ІАЕ». 2022. 32 с.
5. Мірошниченко В. В., Тьорло В. О. Проблеми становлення «зеленої» економіки в Україні. *Наукові записки НаУКМА. Економічні науки*. 2018. Т. 3 (1). С. 83–88.
6. Чайковська М. А., Глущенко Г. Ю. «Зелена економіка» як складова досягнення стабільності в державі. *Економіка та підприємництво* : зб. наук. пр., 2016. Вип. 36–37. С. 207–215.
7. Борови Ю. Т., Єлагін Ю. В., Полякова О. М. «Зелена» економіка : сутність, принципи, перспективи для України. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2020. № 69. С. 75–83.
8. Івашура А. А. Сучасні тенденції розвитку «зеленої» економіки в умовах глобалізації та мінімалістичного руху : монографія. Харків : ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2022. 113 с.
9. Латинін М., Біловіцька Ю. Теоретичні підходи до функціонування механізмів державної політики сталого розвитку «зеленої» економіки в Україні. *Науковий вісник: Державне управління*. 2022. № 1 (11). С. 74–91.
10. Зварич Р., Масна О., Рівіліс І. Методологічні засади формування концепції «зеленої» економіки. *Вісник Економіки*. 2022. № 4. С. 131–144. DOI: <https://doi.org/10.35774/visnyk2022.04.131>

11. Національна екологічна політика. Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України. URL: <https://mepr.gov.ua/diyalnist/natsionalna-ekologichna-polityka/> (дата звернення: 15.02.2024).
12. Дослідження стану бізнесу в Україні. Дія.Бізнес. URL: https://business.diiia.gov.ua/uploads/7/37703-rezul_tati_opituvanna_biznesu_sicen_2024_1.pdf (дата звернення: 02.03.2024).
13. Заяц О. В., Федорєць С. В. Бекграунд «зеленої економіки» зарубіжних країн для запровадження досвіду в український бізнес. *Науковий збірник «InterConf»*. 2023. № 181. С. 79–83.

References

1. Kaletnik G. M., Shpykuliak O. G., Bilokinna I. D. (2021). The concept of “green economy” in the development of social formations. Economic aspects of energy efficient and environmentally safe directions for the development of rural areas: collective monograph. Sofia: VUZF Publishing House “St. Grigorii Bogoslov”, pp. 61–79.
2. Honcharuk T. V. (2013). Vyrobnystvo biopalyva yak pidsystema formuvannya zelenoi ekonomiky [Production of biofuel as a subsystem of the formation of a green economy]. *Ekonomichnyi forum*, no. 4, pp. 4–8.
3. Lutkovska S. M. (2020). Stiikii i stalyy rozvytok systemy ekolohichnoi bezpeky v umovakh hlobalizatsii [Sustainable and sustainable development of the environmental security system in the conditions of globalization]. *Aktualni problemy innovatsiinoi ekonomiky*, no. 2, pp. 5–11. DOI: <https://doi.org/10.36887/2524-0455-2020-2-1>
4. Lupenko Yu., Malik M., Shpykuliak O. ta in. (2022). Stratehiia rozvytku pidpriemnystva, kooperatsii ta ahropromyslovoi intehratsii v umovakh voiennoho chasu ta povoiennoho vidnovlennia ahraanoi ekonomiky Ukrainy [Strategy for the development of entrepreneurship, cooperation and agro-industrial integration in the conditions of wartime and post-war recovery of the agrarian economy of Ukraine]. Kyiv: NNTs “IAE”, 32 p.
5. Miroshnychenko V. V., Torlo V. O. (2018). Problemy stanovlennia “zelenoi” ekonomiky v Ukraini [Problems of the establishment of a “green” economy in Ukraine]. *Naukovi zapysky NaUKMA. Ekonomichni nauky*, vol. 3 (1), pp. 83–88.
6. Chaikovska M. A., Hlushchenko H. Iu. (2016). “Zelena ekonomika” yak skladova dosiahnennia stabilnosti v derzhavi [“Green economy” as a component of achieving stability in the state]. *Ekonomika ta pidpriemnystvo: zb. nauk. pr.*, vol. 36–37, pp. 207–215.
7. Borovik Y. T., Elagin Y. V., Polyakova E. N. (2020). “Zelena” ekonomika: sutnist’, pryntsypy, perspektyvy dlya Ukrainy [“Green” economy: essence, principles, prospects for Ukraine]. *Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti*, no. 69, pp. 75–83.
8. Ivashura A. A. (2022). Suchasni tendentsiyi rozvytku “zelenoyi” ekonomiky v umovakh hlobalizatsiyi ta minimalistychnoho rukhu [Modern trends in the development of the “green” economy in the conditions of globalization and the minimalist movement] : monograph. Kharkiv: KHNEU im. S. Kuznetsya, 113 p.
9. Latynin M., Bilovitska Y. (2022). Teoretychni pidkhody do funktsionuvannya mekhanizmiv derzhavnoyi polityky staloho rozvytku “zelenoyi” ekonomiky v Ukraini [Theoretical approaches to the functioning of mechanismsn Ukraine]. *Naukovyi visnyk: Derzhavne upravlinnia*, no. 1 (11), pp. 74–91.
10. Zvarych R., Masna O., Rivilis I. (2022). Metodolohichni zasady formuvannya kontseptsiyi “zelenoyi” ekonomiky [Methodological principles of the formation of the concept of “green” economy]. *Visnyk Ekonomiky*, no. 4, pp. 131–144. DOI: <https://doi.org/10.35774/visnyk2022.04.131>
11. Natsionalna ekolohichna polityka [National environmental policy]. Ministerstvo zakhystu dovkillia ta pryrodnykh resursiv Ukrainy [The Ministry of Environmental Protection and Natural Resources of Ukraine]. Available at: <https://mepr.gov.ua/diyalnist/natsionalna-ekologichna-polityka/> (accessed 15 February 2024).
12. Doslidzhennia stanu biznesu v Ukraini [Study of the state of business in Ukraine]. Diia.Biznes [Action. Business]. Available at: https://business.diiia.gov.ua/uploads/7/37703-rezul_tati_opituvanna_biznesu_sicen_2024_1.pdf (accessed 02 March 2024).
13. Zaiats O. V., Fedorets Ye. V. (2023). Bekhraund “zelenoi ekonomiky” zarubizhnykh krain dlia zaprovadzhenia dosvidu v ukrainskyi biznes [The background of the “green economy” of foreign countries for introducing experience into Ukrainian business]. *Naukovyi zbirnyk “InterConf”*, no. 181, pp. 79–83.

ACCOUNTING AND TAXATION

ОБЛІК І ОПОДАТКУВАННЯ

УДК 657.11

МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ОБЛІКОВОЇ ПОЛІТИКИ МАЛИХ ПІДПРИЄМСТВ

Ганна Грищук

Державний податковий університет, Ірпінь, Україна

Резюме. *Облікова політика малих підприємств є основою для ефективної та раціональної організації обліку та висвітлення його методики. Основним призначенням облікової політики є вибір конкретного способу ведення бухгалтерського обліку та складання фінансової звітності із кількох можливих варіантів, які допускаються чинними нормативно-правовими документами. Відповідно до законодавства малі підприємства самостійно визначають власну облікову політику, при цьому ступінь його свободи регламентується на державному рівні. На сьогодні пошук шляхів економії витрат, збільшення конкурентоспроможності й рентабельності діяльності зумовлює розроблення чітко налагодженої системи обліку, що слугує інформаційною базою для управління. Одним із дієвих інструментів управління господарською діяльністю є процес формування та реалізації облікової політики, який сприятиме досягненню високих фінансових результатів за рахунок отримання конкурентоспроможної і забезпечуватиме формування повної, об'єктивної та достовірної облікової інформації. Виявлено, що в практичній роботі керівники малих підприємств до особливостей формування облікової політики відносяться доволі формально через відсутність теоретичних знань, відповідної кваліфікації та практичного досвіду. У зв'язку з цим метою даного дослідження є охарактеризувати методичні аспекти формування облікової політики малих підприємств. Для досягнення зазначеної мети вважаємо за необхідне: визначити чинники впливу при виборі облікової політики; дослідити методiku формування облікової політики відповідно до національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку. У межах проведеного дослідження виокремлено методичні аспекти облікової політики малих підприємств. Оцінено якісні характеристики й обмеження, яким повинна відповідати облікова та звітна інформація. Враховано вплив внутрішніх і зовнішніх факторів при формуванні методичних засад облікової політики. Доведено вплив корисності облікової та звітної інформації на побудову бухгалтерського обліку та надання інформації у фінансовій звітності малих підприємств.*

Ключові слова: *облікова політика, методика обліку, управління, інформація, малі підприємства.*

https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2024.02.101

Отримано 27.12.2023

UDC 657.11

METHODOLOGICAL ASPECTS OF THE ACCOUNTING POLICY OF SMALL ENTERPRISES

Hanna Hryshchuk

State Tax University, Irpin, Ukraine

Summary. *The accounting policy of small enterprises is the basis for effective and rational organization of accounting and highlighting its methodology. The main purpose of the accounting policy is to choose a specific*

method of accounting and financial reporting from several possible options allowed by current regulatory documents. In accordance with the legislation, small enterprises independently determine their own accounting policy, while the degree of freedom is regulated at the state level. Today, the search for ways to save costs, and increase competitiveness and profitability of activities requires the development of a well-established accounting system that serves as an information base for management. One of the effective tools of business management is the process of formation and implementation of an accounting policy, which will contribute to the achievement of high financial results due to obtaining competitive and will ensure the formation of complete, objective and reliable accounting information. It was found that in practical work, managers of small enterprises treat the features of accounting policy formation quite formally due to the lack of theoretical knowledge, appropriate qualifications and practical experience. In this regard, the purpose of this study is to characterize the methodological aspects of the formation of the accounting policy of small enterprises. To achieve the specified goal, we consider it necessary to: determine the influencing factors when choosing an accounting policy; to investigate the method of formation of the accounting policy by the national provisions (standards) of accounting. Methodological aspects of the accounting policy of small enterprises are highlighted within the scope of the research. Qualitative characteristics and limitations to which accounting and reporting information must comply are assessed. The influence of internal and external factors is taken into account when forming methodological principles of accounting policy. The impact of the usefulness of accounting and reporting information on the construction of accounting and the provision of information in the financial statements of small enterprises is proven.

Key words: accounting policy, accounting methodology, management, information, small enterprises.

https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2024.02.101

Received 27.12.2023

Постановка проблеми. На сьогодні важливим питанням в обліку є розроблення облікової політики, що включає вибір конкретного способу ведення бухгалтерського обліку та складання фінансової звітності з кількох можливих варіантів, які допускаються чинними нормативно-правовими документами [1]. Від сформованої облікової політики залежить не тільки результативність управління системою обліку, а й формування доходів і витрат, їх вплив на фінансовий результат. Це зумовлює стратегічні підходи до розроблення елементів облікової політики у частині методичних аспектів її формування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню проблем формування облікової політики присвячені наукові праці таких провідних вчених: Дерія В. А., Жука В. М., Іщенко Я. П., Калюги Є. В., Кіндрацької Л. М., Кірейцева Г. Г., Колісник О. П., Краєвського В. М., Озерана В. О., Пушкаря М. С., Савчука В. К., Садовської І. Б., Сопка В. В., Сука Л. К., Цаль-Цалка Ю. С., Чижевської Л. В., Щирби М. Т. та ін. Однак, відзначаючи результати наукових досліджень у цьому напрямку, слід зазначити, що подальшого вдосконалення потребують методичні засади формування облікової політики малих підприємств.

Метою дослідження є охарактеризувати методичні аспекти формування облікової політики малих підприємств.

Постановка завдання. Для досягнення зазначеної мети поставлено такі завдання: визначити чинники впливу при виборі облікової політики; дослідити методику формування облікової політики відповідно до національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку.

Виклад основного матеріалу. Методичні аспекти обліку розкривають поріг суттєвості інформації для відображення у фінансовій звітності; об'єкти обліку витрат; розмежування витрат за кожною класифікаційною групою витрат, метод обліку витрат на виробництво, перелік умовно-змінних та умовно-постійних витрат; методи амортизації основних засобів, методи списання запасів тощо [2]. У Методичних рекомендаціях щодо облікової політики підприємства [3] чітко конкретизовано перелік методичних засад формування облікової політики. Адже саме вибір методики ведення обліку безпосередньо впливає на фінансовий результат, що є вкрай важливим. Це й зумовлює складність формування облікової політики на малих підприємствах. У зв'язку з

цим вважаємо необхідним дослідити зазначену складову з метою розкриття її особливостей.

При виборі методики ведення обліку необхідно враховувати вплив внутрішніх і зовнішніх факторів, які представлені у табл. 1. До зовнішніх чинників належать інфраструктура ринку, нормативно-законодавче регулювання, інфляція, обрана система обліку та оподаткування. Внутрішні чинники включають у себе організаційно-правову форму, галузь та вид діяльності, рівень кадрового та матеріально-технічного забезпечення [4].

Таблиця 1. Зовнішні та внутрішні фактори впливу при виборі облікової політики

Зовнішні фактори	Внутрішні фактори
Інфраструктура ринку	Форма власності, організаційно-правова форма
Нормативно-законодавче регулювання	Галузь економіки та вид діяльності
Вплив інфляційних процесів	Технологічні особливості виробництва
Особливості системи обліку й оподаткування	Рівень кадрового та матеріально-технічного забезпечення

Джерело: систематизовано автором.

У робочій документації (Положенні або Інструкції), яка стосується облікової політики, доцільно викладати методику формування такої політики, що є складовою облікової системи будь-якого суб'єкта господарювання. Це включає розгляд таких елементів обліку, щодо яких існує більше одного можливого варіанта їх застосування. Тому всі суб'єкти господарювання мають розробляти свою власну облікову політику, враховуючи всі нюанси ведення обліку. Методичні аспекти формування облікової політики наведено у табл. 2.

Таблиця 2. Методичні аспекти формування облікової політики

Норма регулювання	Показник	Альтернативні варіанти щодо обліку витрат
НП(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» [5]	Поріг суттєвості для відображення інформації щодо витрат у фінансовій звітності	Суттєва інформація – це інформація, відсутність якої може вплинути на рішення користувачів фінансової звітності
	Тривалість операційного циклу	Операційний цикл – це проміжок часу між придбанням запасів для провадження діяльності і отриманням грошей та їх еквівалентів від реалізації виробленої з них продукції
НП(С)БО 7 «Основні засоби» [7]	Методи амортизації основних засобів, інших необоротних активів	Метод амортизації обирається підприємством самостійно відповідно до Наказу про облікову політику: прямолінійний
НП(С)БО 9 «Запаси» [8]	Одиниця бухгалтерського обліку запасів	Одиницею бухгалтерського обліку запасів є їх найменування або вид
	Метод списання запасів при їх вибутті	Оцінювання вибуття запасів здійснюється за методом середньозваженої собівартості
	Метод обліку транспортно-заготівельних витрат	Малі підприємства включають транспортно-заготівельні витрати до собівартості придбаних товарів
НП(С)БО 16 «Витрати» [6]	Методи, перелік і склад статей калькулювання виробничої собівартості	Методи обліку витрат і калькулювання собівартості продукції; перелік і склад статей калькулювання виробничої собівартості продукції і собівартості реалізації продукції
	Перелік і склад змінних і постійних загальновиробничих витрат	Перелік і склад змінних і постійних загальновиробничих витрат
	База розподілу загальновиробничих витрат	Змінні загальновиробничі витрати розподіляються на кожен об'єкт витрат із використанням бази розподілу.

Джерело: узагальнено на підставі [5; 6; 7; 8].

Згідно з НП(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» [5] від якісних характеристик і визначених обмежень залежить якість інформації, що є основою для ведення обліку та складання звітності (рис. 1).

Рисунок 1. Якісні характеристики й обмеження, яким повинна відповідати облікова та звітна інформація

Джерело: узагальнено на підставі [5].

Облікова та звітна інформація має надаватися таким чином, щоб бути:

- зрозумілою для користувачів, які мають відповідні знання з бізнесу, економічної діяльності та бухгалтерського обліку і прагнуть вивчати цю інформацію з достатньою ретельністю;
- доречною для прийняття рішень користувачами, зіставною за різні періоди та своєчасною, ва отримані від неї вигоди повинні перевищувати витрати на її надання;
- достовірною, коли в ній немає суттєвих помилок та упередженості і вона правдиво відображає те, що зазначається, або те, що можна обґрунтовано очікувати;
- обачною – як прояв певної міри обережності під час формування необхідних за умов невизначеності суджень, таким чином, щоб не завищувати активи чи дохід і не занижувати зобов’язання чи витрати [9].

Вплив корисності інформації на побудову бухгалтерського обліку та надання її у фінансовій звітності малих підприємств наведено на рис. 2.

Рисунок 2. Вплив корисності інформації на побудову обліку та формування фінансової звітності малих підприємств

Джерело: систематизовано автором.

Дані рис. 2 окреслюють корисність облікової та звітної інформації щодо забезпечення потреб користувачів, відповідності якісним характеристикам і обмеженням з метою її відображення в бухгалтерському обліку та у фінансовій звітності.

У процесі проведеного дослідження рекомендовано приділити значну увагу тривалості операційного циклу, який малі підприємства визначають самостійно. Варто зазначити, що операційний цикл включає в себе виробничий етап, що характеризується часом виготовлення продукції (надання робіт чи послуг).

Згідно з НП(С)БО 7 «Основні засоби» методи амортизації обираються підприємствами самостійно з урахуванням очікуваного способу отримання економічних вигод від його використання [7]. Методика списання запасів при їх вибутті також є одним із основних елементів облікової політики. На практиці зазвичай малі підприємства застосовують прямолінійний метод амортизації та метод середньозваженої собівартості при надходженні та вибутті запасів.

У НП(С)БО 16 «Витрати» зазначено, що перелік і склад статей калькулювання виробничої собівартості продукції (робіт, послуг) установлюються підприємством [6]. А деталізація витрат сприяє організації інформаційних потоків з метою управління витратами, розвитку аналітичного обліку та підвищення економічної ефективності малих підприємств. На практиці малих підприємств найприйнятнішим при обліку витрат є попроцесний метод, в основі якого лежить формування витрат за кожним технологічним процесом і визначення собівартості, що найповніше відображає витрати виробництва й реалізації продукції.

Висновки. Відповідно до законодавства малі підприємства самостійно визначають власну облікову політику, при цьому ступінь її свободи регламентується на державному рівні. Основна мета облікової політики полягає в установленні організаційно-методичних положень проведення облікового процесу, що ґрунтується на загальноприйнятих принципах та правилах. Облікова політика забезпечує керівництво достовірними та неупередженими даними для здійснення ефективного управління виробничою діяльністю та розроблення стратегій подальшого розвитку. В рамках проведеного дослідження були розроблено методичні аспекти формування облікової політики для малих підприємств, спрямовані на зміцнення обліково-аналітичних функцій в управлінні задля оперативного реагування на зміни, які відбуваються в господарській діяльності.

Conclusions. Therefore, in accordance with the legislation, small enterprises independently determine their own accounting policy, while the degree of freedom is regulated at the state level. The main purpose of the accounting policy is to establish the organizational and methodological provisions for the accounting process, which is based on generally accepted principles and rules. The accounting policy provides management with reliable and unbiased data for the effective management of production activities and the development of strategies for further development. As part of the research, methodical aspects of accounting policy formation for small enterprises were developed, aimed at strengthening accounting and analytical functions in management for prompt response to changes occurring in economic activity.

Список використаних джерел

1. Гришук Г. В. Формування облікової політики витрат продукції рослинництва. *SworldJournal*. 2022. Вип. 11. С. 61–68. URL: <https://www.sworldjournal.com/index.php/swj/issue/view/swj11-04/swj11-04> (дата звернення: 23.12.2023). DOI: <https://doi.org/10.30888/2663-5712.2022-11-04-076>
2. Гришук Г. В. Облік витрат і контроль собівартості продукції рослинництва : дис. ... д-ра філософії : 071 – облік і оподаткування. НУБіП України. Київ, 2023. 230 с. URL: https://nubip.edu.ua/sites/default/files/u145/dis_grishchuk.pdf (дата звернення: 23.12.2023).
3. Методичні рекомендації щодо облікової політики підприємства : наказ Міністерства фінансів України від 27.06.2013 р. № 635. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0635201-13#Text> (дата звернення: 03.01.2024).

4. Дерій В. А. Теоретико-методологічні засади обліку і контролю витрат та доходів підприємств : дис. ... д-ра екон. наук : 08.00.09. Тернопіль : ТНЕУ, 2012. 471 с. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/1791/1/dis.pdf> (дата звернення: 06.01.2024).
5. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» : наказ Міністерства фінансів України від 07.02.2013 р. № 73. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13#Text> (дата звернення: 29.12.2023).
6. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 16 «Витрати» : наказ Міністерства фінансів України від 31.12.1999 р. № 318. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0027-00#Text> (дата звернення: 29.12.2023).
7. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 7 «Основні засоби» : наказ Міністерства фінансів України від 27.04.2000 р. № 92. URL: <https://document.vobu.ua/doc/3396> (дата звернення: 29.12.2023).
8. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 9 «Запаси» : наказ Міністерства фінансів України від 31.12.1999 р. № 318. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0027-00#Text> (дата звернення: 29.12.2023).
9. Міжнародний стандарт фінансової звітності для малих та середніх підприємств. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU13010> (дата звернення: 03.01.2024).

References

1. Hryshchuk H. V. (2022). *Formuvannia oblikovoi polityky vytrat produktii roslynnytstva* [Formation of an accounting policy for crop production costs]. *SworldJournal*, vol. 11, pp. 61–68. Available at: <https://www.sworldjournal.com/index.php/swj/issue/view/swj11-04/swj11-04> (accessed 23 December 2023). DOI: <https://doi.org/10.30888/2663-5712.2022-11-04-076>
2. Hryshchuk H. V. (2023). *Oblik vytrat i kontrol sobivartosti produktii roslynnytstva* [Cost accounting and cost control of crop production] (PhD Thesis), NUBiP of Ukraine. Kyiv. Available at: https://nubip.edu.ua/sites/default/files/u145/dis_grishchuk.pdf (accessed 23 December 2023).
3. *Metodychni rekomendatsii shchodo oblikovoi polityky pidpriemstva* [Methodological recommendations regarding the accounting policy of the enterprise] : order of the Ministry of Finance of Ukraine dated 06/27/2013 No. 635. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0635201-13#Text> (accessed 03 January 2024).
4. Derii V. A. (2012). *Teoretyko-metodolohichni zasady obliku i kontroliu vytrat ta dokhodiv pidpriemstv* [Theoretical and methodological principles of accounting and control of costs and revenues of enterprises] (PhD Thesis), TNEU. Ternopil. Available at: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/1791/1/dis.pdf> (accessed 06 January 2024).
5. *Natsionalne polozhennia (standart) bukhhalterskoho obliku 1 "Zahalni vymohy do finansovoi zvitnosti"* [National regulation (standard) of accounting 1 "General requirements for financial reporting"]: order of the Ministry of Finance of Ukraine dated February 7, 2013. No. 73. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13#Text> (accessed 29 December 2023).
6. *Natsionalne polozhennia (standart) bukhhalterskoho obliku 16 "Vytraty"* [National regulation (standard) of accounting 16 "Cost"]: order of the Ministry of Finance of Ukraine dated December 31, 1999. No.318. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0027-00#Text> (accessed 29 December 2023).
7. *Natsionalne polozhennia (standart) bukhhalterskoho obliku 7 "Osnovni zasoby"* [National regulation (standard) of accounting 7 "Fixed assets"]: order of the Ministry of Finance of Ukraine dated April 27, 2000. No. 92. Available at: <https://document.vobu.ua/doc/3396> (accessed 29 December 2023).
8. *Natsionalne polozhennia (standart) bukhhalterskoho obliku 9 "Zapasy"* [National regulation (standard) of accounting 9 "Reserves"]: order of the Ministry of Finance of Ukraine dated December 31, 1999. No. 318. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0027-00#Text> (accessed 29 December 2023).
9. *Mizhnarodnyi standart finansovoi zvitnosti dlia malykh ta serednikh pidpriemstv* [International standard of financial reporting for small and medium-sized enterprises]. Available at: <https://ips.ligazakon.net/document/MU13010> (accessed 03 January 2024).

UDC 336.221.4

ANALYSIS OF TAXATION SYSTEMS OF IT-BUSINESS SUBJECTS IN UKRAINE: ADVANTAGES AND DISADVANTAGES

Olena Yeremian; Natalia Stefanovich

Kherson National Technical University, Khmelnytskyi, Ukraine

Summary. The article examines the issue of organizing the activities of IT business entities. An algorithm for determining the form of ownership and choosing a taxation system by IT business entities is proposed. The current tax jurisdictions were considered, and the taxation system in these jurisdictions was analyzed. It was determined that IT business entities have the opportunity to choose a general taxation system, a simplified taxation system, or a special legal and tax regime «Diia City». The tax burden on sole proprietorships and legal entities is generalized by separating tax rates for such entities by tax legislation. Taking into account the fact that the majority of programmers work as sole proprietors and taking into account the peculiarities of accounting in the IT sphere, the conditions of being in one or another taxation system were investigated and it was determined that the III group of the single tax is the most optimal option for the IT business of sole proprietorships. With such a taxation system, they are not limited in the number of employees, have the opportunity to work with any economic entities, and can also carry out their activities both in the form of a sole proprietorship and in the form of a legal entity. It was concluded that the negative point in VAT taxation was the cancellation from January 1, 2023. VAT benefits for IT services, which caused an additional tax burden in the form of direct sales tax and led to an increase in prices for the final consumer. Therefore, to form an effective tax policy and ensure the competitiveness of the IT sector, it is suggested to resort to extraordinary measures for tax incentives for the IT industry, as well as to study the experience of other countries. The advantages and disadvantages of the «Diia City» tax regime were studied, and it was determined that the tax component of the «Diia City» regime is attractive. However, the biggest disadvantage of the special regime is that in wartime, it is impossible to reserve a gig contractor from mobilization, even if he is critical personnel. Having analyzed the taxation systems currently in force in Ukraine for the IT business, it can be concluded that IT companies have certain advantages and benefits regarding the payment of taxes. However, it is important to carefully choose a tax strategy and take into account all the nuances related to international agreements and state legislation in order to ensure proper fulfillment of tax obligations and efficient business operations.

Key words: taxation, individual entrepreneurs, legal entities, IT business, IT companies, tax benefits.

https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2024.02.107

Received 03.01.2024

УДК 336.221.4

АНАЛІЗ СИСТЕМ ОПОДАТКУВАННЯ СУБ'ЄКТІВ ІТ-БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ: ПЕРЕВАГИ ТА НЕДОЛІКИ

Олена Єремян; Наталія Стефанович

Херсонський національний технічний університет, Хмельницький, Україна

Резюме. Досліджено питання організації діяльності суб'єктів ІТ-бізнесу. Запропоновано алгоритм дії щодо визначення форми власності та вибору системи оподаткування суб'єктами ІТ-бізнесу. Розглянуто діючі податкові юрисдикції, проаналізовано систему оподаткування у цих юрисдикціях. Визначено, що суб'єкти ІТ-бізнесу мають можливість обирати загальну систему оподаткування, спрощену систему оподаткування або спеціальний правовий і податковий режим «Дія Сіті». Узагальнено податкове навантаження щодо ФОП і юридичних осіб шляхом виокремлення ставок податків для таких суб'єктів згідно з податковим законодавством. Зважаючи на те, що більшість програмістів працюють як ФОПи та враховуючи особливості ведення обліку в ІТ-сфері, досліджено умови перебування на тій чи іншій системі

оподаткування і встановлено, що найоптимальнішим варіантом для IT-бізнесу ФОПа є III група єдиного податку. За такої системи оподаткування вони не обмежені у кількості найманих працівників, мають можливість працювати з будь-якими суб'єктами господарювання, а також можуть здійснювати свою діяльність як у формі ФОП, так і у формі юридичної особи. Зроблено висновок, що негативним моментом в оподаткуванні ПДВ стало скасування з 01.01.2023 р. пільги зі сплати ПДВ за IT-послуги. Це спричинило додаткове податкове навантаження у вигляді прямого податку з обороту та призвело до зростання цін для кінцевого споживача. Тому, з метою формування дієвої податкової політики та забезпечення конкурентоспроможності IT-сектора, запропоновано вдаватися до надзвичайних кроків з податкового стимулювання IT-галузі, а також вивчати досвід інших країн. Досліджено переваги й недоліки податкового режиму «Дія Сіті», визначено, що податковий складник режиму «Дія Сіті» є привабливим. Однак, до найбільшого недоліку спецрежиму відносять те, що в умовах війни неможливо забронювати гіг-контрактора від мобілізації, навіть якщо він входить до критично важливого персоналу. Проаналізувавши діючі на даний час в Україні системи оподаткування для IT-бізнесу, можна зробити висновок, що IT-компанії мають певні переваги та пільги щодо сплати податків. Проте важливо ретельно обирати податкову стратегію та враховувати всі нюанси, пов'язані з міжнародними угодами й державним законодавством щоб забезпечити належне виконання податкових зобов'язань та ефективно ведення бізнесу.

Ключові слова: оподаткування, фізичні-особи підприємці, юридичні особи, IT-бізнес, IT-компанії, податкові пільги.

https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2024.02.107

Отримано 03.01.2024

Introduction. Every year, new IT professionals emerge in Ukraine. IT specialists working in the Ukrainian and international IT services markets improve their professionalism by providing services in these markets. Nowadays, no business area can do without IT specialists. Every company needs a business card website, an online store, or a smartphone app. In other words, in today's digital economy, companies need IT specialists. Since the main factor of the IT industry is the human factor, one of the most pressing issues is the tax regulation of IT business entities, the transformation of taxation systems of states, bringing them in line with the unified tax legislation in accordance with international standards and accordance with the requirements dictated by the information economy.

Review of the latest research and literature. The issues of tax regulation of IT business entities, namely the process of taxation of IT services, were studied by such well-known economists as: A. Golydbina, N. Yazvinska, G. Loskorikh, L. Lovinska, Z. Matsuk, N. Polyakova, A. Obukhova and others. Among foreign scholars, a significant contribution to this study was made by: J. Akerlof, E. Winston, J. Stiglitz, W. Tanzi, and others. However, given the importance of the research issue and the progressive development of the information society, the study of the peculiarities of taxation of IT business in Ukraine determines the relevance of this topic.

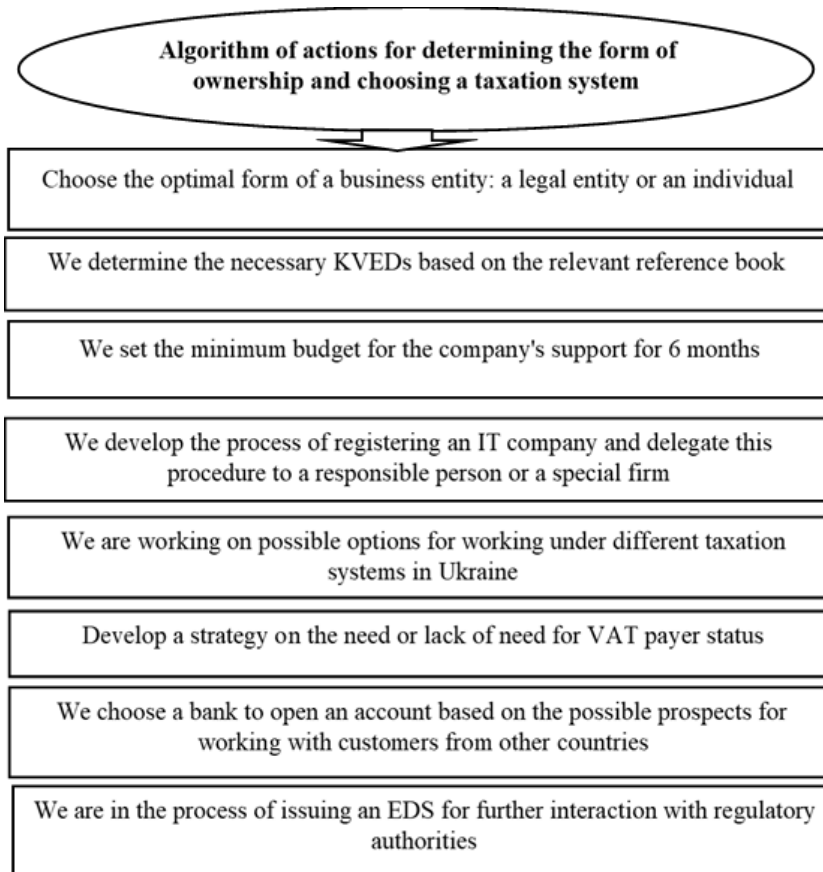
Main purpose of the article is to study the existing taxation systems in Ukraine, to determine their advantages and disadvantages and promising areas for taxation of IT business entities.

Task setting. To achieve this goal, the following tasks have been identified: to study the organization of IT business entities; to develop an algorithm for determining the form of ownership and choosing a taxation system by IT business entities; to study existing tax jurisdictions, analyze the taxation system in these jurisdictions; to propose the best option for IT business and identify the negative aspects of taxation of IT business entities; to study the advantages and disadvantages of the tax regime of Diia City; to determine the prospects for taxation.

Statements of main issues of the study. The Russian aggression in Ukraine, with its destructive force, has made adjustments to the development of the domestic economy and had a negative impact on the activities of business entities. At the same time, thanks to rapid adaptation to changes and challenges in the context of a full-scale war, the information technology (IT) sector was the only one among other sectors of the economy to maintain positive dynamics, as evidenced by its growth of 5.8% in 2022. According to the published results, in 2023, exports of IT services will decrease by 2.3–7.7% and amount to \$6.7–7.1 billion, losing in the range of 2.3–7.7%. Therefore, 2023 will be the first year since Ukraine's independence when the technology industry will not show growth compared to the previous year, 2022 [4].

According to the IT Ukraine Association, in recent years, Ukraine has developed advantages in the IT market compared to its closest competitors. In particular, Ukraine has a large labor market in terms of the number of jobs compared to neighboring European countries; a fairly wide geography of computer services exports; and the largest number of graduates with IT specialization; Ukraine has 2–4 times fewer IT specialists per 100 thousand people than in competing countries in the European space (taking into account the significant outflow and relatively high population of Ukraine), which indicates a high potential for expanding employment in the IT sector [1]. Since the main factor in this industry is the human factor, this suggests that Ukraine has significant potential for the development of the IT sector in the country. Under such conditions, the further development of the IT industry in our country will directly depend on the transparency and stability of doing business, ensuring its security, development of the IT services market, human resources, tax policy, etc.

A special issue in organizing the activities of IT business entities is the legalization of their activities. Therefore, to this end, we believe it is extremely important to develop an algorithm for determining the form of ownership and choosing a taxation system (Fig. 1).

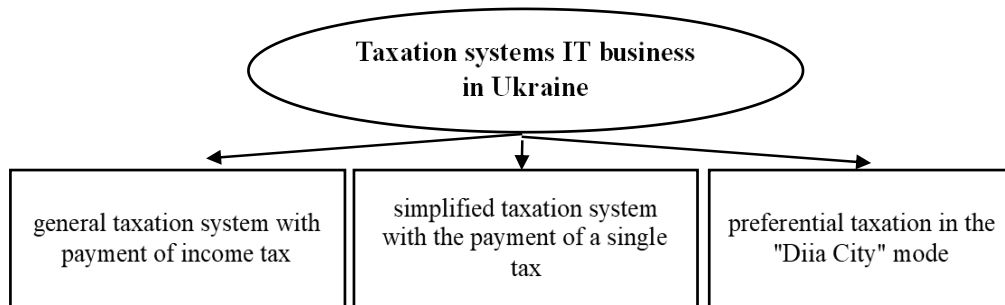

Figure 1. Algorithm of actions for determining the form of ownership and choosing a taxation system by IT business entities

Source: author's development.

One of the most important issues in organizing the activities of IT companies is the analysis of the tax burden and the choice of taxation system. According to the NBU, the amount of taxes and fees paid by the IT industry for 9 months of 2022 is UAH 48 billion. [4]. So, let's look at the best tax jurisdictions, analyze the taxation system in these jurisdictions, and choose the one that is most suitable for the activities of an IT company.

Currently, in Ukraine, the following taxation systems are established at the legislative level for IT business entities (Fig. 2).

Figure 2. Taxation systems for IT business in Ukraine

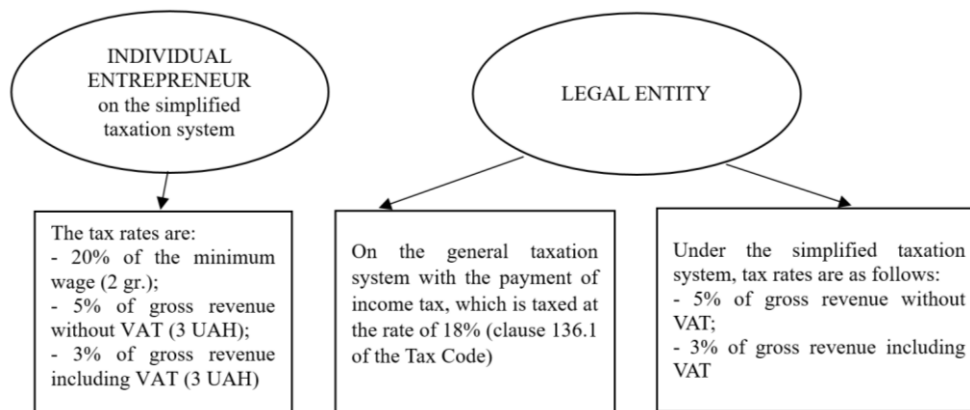
Source: generalized by the authors based on [6; 8].

Thus, business entities have the opportunity to choose the general taxation system and pay all taxes and fees specified in the TCU [6]. The object of taxation under the general taxation system is net taxable income, i.e. the difference between total taxable income (revenue in cash and kind) and documented expenses related to the economic activity of such an individual entrepreneur (clause 177 of the TCU).

Meanwhile, the simplified taxation system is a special mechanism for the collection of taxes and fees, which establishes the replacement of the payment of certain taxes and fees established by clause 297.1 of the TCU with the payment of a single tax, while maintaining simplified accounting and reporting [6].

In addition, on February 8, 2022, a special legal and tax regime «Diia Citi» was launched, which was developed and adopted to stimulate IT business. This regime provides for special conditions for taxation and acquisition of the Diia Citi resident status [8].

According to the IT Research Resilience study, the trend of cooperation between IT specialists in Ukraine and companies is the cooperation of IT specialists as individual entrepreneurs, especially in small companies, where every second person cooperates with the company as an individual entrepreneur. [10]. Therefore, it is advisable to summarize the tax burden on sole proprietorships and legal entities and to distinguish tax rates for such entities in accordance with tax legislation (Fig. 3).

Figure 3. Main tax rates for IT business entities according to the taxation system

Source: systematized by the authors based on [6; 8].

Thus, taxes are the main regulatory instrument in these scenarios. The transparency of the IT business, the reliability of accounting, and the optimal taxation of transactions will depend on the right taxation system. Therefore, let's take a closer look at the taxation systems in Ukraine that are envisaged by law for IT business entities in 2024 (Table 1).

Table 1. Choice of the taxation system for IT business entities in Ukraine in 2024*

General system of taxation	Simplified system of taxation	Taxation system for residents «Diia Citi»
<p>Companies with a significant number of employees and an annual turnover exceeding UAH 7 million can choose to do so.</p> <p>Payers of:</p> <ul style="list-style-type: none"> - income tax – 18% of net profit. This tax is paid based on the results of the annual declaration of net profit for the relevant period; - personal income tax – 18% on personal income; military duty – 1.5%; unified social contribution – 22% of the minimum wage; - VAT: as of January 1, 2023, the VAT exemption for the supply of software products was canceled, therefore, as of January 1, 2023, the following are subject to VAT at 20%: computer programming results; copies of computer programs and their components; software updates and additions; cryptographic information security tools. <p>VAT is imposed on goods and services supplied within the customs territory of Ukraine.</p> <p>The place of supply of such services as the provision of intellectual property rights, consulting, engineering, engineering, software development, and testing services, data processing and consulting on informatization, provision of information, and other services in the field of informatization, including the use of computer systems is the place of registration of the recipient of such services (the Customer). Thus, if the customer is a foreign legal entity/individual, no VAT is due</p>	<p>Those who choose to be Group II sole proprietors (who must provide services to the public and entrepreneurs on a single tax) pay UAH 1,340 in single tax. The annual income for this group in 2024 will amount to UAH 5921400, with a maximum number of employees of 10.</p> <p>Individual entrepreneurs of the third group pay the EH at the rate of:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) 5% of total income (excluding VAT); 2) or 3% + VAT (20%) – according to the general rules. <p>The annual income for this group in 2024 will amount to UAH 8285700, and the maximum number of employees is not limited.</p> <p>A taxpayer under the simplified taxation system reports and pays taxes on a quarterly basis.</p> <p>Individual entrepreneurs of groups II and III (5%) are not VAT payers, i.e. they are exempt from the obligation to accrue and pay VAT, and their transactions are not subject to VAT.</p> <p>The minimum unified social contribution rate in 2024 is UAH 1,562 for January-March and UAH 1,760 for April-December.</p> <p>In case of non-payment of the unified social contribution, the insurance period is not accrued</p>	<p>Residents are companies registered in Ukraine and operating exclusively in accordance with the types of IT activities specified in the Law of Ukraine [5].</p> <p>These can only be companies with a real staff, not those consisting of only a director and a deputy. The minimum number of employees is negotiable. At the same time, the share of the company's labor costs in the total cost structure should be at least 70%.</p> <p>Employees of companies must have high salaries – on average, €1,200 per month at the NBU exchange rate.</p> <p>Companies must have a significant share of exports of their goods or services – at least 70% – in their overall revenue structure.</p> <p>Taxes:</p> <ul style="list-style-type: none"> - personal income tax – 5% rate on personal income, 18% on remuneration over €240 thousand per calendar year; - military duty – 1.5%. <p>Unified social contribution – 22% of the minimum wage (instead of income tax).</p> <p>Exit capital tax: 9% on withdrawal of dividends**</p>

*Source: systematized by the authors based on [3; 6; 7; 8].

**This means that Diia Citi residents will not pay income tax at all. Nor will they have to submit the relevant reports. The withdrawn capital tax applies only to transactions related to the withdrawal of money from the company.

Given that most programmers work as individual entrepreneurs, we will consider options for choosing a taxation system based on this category of persons. At the same time, certain aspects will affect those who provide programming services through a legal entity.

The single tax of the II and III groups is suitable for activities under the simplified taxation system [6]. However, it should be noted that being in Group II of the single tax immediately narrows the range of potential clients of an IT professional (since they can be either single taxpayers or just individuals), and, given the progressive development of the IT sector, carries the risk of exceeding the permissible income limit. At the same time, if a sole

proprietor sees that his income is already threatening to exceed the limit established by law, he may apply for a transition to the third group of the single tax, but no later than 15 calendar days before the start of the new quarter. If the limit is exceeded, this income will be subject to taxation at the rate of 15%.

Thus, taking into account the established restrictions, the best option for the IT business of an individual entrepreneur, taking into account the peculiarities of accounting in the IT sector, is the III group of the single tax. Under this taxation system, they are not limited in the number of employees, have the opportunity to work with any business entities, and can carry out their activities both in the form of a sole proprietorship and in the form of a legal entity [9, p. 115].

At the same time, taxpayers of the third group are given an alternative in choosing the single tax rate:

- 3% + VAT payment on a general basis;
- 5% including VAT [8].

This choice already depends on the conditions under which the person will provide their services. According to the current tax legislation, VAT is payable if services are provided in the customs territory of Ukraine. However, these services, given their specific nature, are often provided outside Ukraine, which excludes them from VAT. Another important aspect is that if the IT service provider does not receive ownership of the created software products and such ownership is transferred to the customer, such transactions are subject to VAT on a general basis.

Therefore, the provider of such services should predict the conditions under which they will be provided in order to choose the appropriate taxation system. In case of non-compliance with the conditions for staying on the simplified taxation system, such a person will be transferred to the general system from the first month of the quarter following the quarter in which the violation occurred.

One of the negative aspects of taxation in the IT sector, namely VAT, was the abolition of the VAT exemption [6]. Starting from January 01, 2023, the following will be subject to VAT at 20%: computer programming results; copies of computer programs and their components; software updates and additions; and cryptographic means of information protection. This has become an additional tax burden for the IT sector in the form of a direct turnover tax and has led to higher prices for the end user.

Such steps for the IT sector may ultimately have a negative impact on the development of the industry, accelerate the outflow of talent from Ukraine, and put Ukrainian companies at a disadvantage relative to competitors from other countries that do not impose VAT on their IT sector [10]. Therefore, in our opinion, it is necessary to take extraordinary steps to tax incentives for the IT industry, studying the experience of other countries. For example, Sri Lanka has completely exempted the IT sector from VAT and corporate tax. Similar processes are underway in Romania and India, and the US has no VAT. [5].

It is worth noting that in wartime, we should not think about budget losses and taxes, but rather about the temporary non-interference of the state in what works successfully even in war.

The tax benefits of the Diia City special regime are in line with international experience and fully comply with the global trend. The key goal of Diia City is to increase the investment attractiveness of the IT sector of Ukraine's economy. Residents of Diia City engage specialists under gig contracts to carry out projects or certain work.

According to Art. 1, «...a gig contract is a civil law contract under which a gig specialist undertakes to perform work and/or provide services in accordance with the tasks of the Diia City resident as a customer, and the Diia City resident undertakes to pay for the work performed and/or services provided and to provide the gig specialist with appropriate conditions for the performance of work and/or provision of services, as well as social guarantees provided by the Law...» [8].

A gig contract is a special form of engaging IT professionals that combines the features of an employment and civil law contract. In other words, it is a system of work in which

employees are not hired but invited to specific projects where they solve tasks within a certain time frame. IT companies are interested in short-term labor relations or engage specialists on a freelance basis [9, p. 114].

The tax component of the Diya City regime is attractive, as no other sector offers such low taxes for resident employees as those established for Diya City residents. If we consider the preferential taxation of employees working under employment contracts and specialists receiving remuneration under gig contracts, the preferential personal income tax rate for such employees is more than three times lower than for any other sector and amounts to 5%. And this is all officially, without the use of individual entrepreneur schemes. Companies also pay a tax on withdrawn capital (9%) on transactions related to the withdrawal of capital (payment of dividends to founders, etc.) instead of income tax (18%).

We believe that in order to identify the prospects for the implementation of the Diia City tax regime, it is necessary to highlight the advantages and disadvantages of the Diia City tax regime. For this purpose, we will use the data of the following IT companies: Ciklum, EPAM, SoftServe, and Ajax Systems, which have joined Diia City and have been operating for over a year (Table 2).

Table 2. Advantages and disadvantages of the Diia City tax regime

IT company name	Advantages	Disadvantages
Ciklum (more than 1500 specialists)	<ul style="list-style-type: none"> - Clear and predictable conditions for the industry to operate for a long time; - a more transparent model of interaction with developers for investors and foreign customers; - preferential tax rates for residents, social guarantees for gig contractors; - the ability to choose between several completely transparent models 	It is impossible to reserve a gig contractor from mobilization, even if he is a member of the critical personnel
SoftServe (more than 1500 specialists)	<ul style="list-style-type: none"> - When formalizing cooperation, a gig specialist does not need special registration (entering data into the employment record book, and other legal issues, as required for other forms of cooperation), so cooperation for both parties begin quickly enough; - when cooperating with a gig specialist, the company is a tax agent, i.e. it administers and accounts for all taxes. Therefore, the company has full control over operational processes, and the specialist saves time; - the requirements of the Labor Code do not apply to gig workers, but the law regulates social guarantees, such as vacations and business trips 	There are no critical comments on the special regime
EPAM (more than 1500 specialists)	<ul style="list-style-type: none"> - Transparency of labor relations; - low tax burden for employees and the possibility to switch to corporate income tax under special conditions at the rate of 9%, as well as the application of this rate for certain transactions 	There is a lack of a clear definition of what exactly is meant by the concept of «remuneration of a gig specialist»
Ajax Systems (more than 1500 specialists)	<ul style="list-style-type: none"> - Preferential labor taxation; - the ability to book employees (currently only full-time employees can be booked) 	It is necessary: <ul style="list-style-type: none"> - adopt the law on «Masks Show Stop»; - to cancel any restrictions related to currency transactions, to add the possibility of paying wages in any currency; - introduce the regime of industrial parks, as this is an opportunity for export companies to import/export inputs and components free of duty and VAT

Source: compiled by the authors based on [5; 9; 10].

Thus, we can note that some companies have reformatted their business in Ukraine and abandoned the sole proprietorship model [5]. The Diia City tax regime is an opportunity for Ukraine to further develop the IT industry, which will allow it to compete and attract highly qualified specialists in Ukraine. A positive aspect is that both companies and employees within Diia City no longer need to hide vacations and sick leave with various irrelevant papers, but can safely include all these issues in contracts with employees and gig contractors. Employees receive social guarantees, and companies receive transparency in the use and accounting of vacations and sick leave. However, there are also companies that do not fully understand the mechanism of paying such a tax, so many are waiting to see how it will work, given the early stage of development of Diia City and the lack of practice in applying the exit capital tax. One of the disadvantages of the tax regime is that in times of war, it is impossible to reserve IT specialists from mobilization, even if they work in critical sectors of the economy.

In our opinion, in a period of economic instability, switching to a special taxation regime is unlikely to be advisable, as the company will not be able to freely dispose of funds and will incur additional costs due to currency exchange rate differences. However, there is a high probability that after the war in Ukraine ends, the state will significantly limit interaction with individual entrepreneurs on a single tax. In this case, a resident company of Diia City may be the only alternative that will allow you to legally engage IT specialists without paying high taxes.

Conclusions. Taxation of IT companies in Ukraine is a complex process that requires consideration of both domestic and international norms. Having analyzed the taxation systems currently in force in Ukraine for the IT business, it can be concluded that IT companies have certain advantages and benefits regarding the payment of taxes. However, it is important to carefully choose a tax strategy and take into account all the nuances related to international agreements and state legislation to ensure proper fulfillment of tax obligations and efficient business operations. One way or another, the incentive for accelerating the development of the IT sector and involvement in the reconstruction of Ukraine in the future depends on the state, a reasonable tax policy, and an increase in state investments in the education of IT specialists.

References

1. Association “IT Ukraine”. Available at: [https://itukraine.org.ua/updated-data-it-industry-is-the-only-growing-e ...](https://itukraine.org.ua/updated-data-it-industry-is-the-only-growing-e...) (accessed 10 November 2023).
2. Big IT companies about Diya Chita one year after the launch: advantages in disadvantages, team support, number of IT specialists, and plans. DOU.ua. Available at: <https://dou.ua/lenta/articles/it-companies-about-diia-city-2023/> (accessed 10 November 2023).
3. Yeremian O. M. (2023). Opodatkuvannya IT-biznesu v Ukrayini pid chas voyennoho stanu [Taxation of IT business in Ukraine during martial law]. Modernization of the economy: modern realities, forecast scenarios, and development prospects: materials of the international scientific and practical conference in Kherson. Kherson – Khmelnytskyi, April 27–28. 2023. Kherson, 2023, pp. 445–447.
4. Earnings of the Ukrainian IT sector are significantly decreasing, – research. Fokus. Available at: <https://fokus.ua/uk/economics/613248-zarobitki-ukrajinskogo-it-sektoru-suttyevo-znizhuyutsya-doslidzhennya> (accessed: 10 November 2023).
5. They completely abandoned the FOP model of cooperation. DOU.ua. Available at: <https://dou.ua/lenta/news/ajax-systems-about-diia-city/> ((accessed 10 November 2023).
6. Tax Code of Ukraine of 02.12.2010. № 2755-VI (with changes and amendments). Available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> (accessed 10 December 2023).
7. Law of Ukraine “On the collection and accounting of a single contribution to mandatory state social insurance” of 08.07.2010 p. No. 2464-VI (with changes and amendments). Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2464-17#Text> (accessed December 15, 2023).
8. Law of Ukraine “On stimulating the development of the digital economy in Ukraine” of 15.07.2021 No. 1667-IX (with changes and amendments). Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1667-20#Text> (accessed 10 November 2023).

9. Stefanovych N. Ia., Hryshman I. V. (2023). Opodatkuvannya dokhodiv IT-spetsialistiv v Ukraini [Income taxation of IT specialists in Ukraine]. The current state and prospects of development of accounting, audit, taxation and analysis in the context of international integration: a collection of materials of the III International scientific and practical. Internet conference. Kherson – Khmelnytsky, November 21–22. 2023. Kherson, 2023, pp. 113–116.
10. What taxes will IT users pay in 2023? Dev.ua. Available at: <https://dev.ua/news/yaki-podatky-dovedetsia-paltyty-aitishnyka-u-2023-rotsi-1672534486> (accessed 10 November 2023).

Список використаних джерел

1. Асоціація «IT Ukraine». URL: <https://itukraine.org.ua/updated-data-it-industry-is-the-only-growing-e...> (дата звернення: 10.11.2023).
2. Великі IT-компанії про Дія City через рік після запуску: переваги й недоліки, підтримка команди, кількість гіг-спеціалістів і плани. *DOU.ua*. URL: <https://dou.ua/lenta/articles/it-companies-about-diia-city-2023/> (дата звернення: 10.11.2023).
3. Єрем'ян О. М. Оподаткування IT-бізнесу в Україні під час воєнного стану. *Модернізація економіки: сучасні реалії, прогностичні сценарії та перспективи розвитку* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. Херсон – Хмельницький, 27–28 квіт. 2023 р. Херсон, 2023. С.445–447.
4. Заробітки українського IT-сектору суттєво знижуються, – дослідження. *Фокус*. URL: <https://focus.ua/uk/economics/613248-zarobitki-ukrajinskogo-it-sektoru-suttyevo-znizhuuyutsya-doslidzhennya> (дата звернення: 10.11.2023).
5. «Повністю відмовилися від ФОП-моделі співпраці». *DOU.ua*. URL: <https://dou.ua/lenta/news/ajax-systems-about-diia-city/> (дата звернення: 10.11.2023).
6. Податковий Кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755-VI (зі змінами та доповненнями). URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> (дата звернення: 10.12.2023).
7. Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування: Закон України від 08.07.2010 р. № 2464-VI (зі змінами та доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2464-17#Text> (дата звернення: 15.12.2023).
8. Про стимулювання розвитку цифрової економіки в Україні: Закон України від 15.07.2021 р. № 1667-IX (зі змінами та доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1667-20#Text> (дата звернення: 10.11.2023).
9. Стефанович Н. Я., Гришман І. В. Оподаткування доходів IT-спеціалістів в Україні. *Сучасний стан та перспективи розвитку обліку, аудиту, оподаткування та аналізу в умовах міжнародної інтеграції* : зб. матеріалів III Міжнар. наук.–практ. Інтернет–конф. Херсон – Хмельницький, 21–22 листоп. 2023 р. Херсон, 2023. С. 113–116.
10. Які податки платитимуть айтішники у 2023? *Dev.ua*. URL: <https://dev.ua/news/yaki-podatky-dovedetsia-paltyty-aitishnyka-u-2023-rotsi-1672534486> (дата звернення: 10.11.2023).

UDC 657:338.1

ORGANIZATIONAL ASPECTS AND INFORMATION SUPPORT OF THE PROCESS OF FORMING ENTERPRISE REPORTS

Serhii Spivak; Tetyana Korolyuk; Oleksii Dereichuk

*Ternopil Ivan Puluj National Technical University,
Ternopil, Ukraine*

Summary. The article examines organizational aspects and the mechanism of reporting at the enterprise as an element of information support in the process of making managerial decisions in the context of its functional purpose. Changes in the economic environment caused by the war, economic, resource, and social crisis force domestic enterprises to reorient the system of management, accounting, and control, taking into account the growing role of information support in justifying management decisions. The peculiarities of the financial reporting of the enterprise are given and the problems of the methodology and its compilation are defined. The process of forming financial statements is divided into stages: data collection in the accounting system, the preparatory stage and reporting. The procedure for the formation of financial statements is characterized in terms of stages. A mechanism and a general scheme for the formation of enterprise reporting have been developed. Compliance with the proposed provisions by enterprises will ensure the reliability of reported information and help strengthen the trust of information users. During the study, the main problems of organizational support in the process of building an effective system of enterprise reporting were determined, taking into account which will ensure the fulfillment of the goals of information support for management decision-making. Recommendations were provided regarding the organization of the accounting and control system, the processes of entering, processing and using information for reporting; the organizational mechanism of the enterprise reporting process is proposed. It was noted that potential opportunities for integration of external and internal information regarding financial and non-financial aspects of activity, use of human and natural resources, and social indicators should be included in the organizational systems of modern enterprises. The main problems of the implementation of the system for the formation of generalized reporting at the enterprise were determined, and directions for improvement of organizational and methodical support were proposed. The use of the proposed provisions will contribute to increasing the reliability of the reported information and users' trust in it.

Key words: enterprise reporting, information support, mechanism, accounting, management accounting, management decisions.

https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2024.02.116

Received 02.02.2024

УДК 657:338.1

ОРГАНІЗАЦІЙНІ АСПЕКТИ ТА ІНФОРМАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОЦЕСУ ФОРМУВАННЯ ЗВІТНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ

Сергій Співак; Тетяна Королюк; Олексій Дерейчук

*Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя,
Тернопіль, Україна*

Резюме. Розглянуто організаційні аспекти та механізм формування звітності на підприємстві як елемента інформаційного забезпечення процесу прийняття управлінських рішень у контексті її функціонального призначення. Зміни економічного середовища, викликані війною, економічною, ресурсною

та соціальною кризою змушують вітчизняні підприємства переорієнтувати систему управління, обліку та контролю, враховуючи зростання ролі інформаційного забезпечення в обґрунтуванні управлінських рішень. Наведено особливості фінансової звітності підприємства та визначено проблеми методики та її складання. Процес формування фінансової звітності розмежовано на етапи: збирання даних у системі бухгалтерського обліку, підготовчий етап та складання звітності. В розрізі етапів охарактеризовано процедуру формування фінансової звітності. Розроблено механізм та загальну схему формування звітності підприємства. Дотримання підприємствами запропонованих положень забезпечить достовірність звітної інформації та сприятиме зміцненню довіри користувачів інформації. Під час дослідження визначено основні проблеми організаційного забезпечення процесу побудови ефективної системи формування звітності підприємства, врахування яких дозволить забезпечити виконання цілей інформаційного підтримання прийняття управлінських рішень. Надано рекомендації щодо організації системи обліку та контролю, процесів введення, опрацювання та використання інформації для формування звітності; запропоновано організаційний механізм процесу формування звітності підприємства. Відзначено, що в організаційних системах сучасних підприємств мають бути закладені потенційні можливості інтеграції зовнішньої та внутрішньої інформації щодо фінансових та нефінансових аспектів діяльності, використання людських, природних ресурсів та соціальні показники. Визначено основні проблеми впровадження системи формування узагальненої звітності на підприємстві та запропоновано напрямки удосконалення організаційного та методичного забезпечення. Використання запропонованих положень сприятиме підвищенню достовірності звітної інформації довіри до неї користувачів.

Ключові слова: звітність підприємства, інформаційне забезпечення, механізм, бухгалтерський облік, управлінський облік, управлінські рішення.

https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2024.02.116

Отримано 02.02.2024

Introduction. The effectiveness of the functioning of enterprises in today's extremely difficult economic conditions is ensured by the achievement of various goals, including the preservation of production potential, the safety of employees, the growth of financial results, the solution of social problems, etc. It is precise because of the diversity of the company's development goals, caused by changes in the conditions and priorities of the socio-economic environment, that significant changes are taking place in the information provision of the management decision-making process. The change in the economic environment is the reason for the reorientation of the goals of domestic enterprises and the growing role of information support in justifying management decisions. The quality of information provision in the process of enterprise management plays a decisive role since business entities need complete, reliable and timely information for effective activity. Therefore, increased attention is paid to the reporting of the enterprise as the main source of information about the property and financial condition of the enterprise, as well as the results of its activity and other indicators. At the same time, the accounting and reporting system serves as a tool for ensuring the effectiveness of communications both within the enterprise management system and with the external environment, and reflects material and immaterial aspects of activity. Therefore, the study of the problems of organization of the process of formation of enterprise reporting in modern conditions acquires special relevance. The need to solve these problems emphasizes the relevance of the research and aims to improve the informativeness and comprehensibility of financial reporting.

Review of the latest research and literature. Theoretical and practical questions regarding the mechanisms of formation of management reporting are widely presented in the works of foreign scientists, in particular: M. Arnold, A. Bazen, R. Frank [1], K. Churet, R. Eccles [2], M. Stein [3] and others. In the works of domestic scientists: P. Atamas [4], L. L. Hevlych, I. G. Hevlych [5], Z.-M. Zadorozhnii [6], Polishchuk O. T., Shimko N. O. [7] and others are discussing separate issues regarding the organization and implementation of the system of integrated and management reporting of enterprises. In general, the problem of forming enterprise reporting is characterized by a wide scientific development.

However, despite the significant contribution of scientists and practitioners to the formation of the theoretical and methodological basis for the study of the issue of organizational support and the formation of reporting as a way of forming an effective information base for making informed management decisions, further deepening and expansion are required.

Main purpose of the article is to determine the problems of organizational support for the process of forming enterprise reporting and to develop recommendations for improving the mechanism for creating information support for the process of making management decisions.

Task setting. To achieve the set goal, the following scientific tasks have been defined: to reveal the essence of the reporting of the enterprise and its components; determine the place of the accounting and reporting system in the middle of the enterprise management system; analyze the sources of information that ensure management decision-making; to give recommendations on the effective construction of the enterprise reporting system.

The following methods were used to solve the tasks: analysis, synthesis, generalization, induction, analogy, modeling, system approach.

Statements of main issues of the study. From a theoretical and practical point of view, the goal of any type of reporting is to provide interested users with complete and substantiated information, which contributes to the adoption of rational management decisions in specific economic situations. In formalized types of reporting (financial, tax, statistical), the structure of their articles, the requirements (methods) of systematization and generalization in these forms of data, and some other aspects of the regulation of their preparation and submission are legally defined. The organization and implementation of the management accounting and reporting system in terms of content and essential characteristics is focused on the analytical aspect, is more detailed and reflects information in the form of indicators suitable for the development of operational decisions. The sources of management reporting are increasingly becoming not only information traditional for the accounting field, but also a wider set of data obtained from other sources and the external environment.

According to the Law of Ukraine «On Accounting and Financial Reporting in Ukraine» [8], financial reporting is accounting reporting that provides information on the financial status, operations results, and an enterprise's cash flow for the reporting period. In NP(S)A 1 «General requirements for financial reporting» [9] accounting reporting is considered as reporting that is compiled on the basis of accounting data to meet the needs of certain users. Compilation of financial statements is regulated by a number of regulatory documents, which define the list and sample forms, the methodology and technique of compilation, submission deadlines, etc. The procedure for submitting financial statements was approved by Resolution No. 419 of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated February 28, 2000 [10]. The Order applies to all legal entities, regardless of their organizational and legal form and form of ownership, as well as to the representative offices of foreign business entities that are required to keep accounting records and submit financial statements in accordance with the law.

The structure of management reporting of various enterprises is objectively determined by their organizational and structural features, the specifics of functioning and the nature of activities, which determine the specifics of the construction of enterprise management processes and affect the information needs for management purposes, i.e. the parameters, periodicity and format of management reporting. Therefore, the formation of a management reporting system adequate for a specific enterprise is the basis of its practical value. Taking into account the connection of management reporting information with the general information system of the enterprise, it is regulated by the relevant internal regulatory documents of the business entity, specifying its form, terms and methods of providing them. The practical significance of management accounting and management reporting is revealed through their functional tasks of forming operational information

about the financial situation, performance results, and the current state of enterprise budgets based on key performance indicators, as well as non-financial indicators characterizing other aspects of enterprise activity.

At the current stage, enterprises must integrate financial and non-financial data on economic, environmental and social development, which leads to an increase in the forms of enterprise reporting, and the development of new mechanisms, forms and tools [11]. At the same time, it is possible to distinguish the following approaches to the organization of the reporting process, which covers both material and immaterial factors, as well as economic, environmental and social aspects of activity:

1. Extended financial report. The notes to the financial statements include issues of social and environmental aspects of the company's activities.

2. Reporting on sustainable development, as an additional form of reporting to the company's financial report, reflecting the results of the company's activities in the social, economic and environmental spheres.

3. Integrated reporting, which combines financial data from the annual financial report with non-financial data on sustainable development and is characterized by accounting for financial and non-financial data in their mutual influence.

The development and implementation of the reporting system at the enterprise is related to the choice of methods and tools for the formation of channels for receiving, processing and transmitting information. The application of the reporting system in practice begins with the determination of its need and economic feasibility and ends with the transfer of information to end users, i.e. it goes through several stages:

1. Justification of the idea and formation of the general reporting structure;
2. Assessment of the economic feasibility of changes in the reporting system;
3. Development of a reporting mechanism;
4. Approval of proposed changes;
5. Integration into the enterprise management system.

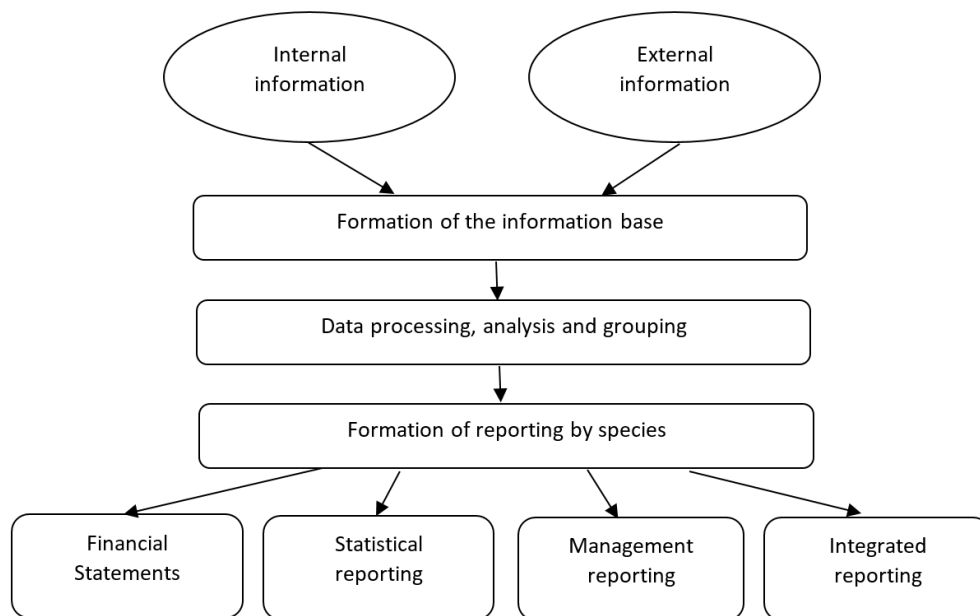
The value and place of reporting in modern enterprise management systems is determined from a practical point of view since managers of different levels of management need appropriately processed, systematized and generalized information in the form of a structured system of indicators. Using the capabilities of modern information technologies allows you to optimize information in the system of management accounting and reporting and avoid overloading the information base by forming reports for specific purposes and analyzing information in terms of relevant divisions. This, in turn, allows employees of all departments to interact more closely and take an active part in decision-making.

In fig. 1 presents the general organizational mechanism of reporting, necessary for making management decisions at the enterprise.

However, there are certain problems of an organizational nature that complicate the effective implementation and dissemination of the reporting system, the main of which is the lack of appropriate standards that would ensure comparability, coherence, reliability and the ability to control integrated reporting.

The main organizational problems of the implementation and formation of the reporting system at the enterprise include:

1. The complexity of the processes of establishing relationships between financial and non-financial indicators;
2. Absence of assessment standards and display of non-financial information in reporting;
3. Difficulty comparing information provided by different enterprises;
4. High requirements for the level of professional training of specialists who form generalized reporting.

Figure 1. Organizational mechanism of enterprise reporting

The organization of the enterprise's reporting process involves a set of organizational measures, the implementation of which is necessary for the implementation and functioning of the accounting and control subsystem of the enterprise that performs information processing and analysis; implementation of changes in the organizational structure of the enterprise; development of methodological support and enterprise reporting forms. The structure of the accounting and reporting system of the enterprise is formed in accordance with the goals, tasks and development strategy of the organization. The effectiveness of the functioning of this system is achieved due to the regulation of all its elements at the level of internal accounting standards, which must comply with the current legislation and internal regulations, norms and rules of corporate governance. The integration of the accounting and control system at the enterprise should take place taking into account the specifics of the activity of a particular enterprise and the existing accounting system, namely, the management accounting system. Introducing new indicators and forms of reporting on financial and management activities into the general accounting system should take place on a unified organizational and methodological basis.

Conclusions. Reporting in modern conditions of enterprise management can be considered one of the important tools for making effective management decisions, considered as a separate component or subsystem (function) of enterprise management. The growing need for new forms of reporting is associated with the need to analyze specific indicators that are not reflected in standardized types of reporting. At the same time, each enterprise has individual characteristics that must be taken into account when forming management reporting, however, it is necessary to form general organizational provisions and a methodology for the formation of generalized reporting, which will focus not only on financial aspects, but also on production, human, natural and social resources, in order to combine all aspects of the enterprise's economic activity into a single formalized form for the possibility of its comparison, comparison and analysis.

References

1. Arnold M., Bassen A., Frank R. (2012). Integrating Sustainability Reports into Financial Statements: An Experimental Study. Working Paper, University of Hamburg. Available at: http://www.dvfa.de/fileadmin/downloads/Publikationen/Artikel/integrating_sustainability_reports_into_financial_statements.pdf (accessed 20 January 2024). DOI: <https://doi.org/10.2139/ssrn.2030891>
2. Churet C., Eccles R. G. (2014). Integrated reporting, quality of management and financial performance. *Journal of Applied Corporate Finance*, vol. 26, no. 1, pp. 56–64. DOI: <https://doi.org/10.1111/jacf.12054>

3. Steyn M. (2014). Organisational benefits and implementation challenges of mandatory integrated reporting: Perspectives of senior executives at South African listed companies. *Sustainability Accounting, Management and Policy Journal*, vol. 5, issue 4, pp. 476–503. DOI: <https://doi.org/10.1108/SAMPJ-11-2013-0052>
4. Atamas P. I. (2015). Intehrovana korporatyvna zvitnist: problemy vprovadzhennia [Integrated corporate reporting: problems of implementation]. *Akademichnyi ohliad*, no. 1 (42), pp. 78–85.
5. Hevlych L. L., Hevlych I. H. (2020). Finansova ta upravlinska zvitnist vitchyznianskykh pidpryemstv [Financial and management statements of domestic enterprises]. *Ekonomika i orhanizatsiia upravlinnia*, no. 1 (37), pp. 49–59. DOI: <https://doi.org/10.31558/2307-2318.2020.1.5>
6. Zadorozhnyi Z.-M. V., Ometsinska I. Ya. (2020). Vnutrishnohospodarska zvitnist u systemi upravlinnia pidpryemstvom [Intracompany reporting in the enterprise management system]. *Visnyk Ternopilskoho natsionalnoho ekonomichnoho universytetu*, no. 4, pp. 169–184. DOI: <https://doi.org/10.35774/visnyk2020.04.169>
7. Polishchuk O. T., Shymko N. O. (2021). Upravlinska zvitnist pidpryemstva: informatsiine znachennia y optymalna struktura [Management reporting of the enterprise: information significance and optimal structure]. *Ekonomika ta suspilstvo*, vol. 32. Available at: <https://www.economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/784> (accessed 10 March 2024).
8. Verkhovna Rada of Ukraine (1999). “About accounting and financial reporting in Ukraine”. Available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/> (accessed 20 January 2024).
9. Ministry of Finance of Ukraine (2013). National fundamental (standard) of accounting 1 “General requirements to financial reporting”. Available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13> (accessed 20 January 2024).
10. Cabinet of Ministers of Ukraine (2000). “Order of financial reporting”. Available at: <https://goo.gl/t2JTLj> (accessed 20 January 2024).
11. Spivak S., Korolyuk T., Spivak I., Krepych S., Nita B. and Brukhanskyi R. (2023). Construction of a Conceptual Model of the Accounting and Analytical System of Report Formation Under IFRS. *2023 13th International Conference on Advanced Computer Information Technologies (ACIT)*, Wrocław, Poland, pp. 206–210. DOI: <https://doi.org/10.1109/ACIT58437.2023.10275676>

Список використаних джерел

1. Arnold M., Bassen A., Frank R. Integrating Sustainability Reports into Financial Statements: An Experimental Study. Working Paper, University of Hamburg. 2012. URL: http://www.dvfa.de/fileadmin/downloads/Publikationen/Artikel/integrating_sustainability_reports_into_financial_statements.pdf (дата звернення: 20.01.2024). DOI: <https://doi.org/10.2139/ssrn.2030891>
2. Churet C., Eccles R. G. Integrated reporting, quality of management and financial performance. *Journal of Applied Corporate Finance*. 2014. Vol. 26. No. 1. P. 56–64. DOI: <https://doi.org/10.1111/jacf.12054>
3. Steyn M. Organisational benefits and implementation challenges of mandatory integrated reporting: Perspectives of senior executives at South African listed companies. *Sustainability Accounting, Management and Policy Journal*. 2014. Vol. 5. Iss. 4. P. 476–503. DOI: <https://doi.org/10.1108/SAMPJ-11-2013-0052>
4. Атамас П. Й. Інтегрована корпоративна звітність: проблеми впровадження. *Академічний огляд*. 2015. № 1 (42). С. 78–85.
5. Гевлич Л. Л., Гевлич І. Г. Фінансова та управлінська звітність вітчизняних підприємств. *Економіка і організація управління*. 2020. № 1 (37). С. 49–59. DOI: <https://doi.org/10.31558/2307-2318.2020.1.5>
6. Задорожний З.-М. В., Омецінська І. Я. Внутрішньогосподарська звітність у системі управління підприємством. *Вісник Тернопільського національного економічного університету*. 2020. № 4. С. 169–184. DOI: <https://doi.org/10.35774/visnyk2020.04.169>
7. Поліщук О. Т., Шимко Н. О. Управлінська звітність підприємства: інформаційне значення й оптимальна структура. *Економіка та суспільство*. 2021. Вип. 32. URL: <https://www.economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/784> (дата звернення: 20.01.2024).
8. Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні: Закон України від 16.07.1999 року № 996-XIV. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/> (дата звернення: 20.01.2024).
9. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності»: наказ Міністерства фінансів України від 07.02.2013 р. № 73. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13> (дата звернення: 20.01.2024).
10. Порядок подання фінансової звітності: постанова Кабінету Міністрів України від 28.02.2000 р. № 419. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/419-2000-%D0%BF/ed20140101> (дата звернення: 10.03.2024).
11. Spivak S., Korolyuk T., Spivak I., Krepych S., Nita B. and Brukhanskyi R. Construction of a Conceptual Model of the Accounting and Analytical System of Report Formation Under IFRS. *2023. 13th International Conference on Advanced Computer Information Technologies (ACIT)*, Wrocław, Poland, 2023, pp. 206–210. DOI: <https://doi.org/10.1109/ACIT58437.2023.10275676>

FINANCE, BANKING, INSURANCE AND THE STOCK MARKET

ФІНАНСИ, БАНКІВСЬКА СПРАВА, СТРАХУВАННЯ ТА ФОНДОВИЙ РИНОК

УДК 336.71

ДЕПОЗИТНА ПОЛІТИКА БАНКІВ УКРАЇНИ

Наталія Мороз; Дар'я Адаменко

Національний університет «Львівська політехніка», Львів, Україна

Резюме. Розглянуто особливості залучення депозитів банками України в сучасних умовах із урахуванням дії чинників зовнішнього середовища. Досліджено динаміку обсягів депозитів фізичних та юридичних осіб у 2016–2023 рр., зміни депозитних ставок, структуру вкладів (питома вага внесків у іноземній валюті, частка безстрокових депозитів), рейтинг банків України за величиною їх депозитного портфеля. Депозитна політика банків характеризується переважанням у структурі депозитного портфеля коштів на вимогу, зі зниженням частки строкових депозитів. Тенденція до зростання депозитного портфеля банків зумовлена довірою до банківського сектора, а також до Фонду гарантування вкладів фізичних осіб. До липня 2022 р. усі банки пропонували низькі депозитні ставки (4,3–7,4% річних у гривнях), проте за останні півтора року спостерігається тенденція до зростання ставок за гривневими строковими депозитами та у більшості банків ставки покривають очікувану інфляцію. Як результат, зросла схильність до заощаджень у національній валюті та сформувалася тенденція до зростання обсягів та частки строкових вкладів фізичних осіб. У квітні 2023 року НБУ запровадив тримісячний депозитний сертифікат під фіксовану ставку на рівні облікової ставки, що дало поштовх до зростання депозитних ставок і конкурентної боротьби банків за строкові депозити та вклади приватних клієнтів. До 2018 року Україну можна було віднести до групи країн з високою доларизацією депозитів, що пов'язано з періодичними валютно-фінансовими кризами й тривалими негативними очікуваннями економічних суб'єктів. Проте за останні роки доларизація знизилася, у 2022 році вона знову мала тенденцію до зростання. Оскільки під час валютно-фінансових криз її показники значно зростають, що пов'язано зі знеціненням гривні та переорієнтацією економічних суб'єктів на більш стабільні валюти. За складних умов сучасного економічного стану в Україні пропонується розроблення банками нових депозитних продуктів із упровадженням та розширенням інновацій в обслуговуванні клієнтів. Для підтримання позитивних тенденцій важливим є провадження банками України виваженої депозитної політики, направленої на стабілізацію депозитного портфеля, у тому числі й за рахунок упровадження нових депозитних продуктів.

Ключові слова: депозит, депозитна політика, центральний банк, строкові депозити, ставка.

https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2024.02.122

Отримано 29.12.2023

UDC 336.71

DEPOSIT POLICY OF UKRAINIAN BANKS

Nataliia Moroz; Daria Adamenko

Lviv Polytechnic National University, Lviv, Ukraine

Summary. The article examines the peculiarities of attracting deposits by Ukrainian banks in modern conditions, taking into account the effects of external factors. The dynamics of the volumes of deposits of

individuals and legal entities in 2016–2023, changes in deposit rates, the structure of deposits (the specific weight of contributions in foreign currency, the share of time deposits), the rating of Ukrainian banks by the size of their deposit portfolio were studied. The deposit policy of banks is characterized by the predominance of funds on demand in the structure of the deposit portfolio, with a decrease in the share of time deposits. The tendency to increase the deposit portfolio of banks is due to trust in the banking sector, as well as in the Individual Deposit Guarantee Fund. Until July 2022, all banks offered low deposit rates (4.3–7.4% per annum in hryvnias), however, over the past year and a half, there has been a tendency for rates on hryvnia time deposits to increase, and most banks' rates cover expected inflation. As a result, the propensity to save in the national currency increased and a tendency to increase the volume and share of time deposits of individuals was formed. In April 2023, the NBU introduced a three-month deposit certificate at a fixed rate at the level of the discount rate, which gave an impetus to the growth of deposit rates and the competition of banks for time deposits and deposits of private clients. Until 2018, Ukraine could be classified as a group of countries with high dollarization of deposits, which is associated with periodic currency and financial crises and long-term negative expectations of economic entities. However, in recent years, dollarization has decreased, in 2022 it again had an upward trend. During currency and financial crises, its indicators increase significantly, which is connected with the devaluation of the hryvnia and the reorientation of economic entities to more stable currencies. Under the difficult conditions of the current economic situation in Ukraine, it is suggested that banks develop new deposit products with the introduction and expansion of innovations in customer service. In order to maintain positive trends, Ukrainian banks must implement a balanced deposit policy aimed at stabilizing the deposit portfolio, including through the introduction of new deposit products.

Key words: deposit, deposit policy, central bank, term deposits, rate.

https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2024.02.122

Received 29.12.2023

Постановка проблеми. Ефективність усієї банківської системи значною мірою визначається тим, наскільки комерційні банки можуть надійно забезпечити себе достатніми депозитними ресурсами. Саме з цієї причини постає ключовим питання оптимального формування депозитного портфеля, який би включав не лише великі обсяги, а й різноманітні терміни вкладень. Це виявляє критичне значення для забезпечення ефективності депозитного ринку та сприяє його подальшому розвитку. Детальний аналіз поточного стану українського депозитного ринку являє собою важливе завдання у практичному плані, особливо в ракурсі подальших його перспектив.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням, пов'язаним із тенденціями депозитної політики банків України, присвячені праці таких вітчизняних вчених, як: Матвійчук Н. [1], Фостяк В. [2], Вдовенко Л. [3], Федішин М. [4], Черкашина К. [5].

Мета дослідження – вивчення сучасних тенденцій депозитної політики банків України.

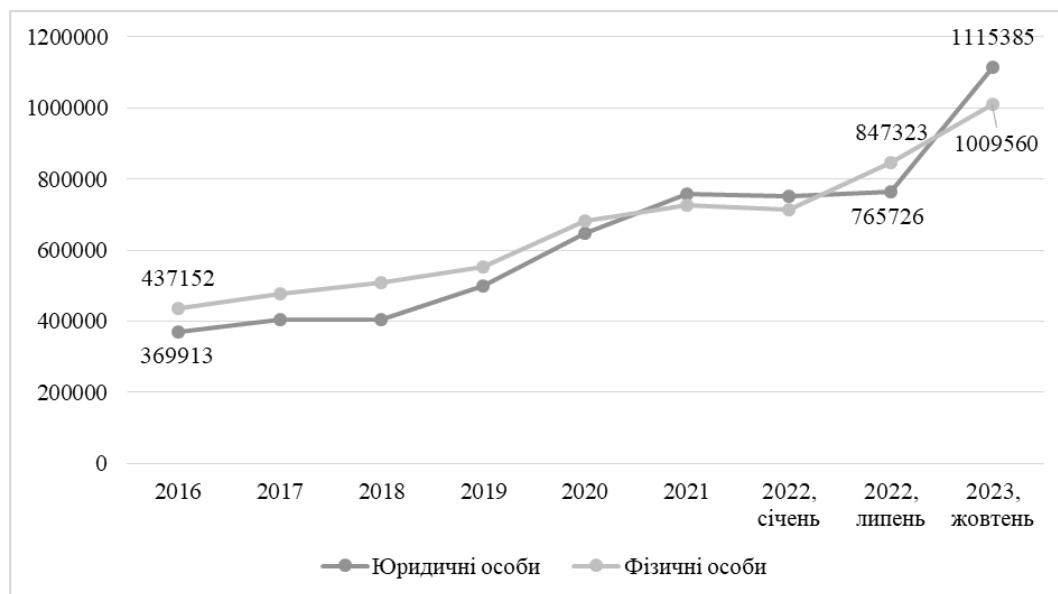
Постановка завдання. Для досягнення поставленої мети визначено такі наукові завдання: проаналізувати динаміку обсягів банківських вкладів фізичних та юридичних осіб у 2016–2023 рр., зміни депозитних ставок, структуру вкладів (питома вага внесків у іноземній валюті, частка безстрокових депозитів), рейтинг банків України за величиною їх депозитного портфеля.

Виклад основного матеріалу. В сучасних умовах функціонування українські банки перебувають у пошуку оптимальних шляхів формування банківських ресурсів. У контексті стабільності ресурсної бази та діяльності банківських установ важливо дотримуватися переваги вкладів клієнтів у структурі ресурсів банку.

Особливістю депозитної політики банків України упродовж 2016–2023 рр. є поступове зростання величини вкладень фізичних та юридичних осіб (рис. 1) попри складні умови пандемії та війни. Позитивна тенденція до нарощування депозитного портфеля банків зумовлена високим рівнем довіри до банківського сектора, а також діяльністю Фонду гарантування вкладів фізичних осіб. На початку квітня 2022 року Верховна Рада ухвалила законопроект № 5542-1 «Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення стабільності системи гарантування вкладів фізичних осіб», згідно з яким запроваджено відшкодування вкладів фізичних осіб у повному обсязі у

випадку визнання банку неплатоспроможним після набрання чинності закону, але лише у період дії воєнного стану та трьох місяців після його закінчення або скасування. Також фонд гарантує компенсацію вкладникам суми їх депозитів у повному обсязі, після закінчення цього періоду – 600 тис. грн (до повномасштабної війни сума відшкодування становила 200 тис. грн). Зокрема, із початком активних бойових дій НБУ збільшив ліміт на зняття готівки з рахунків у іноземній валюті: в Україні – 100 тис. грн за день, за кордоном – 50 тис. грн на місяць. Ці рішення регулятора відвернули відплив коштів із банківської системи.

Станом на жовтень 2023 р. обсяг депозитів бізнесу та населення в українських банках становить 2 124 945 млн грн – на 25,2% більше, ніж у жовтні минулого року.

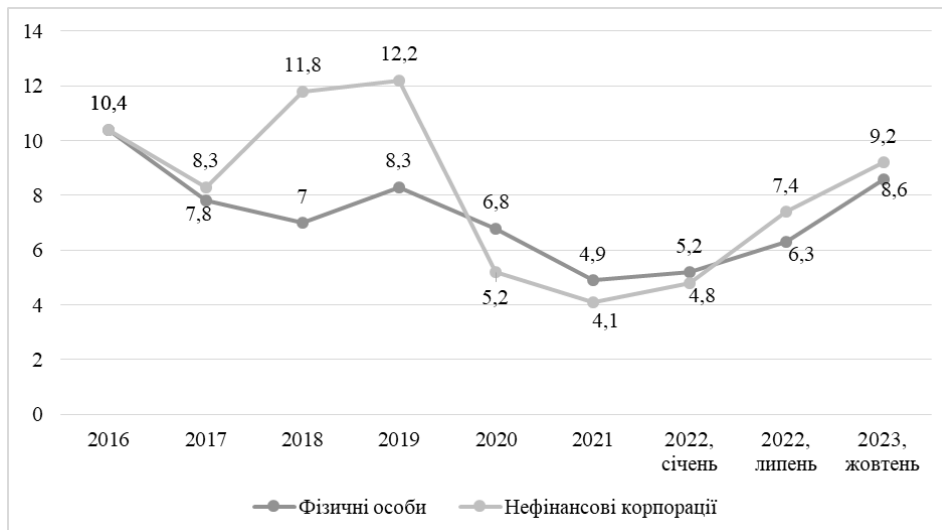

Рисунок 1. Обсяги вкладів фізичних та юридичних осіб у банках у 2016–2023 рр, млн грн

Джерело: сформовано авторами на основі [6].

У 2020–2021 рр. спостерігається суттєве зниження депозитних ставок (рис. 2), яке спонукало переведення коштів зі строкових вкладів на безстрокові та дебетові картки, а також трансформації депозитів із інструменту примноження заощаджень в інструмент їх збереження [8]. Одним із факторів здешевлення на ринку вартості фінансових ресурсів у гривні протягом 2020–2021 рр., крім впливу знижень облікової ставки НБУ, було під час карантину запроваджено інструментарій із управління банківською ліквідністю, мінімізацією процентних і курсових ризиків. Усі ці заходи, на тлі низької інфляції, давали можливість банківським установам продовжувати знижувати процентні ставки у гривні за депозитами. До липня 2022 р. усі банки пропонували низькі депозитні ставки (4,3–7,4% річних у гривнях), але на графіку можна побачити їх тенденцію до зростання за останні два роки. В монетарному огляді від НБУ за липень 2023 року зазначено, що процентні ставки за строковими гривневими депозитами надалі зростають та в більшості банків вже покривають очікувану інфляцію. Як результат, зростає схильність до заощаджень у національній валюті та сформувалася тенденція до зростання обсягів та частки строкових вкладів фізичних осіб [9]. Слід також додати, що в 2023 році банки розпочали зниження рекордно високих ставок за заощадженнями населення після скорочення облікової ставки з 25% до 22%.

Отже, реальний приріст депозитних коштів банків протягом останніх років спостерігався в частині депозитів до запитання (табл. 1). Їх обсяг збільшився із моменту підвищення ставки НБУ з 1 146 938 млн грн в червні 2022 року до 1 426 882 млн грн у жовтні 2023 року (тобто на 24%). Строкові депозити банківського сектора скорочувалися, починаючи з 2020 року до вересня 2022 року. Збільшення частки депозитів до запитання упродовж 2021–2022 років було наслідком низьких ставок за депозитами, незначною відмінністю між ставками за строковими та безстроковими вкладками й нестабільної ситуації в Україні. Те, що більшість грошей зберігається на поточних рахунках, аргументується можливістю ефективного управління власними фінансами в умовах невизначеності. Це стає можливим завдяки тому, що розміщення депозиту на вимогу дозволяє в будь-який момент вивести гроші. Початок повномасштабних військових дій мав колосальний вплив на банківську систему, що призвело до скорочення строкових коштів серед фізичних осіб протягом першого півріччя 2022 року та спонукало регулятора до встановлення ряду обмежень. На початку року, попри воєнні ризики, обсяг коштів клієнтів у банках зростає, переважно за рахунок збільшення гривневих коштів населення на вимогу.

Рисунок 2. Депозитні ставки за новими депозитами фізичних та юридичних осіб у 2016–2023 рр., %

Джерело: сформовано авторами на основі [7].

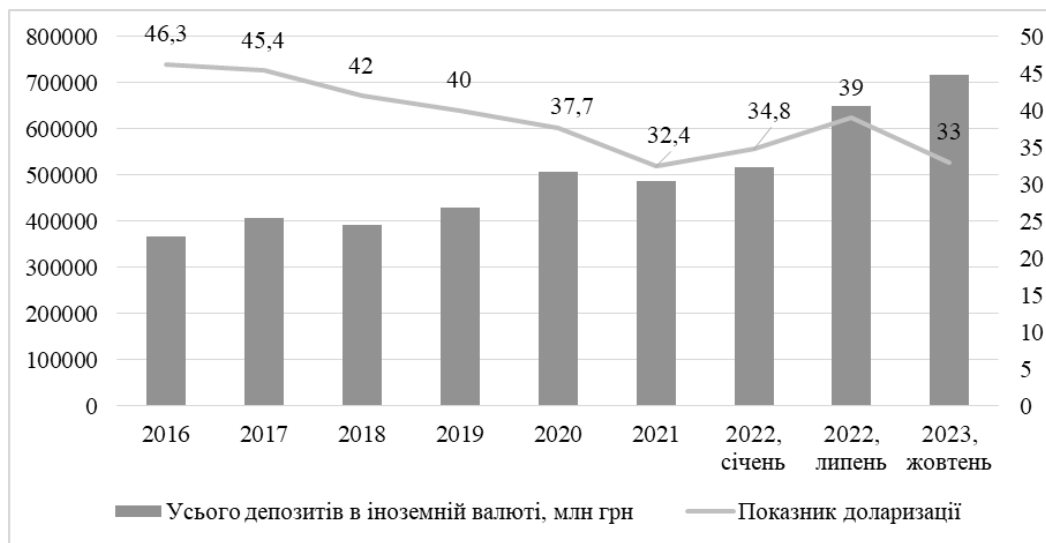
Таблиця 1. Депозитний портфель комерційних банків України за строковістю за 2016–2023 рр.

Період	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022, січень	2022, липень	2023, жовтень
Поточні рахунки, млн грн	364 547	419 126	456 467	590 541	805 964	1007206	987 031	1 211 758	1 426882
Строкові рахунки, млн грн	428 927	479 718	476 500	481 125	542 166	496 703	496 499	456 603	748 048
Частка вкладів на вимогу, %	45,9	46,6	48,9	55,1	59,8	67,0	66,5	72,6	65,6

Джерело: сформовано авторами на основі [10].

Зокрема, в квітні 2023 року НБУ запровадив тримісячний депозитний сертифікат під фіксовану ставку на рівні облікової ставки, що дало поштовх до зростання депозитних ставок і конкурентної боротьби банків за строкові депозити приватних клієнтів.

Доречним також буде проаналізувати суми вкладів у банках у розрізі валют. На рис. 3 наведено динаміку показника доларизації депозитів у банківському секторі (співвідношення депозитів клієнтів у іноземній валюті до усіх депозитів).

Рисунок 3. Динаміка показника доларизації депозитів у банківській системі України за 2016–2023 рр., %

Джерело: сформовано авторами на основі [10].

Обсяг банківських депозитів у іноземній валюті збільшується, хоча не такими темпами, як зростають гривневі депозити. До 2018 року Україну можна було віднести до групи країн з високою доларизацією. Доларизація депозитів в Україні є традиційно високою, що пов'язано з періодичними валютно-фінансовими кризами й тривалими негативними очікуваннями економічних суб'єктів. Крім того, доларизація за останні роки знизилася. У 2022 році доларизація знов мала тенденцію до зростання, оскільки під час валютно-фінансових криз її показники значно зростають, що пов'язано зі знеціненням гривні та переорієнтацією економічних суб'єктів на стабільніші валюти.

Завдяки ефективній монетарній політиці регулятора більшість банків відкривають гривневі строкові депозити строковістю від 3 місяців, щоб не формувати обов'язкові резерви. Станом на 01.11.2023 р. лідерами ринку депозитних операцій фізичних осіб виступали системно важливі банки, що спричинено такими умовами, як довіра населення, гарантія від держави, стабільність основних фінансових показників, значний досвід на ринку фінансових послуг. Рейтинг банків за портфелем коштів фізичних осіб наведено в табл. 2.

Таблиця 2. Рейтинг банків України за обсягами депозитного портфеля на 01.11.2023 р, млн грн

Банки	Депозити
АТ КБ «ПриватБанк»	428 070 792
АТ «ОЩАДБАНК»	182 222 723
АТ «УНІВЕРСАЛ БАНК»	75 162 531
АТ «Райффайзен Банк»	64 497 041
АТ «УКРСИББАНК»	53 164 141
АТ «ПУМБ»	48 686 264
АТ «СЕНС БАНК»	45 884 435
АТ «Укресімбанк»	35 999 448
АБ «УКРГАЗБАНК»	33 447 394
АТ «ОТП БАНК»	29 532 976

Джерело: сформовано авторами на основі [11].

Конкуреноспроможність банку на ринку банківських послуг і його ефективність у приваблюванні додаткових фінансових ресурсів значною мірою залежать від упровадження нових депозитних продуктів. Важливо відзначити, що впровадження та розширення інновацій у банківських послугах повинно взаємодіяти з постійним удосконаленням традиційних методів обслуговування клієнтів. Особливо стосовно спектра депозитних продуктів важливим є використання інноваційних засобів для приваблювання вкладів населення в умовах втрати довіри через складне економічне становище. Серед таких засобів важливо розробляти програми лояльності та модернізувати обслуговування клієнтів. Прикладом є депозитна програма SmartyPig від WestBank (Великобританія), яка створена на зразок соціальної мережі та передбачає реєстрацію на старті, установлення цілі депозиту та подальше запрошення друзів. Такі внески є конструктивними, оскільки людині прищеплюють звичку усвідомлювати свої потреби та постійно визначати шляхи їх досягнення [12].

Тенденції сучасного розвитку депозитного ринку в Україні демонструють суттєві зміни, що відбуваються у фінансовій системі та економіці. Однією з ключових тенденцій є зростання попиту на депозити. Додатково банки пропонують багате різноманіття депозитних продуктів із різними термінами та умовами. Підвищення ефективності ведення депозитної політики українських банків неможливе без покращення банківського законодавства, зокрема умов банківського ліцензування в контексті усунення монополізму в банківській сфері та вирівнювання конкурентних умов між ними. Також задля підтримання позитивних тенденцій важливим є провадження банками України виваженої депозитної політики, направленої на стабілізацію депозитного портфеля, у тому числі й за рахунок упровадження нових депозитних продуктів.

Висновки. Депозитна політика в банківській системі України протягом останніх років характеризується зростанням попиту фізичних та юридичних осіб, зниженням ролі валютних депозитів у загальній структурі депозитів банківської системи, зростанням відсоткових ставок за депозитами, а також переважанням у структурі депозитного портфеля банків України депозитів на вимогу зі зниженням частки строкових депозитів. За складних умов сучасного економічного стану в Україні важливо активізувати зусилля задля збільшення депозитів, зокрема строкових, які відрізняються стійкістю з-поміж інших можливих способів акумулювання коштів, є вагомим джерелом фінансування активів, підвищення ліквідності та платоспроможності банків, активізації кредитно-інвестиційної діяльності та підтриманні фінансової стійкості банківської системи України.

Conclusions. The deposit policy in the banking system of Ukraine in recent years has been characterized by an increase in the demand of individuals and legal entities, a decrease in the role of currency deposits in the overall structure of deposits in the banking system, an increase in interest rates on deposits, as well as a predominance of demand deposits in the structure of the deposit portfolio of Ukrainian banks, with a decreasing share term deposits. Under the difficult conditions of the current economic situation in Ukraine, it is important to intensify efforts to increase deposits, in particular time deposits, which differ in stability among other possible ways of accumulating funds, are a significant source of financing assets, increasing the liquidity and solvency of banks, activating credit and investment activities and supporting the financial stability of the banking system of Ukraine.

Список використаних джерел

1. Матвійчук Н., Жигар Н. Сучасні тенденції залучення депозитів банками України. Економічний часопис Волинського національного університету імені Лесі Українки. Розділ III. Фінанси, банківська справа та страхування. 2023. № 3. С. 87–94.
2. Фостяк В. В., Танчак А. Я., Другова В. Т., Алексеев І. В., Бондарчук М. К. Депозитна політика банків України в умовах пандемії Covid-2019. Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice. 2021. № 3 (38). С. 15–24. DOI: <https://doi.org/10.18371/fcaptp.v3i38.237415>

3. Вдовенко Л. О. Депозитна політика банку як основа забезпечення стійкості та надійності ресурсної бази. *Інфраструктура ринку*. 2019. № 27. С. 278–283.
4. Федішин М. П., Білявська А. В. Депозитні операції комерційних банків: сучасний стан та тенденції розвитку. *Проблеми системного підходу в економіці*. 2019. № 5 (2). С. 112–119.
5. Черкашина К. Ф., Бузник М. В. Тенденції розвитку депозитного ринку в Україні в сучасних умовах пандемії та пропозиції щодо його покращення. *Modern Economics*. 2021. № 28. С. 160–167.
6. Основні показники діяльності банків. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/banks/stat/> (дата звернення: 28.12.2023).
7. Наглядова статистика. Процентні ставки за кредитами та депозитами. Цінні папери резидентів. Індекс ПФТС. URL: https://bank.gov.ua/files/4-Financial_markets.xlsx (дата звернення: 28.12.2023).
8. Матвійчук Н. М., Теслюк С. А., Боричевська І. Банківські депозити та ОВДП як альтернативні об'єкти вкладення коштів. *Економіка та суспільство*. 2021. № 25. С. 306–314.
9. Офіційний сайт НБУ. Щомісячний макроекономічний та монетарний огляд. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/MMR_2023-07.pdf?v=4 (дата звернення: 28.12.2023).
10. Наглядова статистика. Депозити, залучені депозитними корпораціями (крім Національного банку України). URL: <https://bank.gov.ua/files/3.2-Deposits.xlsx> (дата звернення: 28.12.2023).
11. Наглядова статистика. Розподіл вкладів фізичних осіб та сума можливого відшкодування Фондом гарантування вкладів фізичних осіб (у розрізі банків). URL: https://bank.gov.ua/files/stat/FG_2023-11-01.xlsx (дата звернення: 28.12.2023). DOI: [https://doi.org/10.47981/j.mijst.11\(02\)2023.457\(01-86\)](https://doi.org/10.47981/j.mijst.11(02)2023.457(01-86))
12. Онищук М. Інноваційні продукти на ринку банківських послуг України. URL: <https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2019/01/276.pdf> (дата звернення: 28.12.2023).

References

1. Matviichuk N., Zhyhar N. (2023). Suchasni tendentsii zaluchennia depozytiv bankamy Ukrainy [Modern trends in attraction of deposits by banks of Ukraine]. *Ekonomichnyi chasopys Volynskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky. Rozdil III. Finansy, bankivska sprava ta strakhuvannia*, vol. 3, pp. 87–94.
2. Fostiak V. V., Tanchak A. Ya., Druhova V. T., Aliksieiev I. V., Bondarchuk M. K. (2021). Depozytna polityka bankiv Ukrainy v umovakh pandemii Covid-2019 [Deposit policy of Ukrainian banks in the conditions of the Covid-2019 pandemic]. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*, vol. 3 (38), pp. 15–24. DOI: <https://doi.org/10.18371/fcapt.v3i38.237415>
3. Vdovenko L. O. (2019). Depozytna polityka banku yak osnova zabezpechennia stiiikosti ta nadiinosti resursnoi bazy [The bank's deposit policy as a basis for ensuring the stability and reliability of the resource base]. *Infrastruktura rynku*, vol. 27, pp. 278–283.
4. Fedyshyn M. P., Biliavska A. V. (2019). Depozytni operatsii komertsiinykh bankiv: suchasnyi stan ta tendentsii rozvytku [Deposit operations of commercial banks: current state and development trends]. *Problemy systemnoho pidkhodu v ekonomitsi*, vol. 5 (2), pp. 112–119.
5. Cherkashyna K. F., Buznyk M. V. (2021). Tendentsii rozvytku depozytnoho rynku v Ukraini v suchasnykh umovakh pandemii ta propozytsii shchodo yoho pokrashchennia [Trends in the development of the deposit market in Ukraine in the modern conditions of the pandemic and proposals for its improvement]. *Modern Economics*, vol. 28, pp. 160–167.
6. Osnovni pokaznyky diialnosti bankiv. Available at: <https://index.minfin.com.ua/ua/banks/stat/> (accessed 28 December 2023).
7. Nahliadova statystyka. Protsentni stavky za kredytamy ta depozytamy. Tsinni papery rezidentiv. Indeks PFTS. Available at: https://bank.gov.ua/files/4-Financial_markets.xlsx (accessed 28 December 2023)
8. Matviichuk N. M., Tesliuk S. A., Borychevska I. (2021). Bankivski depozyty ta OVDP yak alternatyvni obiekty vkladennia koshtiv [Bank deposits and iglbs as alternative investment objects]. *Ekonomika ta suspilstvo*, vol. 25, pp. 306–314.
9. Ofitsiyni sait NBU. Shchomisiachnyi makroekonomichniy ta monetarniy ohliad. Available at: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/MMR_2023-07.pdf?v=4 (accessed 28 December 2023).
10. Nahliadova statystyka. Depozyty, zalucheni depozytnymy korporatsiiami (krim Natsionalnoho banku Ukrainy). Available at: <https://bank.gov.ua/files/3.2-Deposits.xlsx> (accessed 28 December 2023).
11. Nahliadova statystyka. Rozpodil vkladiv fizychnykh osib ta suma mozhlyvoho vidshkoduvannia Fondom harantuvannia vkladiv fizychnykh osib (u rozrizi bankiv). Available at: https://bank.gov.ua/files/stat/FG_2023-11-01.xlsx (accessed 28 December 2023). DOI: [https://doi.org/10.47981/j.mijst.11\(02\)2023.457\(01-86\)](https://doi.org/10.47981/j.mijst.11(02)2023.457(01-86))
12. Onyshchuk M. Innovatsiini produkty na rynku bankivskykh posluh Ukrainy [Innovative products on the banking services market of Ukraine]. Available at: <https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2019/01/276.pdf> (accessed 28 December 2023).

УДК 336.7

ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ЕФЕКТИВНОГО РИНКУ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ

Ірина Корпало; Ірина Хома

Національний університет «Львівська політехніка», Львів, Україна

Резюме. Присвячено актуальному питанню визначення необхідних кроків та передумов для створення системи ефективного ринку фінансових послуг в умовах сучасного фінансового світу та на тлі розвитку інноваційних технологій. Враховуючи те, що формування ефективного ринку фінансових послуг у сучасних умовах вимагає комплексного підходу, включаючи певний перелік ключових факторів, у дослідженні теми статті було проведено роботу над пошуком інформації, яка буде актуальною та допоможе визначити основні критерії й напрями для вдосконалення вже наявної системи ринку фінансових послуг. Розглянуто ключові аспекти формування та реалізації системи надання фінансових послуг та забезпечення її ефективності за рахунок не лише застосування новітніх технологій, а й відповідності новим технологічним стандартам і нормам. Особливу увагу приділено саме забезпеченню конкурентоспроможності системи, а саме, розробленні та впровадженню інноваційних продуктів та послуг, а також інноваційних методів ведення своєї діяльності учасниками ринку фінансових послуг. Досліджено вплив стрімкого розвитку фінансових інновацій та запровадження новітніх технологій на ефективність роботи фінансових установ. Акцентовано на важливості застосування блокчейн-технологій, використання штучного інтелекту (ШІ) та автоматизованих фінансових систем, які, у свою чергу, можуть покращити якість обслуговування та надання фінансових послуг, а також зменшити ризики невдалих фінансових операцій. Окреслено необхідність співпраці з міжнародними організаціями для відповідності до вимог та стандартів, яких вони потребують та для забезпечення можливості проведення глобальних фінансових операцій, які виходять за межі ринку фінансових послуг в Україні. Проаналізовано важливість покращення фінансової грамотності у населення для створення більш ефективного та конкурентоспроможного ринку фінансових послуг, якому притаманна довіра споживачів та висока якість наданих послуг. Адже високий рівень фінансової грамотності у населення сприяє прийняттю якнайкращих рішень стосовно вибору та аналізу фінансових послуг.

Ключові слова: ринок фінансових послуг, інноваційний розвиток, конкурентоспроможність, фінансова послуга.

https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2024.02.129

Отримано 11.01.2024

UDC 336.7

FORMATION OF AN EFFECTIVE FINANCIAL SERVICES MARKET SYSTEM

Iryna Korpalo; Iryna Khoma

Lviv Polytechnic National University, Lviv, Ukraine

Summary. The article is devoted to the topical issue of identifying the necessary steps and prerequisites for creating an efficient financial services market system in the modern financial world against the background of the development of innovative technologies. Given that the formation of an effective financial services market in modern conditions requires an integrated approach, including a certain list of key factors, the article's research aimed at finding information that would be relevant and help determine the main criteria and directions for improving the existing financial services market system. The author examines the key aspects of the formation and

implementation of the financial services system and ensuring its efficiency through not only the use of the latest technologies but also compliance with new technological standards and norms. Particular attention was paid to ensuring the competitiveness of the system, namely, the development and implementation of innovative products and services, as well as innovative methods of conducting business by financial services market participants. The impact of the rapid development of financial innovations and the introduction of the latest technologies on the efficiency of financial institutions is studied. In particular, the author emphasizes the importance of applying blockchain technologies, the use of artificial intelligence (AI), and automated financial systems, which in turn can improve the quality of service and provision of financial services, as well as reduce the risks of unsuccessful financial transactions. The authors outline the need for cooperation with international organizations to meet the requirements and standards they need and to ensure the possibility of conducting global financial transactions that go beyond the financial services market in Ukraine. The article analyzes the importance of improving financial literacy among the population to create a more efficient and competitive financial services market characterized by consumer confidence and high quality of services provided since a high level of financial literacy among the population contributes to making the best decisions regarding the selection and analysis of financial services.

Key words: financial services market, innovative development, competitiveness, financial service.

https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2024.02.129

Received 11.01.2024

Постановка проблеми. Формування та розвиток системи ефективного ринку фінансових послуг є певним викликом на етапі розвитку фінансової сфери в Україні, враховуючи воєнний стан. Потреба створити ефективний ринок виникає через стрімкий розвиток фінансових технологій, глобальні економічні зміни та збільшення рівня конкуренції у фінансовій сфері. Розширення спектра послуг, активне використання штучного інтелекту та інших інноваційних технологій вимагають нового рівня організації та регулювання ринку фінансових послуг. Саме тому однією з основних проблем є необхідність створення та реалізації ефективного системи, яка зможе забезпечити певний баланс між конкурентоспроможністю, фінансовою стійкістю учасників ринку фінансових послуг та захистом інтересів споживачів фінансових послуг.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Тема створення ефективного ринку фінансових послуг є досить актуальною, тому її дослідженням займалися науковці та формували ці дослідження у своїй науковій праці. У науковій статті О. Драчов дослідив європейські стандарти в сфері регулювання фінансових послуг та зробив висновок, що збудувати ефективну систему фінансового ринку ми зможемо тоді, коли уряд зможе покращити своє правове та регуляторне середовище відповідно до досвіду ЄС [3]. В праці Н. Ментух та О. Шевчук досліджено важливість захисту прав споживачів фінансових послуг та заборону нав'язування фінансових послуг клієнтам [4]. Дудчик О. та Матвійчук І. у своїй науковій статті дослідили важливість фінансової грамотності населення [5], а В. Петроченко розповів про технологічні тренди фінансового сектора України та як вони допомагають покращувати фінансову систему в нашій країні [6].

Актуальність дослідження. Враховуючи мінливість сучасного економічного середовища, на якому весь час відбуваються стрімкі технологічні прориви та постійні зміни на глобальному фінансовому ринку, питання формування системи ефективного ринку фінансових послуг стає більш ніж актуальною та вимагає проведення певних досліджень. Здійснення цих досліджень матиме велике значення для розвитку фінансового ринку в Україні та для його адаптації до вимог глобальних тенденцій.

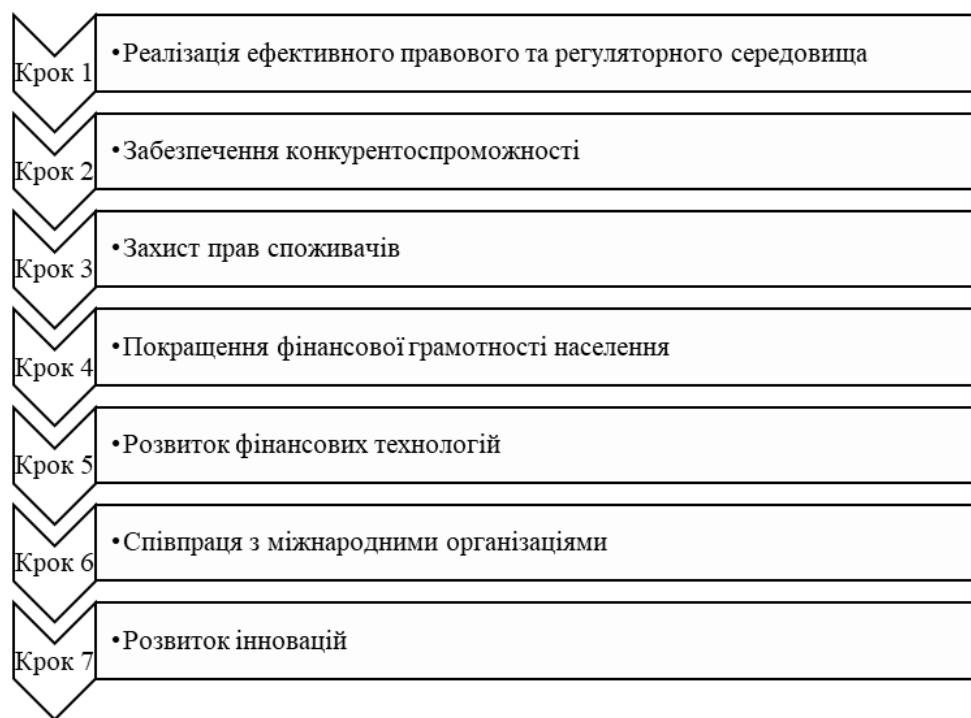
Мета дослідження полягає в тому, щоб здійснити ретельний аналіз, систематизувати та розробити методи, які допоможуть створити систему ефективного ринку фінансових послуг в Україні.

Постановка завдання. Основними завданнями для поставленої мети є визначення найкращих методів та ресурсів для створення такого ринку фінансових послуг, якому буде притаманний високий рівень конкурентоспроможності, стійкості та висока ефективність.

Виклад основного матеріалу. Ринок фінансових послуг являє собою особливу галузь економічних відносин, яка існує лише у рамках ринкової економіки. На цьому ринку відбуваються операції купівлі, продажу, розподілу й перерозподілу фінансових активів між різними секторами економіки. В розвинених ринкових економіках, де гроші стали добром, аналогічним іншим товарам, ринок фінансових послуг має розвинену та складну структуру. Ця структура включає ефективну банківську систему, фондові біржі й позабіржові системи, небанківські кредитні установи, інформаційні системи, які підтримують та стимулюють фінансові операції, законодавчу базу, яка регулює економічні відносини між учасниками фінансового ринку, державний бюджет й інші компоненти [1].

Ефективний ринок фінансових послуг – це ринок, на якому ціни активів і фінансові інструменти відображають усю наявну інформацію та відображають реальну вартість.

Створення ефективної системи ринку фінансових послуг є складним завданням, що вимагає комплексного підходу та співпраці між урядовими органами, регуляторами, фінансовими установами та іншими зацікавленими сторонами. На рис. 1 зображено кроки формування системи ефективного ринку фінансових послуг. Нижче пропонуємо розглянути їх детальніше.

Рисунок 1. Кроки формування системи ефективного ринку фінансових послуг

1. Реалізація ефективного правового та регуляторного середовища

Фінансово-правове регулювання ринків фінансових послуг передбачає виконання комплексу заходів державними органами з метою контролю та регулювання фінансових ринків. Це зроблено для захисту інтересів споживачів фінансових послуг і запобігання кризовим ситуаціям. Головною метою правового регулювання ринків фінансових послуг в Україні є [2]:

- Упровадження єдиної та ефективної державної політики в галузі фінансових послуг.

- Створення сприятливих умов для розвитку та ефективного функціонування ринків фінансових послуг.
- Забезпечення умов для ефективної мобілізації та розміщення фінансових ресурсів учасниками ринків.
- Забезпечення доступу до ринків фінансових послуг та гарантування захисту прав їх учасників на рівних умовах.
- Старанне дотримання суб'єктами ринку фінансових послуг усіх вимог та положень законодавства.
- Запобігання утворенню монополій та сприяння створенню справедливої конкуренції.
- Проведення певного контролю ринку фінансових послуг на прозорість та відкритість інформації, котра подається учасниками цього ринку.

Ці заходи спрямовані на створення стійкого, надійного та ефективного ринку фінансових послуг, який відповідає потребам споживачів та сприяє сталому економічному розвитку.

Загалом Україні варто розпочати зміну свого законодавства відповідно до вимог та стандартів ЄС. Сьогодні на ринку фінансових послуг Європейського Союзу можна виділити деякі особливості: існує принцип однієї ліцензії, що дозволяє фінансовим установам працювати на ринках усіх країн ЄС; присутність конкурентоспроможного та економічно ефективного фінансового ринку ЄС; існує повноцінний відкритий ринок, де надання фінансових послуг та рух капіталів здійснюються з мінімальними витратами на трансакції, а також спрямованість на соціалізацію фінансових послуг, виражається в посиленні захисту прав споживачів та інвесторів.

Коли український уряд зможе покращити своє правове та регуляторне середовище відповідно до досвіду ЄС, тоді ми будемо здатні створити справді ефективний ринок фінансових послуг. Також ця гармонізація з вимогами ЄС дозволить забезпечити збалансований підхід у діях уповноважених органів при здійсненні контролю та нагляду на ринку фінансових послуг [3].

2. Забезпечення конкурентоспроможності:

Забезпечення конкурентоспроможності на ринку фінансових послуг передбачає прийняття заходів і політики, які сприяють здоровій конкуренції та покращують якість і доступність фінансових послуг для споживачів. Основні аспекти забезпечення конкурентоспроможності на такому ринку включають:

- Регулювання та нагляд: регулювальні органи мають забезпечувати ефективний контроль за діяльністю фінансових установ, щоб гарантувати їх відповідність стандартам і нормативам, які підтримують конкурентне середовище.
- Антимонопольна політика: протидія монополізації та обмеження конкуренції важливе для забезпечення певної різноманітності фінансових послуг і доступних цін.
- Заохочення інновацій: якщо на ринку відбуватиметься стимулювання розвитку інноваційних фінансових продуктів та послуг, то це допоможе покращити рівень конкуренції.
- Сприяння розвитку фінансової грамотності: чим фінансово грамотнішим буде населення, тим обґрунтованіші рішення воно прийматиме стосовно вибору різних фінансових послуг, що також надасть можливість певним чином покращити конкурентоспроможність.
- Сприяння малим і середнім підприємствам: якщо буде розроблена політика, яка підтримуватиме малі та середні підприємства, то це призведе до більшого їх поширення і внаслідок зростання конкурентоспроможності.

- Співпраця з міжнародними учасниками ринку фінансових послуг: узгоджена діяльність з міжнародними організаціями та іншими країнами може сприяти розвитку всесвітніх стандартів та найкращих практик, які підтримують конкурентоспроможність на ринку фінансових послуг.

Забезпечення конкурентності на ринку фінансових послуг допомагає стимулювати інновації, покращувати якість обслуговування споживачів та забезпечувати більший вибір фінансових продуктів та послуг.

3. Захист прав споживачів:

Аби ринок фінансових послуг став ефективним, слід також забезпечити ефективний механізм захисту прав та інтересів клієнтів фінансових установ. Для цього державному регулятору слід посилити свої вимоги до фінансових установ. Особливу увагу слід звернути на інформацію, котра подається фінансовими установами. Вона повинна бути більш прозорою, зрозумілою та доступною для споживачів фінансових послуг. Саме тоді клієнти цих компаній зможуть укласти угоди зі знанням усієї необхідної інформації та з меншим рівнем ризику.

Важливо також те, щоб держава змогла заборонити практику нав'язування послуг. Від цього часто страждають малообізнані та незахищені верстви населення, наприклад, пенсіонери. Бувають випадки, що їм нав'язують укладання угод, котрі їм не потрібні, тощо. Нагляд за цим відповідними органами влади також сприятиме розвитку ефективної системи ринку фінансових послуг [4].

4. Покращення фінансової грамотності населення:

Фінансова грамотність є важливим елементом ефективного ринку фінансових послуг. Ця концепція визначається як рівень знань, розуміння та навичок, які дозволяють особам ефективно керувати своїми фінансами, приймати обдумані фінансові рішення й захищати свої фінансові інтереси.

Фінансово грамотні споживачі розуміють ризики та можливості, пов'язані з різними фінансовими продуктами й послугами. Вони здатні приймати обдумані рішення, оцінюючи, як ці продукти вплинуть на їхню фінансову ситуацію. Зазвичай такі споживачі активно порівнюють різні фінансові пропозиції та шукають найкращі умови. Це спонукає фінансові установи змагатися за клієнтів, що підвищує конкуренцію на ринку.

Зростання фінансової грамотності сприяє підвищенню довіри споживачів до фінансових установ і ринку в цілому. Фінансово грамотні споживачі користуються лише тими фінансовими послугами, які якнайкраще відповідають їхнім потребам.

Усе це сприяє створенню ефективнішого та конкурентоспроможнішого ринку фінансових послуг, який користується довірою споживачів і сприяє їхньому фінансовому добробуту. Тому розвиток фінансової грамотності є важливим завданням для фінансового ринку й суспільства в цілому.

Фінансова неграмотність населення не лише має негативний вплив на особисте благополуччя, але й негативно відображається на фінансовій системі загалом. Наприклад, неправильне планування або відсутність чіткого розуміння власних доходів і витрат серед громадян може призвести до нагромадження боргів, а фінансова неграмотність може сприяти зростанню кількості фінансових шахрайств і пірамід. На глобальному рівні це може мати серйозні наслідки для економіки країни й призвести до фінансової кризи [5].

5. Розвиток фінансових технологій.

Розвиток фінансових технологій являє собою один з перспективних напрямів цифрової трансформації ринку фінансових послуг. Протягом тривалого часу Україна все частіше застосовує новітні технології для кращої ефективності та дії різних складових

національної економіки. Розвиток різних фінансових технологій також активно підтримується НБУ, який спрямовує свою діяльність на активне зростання та залучення інноваційних фінансових послуг [6].

Сучасні технології дозволяють швидко та безпечно обмінюватися фінансовою інформацією між різними учасниками ринку. Це забезпечує розгалужену інфраструктуру для передавання даних, що є критичним для функціонування ринку.

6. Розвиток інновацій:

Розвиток інновацій є ще одним з ключових елементів формування ефективного ринку фінансових послуг. У першу чергу, інновації спонукають різні фінансові компанії до розроблення нових та сучасних фінансових продуктів. Це певною мірою також забезпечує зростання конкурентоспроможності ринку, адже компанії більше прагнуть здобути найбільший попит на продукти від своїх клієнтів.

Інноваційний прогрес також заохочує розроблення нових технологій та інфраструктури, які роблять простішим надання тих чи інших фінансових послуг. До них можна віднести розвиток електронних платіжних систем, блокчейн-технологій, аналітики та штучного інтелекту.

Загалом, використання штучного інтелекту може стати важливою конкурентною перевагою для бізнесу та фінансових установ, сприяючи підвищенню продуктивності, ефективності та прибутковості. Штучний інтелект, як й інші інструменти, є засобом, що розширює можливості підприємств та збагачує можливості користувачів. З розвитком цієї технології, поліпшення сприйняття, концентрація та логіка дозволяють розробляти рішення та розширювати бізнес-можливості способами, які раніше були недоступні. Незалежно від того, чи маємо на увазі банки, фінансові установи або організації іншого типу, використання штучного інтелекту переформатує підходи до ведення бізнесу.

7. Співпраця з міжнародними організаціями:

Міжнародна співпраця є важливим елементом ефективного ринку фінансових послуг. Вона допомагає встановленню загальних стандартів та норм, котрі мають відношення до фінансового регулювання та нагляду. Як приклад, можна навести МВФ та Банк міжнародних розрахунків, які сприяють розробленню міжнародних стандартів та норм у фінансовій сфері.

Ще однією перевагою міжнародної співпраці є можливість обміну інформацією між фінансовими установами та регуляторами стосовно фінансових транзакцій та ризиків. Це, в свою чергу, дозволить зменшити фінансову злочинність, таку, як відмивання грошей та фінансове шахрайство. Також вона є одним із елементів впливу на збереження стабільності світового ринку фінансових послуг.

Міжнародна співпраця допомагає забезпечити ефективне функціонування глобального ринку фінансових послуг і забезпечує спільні зусилля для створення стабільного та надійного фінансового середовища.

Ці кроки можуть допомогти сформувати систему, яка сприяє розвитку ефективного та стабільного ринку фінансових послуг, що відповідає потребам споживачів та сприяє економічному зростанню.

Висновки. Проведене дослідження показало, що створення системи ефективного ринку фінансових послуг потребує значних затрат часу. Для того, щоб цей ринок працював справді ефективно, на ньому повинні надаватися лише ті послуги, котрі відповідатимуть очікуванням та запитам споживачів. У свою чергу, споживачі повинні бути захищені від недостовірної інформації та нав'язування послуг тими чи іншими фінансовими установами. Бажаним тут також є розвинення фінансової грамотності населення, адже чим грамотнішим воно буде,

тим менший ризик, що ці люди будуть обманутими й отримають неякісні фінансові послуги.

Важливу роль у формуванні ефективного ринку відіграє конкуренція. Чим краще працюють компанії, тим більшою вона буде. Для того, щоб залишатися найбільш затребуваними, компаніям слід вдаватися до самовдосконалення, в тому числі й до новітніх технологій та інновацій. Одним з важливих елементів інноваційного розвитку є застосування фінансовими установами штучного інтелекту. Це допомагає автоматизувати певні процеси в роботі та полегшити роботу іншим працівникам. Є менша ймовірність виникнення помилок, котрі пов'язані з людським фактором. Однак певна роботизація робочих процесів може призвести до зростання безробіття, адже використання ШІ потребує меншого залучення людських ресурсів.

Conclusions. This study has shown that creating an effective financial services market system requires significant time. For this market to work efficiently, it should provide only those services that meet the expectations and needs of consumers. In turn, consumers should be protected from false information and from the imposition of services by certain financial institutions. It is also desirable to develop the financial literacy of the population, because the more literate it is, the lower the risk that these people will be deceived and receive low-quality financial services.

Competition plays an important role in shaping an efficient market. The better the companies work, the greater the market will be. In order to remain in demand, companies should seek self-improvement, including the latest technologies and innovations. One of the important elements of innovative development is the use of artificial intelligence by financial institutions. This helps automate certain processes and makes the work of other employees easier. There is less likelihood of human error. However, some robotization of work processes may lead to an increase in unemployment, as the use of AI requires fewer human resources.

Список використаних джерел

1. Мойсеєнко І. П. Ринок фінансових послуг: навч. посіб. Київ, 2006. 360 с. URL: https://maup.com.ua/assets/files/lib/book/p06_15.pdf (дата звернення: 28.11.2023).
2. Толстая Н. І. Ринки фінансових послуг як предмет фінансово-правового регулювання: матеріали Всеукраїнс. наук. конф. студентів і аспірантів, присвяченої Міжнародному дню студента (м. Суми 14–18 листопада 2022 р.). Суми, 2022. С. 163.
3. Драчов О. В. Європейські стандарти в сфері правового регулювання ринку фінансових послуг. *Сучасні міжнародні відносини: актуальні проблеми теорії і практики* : зб. матеріалів доп. учасн. Міжнар. наук.-практ. конф. Київ, 2020. С. 145. URL: http://fmv.nau.edu.ua/wp-content/uploads/2020/10/1_%D1%82%D0%BEm_new.pdf#page=145 (дата звернення: 02.12.2023).
4. Ментух Н. Ф., Шевчук О. Р. Захист прав споживачів фінансових послуг: досвід України та Європейського Союзу. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : юридичні науки*. 2016. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/8479/1/%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%8F10.pdf> (дата звернення: 02.12.2023).
5. Дудчик О. Ю., Матвійчук І. О. Фінансова грамотність населення: теоретичні аспекти, проблеми і перспективи поліпшення в Україні. *Гроші, фінанси і кредит*. 2019. Вип. 31. С. 631–635. URL: http://www.market-infr.od.ua/journals/2019/31_2019_ukr/96.pdf (дата звернення: 05.12.2023).
6. Петроченко В. А. Технологічні тренди фінансового сектору України: матеріали X Всеукраїнс. наук.-техніч. конф. здобувачів вищої освіти за підсумками досліджень у 2022 р (м. Мелітополь, 6–10 лютого 2023 р.). Мелітополь: ТДАТУ, 2023. 252 с. С. 152–153. URL: http://elar.tsatu.edu.ua/bitstream/123456789/16548/3/Zbirka_%20FEB.pdf#page=152 (дата звернення: 05.12.2023).

References

1. Moiseenko I. P. (2006). *Rynok finansovykh posluh* [Market of financial services]. Kyiv. 360 p. Available at: https://maup.com.ua/assets/files/lib/book/p06_15.pdf (accessed 28 November 2023).
2. Tolstaia N. I. (2022). *Rynky finansovykh posluh yak predmet finansovo-pravovoho rehuliuвання* [Financial services markets as a subject of financial and legal regulation]. Proceedings of the All-Ukrainian

- Scientific Conference of Students and Postgraduates dedicated to the International Student's Day, Ukraine, Sumy, November 14–18, 2022, p.163.
3. Drachov O. V. (2020). Yevropeiski standarty v sferi pravovoho rehuliuвання rynku finansovykh posluh. [European standards in the field of legal regulation of the financial services market]. Proceedings of the International Scientific and Practical Conference, Ukraine Kyiv, 2020, p. 145. Available at: http://fmv.nau.edu.ua/wp-content/uploads/2020/10/1_%D1%82%D0%BEm_new.pdf#page=145 (accessed 02 December 2023).
  4. Mentukh N. F., Shevchuk O. R. (2016). Zakhyst prav spozhyvachiv finansovykh posluh: dosvid Ukrainy ta Yevropeiskoho Soiuzu [Protection of the rights of consumers of financial services: the experience of Ukraine and the European Union]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu* [Scientific Bulletin of Kherson State University]. (electronic journal), vol. 1. Available at: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/8479/1/%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%8F10.pdf> (accessed 02 December 2023).
  5. Dudchuk O. Yu., Matviichuk I. O. (2019). Finansova hramotnist naselennia: teoretychni aspekty, problemy i perspektyvy polipshennia v Ukraini. [Financial literacy of the population: theoretical aspects, problems and prospects of improvement in Ukraine]. *Hroshi, finansy i kredyt* [Money, Finance and Credit] (electronic journal), vol. 31, pp. 631–635. Available at: http://www.market-infr.od.ua/journals/2019/31_2019_ukr/96.pdf (accessed 05 December 2023).
  6. Petrochenko V. A. (2023). Tekhnolohichni trendy finansovoho sektoru Ukrainy [Technological trends of the financial sector of Ukraine]. Proceedings of the X All-Ukrainian Scientific and Technical Conference of Higher Education Applicants based on the results of research in 2022. Ukraine, Melitopol, February 6–10, 2023, pp. 152–153. Available at: http://elar.tsatu.edu.ua/bitstream/123456789/16548/3/Zbirka_%20FEB.pdf#page=152 (accessed 05 December 2023).

УДК 338.124:658.15

ТЕНДЕНЦІЇ БАНКРУТСТВА ТА НАПРЯМИ ФІНАНСОВОГО ОЗДОРОВЛЕННЯ ПІДПРИЄМСТВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Ірина Лащик; Ангеліна Жвалюк

Національний університет «Львівська політехніка», Львів, Україна

Резюме. В умовах війни, коли підприємства стикаються з надзвичайними викликами та несприятливими економічними умовами, фінансове оздоровлення стає важливішим завданням, ніж будь-коли раніше. Військові конфлікти можуть призводити до значного зниження виробничої активності, зростання вартості ресурсів та підвищення ризиків для бізнесу. У цьому важкому контексті фінансове оздоровлення стає ключовим інструментом для забезпечення виживання та подальшого розвитку підприємств. Цілеспрямоване управління фінансами та вчасне виявлення проблем може визначити успіх або невдачу у подоланні економічних труднощів. У науковій статті охарактеризовано сутність поняття «фінансове оздоровлення підприємства» та виокремлено основні аспекти, які підкреслюють актуальність і важливість даного процесу. На основі опрацювання статистичних джерел, досліджено, виокремлено та охарактеризовано чинники, які найчастіше призводять до порушення справи про банкрутство вітчизняних підприємств. Найбільш вагомими серед таких чинників було виокремлено такі, як: економічні проблеми; втрати та руйнування; підвищення страхових ризиків; ринкові обмеження; невідповідність значень основних показників фінансового стану нормативним (рекомендованим); зменшення інвестиційних потоків та капіталу тощо. Проаналізовано та представлено у вигляді графічних інтерпретацій динаміку основних показників банкрутства (кількість підприємств, проти яких порушено справу про банкрутство, кількість підприємств, що перебувають у процесі фінансового оздоровлення, кількість підприємств, оголошених банкрутами); динаміку кількості релокалізованих у зв'язку з воєнним станом підприємств; динаміку показників фінансової стійкості та ділової активності вітчизняних підприємств в умовах війни. Досліджено, виокремлено та охарактеризовано перелік основних проблем, з якими зіткнулися вітчизняні підприємства з початком повномасштабного вторгнення. На основі проведених досліджень запропоновано кілька напрямів фінансового оздоровлення підприємств, до кожного з яких запропоновано перелік конкретних заходів. У вигляді графічної інтерпретації представлено послідовність здійснення фінансового оздоровлення, дотримання якого сприятиме його успішності, ефективності та результативності.

Ключові слова: підприємство, воєнний стан, банкрутство, чинники, фінансове оздоровлення, напрями, заходи.

https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2024.02.137

Отримано 15.01.2024

UDC: 338.124:658.1

TRENDS OF BANKRUPTCY AND DIRECTIONS OF FINANCIAL RECOVERY OF ENTERPRISES UNDER THE CONDITIONS OF MARITAL STATE

Iryna lashchyk; Angelina Zhvalyuk

Lviv Polytechnic National University, Lviv, Ukraine

Summary. In a time of war, when businesses face extraordinary challenges and adverse economic conditions, financial recovery becomes a more important task than ever before. Military conflicts can lead to a significant decrease in production activity, an increase in the cost of resources, and an increase in business risks. In this difficult context, financial recovery becomes a key tool to ensure the survival and further development of enterprises. Targeted financial management and timely identification of problems can

determine success or failure in overcoming economic difficulties. The scientific article describes the essence of the concept of «financial rehabilitation of the enterprise» and highlights the main aspects that emphasize the relevance and importance of this process. Based on statistical sources, we have researched, singled out, and characterized the factors that most often lead to the initiation of a bankruptcy case of domestic enterprises. Among such factors, the following were singled out as the most important: economic problems; loss and destruction; increase in insurance risks; market restrictions; inconsistency of the values of the main indicators of the financial condition with the normative (recommended); decrease in investment flows and capital, etc. Analyzed and presented in the form of graphical interpretations of the dynamics of the main indicators of bankruptcy (the number of enterprises against which a bankruptcy case was initiated, the number of enterprises in the process of financial recovery, the number of enterprises declared bankrupt); the dynamics of the number of enterprises relocated in connection with the state of war; the dynamics of indicators of financial stability and business activity of domestic enterprises in the conditions of war. A list of the main problems faced by domestic enterprises at the beginning of a full-scale invasion has been studied, highlighted, and characterized. Based on the conducted research, several areas of financial improvement of enterprises are proposed, for each of which a list of specific measures is proposed. In the form of a graphic interpretation, the sequence of implementation of financial improvement is presented, the observance of which will contribute to its success, efficiency, and effectiveness.

Key words: enterprise, martial law, bankruptcy, factors, financial recovery, directions, measures.

https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2024.02.137

Received 15.01.2024

Постановка проблеми. Фінансове оздоровлення підприємств в умовах воєнного стану залишається вкрай актуальним і важливим завданням. Воєнний стан супроводжується ризиками та труднощами, які можуть серйозно підірвати фінансову стійкість підприємств. Основними аспектами, які підкреслюють важливість фінансового оздоровлення в умовах воєнного конфлікту, є такі:

- забезпечення стабільності й виживання (воєнний стан може призвести до зниження попиту на товари та послуги, обмеження доступу до ринків, зменшення виробництва, тоді як фінансове оздоровлення допомагає підприємствам адаптуватися до зміни умов і зберегти стабільність);

- ефективне управління ресурсами: (в умовах воєнного стану ефективне управління фінансовими ресурсами стає критичним, оскільки підприємства повинні оптимізувати витрати, підтримувати ліквідність та забезпечувати ефективне використання капіталу);

- можливість отримання фінансування: (фінансове оздоровлення підприємств підвищує їхню можливість отримання фінансування в умовах економічної нестабільності, зокрема, компанії зі стійкішими фінансовими показниками мають більше шансів привернути інвесторів або отримати кредити);

- збереження робочих місць і соціальна відповідальність: (фінансове оздоровлення дозволяє підприємствам зберігати робочі місця та виконувати свої соціальні обов'язки. Умови воєнного конфлікту можуть призвести до зменшення зайнятості, а підтримання фінансового здоров'я підприємств допомагає запобігти масовим втратам робочих місць);

- розроблення (удосконалення) стратегічних планів розвитку: (фінансове оздоровлення включає розроблення резервних стратегій та планів дій для подолання кризових ситуацій, що виникають унаслідок воєнного конфлікту).

Загалом, фінансове оздоровлення в умовах воєнного стану є стратегічно важливим елементом для забезпечення виживання та стійкості підприємств у складних умовах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методологічні аспекти фінансового оздоровлення підприємств давно та досить широко досліджують вітчизняні науковці та економісти. Особливо варто відзначити напрацювання таких авторів, як: О. Терещенко, І. Бланк, Л. Лігоненко, Н. Брюховецька, А. Штангрет, М. Бондарчук,

О. Кузьмін, О. Мельник, І. Цигилик та інші. Найбільшу увагу в своїх працях автори приділяють дослідженню сутності фінансового оздоровлення підприємств, їх основних передумов та механізму здійснення. Ряд таких науковців, як І. Гречак, О. Меленюк, І. Парховський, І. Гребенюк присвячують свої наукові праці діагностиці кризового стану підприємств та оцінюванню ймовірності їх банкрутства. Найповніше та об'єктивніше, на нашу думку у науковій праці П. Панасюка описано процес оцінювання санаційної спроможності підприємств, результати якого суттєво впливають на стратегію фінансового оздоровлення. Проте, незважаючи на таку велику кількість праць, присвячених досліджуваній тематиці, окремі питання, що стосуються передумов, напрямів та конкретних заходів фінансового оздоровлення підприємств, які працюють в умовах воєнного стану та надзвичайно динамічного середовища господарювання, залишаються не вирішеними.

Метою дослідження є аналізування тенденцій банкрутства, а також виокремлення напрямів та заходів фінансового оздоровлення вітчизняних підприємств, які упродовж останніх двох років працюють в умовах воєнного стану.

Постановка завдання. Відповідно до сформульованої мети дослідження, можна виокремити такі першочергові завдання: виокремити найпоширеніші чинники банкрутства вітчизняних підприємств; охарактеризувати наслідки повномасштабного вторгнення росії на стан і тенденції діяльності вітчизняних підприємств; дослідити й охарактеризувати найпоширеніші проблеми, притаманні вітчизняним підприємствам в умовах війни; сформулювати систему напрямів фінансового оздоровлення підприємств та заходів, що їм відповідають.

Виклад основного матеріалу. Умови воєнного стану можуть створювати серйозні труднощі для підприємств, а банкрутство може стати реальним ризиком. Ось деякі фактори, що можуть призводити до банкрутства підприємств в умовах воєнного конфлікту:

- Економічні проблеми. Воєнний конфлікт може призводити до економічних труднощів, таких, як зменшення попиту, зниження ринків збуту, збільшення вартості ресурсів та зниження доступу до капіталу. Ці фактори можуть стати причинами фінансових проблем для підприємств.

- Втрати та руйнування. Воєнний конфлікт може призводити до фізичних руйнувань і втрат для підприємств, включаючи знищення інфраструктури, виробничих майданчиків та запасів. Відновлення після таких втрат може бути досить витратним та затяжним у часі.

- Збільшення ризиків і страхові витрати. В умовах воєнного конфлікту ризики для бізнесу значно зростають. Страхові витрати можуть підвищитися та, незважаючи на наявність страхового полісу, не всі ризики можуть бути покриті.

- Обмеження ринкового доступу. З введенням обмежень, контролю та перешкод на ринках, підприємства можуть втратити доступ до своїх звичних збутових шляхів, що призводить до зменшення обсягів продажів та прибутку.

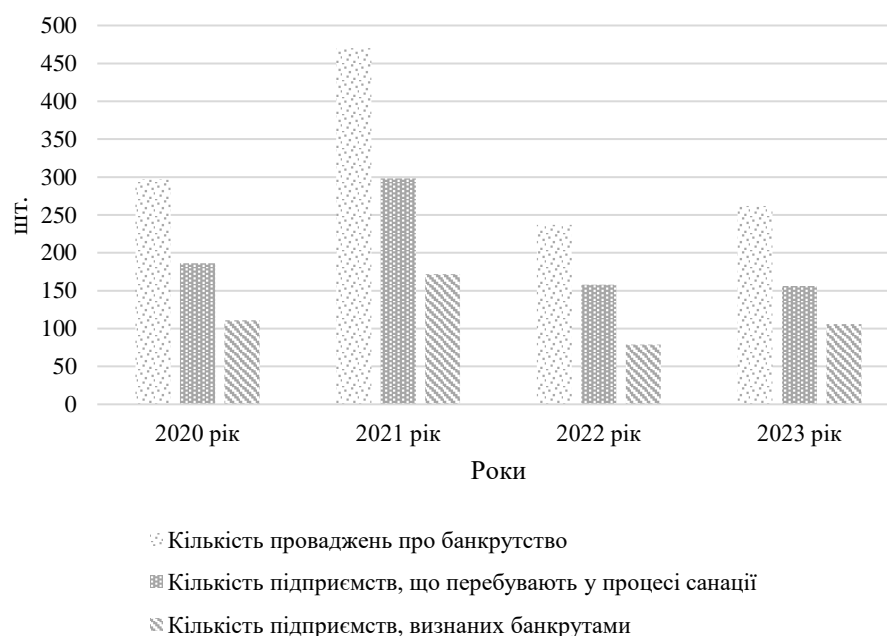
- Поширення ризиків кредитної неплатоспроможності. Умови воєнного конфлікту можуть впливати на платоспроможність клієнтів та партнерів, що збільшує ризик неплатоспроможності й заборгованості.

- Зниження інвестицій та капіталу. В умовах невизначеності та ризику інвестори можуть утримуватися від вкладання грошей у підприємства, що призводить до зниження капіталу та інвестицій.

- Політичні та правові ризики. Зміни в політичному та правовому середовищі можуть виникати внаслідок воєнного конфлікту, що створює невизначеність та додаткові ризики для підприємств.

У перелічених вище умовах для підприємств важливо розробляти стратегії фінансового оздоровлення, адаптуватися до змін, раціоналізувати витрати й ефективно управляти ресурсами. Також важливим є розроблення резервних планів і диверсифікація ризиків для зменшення ймовірності фінансових труднощів та банкрутства.

За даними Міністерства Юстиції України за перші чотири місяці від початку повномасштабного вторгнення (24 лютого 2022 року) вітчизняними господарськими судами порушено 72 справи про банкрутство фізичних та юридичних осіб. З них 58 підприємств було оголошено банкрутами (37 – юридичних осіб, 21 – фізичних осіб). Стосовно інших господарюючих суб'єктів почато процедуру фінансового оздоровлення (санация). Динаміка порушення справ про банкрутство вітчизняних підприємств за період 2020–2023 роки представлена на рис. 1.

Рисунок 1. Графічна інтерпретація динаміки основних показників банкрутства за 2020–2023 роки

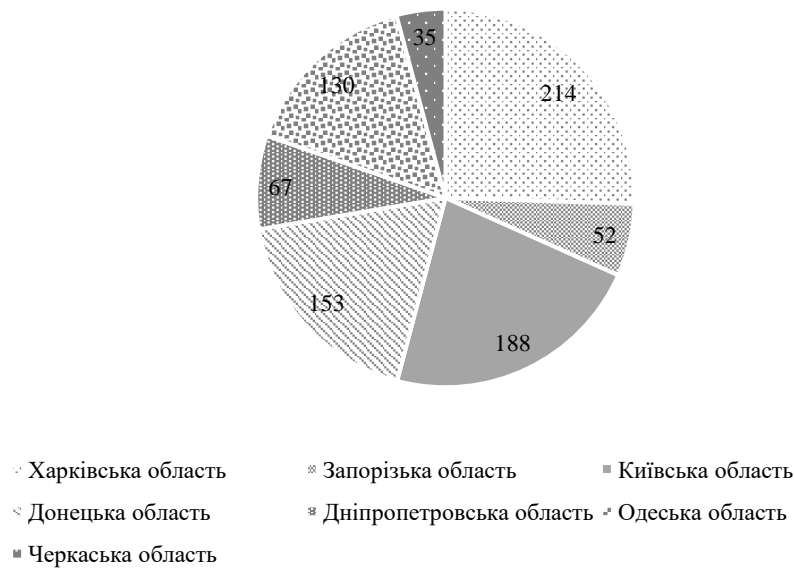
Джерело: сформовано авторами на основі [1–3].

Незважаючи на те, що динаміка показників покращується, кількість підприємств, що перебувають на межі банкрутства, необхідно скорочувати.

Основними кроками держави на підтримання бізнесу в умовах воєнного стану стало:

- спрощення вимог до оподаткування;
- запуск програми «Доступні кредити», які характеризуються зниженням відсоткових ставок за надані кредити;
- сприяння в релокації бізнесу.

Найбільше підприємств релокалізувалося із центральних та східних областей. Їх кількість представлена на рис. 2.

Рисунок 2. Динаміка кількості релокалізованих підприємств за період воєнного стану

Джерело: сформовано авторами на основі [1–3].

Перелік основних потреб, які виникають перед підприємствами, які релокалізувалися, та тих, що перебувають у прифронтових регіонах, представлені у табл. 1.

Таблиця 1. Перелік найбільш поширених потреб вітчизняних підприємств в умовах воєнного стану

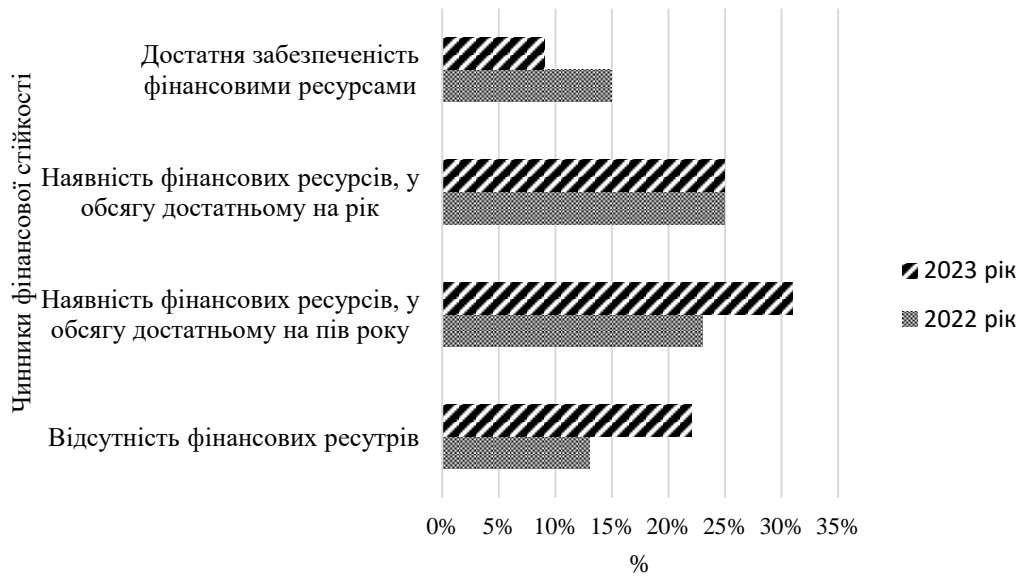
Тип підприємств	Перелік основних потреб
Релокалізовані підприємства	Транспортування; виробничі площі; фінансові ресурси; релокація робочої сили; підрядники
Підприємства, наближені до лінії фронту	Відновлення комунікацій (критична інфраструктура); розмінування територій; кошти на відновлення діяльності (фінансові ресурси); робоча сила
Усі підприємства	Фінансові ресурси; нові підрядники; зниження рівня бюрократії; робоча сила (особливо чоловіки)

Джерело: сформовано авторами на основі [4–7].

Як бачимо із табл. 2, найпоширенішою проблемою для кожної групи підприємств є необхідність у забезпеченні фінансовими ресурсами. Проте наявність достатнього обсягу фінансових ресурсів не може гарантувати повної безпечності бізнесу в умовах війни, так як завжди існує загроза повного знищення чи пошкодження суб'єкта господарювання (фізичне знищення).

З початком повномасштабного вторгнення понад 150 підприємств (великих та середніх) зазнали повної руйнації. Діяльність таких підприємств переважно була сконцентрована у таких областях, як Київська, Дніпропетровська, Запорізька, Харківська та Луганська.

Основні чинники, які вплинули на рівень фінансової стійкості середніх та малих підприємств в умовах воєнного стану та їх відсоткові значення відображені на рис. 3.

Рисунок 3. Чинники фінансової стійкості підприємств малого та середнього бізнесу в умовах воєнного стану

Джерело: сформовано авторами на основі [1–3].

Ділова активність підприємства також зазнала суттєвих змін з початком повномасштабного вторгнення у порівнянні з довоєнним періодом. Поділимо підприємства умовно на три групи. До першої групи віднесемо ту частину підприємств, які у порівнянні з довоєнним періодом продовжила роботу без суттєвих змін, інша частина здійснювала свою діяльність лише частково й остання група підприємств припинила свою діяльність повністю. Відсоткові значення, притаманні кожній із виокремлених груп підприємств графічно представлено на рис. 4.

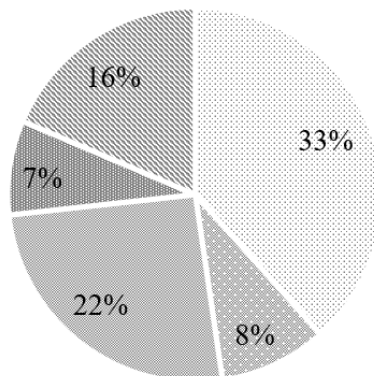

Рисунок 4. Стан діяльності підприємств малого та середнього бізнесу (ділової активності) у порівнянні з довоєнним періодом

Джерело: сформовано авторами на основі [3–7].

Щодо основних проблем, з якими зіштовхнулися вітчизняні підприємства (переважно західних, центральних та південних областей), то за рік війни найбільш вагомими стали такі (рис. 5):

- комунальні проблеми (електоропостачання, газопостачання, водопостачання) 33%;
- підвищення рівня небезпечності праці 8%;
- скорочення попиту на продукцію чи послуги 14%;
- зростання цін на сировину та матеріали 22%;
- логістичні проблеми 7%;
- дефіцит оборотних коштів 16%.

- ※ Комунальні проблеми (електоропостачання, газопостачання, водопостачання)
- Підвищення рівня небезпечності праці
- Скорочення попиту на продукцію чи послуги
- Зростання цін на сировину та матеріали
- Логістичні проблеми
- ※ Дефіцит оборотних коштів

Рисунок 5. Перелік проблем та відповідний їм % підприємств малого та середнього бізнесу, що склалися в діяльності у порівнянні з довоєнним періодом

Джерело: сформовано авторами на основі [3–6].

Як бачимо з рис. 5, найбільшою проблемою, яка постала перед малим та середнім бізнесом з початком упровадження воєнного стану, є проблеми комунального характеру. Наявність проаналізованих проблем та тенденцій змушують вітчизняні підприємства переходити на нові умови діяльності, враховуючи багато чинників, насамперед, зовнішнього середовища. Зокрема, тенденція діяльності підприємств в умовах сьогодення вимагають удосконалення механізму антикризового управління, першочергове місце в якому належить заходам фінансового оздоровлення.

Фінансове оздоровлення є процесом розроблення та реалізації заходів, спрямованих на подолання кризового стану та загрози банкрутства (приведення фактичних показників фінансового стану господарюючого суб'єкта до планових).

Процес фінансового оздоровлення, беззаперечно, характеризується певною кількістю етапів, які мають чітко визначену послідовність. Таку послідовність ми відобразили графічно на рис. 6.

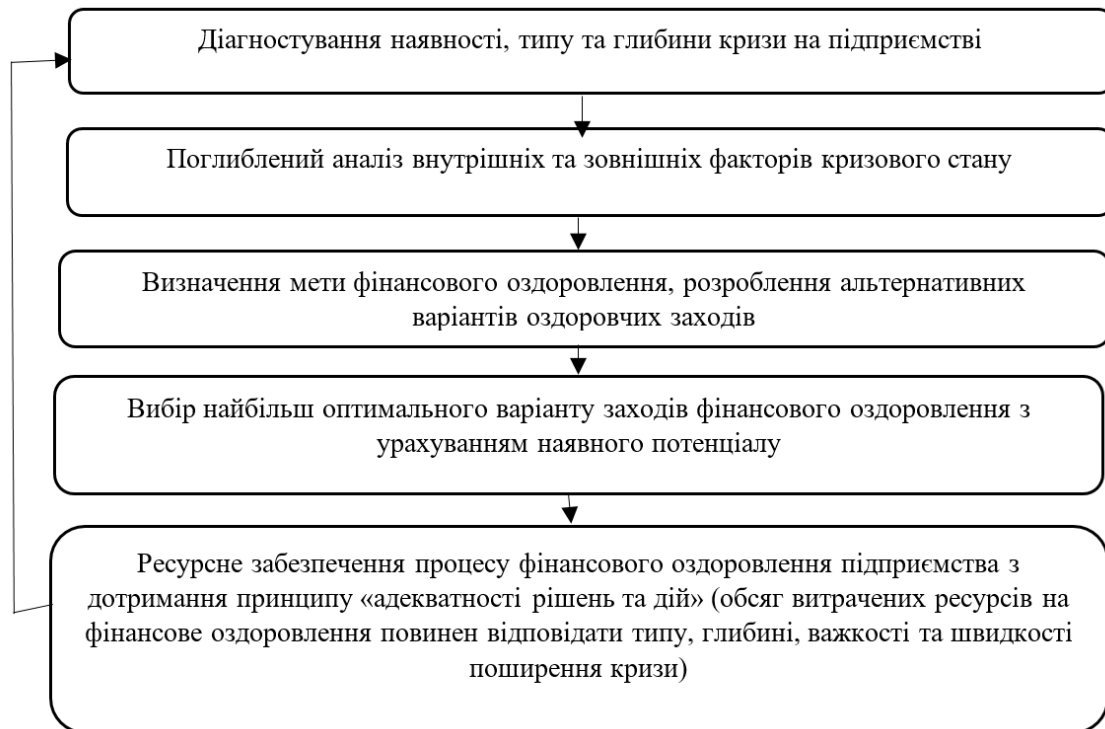

Рисунок 6. Графічна демонстрація процесу фінансового оздоровлення суб'єкта господарювання

Джерело: складено авторами.

Фінансове оздоровлення підприємства є ключовим елементом для забезпечення його стійкості, конкурентоспроможності та успішної діяльності в умовах ринкової конкурентної боротьби. Оздоровлення фінансів відіграє важливу роль у забезпеченні функціонування підприємства та досягненні його стратегічних цілей. Розглянемо деякі ключові аспекти сутності та необхідності фінансового оздоровлення підприємства:

- фінансове оздоровлення підприємства сприяє підвищенню ефективності використання фінансових та інших видів ресурсів;
- фінансове оздоровлення сприяє підвищенню готовності підприємства до ринкових викликів та різного роду ризиків;
- фінансове оздоровлення сприяє оптимізації витрат, збільшенню оборотних коштів, удосконаленню процесів управління запасами;
- ефективна політика фінансового оздоровлення дозволяє мінімізувати ризики, котрі пов'язані з нестачею коштів, низьким рівнем ліквідності та платоспроможності тощо.

Важливість фінансового оздоровлення підприємства в сучасних умовах можна обґрунтувати таким чином:

- фінансове оздоровлення спрямоване на забезпечення життєздатності підприємства;
- фінансове оздоровлення сприяє залученню інвестиційних ресурсів (підтримка інвесторів, банківських та інших фінансових установ);
- фінансове оздоровлення є передумовою розширення бізнесу та запровадження нових технологічних ресурсів;
- фінансове оздоровлення має на меті підвищення рівня гнучкості підприємства до змін ринкових та конкурентних умов (сприяє підвищенню конкурентоспроможності).

Детальніше напрями та конкретні заходи фінансового оздоровлення підприємства відображено на рис. 7.

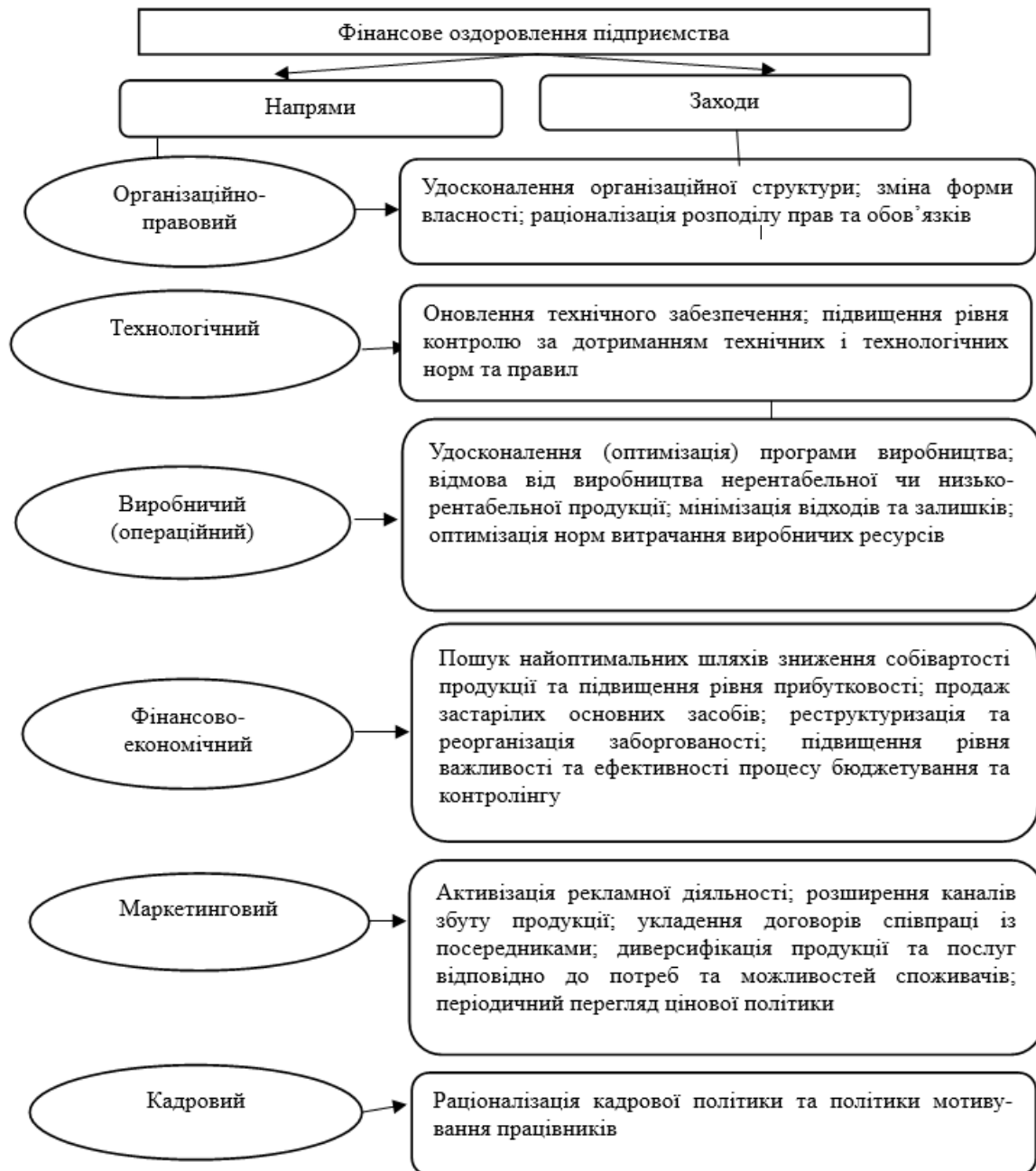

Рисунок 7. Графічна інтерпретація напрямів та заходів фінансового оздоровлення підприємства

Джерело: сформовано авторами.

Слід зауважити, що заходи фінансового оздоровлення підприємства також можуть бути різними за термінами реалізації, а саме оперативними та стратегічними. Період планування та реалізації таких заходів визначатиметься, насамперед, результатами діагностики поточного фінансового стану об'єкта дослідження.

Схематичне відображення очікуваних наслідків проведення оперативних чи стратегічних заходів фінансового оздоровлення підприємства відображено на рис. 8.

Рисунок 8. Графічне відображення очікуваних наслідків проведення оперативних чи стратегічних заходів фінансового оздоровлення підприємства

Джерело: сформовано авторами.

Перелік зазначених напрямів та заходів фінансового оздоровлення підприємства, що представлений вище, не є вичерпним, адже може бути суттєво доповнений, змінений чи розширений, урахувавши сферу, масштаби та географічне розташування суб'єкта господарювання.

Висновки. Фінансове оздоровлення підприємства є ключовим елементом для забезпечення його стійкості, конкурентоспроможності та успішної діяльності в умовах ринкової конкурентної боротьби. Оздоровлення фінансів відіграє важливу роль у забезпеченні функціонування підприємства та досягненні його стратегічних цілей. Провідне місце у процесі фінансового оздоровлення підприємства відіграє діагностика кризового стану та оцінювання ймовірності банкрутства останнього. Цей процес дозволяє вчасно виявити проблеми та недоліки у фінансовому стані підприємства і вжити необхідні заходи для їх вирішення. У науковій статті на основі використання статистичних джерел, проаналізовано тенденції (основні показники) діяльності вітчизняних підприємств (представників малого, середнього та великого бізнесу) та на їх основі виокремлено можливі напрями фінансового оздоровлення. До кожного напрямку запропоновано перелік конкретних заходів фінансового оздоровлення, які можуть бути змінені чи доповнені залежно від виду діяльності та локації суб'єкта господарювання.

Conclusions. The financial recovery of the enterprise is a key element to ensure its stability, competitiveness, and successful operation in the conditions of market competition. Improving finances plays an important role in ensuring the functioning of the enterprise and achieving its strategic goals. The leading place in the process of financial rehabilitation of the enterprise carries out diagnostics of the crisis state and assessment of the probability of bankruptcy of the latter. This process allows for timely detection of problems and shortcomings in the financial state of the enterprise and taking the necessary measures to solve them. In the scientific article based on the use of statistical sources, we analyzed the trends (main indicators) of the activities of domestic enterprises (representatives of small, medium, and large

businesses) and on their basis identified possible areas of financial recovery. For each area, a list of specific measures of financial improvement is proposed, which can be changed or supplemented depending on the type of activity and location of the business entity.

Список використаних джерел

1. Макроекономічний та монетарний огляд (січень–грудень 2022 року). Національний банк України URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/makroekonomichniy-ta-monetarniy-oglyad-veresen-2022-roku> (дата звернення: 10.12.2023).
2. Макроекономічний та монетарний огляд (січень–вересень 2023 року). Національний банк України URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/makroekonomichniy-ta-monetarniy-oglyad-veresen-2023-roku> (дата звернення: 10.12.2023).
3. Огляд інструментів підтримки бізнесу в період воєнного стану в Україні (грудень 2022). Національний інститут стратегічних досліджень, 2023. URL: <https://niss.gov.ua/en/node/4794> (дата звернення: 17.12.2023).
4. Миронова Т. Вітчизняне підприємство в умовах воєнного стану: основні тенденції та методи підтримки. Економіка та суспільство. 2023. № 7. С. 27–32.
5. Рибалка П. Стратегія фінансового оздоровлення підприємства в умовах війни. Економіка та держава. 2023. № 1. С. 77–84.
6. Дикань В. Напрями та інструменти державної підтримки розвитку малого та середнього бізнесу в Україні у воєнний час. Економіка та суспільство. 2022. № 38. С. 69–75.
7. Левицька О. Особливості фінансового оздоровлення підприємства. БізнесІнформ. 2023. № 1. С. 56–63.

References

1. Makroekonomichnyy ta monetarnyy ohlyad/sichen'-hruden' 2022 roku. Natsional'nyy bank Ukrayiny. Available at: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/makroekonomichniy-ta-monetarniy-oglyad-veresen-2022-roku> (accessed 10 December 2023).
2. Makroekonomichnyy ta monetarnyy ohlyad/sichen'-hruden' 2023 roku /Natsional'nyy bank Ukrayiny. Available at: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/makroekonomichniy-ta-monetarniy-oglyad-veresen-2023-roku>. (accessed: 10 December 2023).
3. Ohlyad instrumentiv pidtrymky biznesu v period voyennoho stanu v Ukrayini (hruden' 2022). Natsional'nyy instytut stratchichnykh doslidzhen'. Available at: <https://niss.gov.ua/en/node/4794> (accessed 17 December 2023).
4. Myronova T. (2023). Vitchyznyane pidpryyemstvo v umovakh voyennoho stanu: osnovni tendentsiyi ta metody pidtrymky [Domestic enterprise under martial law: main trends and methods of support.]. *Ekonomika ta suspil'stvo*, no. 7, pp. 27–32. [In Ukrainian].
5. Rybalka P. (2023). Stratehiya finansovoho ozdovlennya pidpryyemstva v umovakh viyny [The strategy of financial improvement of the enterprise in the conditions of war]. *Ekonomika ta derzhava*, no. 1, pp. 77–84. [In Ukrainian].
6. Dykan' V. (2022). Napryamy ta instrumenty derzhavnoyi pidtrymky rozvytku maloho ta seredn'oho biznesu v Ukrayini u voyennyi chas [Directions and instruments of state support for the development of small and medium-sized businesses in Ukraine during wartime]. *Ekonomika ta suspil'stvo*, no. 38, pp. 69–75. [In Ukrainian].
7. Levys'tka O. (2023). Osoblyvosti finansovoho ozdovlennya pidpryyemstva [Peculiarities of financial improvement of the enterprise]. *BiznesInform*, no. 1, pp. 56–63. [In Ukrainian].

УДК 336.13

ДОСЛІДЖЕННЯ КІЛЬКІСНИХ ПОКАЗНИКІВ ФУНКЦІОНУВАННЯ СИСТЕМИ ПУБЛІЧНИХ ЗАКУПІВЕЛЬ В УКРАЇНІ

Едуард Юрій

*Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича,
Чернівці, Україна*

Резюме. Досліджено кількісні показники функціонування системи публічних закупівель в Україні. Наголошено на тому, що в сучасних умовах трансформації економічних процесів публічні закупівлі виступають дієвим інструментом реалізації економічної політики, вирішення тактичних і стратегічних завдань держави. Розвиток діючої системи публічних закупівель в Україні відбувається з урахуванням наслідків повномасштабного російського вторгнення, введення воєнного стану, ведення активних бойових дій на території країни. Підкреслено, що публічні закупівлі здійснюють вплив на економіку країни через реалізацію своїх функцій. Зазначено, що незважаючи на наявні недоліки, система публічних закупівель може стати важливим важелем розвитку економіки України. Підтвердженням значущості та перспективності публічних закупівель в Україні є їх динаміка. Порівняльний аналіз свідчить, що обсяги публічних закупівель щороку збільшуються. Однак воєнний стан значно вплинув на кількісні показники публічних закупівель, особливо у частині застосування конкурентних процедур закупівель. Значно скоротилася кількість як замовників, які здійснюють публічні закупівлі, так і учасників, які пропонують товари, роботи й послуги. Аналіз динаміки замовників у розрізі регіонів показав суттєві зміни, спричинені наслідками повномасштабного вторгнення Росії та бойовими діями на території України. Акцентовано увагу на тому, що у 2022 році в порівнянні з 2021 роком спостерігалась зміна географії організаторів за кількістю проведених закупівель. Протягом досліджуваного періоду найбільша кількість лотів припадала на учасників – представників малого та середнього підприємництва, найменша – фізичних осіб. Питома вага договорів, укладених у 2022 році з іноземними учасниками, є незначною й становить 2,7% від загальної кількості. Попри це, важливо, що система публічних закупівель в Україні, незважаючи на воєнні дії, продовжує розвиватися. Визначено доцільним та актуальним питання наступного дослідження вартісних показників функціонування системи публічних закупівель в Україні.

Ключові слова: публічні закупівлі, електронна система закупівель, замовники, учасники, конкурентні закупівлі, неконкурентні закупівлі.

https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2024.02.148

Отримано 15.01.2024

UDC 336.13

RESEARCH OF THE QUANTITATIVE INDICATORS OF THE FUNCTIONING OF THE PUBLIC PROCUREMENT SYSTEM IN UKRAINE

Eduard Yurii

Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, Chernivtsi, Ukraine

Summary. The article examines quantitative indicators of the functioning of the public procurement system in Ukraine. It is emphasized that in modern conditions of transformation of economic processes, public procurement is an effective tool for implementing economic policy and solving tactical and strategic tasks of the state. The development of the current system of public procurement in Ukraine is taking into account the

consequences of the full-scale Russian invasion, the introduction of martial law, and the conduct of active hostilities on the territory of the country. It is emphasized that public procurement has an impact on the country's economy through the implementation of its functions. It is noted that despite the existing shortcomings, the system of public procurement can become an important lever for the development of the economy of Ukraine. Confirmation of the significance and perspective of public procurement in Ukraine is their dynamics. Comparative analysis shows that the volume of public procurement is increasing every year. However, martial law significantly affected the quantitative indicators of public procurement, especially in terms of the application of competitive procurement procedures. The number of both customers who make public purchases and participants who offer goods, works, and services has significantly decreased. Analysis of customer dynamics by region showed significant changes caused by the consequences of the full-scale invasion of Russia and hostilities on the territory of Ukraine. Attention was drawn to the fact that in 2022, compared to 2021, there was a change in the geography of the organizers in terms of the number of purchases made. During the research period, the largest number of lots belonged to participants representatives of small and medium-sized enterprises, and the smallest individuals. The specific weight of contracts concluded in 2022 with foreign participants is insignificant and amounts to 2.7% of the total number. Despite this, it is important that the system of public procurement in Ukraine, despite military operations, continues to develop. It was determined that the question of the next study of the value indicators of the functioning of the public procurement system in Ukraine is expedient and relevant.

Key words: public procurement, electronic procurement system, customers, participants, competitive procurement, non-competitive procurement.

https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2024.02.148

Received 15.01.2024

Постановка проблеми. В сучасних умовах трансформації економічних процесів дієвим інструментом реалізації економічної політики, вирішення тактичних та стратегічних завдань держави виступають публічні закупівлі [1].

Сьогодні розвиток діючої системи публічних закупівель в Україні відбувається з урахуванням наслідків повномасштабного російського вторгнення (захоплення частини територій, масованими обстрілами та руйнацією населених пунктів, об'єктів критичної інфраструктури, суб'єктів господарювання, бюджетних установ, масовим знищенням окупаційними військами українського мирного населення), введення воєнного стану, ведення активних бойових дій на території нашої країни [2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання публічних закупівель, проблеми їх ефективності, переваги та недоліки є предметом досліджень як науковців, так і практиків. Серед них: Воровська Л. А., Гермашев Ю., Кулак О. П., Лаговська О. А., Легенчук С. Ф., Свірко С. В. та інші.

Метою дослідження є проведення аналізу кількісних показників функціонування системи публічних закупівель в Україні.

Постановка завдання. Для досягнення поставленої мети визначено завдання: розкрити значення публічних закупівель для розвитку економіки країни, проаналізувати динаміку кількості процедур закупівлі, їх організаторів та учасників, дослідити тенденції розвитку закупівель у географічному розрізі та за розміром учасника.

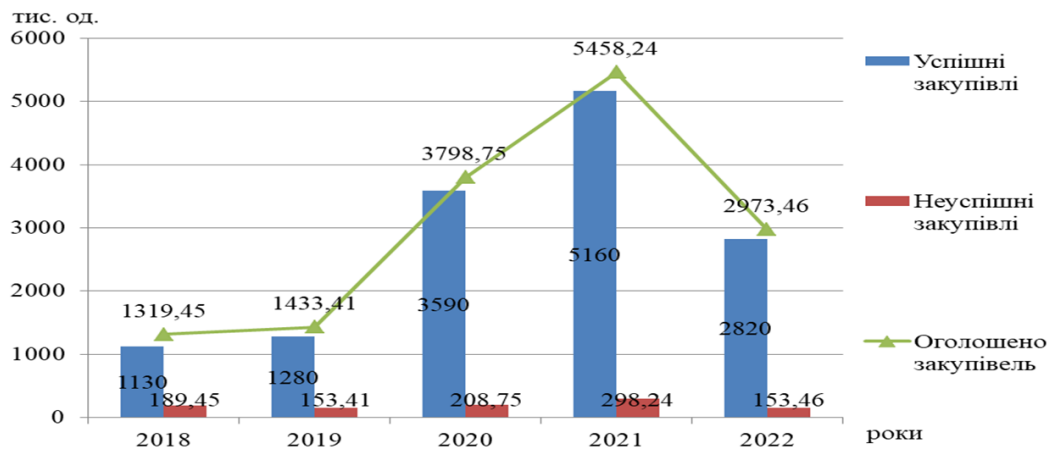
Виклад основного матеріалу. Розвиток діючої системи публічних закупівель відбувається з урахуванням особливостей побудови демократичного суспільства, а також соціально-економічного розвитку країни [1].

Публічні закупівлі здійснюють вплив на економіку країни через реалізацію своїх функцій [3].

Незважаючи на наявні недоліки, вважається, що при належному законодавчому врегулюванні системи публічних закупівель, вони можуть стати важливими важелями розвитку економіки України [4].

Модель електронної системи закупівель, що побудована на централізації усіх закупівель, проводиться на авторизованих електронних майданчиках. При цьому результати проведених процедур закупівель відображаються на єдиній електронній платформі «Prozorro», що, в свою чергу, дозволяє здійснювати аналіз системи публічних закупівель в Україні.

Підтвердження значущості та перспективності публічних закупівель в Україні демонструє їх динаміка (рис. 1).

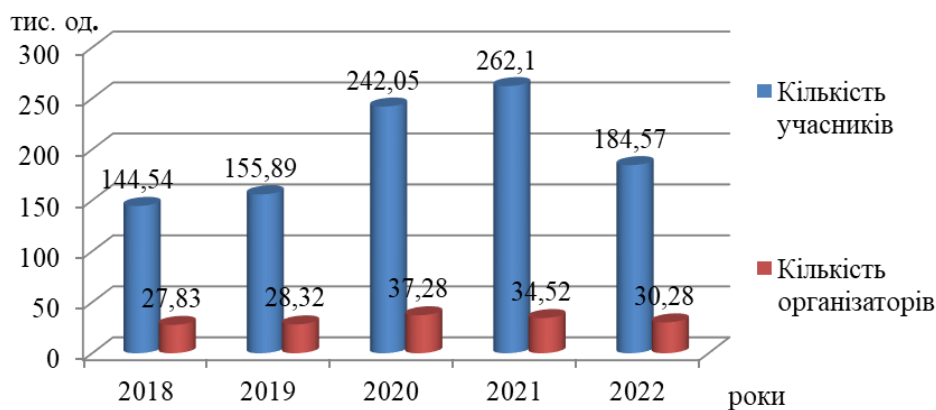
Рисунок 1. Динаміка кількості оголошених та завершених (успішних) закупівель за 2018–2022 роки

Джерело: побудовано автором на основі [5].

Порівняльний аналіз за 2018–2022 роки свідчить, що обсяги публічних закупівель щороку збільшуються. Особливо стрімка динаміка спостерігалась у 2021 році. Однак воєнний стан, в якому опинилася Україна через агресію Російської Федерації, значно вплинув на кількісні показники публічних закупівель, особливо у частині застосування конкурентних процедур закупівель.

З березня 2022 року, у зв'язку із прийняттям Кабміном низки нормативно-правових актів, спрямованих на нагальне й невідкладне забезпечення потреб замовників, зокрема пов'язані з забезпеченням їх функціонування та життєдіяльності, захистом життя й здоров'я людей, переважна більшість публічних закупівель здійснювалася без електронної системи. Оприлюднення відповідної документації передбачається після припинення або скасування дії воєнного стану в Україні, або в окремих її місцевостях.

Через повномасштабне вторгнення в Україну Російської Федерації значно скоротилася кількість як замовників, які здійснюють публічні закупівлі, так і учасників, які пропонують товари, роботи та послуги (рис. 2).

Рисунок 2. Динаміка кількості учасників та організаторів системи публічних закупівель за 2018–2022 роки

Джерело: побудовано автором на основі [5].

Кількість учасників у 5–6,5 раза перевищує кількість замовників. Зокрема, протягом 2018–2021 років поступово збільшується кількість учасників. За цей період приріст склав 117,56 тис. од. або 81,33%. Кількість замовників протягом 2018–2020 років зростає, а потім поступово знижується у 2022 році. При цьому кількість тих, які провели більше 100 закупівель у 2022 році, склала 27%.

Динаміку замовників у розрізі регіонів за 2018–2022 роки продемонстровано в табл. 1.

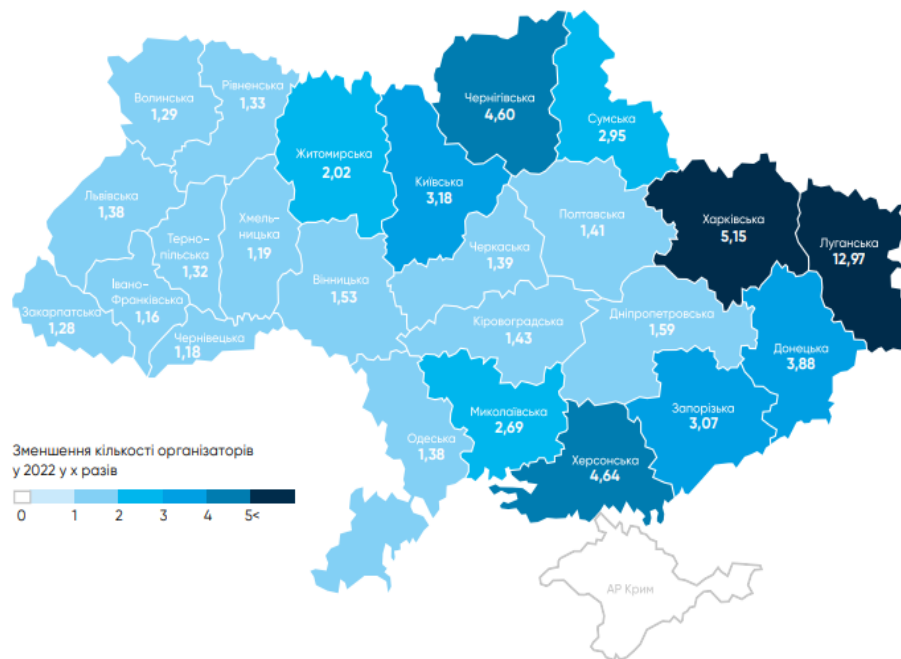
Таблиця 1. Динаміка замовників у розрізі регіонів за 2018–2022 роки

Показники	Рік					Абсолютний приріст, +,–	
	2018	2019	2020	2021	2022	2022/2018	2022/2021
Вінницька	50858	51710	160860	235171	173440	122582	-61731
Волинська	23583	27152	109381	160326	103814	80231	-56512
Дніпропетровська	98440	102879	231265	304000	163490	65050	-140510
Донецька	73785	69548	150797	187702	50391	-23394	-137311
Житомирська	42676	45786	141718	211138	120983	78307	-90155
Закарпатська	27843	29474	76052	115461	80192	52349	-35269
Запорізька	48138	52258	139752	208536	67909	19771	-140627
Івано-Франківська	33914	39408	116187	173093	132056	98142	-41037
Київська	209113	236420	406458	558006	311572	102459	-246434
Кіровоградська	24811	27602	109096	166188	106396	81585	-59792
Луганська	24316	30298	83818	105780	17728	-6588	-88052
Львівська	52024	52869	176180	272990	191747	139723	-81243
Миколаївська	31139	33831	113001	153706	71774	40635	-81932
Одеська	63771	68411	184542	273283	164756	100985	-108527
Полтавська	49521	56878	167024	252198	169604	120083	-82594
Рівненська	27684	30752	128243	197416	137355	109671	-60061
Сумська	31902	35643	136762	198533	100258	68356	-98275
Тернопільська	22738	24911	104788	162599	110008	87270	-52591
Харківська	72695	81145	214801	304712	111745	39050	-192967
Херсонська	27489	32287	117971	172288	29958	2469	-142330
Хмельницька	38676	45739	149181	218760	160006	121330	-58754
Черкаська	37666	45581	144158	215271	138889	101223	-76382
Чернівецька	19858	21450	57750	84477	65480	45622	-18997
Чернігівська	41089	44843	128270	186736	102294	61205	-84442

Джерело: побудовано автором на основі [5].

У 2018 році найбільша кількість закупівель припадала на Київську, Дніпропетровську, Харківську, Одеську, Донецьку області, а найменша – на Чернівецьку, Волинську та Тернопільську. Проте у зв'язку з військовою агресією у 2022 році географія замовників дещо змінилася. Найбільша кількість закупівель стала припадати на Київську, Львівську, Вінницьку, Полтавську області, а найменша – на Херсонську, Донецьку, Луганську, що спричинено тимчасовою окупацією та активними бойовими діями.

У 2022 році в порівнянні з 2021 роком спостерігалася й зміна географії організаторів за кількістю проведених закупівель (рис. 3) [6].

Рисунок 3. Зменшення кількості організаторів торгів у 2022 році в порівнянні з 2021 роком

Найбільше зменшення кількості замовників спостерігається у Луганській (12,97 раз), Харківській (5,15 раз), Херсонській (4,64 раз), Чернігівській (4,60 раз) областях.

Найменшу кількість організаторів Україна втратила у Чернівецькій (зменшення в 1,18 раз), Івано-Франківській (зменшення в 1,16 раз) й Хмельницькій (зменшення в 1,19 раз) областях. Ці дані підтверджують тезу, що зниження кількості замовників прямо пов'язане з територією, де вони працюють.

Найбільшими організаторами закупівель у 2022 році стали: Київська міська державна адміністрація (278390 лотів), Міністерство інфраструктури (109323 лоти), Дніпропетровська ОДА (88188 лотів), Дніпровська міська рада (64071 лот), організатори оборонних закупівель (71914 лотів), Вінницька ОДА (52762 лоти), Міністерство внутрішніх справ України (54130 лотів), Маріупольська міська рада (50248 лотів), Міністерство енергетики та вугільної промисловості (48534 лоти), ДК «Укроборонпром» (35559 лотів) (рис. 4).

Рисунок 4. Рейтинг організаторів закупівель за кількістю лотів у 2022 році

Джерело: побудовано автором на основі [5].

Розподіл учасників за кількістю закупівель у 2022 році був наступним:

- в 1–10 закупівлях взяли участь 75,58 % учасників;
- у 10–20 – 9,61%;
- у 20–100 – 12,06%;
- у більш як 100 – 2,75 відсотка.

Якщо розглядати учасників за розміром (велике, середнє, мале підприємництво та мікропідприємництво), то у 2018 році найбільша кількість лотів припадала на середнє (32,5%) та мале підприємництво (30,1%). При цьому варто відзначити, що у 18,4% лотів інформацію щодо розміру учасника не було надано (табл. 2.).

Таблиця 2. Розподіл учасників за розміром згідно з кількістю лотів за 2018–2022 роки

Тип учасника	2018 рік		2019 рік		2020 рік		2021 рік		2022 рік	
	К-сть лотів	Пит. вага, %	К-сть лотів	Пит. вага, %	К-сть лотів	Пит. вага, %	К-сть лотів	Пит. вага, %	К-сть лотів	Пит. вага, %
Середнє підприємництво	496,7	32,5	575,2	35,5	1283,9	32,0	1795,0	31,5	913,9	29,8
Велике підприємництво	65,6	4,3	81,3	5,0	186,9	4,7	262,8	4,6	154,0	5,0
Мале підприємництво	460,3	30,1	548,8	33,8	1637,2	40,8	2380,4	41,7	1356,7	44,2
Мікро-підприємництво	213,5	14,0	270,3	16,7	729,4	18,2	1005,2	17,6	500,5	16,3
Не є суб'єктом господарювання	12,9	0,8	16,6	1,0	48,6	1,2	71,6	1,3	35,5	1,2
Не вказано	281,3	18,4	129,2	8,0	127,0	3,2	190,9	3,3	109,0	3,6
Усього	1530,3	100	1621,5	100	4013,0	100	5706,0	100	3069,7	100

Джерело: побудовано автором на основі [5].

Аналогічна тенденція з переважанням учасників середнього підприємництва зберігається і протягом 2019 року. Проте з 2020 року найбільша кількість лотів стала припадати на мале підприємництво. У 2022 році їх частка склала 44,2. Найменші частки за досліджуваний період припадають на велике підприємництво (5,0% у 2022 році) і фізичних осіб (1,2% у 2022 році). Питома вага учасників, які представляють мікропідприємництво, зростає із 14,0% у 2018 році до 18,2% у 2020 році, однак протягом 2021–2022 років знижується до 16,3%.

Відповідно до звітних даних у 2022 році в публічних закупівлях України взяли участь понад 250 учасників-нерезидентів із 46 країн світу. Питома вага договорів, укладених з іноземними учасниками, є незначною й становить 2,7% від загальної кількості усіх укладених договорів із вартістю понад 13 млрд грн. При цьому найбільшу кількість договорів укладено з Польщею (2,09 млрд грн), Швейцарією (1,77 млрд грн), Францією (1,71 млрд грн), Туреччиною (1,68 млрд грн) та Литвою (1,16 млрд грн).

Висновки. Таким чином, опираючись на результати проведеного дослідження, можемо стверджувати, що протягом 2018–2020 років в Україні мав місце активний розвиток сфери публічних закупівель, який характеризувався зростанням кількості закупівель, замовників та учасників. Однак у 2022 році у зв'язку із військовою агресією та повномасштабним вторгненням Росії темпи зростання сповільнювалися й мали тенденцію до зниження. Попри це, важливо, що система публічних закупівель в Україні, незважаючи на воєнні дії, продовжує розвиватися. Саме тому доцільним та актуальним постає питання наступного дослідження вартісних показників функціонування системи публічних закупівель в Україні.

Conclusions. Thus, based on the results of the conducted research, we can state that during 2018–2020, there was an active development of the sphere of public procurement in

Ukraine, which was characterized by an increase in the number of purchases, customers, and participants. However, in 2022, due to military aggression and a full-scale Russian invasion, the growth rate slowed down and had a downward trend. Despite this, it is important that the system of public procurement in Ukraine, despite military operations, continues to develop. That is why the question of the next study of the value indicators of the functioning of the public procurement system in Ukraine becomes expedient and relevant.

Список використаних джерел

1. Воровська Л. А., Колесник Н. В. Публічні закупівлі як система ефективного використання бюджетних коштів в органах місцевого самоврядування. Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. 2020. № 2. С. 89–92.
2. Юрій Е. О. Особливості публічних закупівель в Україні в умовах воєнного стану. Фінансові інструменти сталого розвитку економіки : матер. 5-ої Міжнар. наук.-практ. конференції (м. Чернівці, 27 квітня 2023 р.). Чернівці : Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2023. С. 98–101. URL: <https://archer.chnu.edu.ua/xmlui/handle/123456789/7313> (дата звернення: 11.01.2024).
3. Кулак О. П. Механізми забезпечення розвитку системи державних закупівель в Україні: дис. ... канд. наук з держ. управління : 25.00.02 / Класичний приватний університет. Запоріжжя. 2013, 205 с.
4. Лаговська О. А., Легенчук С. Ф., Свірко С. В. Державні закупівлі в Україні: аналіз переваг і недоліків. Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу. 2021. Вип. 2. С. 56–60. DOI: [https://doi.org/10.26642/pbo-2021-2\(49\)-56-60](https://doi.org/10.26642/pbo-2021-2(49)-56-60)
5. Публічний модуль аналітики BI Prozorro. URL: <https://bi.prozorro.org/hub/stream/aaec8d41-5201-43ab-809f-3063750dfafd> (дата звернення: 11.01.2024).
6. Гермашев Ю. Війна і прозоро: як жили публічні закупівлі у перші пів року повномасштабного вторгнення. URL: <https://ti-ukraine.org/research/vijna-i-prozorro-yak-zhyly-publichni-zakupivli-u-pershi-piv-roku-povnomasshtabno-vtorgnennya/> (дата звернення: 11.01.2024).

References

1. Vorovska L. A., Kolesnyk N. V. (2020). Publichni zakupivli yak systema efektyvnoho vykorystannia biudzhethnykh koshtiv v orhanakh mistsevoho samovriaduvannia [Public procurement as a system of efficient use of budget funds in local governments]. *Visnyk Berdianskoho universytetu menedzhmentu i biznesu*, no. 2, pp. 89–92.
2. Yurii E. O. (2023). Osoblyvosti publichnykh zakupivel' v Ukrayini v umovakh voyennoho stanu [Peculiarities of public procurement in Ukraine under martial law]. *Finansovi instrumenty staloho rozvytku ekonomiky : mater. 5-oyi mizhnar. nauk.-prakt. konferentsiyi* (Chernivtsi, 27 kvitnya 2023 r.). Chernivtsi : Chernivets. nats. un-t im. YU. Fed'kovycha, p. 98–101. URL: <https://archer.chnu.edu.ua/xmlui/handle/123456789/7313> (accessed: 11.01.2024).
3. Kulak O. P. (2013). Mekhanizmy zabezpechennia rozvytku systemy derzhavnykh zakupivel v Ukraini : dys. ... kand. nauk z derzh. upravlinnia : 25.00.02 – mekhanizmy derzhavnoho upravlinnia. *Klasychnyi pryvatnyi universytet. Zaporizhzhia* [Mechanisms for ensuring the development of the public procurement system in Ukraine: dis. ... cand. Sciences of the state. management: 25.00.02 – mechanisms of public administration. Classical private university. Zaporizhzhia]. 205 p.
4. Lagovska O. A., Legenchuk S. F., Svirko S. V. (2021). Derzhavni zakupivli v Ukrayini: analiz perevah i nedolikiv [Public procurement in Ukraine: analysis of advantages and disadvantages]. *Problemy teorii ta metodolohiyi bukhhalters'koho obliku, kontrolyu i analizu*, no. 2, pp. 56–60. DOI: [https://doi.org/10.26642/pbo-2021-2\(49\)-56-60](https://doi.org/10.26642/pbo-2021-2(49)-56-60)
5. Publichnyi modul analityky BI Prozorro [Public module of BI Prozorro analytics]. Available at: <https://bi.prozorro.org/hub/stream/aaec8d41-5201-43ab-809f-3063750dfafd> (accessed 11.01.2024).
6. Germashev Y. Viyna i prozorro: yak zhyly publichni zakupivli u pershi piv roku povnomasshtabnoho vtorhnennya [War and prozorro: how public procurement lived in the first six months of the full-scale invasion]. Available at: <https://ti-ukraine.org/research/vijna-i-prozorro-yak-zhyly-publichni-zakupivli-u-pershi-piv-roku-povnomasshtabno-vtorgnennya/> (accessed 11.01.2024).

УДК 330.322.54(477)

ПРОБЛЕМА ЗАЛУЧЕННЯ ІНОЗЕМНИХ ІНВЕСТИЦІЙ В УМОВАХ ВІЙНИ

Петро Віблій; Юлія Корнійчук

Національний університет «Львівська політехніка», Львів, Україна

Резюме. Досліджено проблеми залучення іноземних інвестицій до економіки України через механізми страхування в умовах економіки війни та розкрито складові збільшення привабливості інвестиційного ринку, серед яких: активна зовнішня політика керівництва країни, що виявляється в основних політичних та економічних подіях в Україні, активне та багатостороннє підтримання світовими лідерами та країнами протистояння України російській агресії, авторитет Президента України на світовій арені; реформування української судової та податкової системи; активний пошук сучасних платформ та інноваційних інструментів для залучення іноземних інвестицій. Систематизовано основні негативні та проблемні чинники, що впливають на процес залучення інвестицій в економічний розвиток України, серед яких функціонування економіки в умовах війни, відсутність гарантій на державному рівні та системи захисту іноземних інвестицій. Проблема залучення іноземних інвестицій в умовах війни є складним завданням для будь-якої країни. Воєнний конфлікт створює низку негативних факторів, які можуть відлякувати іноземних інвесторів і порушити економічний клімат. Воєнний конфлікт призводить до нестабільності в політичній та економічній сферах. Інвестори відчувають ризик вкладень у країну, де відсутні чіткі перспективи для подальшого розвитку та відновлення. Іноземні інвестори стурбовані питанням безпеки своїх інвестицій та персоналу. Ризик може бути пов'язаний як з безпосередніми наслідками воєнного конфлікту, так і з подальшою нестабільністю після завершення війни. Воєнний конфлікт зазвичай призводить до руйнування інфраструктури, зменшення виробничої активності та загальної економічної депресії, що робить країну менш привабливою для інвесторів. Умови війни можуть призвести до порушення правових норм та відсутності ефективного правового захисту для іноземних інвесторів. Воєнний конфлікт може призвести до значного збільшення витрат на оборону, що може викликати фінансові труднощі для уряду й призвести до інфляції та інших проблем в економіці. Для розв'язання цих проблем і повернення іноземних інвестицій в умовах війни, країна повинна вжити заходи щодо забезпечення стабільності, покращення безпеки, розроблення ефективних заходів правового захисту та відновлення економіки. Здійснення таких заходів може допомогти відновленню довіри інвесторів та стимулюванню економічного розвитку.

Ключові слова: інвестиційний ринок, іноземні інвестиції, економіка війни, інвестиційна привабливість, інвестиційні ризики.

https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2024.02.155

Отримано 22.01.2024

UDC 330.322.54(477)

THE PROBLEM OF ATTRACTING FOREIGN INVESTMENTS IN THE CONDITIONS OF WAR

Petro Viblyi; Yulia Korniichuk

National University «Lviv Polytechnic», Lviv, Ukraine

Summary. The article examines the problems of attracting foreign investment to the economy of Ukraine through insurance mechanisms in the conditions of the war economy and reveals the components of increasing the attractiveness of the investment market, including the active foreign policy of the country's leadership, which is manifested in the main political and economic events in Ukraine, active and multilateral support by the world leaders and countries of Ukraine's resistance to Russian aggression, the authority of

the President of Ukraine on the world stage; reforming the Ukrainian judicial and tax system; active search for modern platforms and innovative tools for attracting foreign investment. The main negative and problematic factors affecting the process of attracting investments in the economic development of Ukraine are systematized, including the functioning of the economy in war conditions, the lack of guarantees at the state level, and the system of protection of foreign investments. The problem of attracting foreign investment in the conditions of war is a difficult task for any country. The military conflict creates a number of negative factors that can scare away foreign investors and disrupt the economic climate. Military conflict leads to instability in the political and economic spheres. Investors feel the risk of investing in a country where there are no clear prospects for further development and recovery. Foreign investors are concerned about the security of their investments and personnel. The risk can be related both to the immediate consequences of the military conflict and the subsequent instability after the end of the war. Military conflict usually results in the destruction of infrastructure, reduced industrial activity, and general economic depression, making the country less attractive to investors. Conditions of war may lead to violations of legal norms and a lack of effective legal protection for foreign investors. A military conflict can lead to a significant increase in defense spending, which can cause financial difficulties for the government and lead to inflation and other problems in the economy. To solve these problems and attract foreign investment in the conditions of war, the country must take measures to ensure stability, improve security, develop effective legal protection measures, and restore the economy. Implementation of such measures can help restore investor confidence and stimulate economic development.

Key words: investment market, foreign investments, war economy, investment attractiveness, investment risks.

https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2024.02.155

Received 22.01.2024

Постановки проблеми. В умовах воєнного стану, коли країна перебуває на стадії використання всіх критичних запасів державного бюджету, залучення іноземного, додаткового капіталу є питанням виживання держави, тому створення та підтримання сприятливого, якісного та ефективного інвестиційного ринку – одна із заповорок конкурентоспроможного сектора економіки України. Найбільш чутливим питанням є безпека інвестицій під час і після війни. Це один із факторів, який найбільше відлякує інвесторів. Залучення іноземного капіталу без ризиків для інвесторів – одна з флагаманів діяльності українських економістів за нинішніх умов, тому можна зробити висновок, що вирішенням проблеми повинен стати захист закордонного капіталу, що сприятиме довірі та активності потенційних інвесторів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Інвестиційний ринок України є об'єктом дослідження багатьох учених, а конкретно проблеми залучення іноземних інвестицій були розглянуті такими українськими вченими, як: А. Пересада, Н. Татаренко, М. Денисенко, Я. Жалило. Дослідження цих науковців свідчать проте, що політика залучення іноземних інвестицій в Україну не повністю є ефективною, оскільки на розподіл іноземного капіталу в Україні впливають негативні політичні та економічні чинники. Тому подальших досліджень потребують питання надійних механізмів захисту іноземних інвестицій з метою покращення інвестиційної привабливості України.

Метою дослідження є аналізування тенденцій та перспектив залучення іноземних інвестицій в умовах війни.

Постановка завдання – аналіз розвитку страхування іноземного капіталу в Україні та його вплив на інвестиційну привабливість України. Залучення іноземного капіталу в умовах війни. Вплив воєнних дій (воєнного стану) на діяльність іноземних інвесторів на ринку України та перспективи розвитку економіки через приплив іноземних інвестицій.

Виклад основного матеріалу. Ефективне реформування, структурна трансформація та створення конкурентного середовища в українській економіці не можливі без процесу відтворення, який відбувається лише на основі інвестицій. Чим активніший інвестиційний процес, тим швидше відбувається відтворення та ефективніша ринкова трансформація [3].

Незаперечним фактом є обережність та ретельність підходу іноземних інвесторів до вибору інвестиційного об'єкта через низку обов'язкових та бажаних критеріїв інвестиційного об'єкта, що вказують на рентабельність та раціональність угод. Через спостереження та оцінювання наявних тенденцій розвитку ринку інвестицій, захисту та гарантування інвестиційних угод та страхування капіталу інвестори низько оцінюють привабливість інвестиційного сектора економіки держави.

Інвестиційна привабливість України мала багато проблем та недоліків, через які потенційні іноземні інвестори мали сумніви щодо капіталовкладення у державу. Після пандемії Covid-19 та повномасштабного вторгнення російської федерації економіка України має неабиякий негативний вплив на розвиток інвестиційного ринку та залучення фінансових ресурсів. Прояви війни відлякують потенційних інвесторів та вносять свої негативні корективи в економіку країни, серед яких варто відзначити: порушення міжнародної логістики через руйнації та закриття аеропортів, портів, закриті кордони; масове переміщення населення, яке спричинено активними бойовими діями на більшості територій України. Така негативна тенденція утворює економічні загрози для інвестування в будь-які проєкти країни через ризики їх замороження або зриву, логістичні проблеми в діяльності міжнародних компаній на території України, що є наслідком військової агресії росії. Зниження економічних показників та потенціалу економічного розвитку не тільки регіонів України з активними бойовими діями, а й держави в цілому, що негативно впливає на інвестиційну привабливість. Україна переживає важку економічну ситуацію, в якій проблема залучення іноземного капіталу відіграє ключову роль у підтриманні функціонування держави як економічного суб'єкта.

Другою важливою перешкодою іноземним капіталовкладенням стає відсутність захисту й страхування іноземного капіталу. Український інвестиційний ринок не має досконалої інституційної системи страхування воєнних ризиків та інвестиційних проєктів. Негативна судова практика та недосконала система банківських гарантій іноземних вкладів ставить під сумнів рішення інвестування іноземних інвесторів.

Прямі іноземні інвестиції – це довготермінове інвестування матеріальних ресурсів у національну економіку компанією-нерезидентом (наприклад, з метою організації або створення компанії). Обчислюється в мільйонах доларів США.

Прямі іноземні інвестиції є найбільш бажаною формою капіталовкладень для країн, що розвиваються, оскільки дозволяють реалізувати масштабні проєкти. Крім того, в країну заходять нові технології, нові методи управління бізнесом тощо [4].

За даними платіжного балансу, опублікованого на сайті Національного банку, чистий приплив прямих іноземних інвестицій у 2022 році був оцінений в 623 млн дол. США (табл. 1). За 2021 рік чистий приплив становив 6,885 млрд дол. США (у тому числі реінвестування доходів – 4,9 млрд дол. США).

Таблиця 1. Прямі іноземні інвестиції в Україні в 2022 р. (млн дол. США)

2022	Прямі іноземні інвестиції в Україну	Прямі іноземні інвестиції з України	Сальдо
I кв.	-470	107	-577
II кв.	260	-26	+286
III кв.	410	78	+332
IV кв.	476	185	+291
За рік	1152	529	+623

Джерело: сформовано на основі [4].

Аналізуючи дані, опубліковані Міністерством фінансів України, можна зазначити значний приплив іноземних інвестицій за IV квартал 2022 року. Збільшення надходжень зумовлене вдалою стратегією уряду в питанні залучення іноземних інвестицій через низку вищезазначених проєктів.

Порівнюючи показники прямих іноземних інвестицій у 2021, 2022 та 2023 роках можна зазначити, що значення мали тенденцію до зменшення майже у 8 разів (табл. 2), що зумовлено негативними факторами, а саме, порушення логістики, тимчасова окупація деяких територій України, значна еміграція громадян, закриття кордонів тощо, котрі спричинені повномасштабним вторгненням РФ.

Таблиця 2. Прямі іноземні інвестиції в Україну у 2021–2023 рр. (млн дол. США)

Рік	Прямі іноземні інвестиції в Україну	Прямі іноземні інвестиції з України	Сальдо	
2021	6687	-198	+6885	-824,7 %
2022	1152	529	623	-91,0 %
2023	4095	6	+4089	+556,3 %

Джерело: сформовано на основі [4].

Однозначно, багато країн цивілізованого світу висловили готовність сприяти післявоєнній відбудові України з перспективою членства в ЄС. Це, безперечно, додає нам впевненості у завтрашньому дні. Але національна економіка зараз повинна виконувати свою функцію. Адже це основа для підтримання наших героїчних захисників і процвітання нашого народу [2].

Після війни, розв'язаної росією, Україна потребуватиме великої кількості грошей, щоб повернути економіку країни до прийняттого рівня. Міністерство економіки оцінює приблизні інвестиційні потреби України в 70–80 мільярдів доларів США на рік. Станом на 1 червня 2022 року Україна потребувала 350 мільярдів доларів США на реконструкцію та відновлення згідно зі Звітом Світового банку про експрес-оцінювання збитків та реконструкцію. Набутий Україною у червні 2022 р. статус кандидата на вступ до ЄС, надав Україні низку переваг: доступ до європейських структур, фінансову допомогу та підтримання у вигляді грантів, кредитів. Позитивним є те, що Україна здійснює необхідні кроки, ухвалює законодавство для набуття членства у Євросоюзі.

Діяльність уряду у вирішенні проблеми іноземного капіталовкладення, безумовно, є ключовою в стратегії покращення розвитку ринку інвестицій в цій важкій кризі. Денис Шмигаль – голова Уряду, заявляє, що фінансові вливання в економіку країни повинні були зроблені вже до кінця 2022 року. Уряд розробив пілотний проект зі страхування воєнних ризиків, який реалізується Україною у співпраці з Багатостороннім агентством з гарантування інвестицій (MIGA) Групи Світового банку. MIGA (Multilateral Investment Guarantee Agency) залучила 30 млн доларів на даний проект. Аносування Міністерством економіки запуску кількох інвестиційних проектів під патронатом MIGA до кінця 2023 дало надію на покращення інвестиційної ситуації країни.

Також як один із прикладів залучення іноземного капіталу під час війни необхідно зазначити банк «Львів», який залучив 15 мільйонів доларів США від Фінансової корпорації розвитку США (DFC) та Агентства США з міжнародного розвитку (USAID) для покриття кредитного ризику українських компаній. Водночас DFC надасть українським компаніям кредити в розмірі від 1 мільйона до 1 мільярда доларів США на окремі проекти. Агентство оголосило про свою готовність надати допомогу Україні відновити інфраструктуру та прискорити відновлення економіки. 12 грудня Кабінет Міністрів підписав у Парижі угоду з корпорацією IFC Групи Світового банку, яка діятиме як стратегічний радник, допомагаючи Уряду створити умови для збільшення приватних інвестицій у відновлення.

Примітним з точки зору перспектив залучення іноземних інвестицій в економіку країни воєнного часу стало також підписання в листопаді Міністерством економіки меморандуму про взаєморозуміння з однією з найбільших у світі інвестиційних компаній

BlackRock. Експерти цієї американської компанії консультуватимуть українських урядовців з питань створення дорожньої карти для впровадження інвестиційної платформи, яка насамперед залучатиме приватний капітал.

Великі іноземні компанії, особливо ті, що працюють в Україні, мають можливість інвестувати безпосередньо в країну. Однак є багато інвесторів, які хочуть брати участь у майбутньому економічному зростанні країни, але не мають відповідної команди або інфраструктури. Тому фонди BlackRock можуть бути гарним варіантом для них. Однак є багато інвесторів, які хочуть брати участь у майбутньому економічному зростанні країни, але не мають відповідної команди або інфраструктури. Тому фонди BlackRock можуть бути гарним варіантом для них.

Advantage Ukraine – платформа залучення іноземних інвестицій, яку у вересні на відкритті торгів Нью-Йоркської фондової біржі представив президент Володимир Зеленський. Платформа містить перелік інвестиційних проектів та можливостей у десяти секторах економіки. Це – оборонна промисловість, металургія та металообробка, сільське господарство, енергетика, фармацевтика, природні ресурси, логістика та інфраструктура, промислове виробництво, меблі та деревообробка, інноваційні технології. Загальний потенціал цих проектів перевищує 400 мільярдів доларів США. У Міністерстві економіки запевняють, що з моменту запуску платформи вони отримали понад 500 запитів щодо інвестиційних можливостей, проектних пропозицій та ділового співробітництва. За статистикою, найбільшу зацікавленість виявили потенційні інвестори зі США, Великої Британії, Німеччини, Данії та Бельгії.

З огляду на це, Кабінет Міністрів невдовзі повинен представити результати перших пілотних проектів із залучення іноземних інвестицій. Він також має продемонструвати результати в інших сферах, таких, як боротьба з корупцією, судова реформа та покращення бізнес-клімату. Ще одним важливим завданням є налагодження ефективного переговорного процесу щодо якнайшвидшого вступу України до ЄС. Цим Уряд продемонструє свій професіоналізм та здатність змінювати підходи до ведення бізнесу в надзвичайних обставинах [2].

Інвестори, в першу чергу, зацікавлені в галузях, які створюють високу додану вартість і продукція яких є конкурентоспроможною на світовому ринку. Україна визначила 10 секторів зі значним інвестиційним потенціалом.

Першим у даному списку найприбутковіших інвестиційних секторів є оборонно-промисловий комплекс, у якому розраховано \$43 млрд інвестиційного потенціалу. За останні 15 місяців війни Українська Армія отримала статус однієї із найбоєздатніших армій Європи. Саме тому сьогодні підтримка та продовження оснащення армії підсилює експортний потенціал країни.

Тим часом, металургія є одним із основних видів промислової діяльності в Україні й стала галуззю, що має стратегічне значення для майбутнього розвитку національної економіки: на неї припадає 16% загального обсягу промислового виробництва, п'ята частина товарного експорту, експортна виручка понад 10 мільярдів доларів США, понад 200000 робочих місць і близько 10% середньооблікової чисельності працюючих у секторі. Металургія та металообробка має оцінений потенційний обсяг інвестицій – 26 млрд доларів США, що, в свою чергу, є привабливим інвестиційним сектором. Україна має досвід високотехнологічних металургійних процесів і повного циклу виробництва титану та титановмісної продукції. Протягом багатьох років Україна займає провідне місце в галузі металургії в Європі, рейтинг може слугувати надійністю інвестиційного джерела для іноземних інвесторів. Вона може закріпитися на ринку заліза, прямого відновлення та зеленої металургії.

Ще одним потужним інвестиційним сектором стає енергетика, у якому потенційні інвестиції оцінюються експертами у \$177 млрд [3]. Зважаючи на те, що сьогодні світ

постає перед питанням відмови від російської «брудної» енергетики, ми могли б виробляти десятки і сотні гігават «зеленої» електроенергії та мільйони тонн «зеленого» водню. Таким чином, Україна могла б запропонувати Європі вигідну альтернативу.

Українські природні ресурси, які користуються попитом у світі, такі, як вугілля, залізна руда, природний газ, марганець, мідь, нафта й графіт тощо, мають високу концентрацію та знаходяться в безпосередній близькості одне від одного. Тому як інвестиційна галузь природні ресурси повинні займати провідне місце у рейтингу найбільших інвестиційних потенціалів, тому експерти розрахували потенційний обсяг інвестицій, який сягає 5,6 млрд доларів США.

Наступне місце в рейтингу припадає агропромислому комплексу, потенційні інвестиції якого оцінюють у \$34 млрд. В Україні агропромисловість займає особливо важливе місце в економіці держави. Саме у цій галузі зосереджено близько третини основних виробничих фондів. До війни найбільш стійкий сегмент економіки з погляду стабільності надходжень до бюджету був агропромисловий комплекс. Через велику територію України, наділену родючими чорноземами 42 млн гектарів землі використовувалося сільськогосподарським виробництвом. Хоча наслідки вторгнення несуть значні збитки для агропромисловості, Україна все ще залишається «житницею Європи». Тому підтримка збільшення потужності переробки та вдосконалення секторів з найбільшою доданою вартістю, такі, як виробництво м'яса, молока, молочних продуктів, садівництво тощо, буде вигідним джерелом інвестиційного прибутку для іноземного інвестора.

Географічне розташування України робить її важливим транзитним пунктом для торгівлі. Завдяки розгалуженій мережі залізничних, автомобільних, морських і річкових портів та аеропортів, логістика є одним з найважливіших секторів економіки. Тому інвестиційний потенціал сектора логістики та інфраструктури оцінюється у 123 млрд доларів США.

Україна має велику мережу машинобудівних підприємств, які виробляють турбіни та генератори, залізничний рухомий склад, гірничу та сільськогосподарську техніку, верстати, авіаційні двигуни та виробниче обладнання для легкої й харчової промисловості. Тому промислове виробництво відіграє важливу роль у функціонуванні економіки, адже інвестиційний потенціал оцінюється у 16 млрд доларів США [5].

Деревообробна та меблева промисловість, потенційний обсяг інвестицій якої сягає \$5 млрд, дає можливість Україні стати континентальною меблевою фабрикою [5]. Існує ресурсна база та сприятлива вищезазначена логістика для доставки готової продукції через вдале географічне розташування країни.

Фармацевтичний сектор України є одним з лідерів за обсягами інвестицій. Українські фармацевтичні компанії відповідають міжнародним стандартам, а більшість виробничих потужностей частково реконструйовані відповідно до вимог GMP. Саме тому близько 19 млрд доларів США інвестиційного потенціалу припадає саме на цю галузь.

ІТ-сектор України зазнав найменших втрат через війну, зберігши 95% своїх контрактів. Це означає, що він добре адаптувався до надзвичайно складних умов. Експорт комп'ютерних послуг зріс на 23% порівняно з 2022 роком. Українські ІТ-компанії залучили 350 мільйонів доларів США інвестицій, і, незважаючи на широкомасштабну війну, понад 80% компаній зберегли майже 100% своїх контрактів. Ці інвестиції дозволять перейти від ІТ-аутсорсингу до розроблення продуктів.

Інноваційні технології мають 11 млрд доларів США інвестиційного потенціалу. Ми є першою країною, яка має цифрове вирішення для більшості особистих офіційних та урядових документів. Україна посідає четверте місце у світі за обсягом фінансових операцій, що здійснюються через мобільні пристрої. Україна також четверта у світі за

кількістю користувачів криптовалют. Також варто зазначити, що наша країна випускає більше випускників з технічною освітою, ніж будь-яка інша європейська країна. В ІТ-секторі України працює 240000 спеціалістів [2]. Вони добре освічені, англомовні та визнані в усьому світі. Україна посідає перше місце серед країн Центральної та Східної Європи у сфері досліджень і розроблення та ІТ-аутсорсингу. Відповідно, це збільшить капіталізацію та зробить ІТ-сектор ще більш конкурентоспроможним на світовому ринку.

Висновки. Слід зазначити, що високий інвестиційний ризик для потенційних іноземних інвесторів наразі зумовлений тим, що економічна система України функціонує в умовах воєнної економіки. Хоча тенденція іноземного інвестування в економіку країни є негативною, політичні та економічні кроки керівництва країни, єдність українського народу створюють позитивний імідж України на світовій арені й забезпечують сприятливі умови для залучення іноземних інвестицій в економіку країни у найближчій перспективі. В результаті проведеного дослідження варто узагальнити ключові фактори та напрямки, які потребують подальшого розвитку з метою покращення процесу залучення іноземного капіталу в економіку країни, а саме:

- сприятливі нормативно-правові умови для інвестиційної діяльності;
- верховенство права та прозорість бізнес-рішень;
- відновлення зруйнованих потужностей та розвиток потужної інноваційної інфраструктури (бізнес-інкубатори, індустриальні парки, кластери);
- продовження реформування судової системи. Незавершеність процесу реформування судової системи, що є суттєвою перешкодою не лише у залученні інвестиційних коштів в Україну, а й у досягненні цілей європейської інтеграції та вільного доступу до міжнародного економічного простору;
- запровадження механізмів державного страхування та інформаційного підтримання іноземних інвестицій у воєнний час;
- стандарти НАТО та інноваційні тренди, покладені в основу розвитку українського оборонно-промислового комплексу;
- активний пошук сучасних платформ та інноваційних інструментів залучення іноземних інвестицій.

Визначені фактори та напрями підвищення інвестиційної привабливості України, за умови своєчасної реалізації, можуть стати рушійною силою для припливу інвестицій в Україну. Тому важливим є проведення подальших наукових досліджень та обговорення на відповідних платформах розвитку.

Conclusions. Summarizing the research, it should be noted that the high investment risk for potential foreign investors is currently caused by the fact that the economic system of Ukraine functions in the conditions of a war economy. Although the trend of foreign investment in the country's economy is negative, the political and economic steps of the country's leadership and the unity of the Ukrainian people create a positive image of Ukraine on the world stage and provide favorable conditions for attracting foreign investment to the country's economy in the near future. As a result of the conducted research, it is worth summarizing the following key factors and directions that require further development in order to improve the process of attracting foreign capital to the country's economy, namely:

- favorable regulatory and legal conditions for investment activities,
- rule of law and transparency of business decisions;
- the restoration of destroyed capacities and development of powerful innovative infrastructure (business incubators, industrial parks, clusters);
- continuation of the reform of the judicial system. The incompleteness of the process of reforming the judicial system is a significant obstacle not only in attracting investment funds

to Ukraine but also in achieving the goals of European integration and free access to the international economic space;

- introduction of state insurance mechanisms and informational support for foreign investments in wartime;
- NATO standards and innovative trends, which are the basis for the development of the Ukrainian defense and industrial complex;
- active search for modern platforms and innovative tools for attracting foreign investment.

The identified factors and directions for increasing Ukraine's investment attractiveness, if implemented in a timely manner, can become a driving force for the inflow of investments into Ukraine, therefore it is important to conduct further scientific research and discussion on relevant development platforms.

Список використаних джерел

1. Про захист іноземних інвестицій на Україні: Закон України від 05.10.1991 р. № 1540а-ХІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1540%D0%B0-12/ed19911005> (дата звернення: 03.01.2024).
2. Гук О. В., Шендерівська Л. П., Мохонько Г. А. *Інвестування інноваційної діяльності: начальний посібник*. Київ: КПІ ім. Ігоря Сікорського, Видавництво «Політехніка», 2022. 186 с.
3. Медведкова Н. О. Український інвестиційний ринок. URL: <https://magazine.faaf.org.ua/problems-zaluchennya-inozemnih-investiciy-v-ukrainu-cherez-mehanizmi-strahuvannya.html> (дата звернення: 03.01.2024).
4. Міністерство фінансів України. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/fdi/2022/> (дата звернення: 03.01.2024).
5. Панкова Л. І., Камалова-Кутинець О. М. Аналіз тенденцій та перспектив залучення іноземних інвестицій в умовах економіки війни. URL: <https://reicst.com.ua/pmt/article/view/2022-6-03-02> (дата звернення: 03.01.2024).

References

1. Pro zakhyst inozemnykh investytsiy na Ukrayini [On the Protection of Foreign Investments in Ukraine]: Law of Ukraine (1991). dated October 05, 1991 No. 1540a-XII. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1540%D0%B0-12/ed19911005> (accessed 03 January 2024).
2. Huk O. V., Shenderivska L. P., Mokhonko H. A. (2022). *Investuvannia innovatsiinoi diialnosti: nachalniy posibnyk* [Investing in innovative activity: a study guide]. Kyiv: KPI im. Ihoria Sikorskoho, Politekhnik. (In Ukrainian).
3. Medvedkova N. O. Ukrayins'kyu investytsiynny rynek [Ukrainian investment market]. Available at: <https://magazine.faaf.org.ua/problems-zaluchennya-inozemnih-investiciy-v-ukrainu-cherez-mehanizmi-strahuvannya.html> (accessed 03 January 2024).
4. Ministry of Finance of Ukraine. Available at: <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/fdi/2022/> (accessed 03 January 2024).
5. Pankova L. I., Kamalova-Kutynets O. M. Analiz tendentsiy ta perspektyv zaluchennya inozemnykh investytsiy v umovakh ekonomiky viyny [Analysis of trends and prospects of attracting foreign investments in the conditions of the war economy]. Available at: <https://reicst.com.ua/pmt/article/view/2022-6-03-02> (accessed 03 January 2024).

УДК 330.322.1 (004.413.4)

ВИКОРИСТАННЯ НЕЙРОННИХ МЕРЕЖ ДЛЯ ЗАДАЧ ІНВЕСТИЦІЙНОГО АНАЛІЗУ

Олександра Манзій¹; Юлія Сенік²; Віталій Пелех³;
Андрій Сенік⁴; Станіслав Андрейчук⁵

^{1,3-5}Національний університет «Львівська політехніка», Львів, Україна

²Національний лісотехнічний університет України, Львів, Україна

Резюме. Докладно описано функціональні особливості власного інформаційного розроблення для аналізу, прогнозування та ефективного управління інвестиційним портфелем із заданим рівнем ризику. Створений веб-додаток надає можливість формування індивідуального інвестиційного портфеля з широким спектром активів, включаючи акції, облігації, ETF, криптовалюти тощо. Окрім створення інвестиційного портфеля, веб-додаток пропонує комплексний аналіз портфеля, використовуючи розширені алгоритми та моделі машинного навчання. Використовуючи нейронні мережі, додаток аналізує загальний ризик портфеля, порівнюючи його із заданим індивідуальним профілем ризику користувача, надаючи рекомендації щодо оптимізації та перерозподілу активів. Зокрема використовується сіамська нейронна мережа для підбору фінансових інструментів у портфель із заданим рівнем ризику інвестора, а для аналізу рівня ризику портфеля, порівняння та перерозподілу активів у ньому використано багатошаровий Парцептрон. На основі аналізу тенденцій та схожості активів надано рекомендації щодо заміни активів у портфелі. Основними методами, які використовуються при аналізі, є візуалізація, обчислення статистик та прогнозування. Додаток також пропонує детальний аналіз окремих активів з описом, історичними даними та тенденціями цін. Для отримання вхідних даних (поточних й історичних курсів активів та інших їх фундаментальних показників) система використовує ефективний та доступний у використанні інструмент – FinanceModelingPrep API. Використання візуалізації дозволяє представити інформацію у зручній для сприйняття формі: графіки японських свічок, кругові діаграми дають можливість швидкого розуміння отриманих аналітичних результатів. Також у роботі здійснено огляд та аналіз найбільш вживаних сучасних спеціалізованих програмних продуктів, які використовуються у портфельному менеджменті. Запропонована інформаційна система є загальнодоступною та легкою у використанні. Робота сприяє розвитку інструментів для особистого інвестиційного менеджменту, розширюючи можливості самостійного фінансового планування. Описані методи дають можливість оцінити ефективність використання нейромереж при побудові та ефективному управлінні портфелем фінансових активів.

Ключові слова: портфель інвестицій, нейронні мережі, аналіз даних, візуалізація, інвестиції, активи.

https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2024.02.163

Отримано 02.02.2024

UDC 330.322.1 (004.413.4)

USE OF NEURAL NETWORKS FOR INVESTMENT ANALYSIS PROBLEMS

Oleksandra Manziy¹; Yuliya Senyk²; Vitalii Pelekh³; Andriy Senyk⁴;
Stanislav Andreychuk⁵

^{1,3-5}Lviv Polytechnic National University, Lviv, Ukraine

²National Forestry University of Ukraine, Lviv, Ukraine

Summary. The work describes in detail the functional features of its information development for analysis, forecasting, and effective management of an investment portfolio with a given level of risk. The created

web application provides an opportunity to create an individual investment portfolio with a wide range of assets, including stocks, bonds, ETFs, cryptocurrencies, etc. In addition to creating an investment portfolio, the web application offers comprehensive portfolio analysis using advanced algorithms and machine learning models. Using neural networks, the application analyzes the overall risk of the portfolio, comparing it to the given individual risk profile of the user, and providing recommendations for optimization and reallocation of assets. In particular, a Siamese neural network is used to select financial instruments in a portfolio with a given level of investor risk, and a multilayer Perceptron is used to analyze the risk level of the portfolio, and compare and redistribute assets. Based on the analysis of trends and similarities of assets, recommendations are provided for replacing assets in the portfolio. The main methods used in the analysis are visualization, calculation of statistics, and forecasting. Based on the analysis of trends and similarities of assets, recommendations are provided for replacing assets in the portfolio. The main methods used in the analysis are visualization, calculation of statistics, and forecasting. The app also offers a detailed analysis of individual assets with descriptions, historical data, and price trends. To receive input data (current and historical rates of assets and other fundamental indicators), the system uses an efficient and accessible tool – FinanceModelingPrep API. The use of visualization allows you to present information in an easy-to-understand form: graphs of Japanese candles, pie charts provide an opportunity to quickly understand the obtained analytical results. The work also includes a review and analysis of the most used modern specialized software products used in portfolio management. The proposed information system is publicly available and easy to use. The work contributes to the development of tools for personal investment management, expanding the possibilities of independent financial planning. The described methods make it possible to evaluate the effectiveness of the use of neural networks in the construction and effective management of a portfolio of financial assets.

Key words: investment portfolio, neural networks, data analysis, visualization, investments, assets.

https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2024.02.163

Received 02.02.2024

Постановка проблеми. У сучасному світі, де фінансові ринки еволюціонують з неймовірною швидкістю, важливість ефективного управління інвестиційними портфелями зростає кожного дня. Цей процес вимагає від інвесторів не тільки глибоких знань у сфері фінансів, але й доступу до інструментів, що дозволяють ефективно аналізувати стан фінансових ринків, оцінювати ризики та прогнозувати можливі доходи. В цьому контексті, застосування сучасних методів, нових математичних моделей та інформаційних технологій для аналізу та управління інвестиційними портфелями стає актуальним та перспективним завданням. Програмні інструменти в сучасному інвестиційному світі не лише забезпечують швидкий доступ до ринкової інформації, але й сприяють глибокому аналізу активів, розумінню ринкових тенденцій та ефективному ризик-менеджменту.

Згідно з класичним підходом до інвестування, ефективний інвестиційний портфель повинен містити мінімум 5 різних активів для забезпечення диверсифікації та зниження загального ризику. Водночас, занадто велика кількість активів може ускладнити управління портфелем та призвести до зниження загальної ефективності. Тому важливо підтримувати оптимальний баланс, враховуючи індивідуальні цілі та ризик-профіль інвестора.

Хоча спрогнозувати майбутню ситуацію на фінансовому ринку є вкрай важким завданням, але можна зробити певні висновки на основі аналізу статистичних даних. Аналіз та візуалізація є одними з найпоширеніших сучасних методик ефективного управління ризиками. Сукупність вказаних факторів призводить до необхідності створення простого в застосуванні та зрозумілого для непрофесійного користувача веб-додатку прогнозування та управління інвестиційним портфелем на основі обраного рівня ризику.

Робота присвячена опису розробленого авторами веб-додатку, який надає користувачам можливість створювати, аналізувати та оптимізувати їхні інвестиційні портфелі. Основна увага приділяється не тільки функціональним аспектам розроблення, але й аналізу сучасних тенденцій у сфері фінансових технологій, а також порівнянню існуючих аналогів на ринку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналітичні дослідження в галузі проблеми формування інвестиційного портфеля, ґрунтуючись на цілях, які ставлять перед собою інвестори, наведені в роботах [1–3]. У процесі дослідження розглянуто базові пункти формування власного інвестиційного портфеля на основі існуючих на ринку різних прибуткових активів, таких, як акції, облігації, пайові фонди, інвестиції в цінні папери та високоризиковані вкладення. Також було проаналізовано підходи до формування інвестиційного портфеля, виходячи з цільових установок, фінансових можливостей інвестора, передбачуваних доходів та допустимого рівня ризиків. У статті [4] досліджуються ефективність поведінкових портфельних стратегій. Розглянуто короткотермінову та довготермінову пам'ять інвестора і таким чином аналізується поведінковий процес вибору портфеля в динамічному середовищі. Розробленню інформаційних систем підтримання прийняття рішень формування портфеля цінних паперів, що дозволяє потенційним інвесторам самостійно оцінювати ефективність набору інвестиційного портфеля шляхом порівняння динаміки зростання наявних на фінансовому ринку акцій, присвячено ряд робіт Олександри Манзій [2; 5–8]. В запропонованих інформаційних системах застосовано процес візуалізації, що представляє доступну табульовану інформацію у структурованому вигляді схем, графіків, діаграм, а також із використанням сучасних математичних методів та засобів штучного інтелекту проведено прогнозування ризиковості та прибутковості обраного інвестиційного портфеля.

Побудові прогнозів фінансових часових рядів на основі глибокого навчання проведено в [9], де узагальнено засоби дослідження фінансових часових рядів, а також представлено штучну нейронну мережу й методи глибокого навчання. Також розглянуто модель прогнозування фондового індексу та проаналізовано вплив історичних факторів на модель. Застосування аналізу часових рядів у бізнес-дослідженнях, з обґрунтуванням відмінностей між кореляцією, асоціацією та причинно-наслідковими зв'язками в питаннях сталого розвитку оглянуто в [10]. Відзначено, що у широко використовуваному кореляційному аналізі (коефіцієнти кореляції Пірсона та Спірмена) основна увага приділяється змінам двох змінних незалежно від впливу інших змінних. У книзі [11] розглянуто основні конкуруючі підходи до моделювання кількох часових рядів: одночасні рівняння, ARIMA, моделі корекції помилок і векторна авторегресія.

Огляд існуючих програмних продуктів, які допомагають інвесторам ефективно управляти своїми портфелями, забезпечуючи необхідний інструментарій для прийняття обґрунтованих інвестиційних рішень, дозволяє зробити висновок, що в мережі Інтернет широко присутні спеціалізовані програмні продукти для аналізу й візуалізації даних та бізнес-аналітики, найпопулярнішими серед яких є наступні:

1. Сервіс Personal Capital, який покликаний допомогти людям відстежувати та ефективно управляти своїми фінансовими активами.
2. Сервіс Quicken Premiere, який пропонує цілий ряд функцій для відстеження інвестицій та управління різними типами інвестицій у режимі реального часу.
3. Сервіс StockMarketEye є простим та зручним у використанні програмним забезпеченням для відстеження інвестицій та управління портфелем.
4. Сервіс Bloomberg Terminal, який надає фінансистам фінансові дані, новини та аналітику в режимі реального часу та широко використовується у світовій фінансовій індустрії для торгівлі, аналізу та управління ризиками.
5. Сервіс Morningstar Portfolio Manager, який є комплексним інструментом для відстеження та аналізу інвестицій, надаючи користувачам детальну інформацію про різні фінансові активи, включаючи акції, облігації та пайові інвестиційні фонди.
6. Сервіс Yahoo Finance, який на сьогодні є одним з найпопулярніших і зручних веб-сайтів фінансової інформації, що використовується індивідуальними інвесторами та

фінансовими фахівцями для моніторингу ринкових тенденцій, аналізу цінних паперів та управління особистими інвестиційними портфелями.

7. Сервіс Portfolio Visualizer є прикладом веб-програми, що пропонує набір інструментів для аналізу інвестицій та портфелів і використовується для розподілу активів, тестування інвестиційних стратегій та оптимізації портфеля.

Розглянуті сервіси застосовуються для управління інвестиціями і ризиками шляхом проведення поглибленого аналізу, формування звітів та моделювання інвестиційних сценаріїв, що дозволяє розробляти оптимальні стратегії уникнення ризиків. Графіки руху цін та діаграми впливу є інтуїтивно зрозумілими інструментами, які дозволяють приймати ефективні рішення.

Сучасні фінансові API, такі як Yahoo Finance, Quandl, Alpha Vantage чи FMP є потужними інструментами для отримання та опрацювання фінансових даних у структурованому та зручному для використання вигляді. Отримані на їх основі дані, такі як поточні котирування, історична ринкова інформація, дані балансу компанії, економічні показники та інші є надзвичайно корисні для різноманітних застосувань, включаючи інвестиційний аналіз, управління портфелем, алгоритмічні торгові стратегії.

Водночас аналіз сучасних тенденцій в розробленні програмного забезпечення свідчить про високий потенціал застосування для портфельного менеджменту машинного навчання та систем штучного інтелекту. Сучасні системи пропонують потужні функціональні можливості для маніпулювання та аналізу даними, алгоритми керованого та некерованого навчання, які використовуються для нейронних мереж, спрощуючи процес побудови моделей.

Метою дослідження є застосування нейромереж для аналізу, візуалізації та прогнозування в процесі інвестиційного менеджменту, а також при побудові системи фінансових інструментів із заданим рівнем ризику.

Постановка завдання. На основі аналізу й порівняння існуючих сервісів, сучасних технологій, бібліотек та з урахуванням потреб сучасного інвестиційного ринку, вирішено розробити власні нейромережі і веб-додаток, який дозволить користувачам підбирати та аналізувати активи при утворенні портфелю із заданим рівнем ризику. При отриманні вхідних даних використати простий і легкий безкоштовний сервіс для поточних та історичних курсів обміну валют і курсів криптовалюти – FMPAPI. Новизною дослідження є використання веб-технології та глибокого машинного навчання для розв’язання задач інвестиційного менеджменту.

Виклад основного матеріалу. Основною метою функціональності створеної веб-системи є підбір активів з урахуванням заданого рівня ризику, який є фактором профілю інвестора й відображає індивідуальне сприйняття та допустимий рівень ризику при утворенні інвестиційного портфелю.

Підготовка даних для дослідження.

Всі активи, наявні для розгляду створеною веб-системою класифікуються за такими ознаками:

- за секторами (облігації, дорогоцінні метали, акції, криптовалюти, ETF різних секторів, банки, медицина, нафтогаз, оборонні, зелена енергетика, стартапи та інші);
- за типами (захисні, ліквідні, спекулятивні, венчурні);
- за ризиком (низький, середній, високий).

Класифікацію активів за секторами можна вважати взаємно-однозначною відповідністю їх рівню ризику. Наприклад, держоблігації вважаються низькоризиковими, оскільки вони забезпечують стабільний дохід і менш схильні до коливань ринку, водночас як акції технічних компаній (наприклад, компаній зі сфери біотехнологій чи зеленої енергетики) вважаються високоризикованими через високі витрати на

дослідження та непередбачуваність результатів. При реалізації створеної веб-системи дотримувалися відповідності щодо секторів, доступних для розгляду активів.

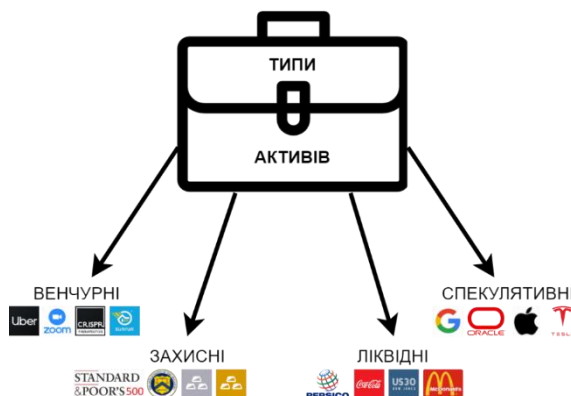
Для дослідження взяти 210 тікерів активів з різних секторів та поділено їх за такими типами: захисні, ліквідні, спекулятивні та венчурні.

Інструментарій дослідження.

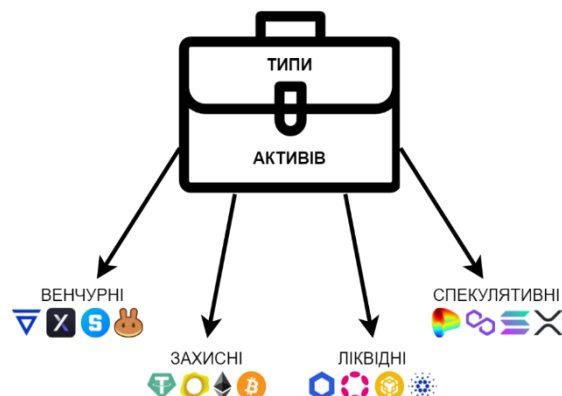
При класифікації всіх активів за ризиком дотримувалися консервативного підходу та опиралися на такі ключові фактори: волатильність (ступінь коливань ціни активу, яка свідчить про непередбачуваність ціни активу в короткотерміновій перспективі), прибутковість (визначена на основі історичних цін активу), фундаментальні показники, такі, як ринкова капіталізація, ліквідність, галузева приналежність та інші економічні та геополітичні фактори, які впливають на оцінку ризиковості активів.

Важливо зазначити, що в нашому розумінні класифікація ризиків є оцінювальною та може змінюватися залежно від поточних ринкових умов та індивідуального ризикового профілю інвестора.

Наприклад, отриманий розподіл ризиків по секторах та типах активів (рис. 1) найкраще підходить для консервативних інвесторів, водночас як криптоінвесторам буде недостатньо цього списку. Для криптоінвесторів (рис. 2) актив Біткоїн (BTCUSD) буде захисним та матиме низький рівень ризику, активи LINKUSD та BNBUSD будуть ліквідні та матимуть середній рівень ризику, активи SOLUSD та XRPUSD будуть спекулятивними з високим рівнем ризику, а активи SANDUSD та DOGEUSD будуть венчурними з високим рівнем ризику.

Рисунок 1. Візуалізація розподілу активів у консервативного інвестора

Рисунок 2. Візуалізація розподілу активів у криптоінвестора

Опис основного функціоналу.

Створений веб-додаток – це інноваційний інструмент, призначений для допомоги інвесторам у формуванні та аналізі їх інвестиційних портфелів. Він надає користувачам детальний аналіз ризику, потенційної волатильності та доходності різних активів, дозволяючи ефективно планувати та управляти інвестиціями.

Однією з переваг створеного додатка є те, що він розрахований на широкий спектр користувачів – від новачків у сфері інвестицій до досвідчених інвесторів, які прагнуть оптимізувати свої інвестиційні стратегії за допомогою передових технологій.

Використані при реалізації веб-додатку технології створюють потужну платформу, яка дозволяє користувачам отримати доступ до передових інструментів інвестиційного аналізу з будь-якого пристрою, в будь-який час.

При створенні інвестиційного портфеля у запропонованому веб-додатку користувачеві доступні такі функції:

1. Механізм вибору активів:

- Користувачі можуть обирати активи з різних категорій, таких, як облігації, золото, ETFs, акції тощо. Ілюстрація відповідної сторінки сайту наведена на рис. 3.
- Кожен актив класифікований за рівнем ризику (низький, середній, високий), що допомагає інвесторам зрозуміти потенційні ризики.
- Додаток надає детальну інформацію про кожен актив.

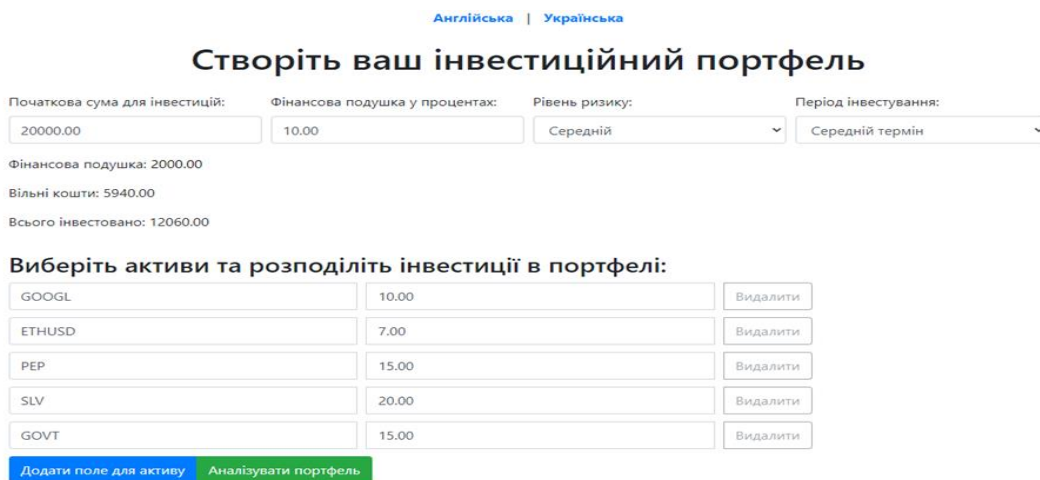

Рисунок 3. Приклад заповнення інвестиційного портфеля з 5-ти активів

При виборі активів інвестору генеруються для візуального аналізу відповідні графіки (рис. 4).

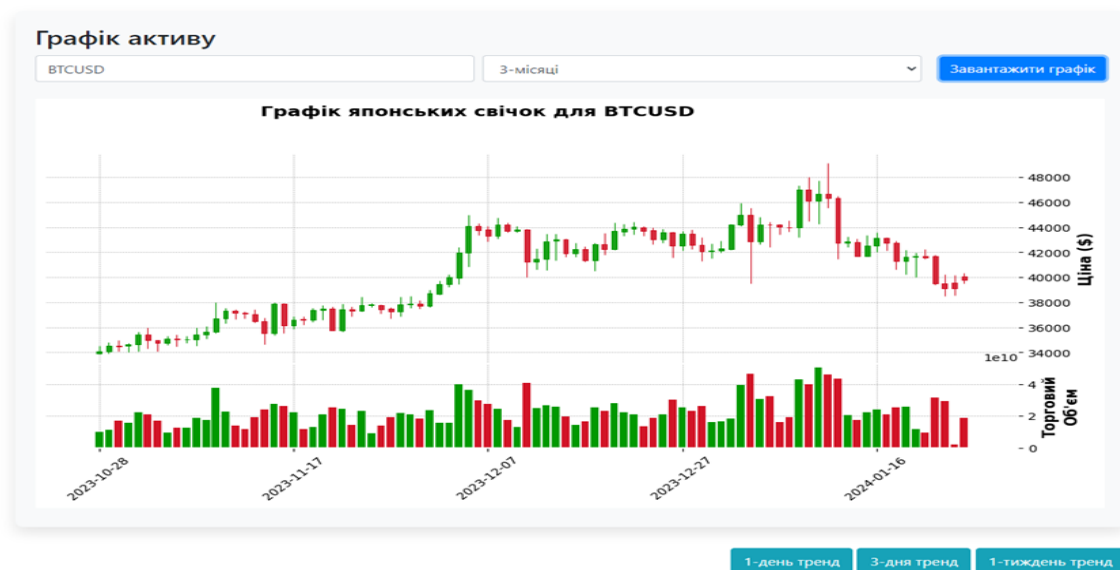

Рисунок 4. Секція з виведенням графіка японських свічок з об'ємом торгів активу Bitcoin

2. Алокація інвестицій:

- Користувачі вказують суму первинної інвестиції та відсоток фінансової подушки безпеки (відсоток від початкової суми, яку ви хочете зберегти як подушку безпеки).
- Вказується бажаний рівень ризику (низький, середній, високий) інвестиційного портфеля й тривалість інвестиційного періоду (короткотерміновий, середньотерміновий, довготерміновий).
- Можна розподілити інвестиції між обраними активами у відсотковому співвідношенні.
- Алгоритми автоматично розраховують фактичні суми інвестицій для кожного активу на основі заданої алокації.

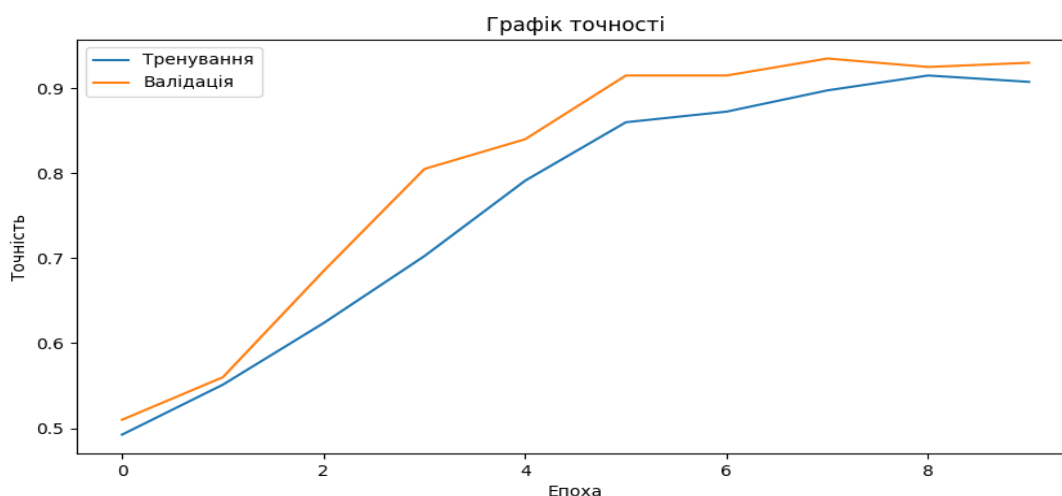
3. Портфельний аналіз.

Окрім створення інвестиційного портфеля, веб-додаток пропонує комплексний аналіз портфеля, використовуючи розширені алгоритми та моделі машинного навчання.

Новизною даної роботи є використання при аналізі сіамської нейронної мережі (СНМ). СНМ складаються з двох однакових мереж, які тренуються разом, використовуючи так звану «контрастну втрату». Це дозволяє мережі вчитися виділяти та порівнювати характеристики між двома різними вхідними даними. На відміну від стандартних конволюційних або повнозв'язних нейронних мереж, СНМ фокусуються на вимірюванні відносностей між парами даних. Це робить їх ідеальними для задач, де потрібно оцінити ступінь схожості або відмінності, наприклад, у фінансовому моделюванні часових рядів.

Реалізована у веб-додатку мережа використовує конволюційні шари для аналізу часових рядів, що є адаптацією СНМ під специфічні потреби опрацювання фінансових часових рядів. Підготовка тренувального датасету передбачає створення пар з часових рядів справжніх акцій з урахуванням їх кореляції. Цей метод є інноваційним способом використання фінансових даних для тренування СНМ, де відносини між акціями стають основою для навчання моделі. Опрацювання даних включає розрахунок відсоткових змін та нормалізацію методом z-score. Ці підходи допомагають стандартизувати фінансові часові ряди, роблячи дані придатнішими для аналізу нейронною мережею.

На рис. 5 показано графік, на якому відображено точність мережі під час тренування та валідації.

Рисунок 5. Графік змін точностей під час тренування та валідації моделі

З отриманих даних можна зробити висновки, що:

- Точність на тренувальних даних (синя лінія) стабільно зростає.
- Точність на валідаційних даних (помаранчева лінія) також зростає, досягаючи високих значень, що свідчить про високу якість моделі.

4. Аналіз побудованого портфеля.

4.1. Класифікація портфеля за рівнем ризику.

Створений веб-додаток аналізує загальний ризик портфеля, заснований на вибраних активах та їх вагах. Для виконання цієї задачі використано багат шаровий Перцептрон (MLP) – це базова форма штучної нейронної мережі, що використовується для різноманітних завдань машинного навчання, включаючи класифікацію, регресію та прогнозування часових рядів.

Кожен інвестиційний портфель містить активи, кожен з яких характеризується тікером, вагою (часткою у портфелі) та рівнем ризику актива. В проєкті вони використовуються для створення набору ознак, які потім стандартизуються перед навчанням MLP. Модель розрізняє портфелі з високим та низьким ризиками на основі їхнього складу. Побудована модель включає три приховані шари (з 64, 32 та 32 нейронами) та вихідний шар з сигмоїдною функцією активації для бінарної класифікації. Це дозволяє моделі вчитися складним нелінійним залежностям у даних, що є важливим для точної класифікації портфелів за рівнем ризику.

Ці дані використовуються для створення тренувального датасету для тренування моделі глибинного навчання.

На рис. 6 наведено графік візуалізації процесу тренування моделі, який дозволяє зробити висновки щодо ефективності моделі при передбаченні правильних висновків.

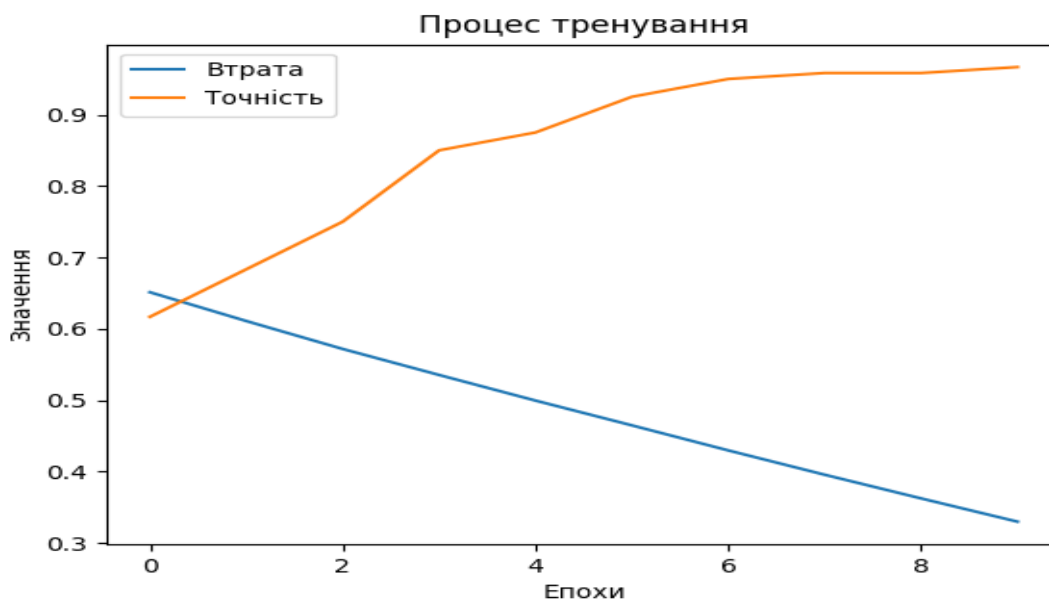

Рисунок 6. Візуалізація процесу тренування

З графіка тренування на рис. 6 бачимо, що з кожною епохою точність тренування зростала (представлена оранжевою лінією), тоді як втрати зменшувалися (представлені синьою лінією). Ця тенденція є індикатором того, що модель не перенавчилася і що процес тренування проходив ефективно.

Отриманий портфель порівнюється з профілем ризику користувача, надаючи рекомендації щодо його оптимізації (рис. 7).

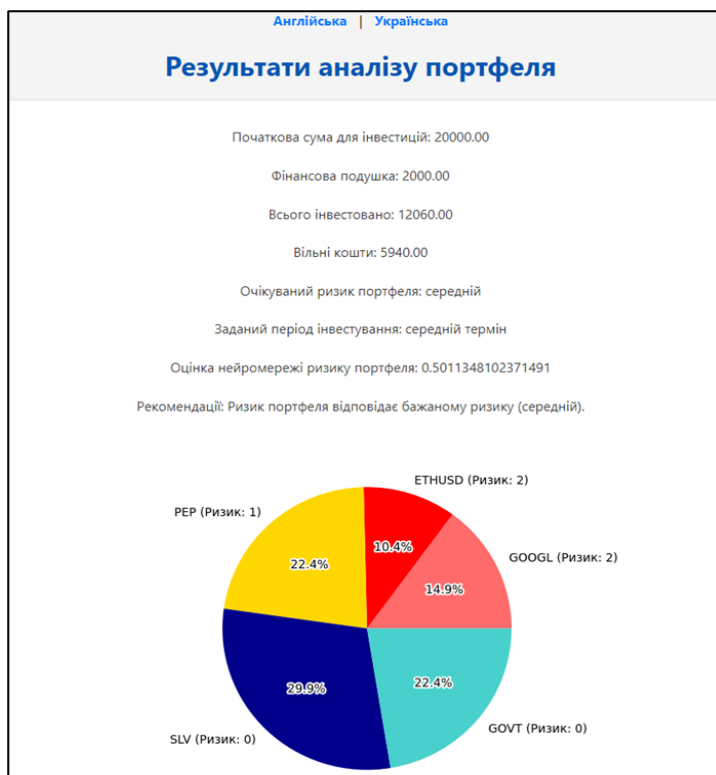

Рисунок 7. Результати аналізу портфеля

4.2. Аналіз кореляцій обраних активів.

У створеному веб-додатку реалізовано побудову теплової карти кореляції Пірсона, а також для глибшого аналізу побудову теплової карти кореляції на основі сіамської мережі.

- Теплова карта кореляцій Пірсона використовується для візуалізації взаємозв'язків між активами в портфелі. Кореляції Пірсона показують, наскільки сильно активи пов'язані один з одним, що допомагає виявити потенційні ризики та можливості диверсифікації.

- Теплова карта від сіамської нейронної мережі представляє більш складний аналіз, що враховує не тільки лінійні зв'язки, як у випадку з кореляцією Пірсона, але й складніші шаблони та залежності в поведінці активів. Цей підхід дозволяє отримати глибший аналіз структури ризику портфеля.

4.3. Аналіз волатильності активів у портфелі.

Ще одним фактором візуального аналізу, який реалізовано у запропонованому веб-додатку, є графік волатильності активів (рис. 8).

При побудові графіка використано значення денних цін закриття активу ($[\text{close}] - [\text{prev. close}] / [\text{prev. close}]$). При розрахунках припускається, що в місяці є близько 21 торговий день і тому періодом розрахунку стандартне відхилення відсоткових змін цін є 21 день. Обраний часовий ряд складає 5 років, тому при відображенні отримані результати розрахунків переводимо в річний показник волатильності. Це полегшує порівняння волатильності між різними періодами часу та активами.

- Волатильність кожного активу розраховується на основі їх історичних даних.

- Загальна волатильність портфеля визначається за графіком, що допомагає користувачам зрозуміти потенційні коливання вартості портфеля.

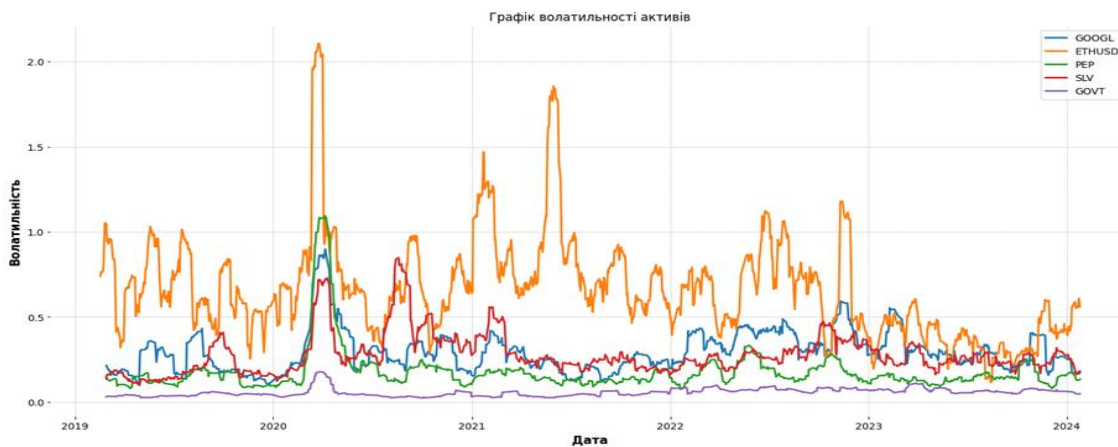

Рисунок 8. Графіки волатильності активів

4.4. Прогнозування потенційного доходу.

Графіки щоденної прибутковості у відсотках є інструментом для вимірювання й візуалізації денних змін вартості інвестиційних активів. Окрім того, щоденна прибутковість може використовуватися для виявлення короткотермінових тенденцій на ринку. Високі піки або глибокі спади можуть вказувати на волатильні події або важливі новини, що впливають на ринкові ціни. Також слід відзначити, що щоденна прибутковість допомагає інвесторам у визначенні ефективності їхніх стратегій управління портфелем, дозволяючи їм робити інформовані рішення щодо ребалансування та коригування інвестицій. Довготермінове спостереження за щоденною прибутковістю може виявити історичні патерни й періоди нестабільності, що може бути корисним для прогнозування майбутньої поведінки активу.

Реалізовані у веб-додатку інструменти аналізу портфеля забезпечують користувачам комплексне розуміння їхніх інвестицій, дозволяють оцінити ризики та можливості, а також визначити стратегії для максимізації доходу та диверсифікації портфеля.

5. Рекомендації щодо заміни активів у портфелі.

Створений веб-додаток включає функціонал для аналізу трендів активів і надання рекомендацій щодо їх заміни. Для цього використовуються історичні дані для визначення трендів зростання або падіння вартості активів. Аналіз здійснюється за різні періоди часу, щоб визначити короткотермінові та довготермінові тренди.

- Якщо актив показує тривалий негативний тренд, додаток пропонує альтернативні активи зі спільного сектора, але з позитивним трендом.
- Такий підхід допомагає збалансувати портфель, зменшуючи ризики та підвищуючи потенційну дохідність портфеля.

Створений веб-додаток розгорнуто на хмарному сервісі Microsoft Azure за посиланням: universitygraduateworkpelekhpm43.azurewebsites.net.

Також посилання на Github репозиторій з веб-додатком: <https://github.com/VitaliiPelekh/UniversityGraduateWork>.

Висновки. Проведений аналіз сучасних тенденцій у сфері фінансових технологій підтвердив, що ефективними інструментами при розв'язанні задач інвестиційного менеджменту є елементи сучасних веб-технологій та моделі машинного навчання.

Розроблено веб-додаток, який надає користувачам можливість створювати, аналізувати та оптимізувати їхні інвестиційні портфелі з урахуванням заданого рівня ризику. Створений веб-додаток має ряд функціональних можливостей, які роблять його зручним та інтуїтивно зрозумілим у користуванні. Описані функції забезпечують користувачам інтуїтивно зрозумілий інтерфейс для ефективного управління інвестиційним портфелем, а також дозволяють швидко аналізувати, оцінювати потенційні інвестиційні можливості й відповідно перерозподіляти активи в портфелі.

Ключові проблеми, які вирішує веб-додаток:

- Надає інструменти для оцінювання ризиків, пов'язаних з різними активами.
- Допомагає у формуванні збалансованого портфеля, виходячи з фінансових цілей та індивідуального профіля ризику користувача.
- Забезпечена доступність інформації різними мовами, робить інструмент доступнішим для міжнародної аудиторії.

Conclusions. The conducted analysis of modern trends in the field of financial technologies confirmed that elements of modern web technology and machine learning models are effective tools for solving investment management problems.

The authors have developed a web-application that allows users to create, analyze, and optimize their investment portfolios, taking into account a given level of risk. The created web-application includes a number of functionalities that make it convenient and intuitive to use. The described functions provide users with an intuitive interface for effective management of the investment portfolio and also allow them to quickly analyze, and evaluate potential investment opportunities and redistribute assets in the portfolio accordingly.

Key problems that the web application solves:

- Provides tools to assess the risks associated with various assets.
- Helps in building a balanced portfolio based on the financial goals and individual risk profile of the user.
- Ensured availability of information in different languages, making the tool more accessible to an international audience.

Список використаних джерел

1. Кузьмін О. Є., Алексєєв І. В., Колісник М. К. Проблеми фінансово-кредитного регулювання інноваційного розвитку виробничо-господарських структур: навч. посіб. Львів: НУ «Львівська політехніка», 2007. 152 с.
2. Сенік А. П., Манзій О. С., Пабірівський В. В. Застосування теорії ризику в інформаційних технологіях: навч. посіб. Львів: Сполом, 2024. 168 с.
3. Leković M. M. Historical development of portfolio theory. *Tehnika*. 2021. Vol. 76. No. 2. P. 220–227. DOI: <https://doi.org/10.5937/tehnika2102220L>
4. Richard D. F., Mazibas M. Portfolio optimization with behavioural preferences and investor memory, *European Journal of Operational Research*, 2022. Vol. 296. No. 1. P. 368–387. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.ejor.2021.04.044>
5. Манзій О. С., Сенік А. П., Іваник І. А., Степанюк О. С., Сенік Ю. А. Інформаційна система підтримки динамічної диверсифікації інвестиційного фінансування. *Галицький економічний вісник*. 2022. № 4 (77). С. 33–44. DOI: https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2022.04.033
6. Сенік А. П., Манзій О. С., Футрик Ю. В., Степанюк О. С., Сенік Ю. А. Інформаційна система підтримки процесів прийняття рішень при формуванні портфеля цінних паперів. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка» «Інформаційні системи та мережі»*. 2022. № 11. С. 39–55. DOI: <https://doi.org/10.23939/sisn2022.11.039>

7. Дубиняк Т. С., Манзій О. С., Сенік А. П., Мінзюк Н. В., Сенік Ю. А. Аналіз банківських та валютних ризиків із використанням ІТ. *Галицький економічний вісник*. 2023. № 5 (84). С. 60–70. DOI: https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2023.05.060
8. Степанюк О., Сенік А. П., Манзій О. С., Павлюк Н. В., Сенік Ю. А. Інформаційна система аналізу для сегментації портфеля цінних паперів продуктового ринку. *НВ ЛНУ ветеринарної медицини та біотехнологій. Сер. Економічні науки*. 2023. № 25 (101). С. 11–21. DOI: <https://doi.org/10.32718/nvlvet-e10102>
9. Xu Z., Zhang J., Wang J. Retracted article: Prediction research of financial time series based on deep learning. *Soft Computing*. 2022. Vol. 24. P. 8295–8312. DOI: <https://doi.org/10.1007/s00500-020-04788-w>
10. Rezaee Z., Aliabadi S., Dorestani A., Rezaee N. J. Application of time series models in business research: correlation, association, causation. *Sustainability*. 2020. Vol. 12. No. 12. P. 4833. DOI: <https://doi.org/10.3390/su12124833>
11. Brandt P.T., Williams J.T. Multiple time series models. Quantitative applications in the social sciences. *Thousand Oaks, CA: SAGE Publications, Inc.* 2007. 102 p. DOI: <https://doi.org/10.4135/9781412985215>

References

1. Kuzjmin O. Je., Aljeksjejev I. V., Kolisnyk M. K. (2007). Problemy finansovo-kredytnogho rehuljuvannja innovacijnogho rozvytku vyrobnycho-ghospodarsjkykh struktur [Problems of financial and credit regulation of innovative development of production and economic structures]. Lviv: NU “Lviv Polytechnic”. (In Ukrainian).
2. Senyk A. P., Manziy O. S., Pabyrivskiy V. V. (2024). Zastosuvannja teorii ryzyku v informacijnykh tekhnologijakh. [Application of risk theory in information technologies]. Lviv: “Spolom”. (In Ukrainian).
3. Leković M. (2021). Historical development of portfolio theory. *Tehnika*, vol. 76, no. 2, pp. 220–227. DOI: <https://doi.org/10.5937/tehnika2102220L>
4. Richard D., Mazibas M. (2022). Portfolio optimization with behavioural preferences and investor memory. *European Journal of Operational Research*, vol. 296, no. 1, pp. 368–387. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.ejor.2021.04.044>
5. Manziy O., Senyk A., Ivanyk I., Stepanyuk O. and Senyk Y. (2022). Informacijna systema pidtrymky dynamichnoji dyversyfikaciji investycijnogho finansuvannja [Information system supporting dynamic diversification of investment financing]. *Galician economic journal*, vol. 4, no. 77, pp. 33–44. (In Ukrainian). DOI: https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2022.04.033
6. Senyk A., Manziy O., Futryk Y., Stepanyuk O. and Senyk Y (2022). Informacijna systema pidtrymky procesiv pryjnjattja rishenj pry formuvanni portfelja cinnnykh paperiv [Information system supporting decision-making processes for forming of securities portfolio]. *Journal of Lviv polytechnic National university “Information systems and networks”*, vol. 11, pp. 39–55. (In Ukrainian). DOI: <https://doi.org/10.23939/sisn2022.11.039>
7. Dubynyak T., Manziy O., Senyk A., Minziuk N. and Senyk Y. (2023). Analiz bankivsjkykh ta valjutnykh ryzykiv iz vykorystannjam IT [Analysis of banking and currency risks using IT]. *Galician economic journal*, vol. 5, no. 84, pp. 60–70. (In Ukrainian). DOI: https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2023.05.060
8. Stepanyuk O., Senyk A., Manziy O., Pavlyuk N. and Senyk Y. (2023). Informacijna systema analizu dlja seghmentaciji portfelja cinnnykh paperiv produktovogho rynku [Information system of analysis for segmentation of the securities portfolio of the product market]. *Scientific Messenger of LNU of Veterinary Medicine and Biotechnologies. Series Economical Sciences*, vol. 25, no. 101, pp. 11–21. (In Ukrainian). DOI: <https://doi.org/10.32718/nvlvet-e10102>
9. Xu Z., Zhang J., Wang J. (2020). Retracted article: Prediction research of financial time series based on deep learning. *Soft Computing*, vol. 24, pp. 8295–8312. DOI: <https://doi.org/10.1007/s00500-020-04788-w>
10. Rezaee Z., Aliabadi S., Dorestani A. and Rezaee N. (2020). Application of time series models in business research: correlation, association, causation. *Sustainability*, vol. 12, no. 12, p. 4833. DOI: <https://doi.org/10.3390/su12124833>
11. Brandt P., Williams J. (2007). Multiple time series models. Quantitative applications in the social sciences. *Thousand Oaks, CA: SAGE Publications, Inc.* 102 p. DOI: <https://doi.org/10.4135/9781412985215>

MANAGEMENT

МЕНЕДЖМЕНТ

УДК 659.118:316.77

КЛЮЧОВЕ ПОВІДОМЛЕННЯ ЯК ОСНОВА СТРАТЕГІЧНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Тетяна Гусаковська; Богдан Войт

Полтавський університет економіки і торгівлі, Полтава, Україна

Резюме. Досліджено сутність та значення ключового повідомлення як складової стратегічної комунікації організації та визначено роль ключового повідомлення в забезпеченні ефективного комунікаційного впливу на її цільові аудиторії. Зазначено, що процес стратегічної комунікації, як і будь-якої організаційної комунікації, передбачає наявність таких ключових елементів, як відправник та отримувач, повідомлення та канал, по якому воно передається від відправника до отримувача. Але при цьому цей процес є направленим на реалізацію організаційної місії та досягнення стратегічних цілей. Повідомлення є ключем до досягнення комунікаційного впливу. Ключові повідомлення створюють фокус, контроль та інтенсивність впливу на цільову аудиторію компанії. Розроблення ключових повідомлень є другим за значенням блоком плану стратегічних комунікацій, крім визначення цільових аудиторій. Ключові повідомлення визначають, що необхідно казати кожній з цільових аудиторій. Вони є суттю того, що необхідно повідомити, маючи на увазі, що ефективна комунікація пов'язана, в першу чергу, не з тим, що кажуть або надсилають, а з тим, як її сприймає отримувач і якими в результаті є його дії. Широкими способами передавання ключових повідомлень є письмова, візуальна, вербальна та невербальна комунікація, а також різні їх комбінації. Ключові повідомлення необхідно ретельно спланувати та підготувати, щоб вони були надійними та широко застосовувалися для цілей організації. Сформульовано основні вимоги до ключових повідомлень та розглянуто основні особливості процесу їх розроблення. Ключові повідомлення мають бути лаконічними, релевантними, переконливими, доступними для розуміння цільовою аудиторією, відповідати місії, цінностям та стратегії компанії. Процес розроблення ключового повідомлення включає такі основні етапи: перегляд організаційної місії, стратегії, цілей і завдань; визначення цільової аудиторії; формулювання мети повідомлення; визначення потреб в обміні повідомленнями; аналіз повідомлень конкурентів; визначення переваг, які відрізняють пропозиції компанії від інших; обґрунтування тверджень допоміжними деталями, які відрізняють компанію та додають довіри.

Ключові слова: ключове повідомлення, стратегічна комунікація, комунікаційний вплив, комунікаційна стратегія, цільова аудиторія.

https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2024.02.175

Отримано 07.01.2024

UDC 659.118:316.77

KEY MESSAGE AS A BASIS FOR STRATEGIC COMMUNICATION

Tetiana Husakovska; Bohdan Voit

Poltava University of Economics and Trade, Poltava, Ukraine

Summary. The article has studied the essence and meaning of the key message as a component of the organization's strategic communication and defined the role of the key message in ensuring effective

communication impact on its target audiences. It is noted that the process of strategic communication, like any organizational communication, involves the presence of such key elements as the sender and recipient, the message, and the channel through which it is transmitted from the sender to the recipient. But at the same time, this process is aimed at realizing the organizational mission and achieving strategic goals. The message is the key to achieving communication impact. Key messages create focus, control, and intensity of influence on the company's target audience. The development of key messages is the second most important block of a strategic communications plan, in addition to defining target audiences. Key messages define what needs to be said to each of the target audiences. They are the essence of what needs to be communicated, bearing in mind that effective communication is primarily related not to what is said or sent, but to how it is perceived by the recipient and what his actions are as a result. The broad ways of conveying key messages are written, visual, verbal, and non-verbal communication, as well as their various combinations. Key messages must be carefully planned and prepared so that they are credible and broadly applicable to the organization's goals. The main requirements for key messages are formulated and the main features of the process of their development are considered. Key messages should be concise, relevant, persuasive, accessible to the target audience, and consistent with the company's mission, values, and strategy. The process of developing a key message includes the following main stages: reviewing the organizational mission, strategy, goals, and objectives; definition of the target audience; formulation of the purpose of the message; determination of messaging needs; analysis of competitors' messages; identification of advantages that distinguish the company's offers from others; supporting claims with supporting details that differentiate the company and add credibility.

Key words: key message, strategic communication, communication influence, communication strategy, target audience.

https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2024.02.175

Received 07.01.2024

Постановка проблеми. Здійснення ефективного стратегічного управління організацією є неможливим без його комунікаційного забезпечення. В умовах нинішніх викликів економічного середовища України ефективні комунікації з ключовими стейкхолдерами організації набувають ще більшої актуальності. При цьому однаково важливими для організації є як внутрішні, так і зовнішні комунікації. Зовнішні – через необхідність вчасного реагування на існуючі виклики у сфері залучення нових клієнтів та партнерів, а також збереження наявних зв'язків. Внутрішні комунікації є ключовим елементом для забезпечення взаємодії внутрішніх підсистем організації, ефективності здійснення її внутрішніх бізнес-процесів, підвищення рівня залученості персоналу, формування позитивного бренду роботодавця. Без ефективної системи комунікацій неможливим є процес управління організацією в цілому.

Система внутрішніх та зовнішніх комунікацій організації має основною метою здійснення комунікаційного впливу на цільові аудиторії, досягаючи таким чином не лише комунікаційних, а й загальних стратегічних та операційних цілей організації [1]. Основним інструментом комунікаційного впливу на відповідні цільові аудиторії є ключове повідомлення. Тому важливим елементом процесу управління комунікаціями є формування ключових повідомлень таким чином, щоб вони забезпечували необхідний комунікаційний вплив на задані цільові аудиторії.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблемам забезпечення ефективного процесу комунікацій як на мікро-, так і на макрорівні присвячені дослідження багатьох вітчизняних та зарубіжних науковців і практиків. Зокрема, дослідженням цієї сфери займалися О. Акульшин, Б. Берлесон, Р. Дафт, О. Заруба, М. Кастельс, Л. Компанцева, Дж. Лафта, І. Маковецька, Ю. Мельник, М. Мескон, Л. Сагер, Д. Тапскотт, О. Харченко, С. Череватий, В. Чередниченко, І. Черкас та багато інших науковців і практиків [2–7]. Кожен із вказаних науковців досліджує різні аспекти комунікації – інформаційний, соціальний, маркетинговий, управлінський тощо. В аспекті стратегічного менеджменту комунікації розглядаються як інструмент стратегії організації, часто як одну зі складових маркетингової стратегії.

Повідомлення виступає в комунікаційному процесі як ключовий його елемент, але в основному в дослідженнях значною мірою зосереджується увага на процесі

передачі повідомлення до отримувача та усуненні бар'єрів, що при цьому виникають. Однак у стратегічних комунікаціях першочерговим є саме повідомлення та те, наскільки воно здатне привернути увагу цільової аудиторії та забезпечити відповідний вплив на неї. Тому в дослідженні стратегічних комунікацій необхідно приділити увагу вивченню сутності та завдань ключового повідомлення, основних вимог та підходів до його формування.

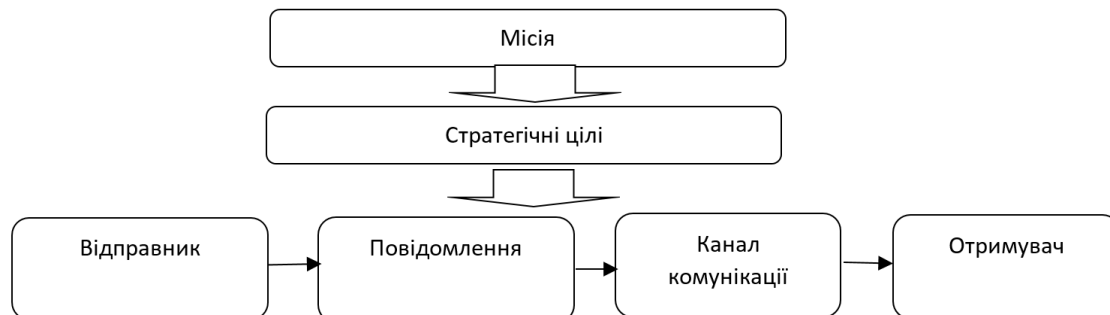
Метою дослідження є визначення сутності ключового повідомлення, його ролі в забезпеченні ефективного комунікаційного впливу на цільову аудиторію, а також основних вимог та підходів до формування ключових повідомлень.

Постановка завдання. Для досягнення поставленої мети було поставлено наступні наукові завдання: розкрити сутність та значення ключового повідомлення як складової стратегічної комунікації організації; визначити роль ключового повідомлення в забезпеченні ефективного комунікаційного впливу на її стейкхолдерів; сформулювати основні вимоги до ключових повідомлень та алгоритм їх розробки.

Для вирішення поставлених завдань було використано методи дедукції та індукції, аналізу та синтезу, аналогії та систематизації, порівняння та узагальнення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сьогодні комунікація займає центральне місце в організації, в тому числі це стосується і стратегічного управління. Так, за словами М. Гленна, неможливо реалізувати стратегію, якщо не спілкуватись про неї [8]. При цьому, на думку О. Харченко, комунікацію можна вважати стратегічною, коли вона повністю відповідає місії, баченню, цінностям організації та здатна посилити її стратегічне позиціонування та конкурентоспроможність [7].

Процес стратегічної комунікації, як і будь-якої організаційної комунікації, передбачає наявність таких ключових елементів, як відправник та отримувач, повідомлення та канал, по якому воно передається від відправника до отримувача. Але при цьому цей процес є направленим на реалізацію організаційної місії та досягнення стратегічних цілей (рис. 1) [1].

Рисунок 1. Комунікація в стратегічному управлінні підприємством

Джерело: побудовано авторами на основі [1].

Як бачимо з рисунку, саме повідомлення є ключовим елементом будь-якої комунікації організації, а розглядаючи стратегічну комунікацію, необхідно враховувати його відповідність стратегічним цілям та місії організації та можливості не просто донесення інформації до отримувача, а саме здійснення на нього комунікаційного впливу, тобто сформулювати ставлення до організації чи проєкту, викликати певну поведінку тощо.

Отже, повідомлення є ключем до досягнення комунікаційного впливу. Ключові повідомлення створюють фокус, контроль та інтенсивність впливу на цільову аудиторію компанії.

Ключові повідомлення є основою комунікаційної стратегії, і їх слід використовувати в усіх комунікаційних заходах. Вони не є слоганами, їх не можна запам'ятовувати та

повторювати слово в слово, але слід використовувати як орієнтири, щоб їх можна було природно включити в розмову. Знання того, як створювати переконливі ключові повідомлення, дозволить комунікації забезпечити необхідний вплив на стейкхолдерів.

Розробка ключових повідомлень є другим за значенням блоком плану стратегічних комунікацій, крім визначення цільових аудиторій. Ключові повідомлення визначають, що необхідно говорити кожній з аудиторій [7]. Ключові повідомлення є суттю того, що необхідно повідомити, маючи на увазі, що ефективна комунікація пов'язана в першу чергу не з тим, що говорять або надсилають, а з тим, як її сприймає одержувач і якими є його дії в результаті.

Ключове повідомлення – послання, на яке цільова аудиторія повинна відреагувати певним чином. Воно допомагає в лаконічній формі показати покупцям зв'язок між їх потребами і тим, що компанія може їм запропонувати. Причому ключове повідомлення – це причина, за якою споживач повинен звернути увагу на компанію або її продукт і зробити його хоча б на час частиною свого життя [7].

За визначенням Американської асоціації зі зв'язків з громадськістю ключове повідомлення це [9]:

Основна думка, майстерно створене оповідання, бліц-резюме; змістовна частина того, що ви хочете передати.

Вираз того, що потрібно для залучення людей.

Коротке узагальнення, яке виражає: що ви робите, за що ви виступаєте, яким чином ви відрізняєтеся від інших і яку цінність ви становите для стейкхолдерів.

При цьому дослідники та практики зазначають, що правильно побудовані ключові повідомлення дозволяють вирішити такі завдання в процесі стратегічної комунікації компанії:

- допомагають сфокусувати увагу цільової аудиторії;
- допомагають комунікантам залишатися зібраними і тримати все під контролем;
- розставити пріоритети та кристалізувати інформацію;
- забезпечити послідовність, безперервність і точність комунікації;
- вимірювати та відстежувати успіх;
- залишатися зосередженими під час спілкування зі ЗМІ чи зацікавленими сторонами;
- дозволяють всім учасникам комунікації розмовляти однією мовою і про одне й те ж.

Часто комуніканти можуть використовувати ключові повідомлення для заповнення інформаційного вакууму, коли галузеві експерти не доступні. В такому випадку ключові повідомлення дозволяють підтримати комунікацію. Вони допомагають цільовим аудиторіям краще розуміти позицію компанії, а поліпшене розуміння часто трансформується в більш сильну підтримку.

Широкими способами передачі ключових повідомлень є письмова, візуальна, вербальна та невербальна комунікація, а також різні їх комбінації, якщо це доречно. Ключові повідомлення необхідно ретельно спланувати та підготувати, щоб вони були надійними та широко застосовними для цілей організації.

Ключові повідомленнями мають бути [10]:

1. Лаконічними: оптимально три ключові повідомлення на одній сторінці; кожне твердження довжиною лише від одного до трьох речень або менше 30 секунд у вимовленому стані.

2. Стратегічними: необхідно визначити, диференціювати та розглянути переваги/ціннісні пропозиції.

3. Релевантними: слід збалансувати те, що потрібно для спілкування, з тим, що має знати цільова аудиторія.

4. Переконливими: значуща інформація, призначена для стимулювання дії.

5. Простими: легка для розуміння мова; недопущення жаргону та скорочень.

6. Такими, що запам'ятовуються: легко запам'ятати та повторити; уникнення повторюваних речень.

7. Реальними: активний, а не пасивний стан; відсутність рекламних слоганів.

8. Індивідуальними: ефективна комунікація з різними цільовими аудиторіями, адаптація мови та глибини інформації.

Існує ціла низка рекомендацій від фахівців у сфері комунікацій щодо здійснення процесу підготовки ключових повідомлень. Зокрема, фахівці рекомендують поставити ключові питання, відповіді на які допоможуть сформулювати ключове повідомлення, а також визначити вимоги до нього.

Серед таких питань можна виділити наступні:

1. Якою є ваша мета (інформування, зміна думки про компанію, стимулювання до певної поведінки тощо)?

2. Буде ваше повідомлення формальним чи неформальним, який стиль повідомлення та виступу відповідатиме його меті?

3. Що є найважливіше в проєкті та яку інформацію повинні дізнатися після прочитання посту або замітки про вашу організацію / проєкт / порушене питання?

4. Якщо представники вашої цільової групи перебувають разом з вами в ліфті, що ви їм скажете за 10 секунд?

5. Яку критику може викликати ваше повідомлення від цільової аудиторії та якою буде ваша відповідь на неї?

Формуючи алгоритм розробки ключового повідомлення на основі рекомендацій провідних науковців та практиків, на наш погляд, слід виділити такі основні етапи:

1. Перегляд організаційної місії, стратегії, цілей і завдань, щоб розробити ключові повідомлення, які відповідають їх загальному напрямку.

2. Визначення цільової аудиторії.

3. Формулювання мети повідомлення.

4. Визначення своїх потреб в обміні повідомленнями, як поточних, так і разових.

5. Проведення аналізу повідомлень конкурентів, щоб уникнути створення ключових повідомлень, надто близьких до пропозицій конкурентів.

6. Визначення переваг, які відрізняють пропозиції компанії від інших, підкреслюючи цінність та інноваційні функції, які безпосередньо задовольняють цільову аудиторію.

7. Обґрунтування тверджень допоміжними деталями, які відрізняють компанію чи проєкт та додають довіри. Доцільним у цьому аспекті є цитування фактів і статистики, підтвердження від експертів, історії та візуальні матеріали.

Висновки. Одним із найважливіших етапів формування плану стратегічних комунікацій організації є розробка ключових повідомлень, що дозволять забезпечити здійснення комунікаційного впливу на цільові аудиторії, формуючи чи змінюючи ставлення до організації або проєкту, спонукаючи стейкхолдерів до певної поведінки. Тому правильно сформовані ключові повідомлення є необхідною умовою ефективної комунікаційної стратегії компанії. Ключові повідомлення мають бути лаконічними, релевантними, переконливими, доступними для розуміння цільовою аудиторією, відповідати місії, цінностям та стратегії компанії.

Conclusions. One of the most important stages in the formation of the strategic communications plan of an organization is the development of key messages that will allow to ensure the implementation of communication influence on target audiences, forming or changing attitudes towards the organization or project, encouraging stakeholders to certain behavior. Therefore, correctly formed key messages are a necessary condition for an effective communication strategy of the company. Key messages should be concise, relevant, persuasive, accessible to the target audience, and consistent with the company's mission, values, and strategy.

Список використаних джерел

1. Педченко Н. С., Шимановська-Діанич Л. М., Гусаковська Т. О., Рибалко-Рак Л. А., Кужель Н. Л. Стратегічні комунікації в системі управління підприємства. *Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. Серія «Економічні науки»*. 2022. № 2 (106). С. 26–30.
2. Компанцева Л., Заруба О., Череватий С., Акульшин О. Стратегічні комунікації для безпечових і державних інституцій : практичний посібник / за заг. ред. О. Давліканової, Л. Компанцевої. Київ: ТОВ «ВІСТКА», 2022. 278 с.
3. Сагер Л. Ю. Аналіз теоретичних основ внутрішніх комунікацій як необхідної умови ефективного управління підприємством. *Маркетинг і менеджмент інновацій*. 2016. № 1. С. 128–136.
4. Мельник Ю. М., Сагер Л. Ю., Черкас І. Ю. Трансформація маркетингових комунікацій : нетрадиційні види. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2016. № 2 (1). С. 164–168.
5. Маковецька І. М. Управління комунікаціями в підприємствах : дис. ... канд. екон. наук: 08.00.04 / ЗВО Державний університет телекомунікацій. Житомир, 2021. 253 с.
6. Чередныченко В. Комунікативний менеджмент в стратегії розвитку підприємства. *Економіка та суспільство*. 2022. № 42. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1688/1623> (дата звернення: 20.12.2023). Doi: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-42-89e>
7. Харченко О. План стратегічних комунікацій. URL: <https://olekskharchenko.com/2013/04/30/plan-strategicheskikh-ommunikatsii/> (дата звернення: 21.12.2023).
8. Argenti P. A., Howell R. A., Beck K. A. The Strategic Communication Imperative. URL: <https://sloanreview.mit.edu/article/the-strategic-communication-imperative/> (дата звернення: 17.12.2023).
9. Public Relations Society of America. URL: <https://www.prsa.org/> (дата звернення: 22.12.2023).
10. Potter N. Creating Compelling Key Messages. URL: <https://www.linkedin.com/pulse/creating-compelling-key-messages-natalie-potter/> (дата звернення: 19.12.2023).

References

1. Pedchenko N. S., Shymanovska-Dianyach L. M., Husakovska T. O., Rybalko-Rak L. A., Kuzhel N. L. (2022). Stratehichni komunikatsii v systemi upravlinnia pidpriemstva [Strategic communications in the enterprise management system]. *Naukovyi visnyk Poltavskoho universytetu ekonomiky i torhivli. Seriya "Ekonomichni nauky"*, vol. 2, no. 106, pp. 26–30.
2. Kompantseva L., Zaruba O., Cherevatyi S., Akulshyn O. (2022). *Stratehichni komunikatsii dlia bezpekovykh i derzhavnykh instytutsii* [Strategic communications for security and government institutions]. Kyiv: VISTKA. (In Ukrainian).
3. Saher L. Iu. (2016). Analiz teoretychnykh osnov vnutrishnykh komunikatsii yak neobkhidnoi umovy efektyvnoho upravlinnia pidpriemstvom [Analysis of the theoretical foundations of internal communications as a necessary condition for effective enterprise management]. *Marketynh i menedzhment innovatsii*, vol. 1, pp. 128–136.
4. Melnyk Yu. M., Saher L. Yu., Cherkas I. Yu. (2016). Transformatsiia marketynhovykh komunikatsii: netradytsiini vydy [Transformation of marketing communications: non-traditional types]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu. Ekonomichni nauky*, vol. 2, no. 1, pp. 164–168.
5. Makovetska I. M. (2021). *Upravlinnia komunikatsiamy v pidpriemstvakh* [Communications management in enterprises] (Phd Thesis), Zhytomyr.
6. Cherednychenko V. (2022). Komunikatyvnyi menedzhment v stratehii rozvytku pidpriemstva [Communicative management in the strategy of enterprise development]. *Ekonomika ta suspilstvo*. (electronic journal), vol. 42. Available at: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1688/1623> (accessed 20 December 2023).
7. Kharchenko O. Plan stratehichnykh komunikatsii [Strategic communications plan]. Available at: <https://olekskharchenko.com/2013/04/30/plan-strategicheskikh-ommunikatsii/> (accessed 21 December 2023).
8. Argenti P. A., Howell R. A., Beck K. A. The Strategic Communication Imperative. Available at: <https://sloanreview.mit.edu/article/the-strategic-communication-imperative/> (accessed 17 December 2023).
9. Public Relations Society of America. Available at: <https://www.prsa.org/> (accessed: 22 December 2023).
10. Potter N. Creating Compelling Key Messages. Available at: <https://www.linkedin.com/pulse/creating-compelling-key-messages-natalie-potter/> (accessed 19 December 2023).

УДК 005.936.3

СТРАТЕГІЧНИЙ МЕНЕДЖМЕНТ БУДІВЕЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ В УМОВАХ КРИЗОВОЇ СИТУАЦІЇ

Марина Єщенко¹; Ігор Точонов²; Тетяна Петленко³

^{1,2}Донбаська національна академія будівництва і архітектури,
Краматорськ (Івано-Франківськ), Україна

³Центральноукраїнський національний технічний університет,
Кропивницький, Україна

Резюме. Оцінено теоретичні аспекти стратегічного антикризового менеджменту. Доведено корисність досліджень у сучасних умовах. На основі проведеного дослідження виділено чотири рівні стратегічного антикризового менеджменту. Дійшли висновку, що кризова ситуація – це ситуація, в якій організація не може вчасно адаптуватися до зовнішніх змін, що дуже швидко спричиняє втрату стабільності. Визначено підходи до розуміння сутності антикризового управління, його призначення та ролі, наведено основні вимоги до формування системи антикризового управління. Розглянуто види та види антикризового менеджменту. Які заходи враховуються при розробленні стратегії ефективності антикризової діяльності. Антикризовий моніторинг стану підприємств та необхідність діагностики як елемента, що це гарантує. Стратегія, що включає розроблення фінансових, організаційних, техніко-економічних і інших заходів, спрямованих на виведення підприємства зі скрутного становища, має вирішальне значення для ефективності антикризової діяльності в процесі управління. Назріла нагальна необхідність створення системи антикризового управління, проведення діагностики як єдиної її функції, визначення допустимості різних діагностичних моделей, розроблення антикризових підходів і стратегій розвитку бізнесу. Стратегічне управління компанією в умовах кризи та стратегія залучення, яка передбачає організацію спільної господарської діяльності деякими учасниками ринку з метою скорочення витрат і збільшення доходів. Обґрунтовано необхідність та економічну важливість використання стратегічного менеджменту в боротьбі з кризою. У цілому, антикризове управління підприємством – це система управління підприємством. Після оцінювання представлена послідовність дій та управлінських рішень, яка дозволяє розробити систему впливу, необхідну для перебудови підприємства з метою мінімізації наслідків кризи. Розроблено процес формування антикризової стратегії та основні етапи створення системи основних стратегічних припуцень сучасної компанії, які можливі у використанні на підприємствах різних сфер діяльності.

Ключові слова: стратегія, криза, управління, стратегічне антикризове управління, розроблення стратегії.

https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2024.02.181

Отримано 26.01.2024

UDC 005.936.3

STRATEGIC MANAGEMENT OF CONSTRUCTION ENTERPRISES IN A CONDITIONS OF CRISIS SITUATION

Maryna Yeshchenko¹; Ihor Tochonov²; Tetiana Petlenko³

^{1,2}Donbas National Academy of Civil Engineering and Architecture, Kramatorsk
(Ivano-Frankivsk), Ukraine

³Central Ukrainian National Technical University, Kropyvnytskyi, Ukraine

Summary. Theoretical aspects of strategic anti-crisis management are evaluated. The usefulness of research in modern conditions has been proven. Based on the conducted research, four levels of strategic anti-

crisis management were identified. It was concluded that a crisis is a situation in which the organization cannot adapt to external changes in time, which very quickly causes a loss of stability. Approaches to understanding the essence of anti-crisis management, its purpose and role are defined, and the main requirements for the formation of the anti-crisis management system are given. Types and types of anti-crisis management are considered. What measures are taken into account when developing a strategy for the effectiveness of anti-crisis activities? Anti-crisis monitoring of the state of enterprises and the need for diagnostics as an element that guarantees this. The strategy, which includes the development of financial, organizational, technical economic, and other measures aimed at removing the enterprise from a difficult situation, is of crucial importance for the effectiveness of anti-crisis activities in the management process. There is an urgent need to create an anti-crisis management system, conduct diagnostics as its only function, determine the admissibility of various diagnostic models, and develop anti-crisis approaches and business development strategies. Strategic management of the company in crisis conditions and the engagement strategy, which involves the organization of joint economic activities by some market participants in order to reduce costs and increase revenues. The necessity and economic importance of using strategic management in the fight against the crisis is substantiated. In general, anti-crisis management of an enterprise is a system of enterprise management. After the assessment, a sequence of actions and management decisions is presented, which allows to development of a system of influence necessary for restructuring the enterprise to minimize the consequences of the crisis. The process of forming an anti-crisis strategy and the main stages of creating a system of basic strategic assumptions of a modern company, which can be used in enterprises of various fields of activity, have been developed.

Key words: *strategy, crisis, management, strategic crisis management, strategy development.*

https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2024.02.181

Received 26.01.2024

Постановка проблеми. Останніми роками Україна опинилася в дуже складній ситуації, яка потребує впровадження нових методів стратегічного менеджменту, тобто управління в незвичних умовах та фінансової кризи. Українські компанії не знають, як пережити кризу, що, зрештою, призводить до нестабільності та невизначеності. Останнім часом питанням антикризового менеджменту займається багато дослідників, але недостатньо досліджено питання стратегічного управління підприємством в умовах кризи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання вирішення кризових ситуацій та дослідження факторів, що призвели до їх виникнення, було й залишається актуальним як на рівні державного управління, так і на рівні окремих галузей і підприємств. Основним принципам антикризового управління, оцінюванню причин і наслідків кризових подій, виявленню симптомів, характеру криз і формулюванню відповідних стратегій присвячені роботи багатьох вітчизняних і зарубіжних фахівців, у тому числі Арнольд В., Василенко В. [5], Гордєєва В. [6], Дмитренко А. [7], Калетнік Г. [2], Кравченко М. [8], Кузіна Б., Ларіонова І., Ліс Р., Майєр Джеральда М., Мастенбука У., Мулик Т. [4], Томчук О. [4], Уткіна Е., Чернявського А. [3], Федоришина Л. [4], Фішук Н. [1] та ін. Ці дослідження надихають на практичне застосування антикризового управління, оскільки необхідно розробити та впровадити методи діагностики антикризового управління та поточної ситуації в різних галузях економіки. На жаль, ці дослідження не є комплексним підходом до проблеми антикризового менеджменту, тому цей аспект потребує подальших досліджень та практичних рекомендацій з урахуванням актуальних проблем в Україні та світі.

Назріла нагальна необхідність створення системи антикризового управління, єдиної її функції – діагностики, визначення допустимості різних діагностичних моделей, розроблення антикризових підходів і стратегій розвитку бізнесу.

Метою дослідження є вивчення теоретичних аспектів стратегічного антикризового управління для обґрунтування необхідності та економічної сутності цього управління. Розроблення та створення механізму стратегічного антикризового управління.

Постановка завдання. Сучасні ринкові умови вимагали використання ефективних моделей управління та розроблення концепцій, адаптованих до стратегії

компанії. Необхідність розроблення нових стратегічних концепцій в основному пов'язана з нестабільним зовнішнім середовищем компанії, посиленням конкуренції та браком фінансових ресурсів.

Виклад основного матеріалу. На сьогодні створення ефективної системи антикризового управління в компаніях є одним із найважливіших стратегічних завдань.

Дослідники Калетнік Г. та Шинькович А. вважають, що пріоритетними напрямками забезпечення організаційного та інформаційного антикризового управління мають бути:

- координація організаційно-комунікаційних ланцюгів інформаційного призначення антикризового управління;
- збір, зберігання, опрацювання та систематизація відповідного інформаційного комплексу;
- розвиток інформаційної архітектури, створення мереж і захист інформаційного потоку;
- аналітичне та інформаційне опрацювання даних, підготовка проектів, заяв і рішень;
- оптимізація інформаційного потоку між спеціалістами та структурними підрозділами;
- оптимальна взаємодія між різними партнерами;
- забезпечувати своєчасну координацію дій осіб, задіяних у кризових ситуаціях;
- оптимізація документообігу;
- формалізація дій щодо запобігання катастрофічним наслідкам кризи;
- чіткий розподіл ролей і відповідальності між співробітниками в кризових ситуаціях;
- пошук внутрішніх можливостей підвищення рівня організаційної та інформаційної безпеки для антикризового управління;
- розроблення бюджетного планування, антикризового управління, прогнозів, планів, організаційних та інформаційних планів;
- створення та підтримання оптимальної гнучкої зони організаційного та інформаційного забезпечення антикризового управління;
- розроблення програми координації організаційного та інформаційного забезпечення антикризового управління тощо [2, с. 8].

Слід зазначити, що на даний час в економічній літературі відсутній єдиний підхід до визначення мети, суті та завдань АУ та ще не має чіткої концептуальної основи. Наголошуємо, що складне економічне та фінансове становище місцевих підприємств, спричинене несплатою боргів, високим рівнем податків, нестабільністю в країні, неефективністю діяльності органів державного управління є одним із найважливіших проблеми, що вимагають негайного вирішення. Ці складові є загальними причинами постійного зростання збиткових підприємств. Висока ймовірність виникнення та розвитку кризи в процесі функціонування кожного підприємства вимагає здійснення антикризового управління, яке має базуватися на розробленні комплексу заходів щодо усунення кризи та неплатоспроможності [3].

Стратегія, включаючи розроблення фінансових, організаційних, техніко-економічних і соціальних заходів, спрямованих на виведення підприємства зі скрутного становища, його фінансове оздоровлення, підвищення ефективності господарської діяльності та конкурентоспроможності в сучасних ринкових умовах, що визначають ефективність антикризової діяльності в процесі управління є дуже важливою [4].

Стратегія АУ підприємством – це низка дій та управлінських рішень, що дозволяють оцінити й проаналізувати, розробити систему впливу, необхідну підприємству для подолання кризи, уникнення банкрутства або мінімізації його

наслідків [5]. Вивчивши наукову літературу, бачимо, що дослідник Кравченко М. дійшов висновку, що «антикризове управління підприємством – це комплексна система управління підприємством, що характеризується своїм стратегічним характером, метою якого є усунення можливих та існуючих проблем у його господарській діяльності. Управління працює шляхом розроблення та впровадження спеціальної програми з використанням її можливостей» [8]. На думку Чернявського А., «система антикризового управління повинна забезпечувати постійний моніторинг кризових подій, планувати та організувати антикризові заходи з метою збереження основних позитивних рис бізнес-системи, а також відновлення її ефективного функціонування» [3]. Василенко О. погоджується з подібними думками, що «кризова ситуація підприємства викликана неможливістю фінансування своєї фінансової діяльності з метою подолання цієї ситуації, трактує її як ситуацію, що потребує розвитку та здійснення спеціальних заходів» [5].

Досліджено та проаналізовано діяльність будівельних компаній Донецької області. Отже, до будівельних робіт належать загальнобудівельні та спеціальні роботи, пов'язані з будівництвом будівель і споруд згідно з класифікатором видів економічної діяльності ДК 009:2010 (КВЕД-2010). Ця діяльність включає нове будівництво, роботи з реконструкції, монтаж будівель зі збірних конструкцій на робочих місцях, а також будівництво тимчасових споруд (розділ Р – «Будівництво»). Показник для будівельної продукції розраховується згідно з міжнародними будівельними стандартами, згідно з методикою, затвердженою наказом Держкомстату України від 02.08.2005 р. № 224 (видана наказом Держкомстату) України № 91 від 14.03.2013). До житлових будинків належать однокімнатні, двокімнатні та багатокімнатні житлові будинки, а також будинки-інтернати (житлові будинки колективного житлового фонду, у тому числі будинки для престарілих, студентів, дітей та інших соціальних груп, наприклад квартири для престарілих, спальні), будинки студентів для службовців та службовців, студентів та учнів у навчальних закладах, дитячі будинки, кризові центри тощо [9].

Досліджуючи статистичні дані будівельних підприємств, можна зробити висновок, що завдяки практичному застосуванню керівним складом підприємства стратегічного антикризового управління та швидкості прийняття управлінських рішень у критичних ситуаціях основні показники діяльності за 2015–2021 рр. покращилися.

Встановлено, що однією з головних переваг практичного застосування стратегічного АУ є можливість використання екстрених та ефективних механізмів, що дозволяють адаптувати внутрішнє середовище підприємства [7]. Тому саме компетенції топ-менеджменту є обов'язковим елементом ефективного управління бізнесом.

Концептуальна структура антикризового управління в компанії базується на таких основних принципах:

- вмiє діагностувати та прогнозувати кризи;
- кризи можна прискорити, передбачити і певною мірою відтермінувати;
- до криз можна і потрібно готуватися;
- можна пом'якшувати кризи, певною мірою контролювати кризові процеси, управляти процесами кризового відновлення, прискорювати ці процеси та мінімізувати їх негативні наслідки [3];
- антикризове управління вимагає особливого підходу, інструментів, знань і навичок [5].

Існує чотири рівні стратегії стратегічного управління кризою в організації. Перший корпоративний рівень виникає в компаніях, що працюють у різних сферах бізнесу, тобто компаніях і конгломератах. Тут приймаються рішення щодо купівлі, продажу, припинення та перенаправлення певних сфер бізнесу; розраховується стратегічне узгодження між різними бізнес-сферами; плани диверсифікації розробляються.

Другий рівень – це рівень перших менеджерів у недиверсифікованих організаціях, які входять до диверсифікованих або повністю незалежних організацій, відповідальних за розроблення та реалізацію стратегії бізнес-напрямку. На цьому рівні стратегія розробляється та реалізується на основі стратегічного плану компанії.

Третій функціональний рівень характерний для менеджерів у функціональних сферах: фінанси, маркетинг, розроблення нових продуктів і послуг, виробництво, управління персоналом.

Четвертий лінійний рівень – це рівень керівників організаційних одиниць або їх територіально віддалених підрозділів, наприклад, представництв або філій [5]. На основі наданої інформації охарактеризуємо основні етапи створення стратегії антикризового управління (рис. 1).

Рисунок 1. Етапи розроблення стратегії антикризового управління

Виходячи з поведінки підприємства в кризових ситуаціях, виділяють такі типи антикризових стратегій підприємства: стратегія захисту, стратегія делегування, стратегія нападу та стратегія компромісу. Антикризова стратегія компанії спрямована на суттєве зниження витрат, закриття збиткових виробництв і структурних підрозділів і збереження перспективних напрямків діяльності. Стратегія делегування повноважень передбачає передавання права вирішення проблем, що виникають у компанії, третій стороні.

Стратегія наступу на кризу спрямована на реалізацію активних заходів щодо впровадження сучасних технологій, удосконалення маркетингової діяльності, розширення сегменту ринку.

Компромісна стратегія передбачає організацію здійснення спільної господарської діяльності для спільних та індивідуальних учасників ринку з метою скорочення витрат і збільшення доходів.

Стратегія якості створює стійку конкурентну перевагу та підвищує інтенсивність діяльності компанії.

Висновки. Вивчивши теоретичні аспекти стратегічного антикризового менеджменту, можна зробити висновок, що ідеальної стратегії антикризового менеджменту не існує і стратегії, яка б підходила більшості організацій. Кожна організація унікальна за структурою і співробітниками, тому процес створення стратегії індивідуальний і залежить від певних факторів (динаміка розвитку організації, роль організації на ринку, потенціал організації, позиція організації на ринку тощо), характеристики виробленої продукції, фінансове становище конкурентів, фінансове становище організації та ін.). Проте є загальні моменти, які показують загальні принципи антикризової стратегії, що дуже важливо під час економічної кризи.

Отже, кризова ситуація – це ситуація, в якій організація не може вчасно адаптуватися до зовнішніх змін, що дуже швидко спричиняє втрату стабільності. У такій ситуації, щоб стабілізувати ситуацію та подолати кризу, організації повинні негайно змінити методи управління, використовуючи сучасні моделі та інструменти.

Підсумовуючи, можна сказати, що в сучасних умовах важливе значення має стратегічне антикризове управління, яке базується на розробленні та застосуванні антикризового управління, яке в кінцевому підсумку дозволяє організації досягти стабільності і, як наслідок, майбутнє зростання розвитку. Важливим моментом у розробленні стратегії управління кризою є розуміння того, чому і як виникла кризова ситуація. Тому вийти з кризи можна буде лише тоді, коли будуть усунені причини, що її викликали. Також важливо передбачити кризу і заздалегідь підготуватися до її подолання.

Conclusions. Having studied the theoretical aspects of anti-crisis strategic management, we can conclude that there is no strategy that is suitable for most organizations, just as there is no ideal strategic anti-crisis management. Each organization is unique in its structure and personnel, which is why the process of creating a strategy is individual and depends on specific factors (the dynamics of the organization's development, the role of the organization in the market, the potential of the organization, the characteristics of the manufactured products, the economic condition of competitors, the economic condition of the organization, etc.). But there are common points that indicate the general principles of the anti-crisis strategy, this is quite important in the conditions of the economic crisis.

Thus, we see that a crisis situation is a situation when the organization cannot adapt to external changes in time, so the loss of stability will occur quite quickly. In such conditions, in order to stabilize the situation and further get out of the crisis, organizations urgently need to make changes in their management, applying modern models and tools.

In summary, it can be noted that in today's conditions, strategic anti-crisis management is relevant, which is based on the development and use of anti-crisis management, which in turn allows the organization to achieve stabilization and, as a result, further growth in its development. When developing an anti-crisis management strategy, an important point is to understand why and how a crisis situation arose. Therefore, there will be a way out of the crisis only when the causes that caused it are eliminated. It is also important to anticipate a crisis in advance and prepare to overcome it in advance.

Список використаних джерел

1. Фішук Н. Необхідність використання діагностики в системі антикризового менеджменту підприємств галузі АПК. *Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2019. Вип. № 1. С. 7–22.
2. Калетнік Г. М., Шинькович А. В. Оцінка організаційно-інформаційного забезпечення антикризового управління агроформувань. *Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2020. Вип. № 1. С. 7–23.
3. Чернявський А. Д. Антикризове управління підприємством: навч. посіб. Київ: МАУП, 2006. 256 с.
4. Мулик Т., Томчук О., Федоришина Л. Аналітичне забезпечення заборгованості підприємства в умовах антикризового управління. *Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2019. Вип. № 1. С. 146–160. DOI: <https://doi.org/10.37128/2411-4413-2019-1-12>
5. Василенко В. О. Антикризове управління підприємством: навч. посіб. Київ: Центр навч. літ-ри, 2005. 504 с.
6. Гордєєв В. І. Формування антикризового управління на підприємстві. 2012. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1032> (дата звернення: 06.11.2023).
7. Дмитренко А. І. Стратегії антикризової діяльності промислових підприємств. *Вісник Криворізького економічного інституту КНЕУ*. 2009. № 4. С. 49–53.
8. Кравченко М. О. Антикризове управління підприємством на інноваційних засадах. *Наука й економіка*. 2015. С. 70–76.
9. Статистичний щорічник Донецької області за 2021 рік. Головне управління статистики у Донецькій області: Бахмут. 2021. 396 с.

References

1. Fishuk N. (2019). Neobkhdnist vykorystannia diahnostyky v systemi antykryzovoho menedzhmentu pidpriemstv haluzi APK [The need to use diagnostics in the anti-crisis management system of enterprises in the agricultural sector]. *Ekonomika, finansy, menedzhment: aktualni pytannia nauky i praktyky*, vol. 1, pp. 7–22. (In Ukraine).
2. Kaletnik H., Shynkovych A. (2020). Otsinka orhanizatsiino-informatsiinoho zabezpechennia antykryzovoho upravlinnia ahroformuvan [Evaluation of the organizational and information support of the anti-crisis management of agricultural formations]. *Ekonomika, finansy, menedzhment: aktualni pytannia nauky i praktyky*, vol. 1, pp. 7–23. (In Ukraine).
3. Cherniavskiy A. (2006). *Antykryzove upravlinnia pidpriemstvom* [Anti-crisis management of the enterprise]. Kyiv: MAUP, 256 p. (In Ukraine).
4. Mulyk T., Tomchuk O., Fedoryshyna L. (2019). Analitychne zabezpechennia zaborhovanosti pidpriemstva v umovakh antykryzovoho upravlinnia [Analytical assurance of the company's debt in the context of anti-crisis management]. *Ekonomika, finansy, menedzhment: aktualni pytannia nauky i praktyky*, vol. 1, pp. 146–160. (In Ukraine). DOI: <https://doi.org/10.37128/2411-4413-2019-1-12>
5. Vasilenko V. (2005). *Antykryzove upravlinnia pidpriemstvom* [Anti-crisis management of the enterprise]. Kyiv: Tsentr navch. lit-ry, 504 p. (In Ukraine).
6. Hordieiev V. (2012). Formuvannia antykryzovoho upravlinnia na pidpriemstvi [Formation of anti-crisis management at the enterprise]. *Efektivna ekonomika*, vol. 3. Availavle at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1032>. (In Ukraine).
7. Dmytrenko A. (2009). Stratehii antykryzovoi diialnosti promyslovykh pidpriemstv [Strategies of anti-crisis activity of industrial enterprises]. *Visnyk Kryvorizkoho ekonomichnoho instytutu KNEU*, vol. 4, pp. 49–53. (In Ukraine).
8. Kravchenko M. (2015). Antykryzove upravlinnia pidpriemstvom na innovatsiinykh zasadakh [Anti-crisis management of the enterprise on an innovative basis]. *Nauka y ekonomika*, pp. 70–76. (In Ukraine).
9. Statystychnyi shchorichnyk Donetskoï oblasti za 2021 rik (2021). Holovne upravlinnia statystyky u Donetskii oblasti: Bakhmut, 396 p. (In Ukraine).

MARKETING

МАРКЕТИНГ

UDC 339.138:351

MARKETING RESEARCH ON THE ACCESSIBILITY OF SERVICES FOR PEOPLE WITH DISABILITIES IN TERRITORIAL COMMUNITIES OF UKRAINE

Tetiana Borysova; Svitlana Khrupovich; Lyudmyla Halko

*West Ukrainian National University,
Ternopil, Ukraine*

Summary. *The results of research conducted by the authors in 2022–2023 are presented. The study of scientific works revealed a lack of information regarding the accessibility of social, medical, educational, and administrative services for people with disabilities at the level of territorial communities. Due to the war initiated by the Russian Federation in Ukraine, many Ukrainians (both civilians and military personnel) have become people with disabilities, and therefore they should have unimpeded access to all services.*

The aim of the article was to identify the current state of accessibility to educational, medical, administrative, and social institutions in territorial communities for people with disabilities and to develop recommendations based on this research. The following methods were used during the study: observation, survey, analysis of secondary information, comparative analysis, grouping, statistical method, synthesis, and generalization.

The following findings were revealed – The level of accessibility of services for individuals with disabilities varies depending on the type of institution (school, clinic/hospital/medical center, or social service center), as well as the location of the institution (city or village) and the age of the building (newer buildings have more accessibility features). Community and Social Service Centers are the most accessible in cities, while institutions in villages/settlements are the least accessible. There are ramps or level surfaces in front of the entrances of all rural/settlement/city councils. Most councils are located in 2-story buildings without elevators, and there are no signs in Braille in the institutions. None of the official council websites have a version for visually impaired individuals. Hospitals/clinics/medical centers in all territorial communities are equipped with ramps, and two of them have elevators.

Equal access to timely and quality medical assistance is provided to all individuals with disabilities in all communities. Most communities monitor the provision of medical services to persons with disabilities and collect information on any identified violations in this area.

The need to improve the accessibility of services for individuals with disabilities at the regional level, particularly for mobility-impaired groups of the population, has been established. It is also necessary to activate participation in international and regional programs to provide transportation for mobility-impaired groups of the population in territorial communities, as well as to conduct information campaigns for the general population and training for specialists in territorial community institutions.

Key words: *marketing research, inclusion, marketing analysis, non-profit marketing.*

https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2024.02.188

Received 22.01.2024

УДК 339.138:351

МАРКЕТИНГОВЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ДОСТУПНОСТІ ПОСЛУГ ДЛЯ ЛЮДЕЙ З ОБМЕЖЕНИМИ МОЖЛИВОСТЯМИ У ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАДАХ УКРАЇНИ

Тетяна Борисова; Світлана Хрупович; Людмила Галько

Західноукраїнський національний університет, Тернопіль, Україна

Резюме. Представлено результати дослідження, котре провели автори у 2022–2023 роках. Вивчення праць науковців виявив брак інформації щодо доступності соціальних, медичних, освітніх, адміністративних послуг для людей з особливими потребами на рівні територіальних громад. Внаслідок війни з боку російської федерації в Україні багато українців (цивільних та військових) стали людьми з особливими потребами, тому вони повинні мати безперешкодний доступ до усіх послуг.

Метою статті було виявлення сучасного стану забезпеченості доступності до освітніх, медичних, адміністративних та соціальних установ територіальних громад для людей з особливими потребами та вироблення рекомендацій на основі такого дослідження. Використано такі методи: спостереження, опитування; аналіз вторинної інформації; спостереження; метод компаративного аналізу; групування; статистичний метод; синтез; узагальнення.

Виявлено наступне:

1. Рівень доступності послуг для осіб з обмеженими можливостями різниться залежно від типу закладу/установи (школа, амбулаторія/лікарня/поліклініка чи ЦНСП), також від розташування закладу/установи (місто чи село), часу побудови будівлі (нові будівлі мають більше елементів доступності). Найбільш доступними є ЦНСП у містах, найменш доступними – установи/заклади у селах/селищах.

2. Перед входами всіх сільських/селищних/міських рад є пандус чи рівна поверхня. Більшість рад розташовані в 2-поверхових будівлях без ліфтів, відсутні таблички/вказівники установ ирифтом Брайля. Лише в одній раді перед входом є кнопка виклику для людей з обмеженими можливостями. Жоден з офіційних сайтів рад не має версії для людей з порушенням зору. Лікарні/амбулаторії/поліклініки всіх ТГ обладнані пандусами, два мають ліфти.

3. В усіх громадах забезпечується рівний доступ усіх осіб з інвалідністю до своєчасної та якісної медичної допомоги. В більшості громад здійснюється моніторинг надання медичних послуг жінкам/дівчатам з інвалідністю та збирання інформації про виявлені порушення у цій сфері.

Встановлено потребу покращити доступність послуг для осіб з особливими потребами на рівні регіону, а саме, для маломобільних груп населення; активізувати участь у міжнародних та регіональних програмах забезпечення територіальних громад транспортом для маломобільних груп населення; проведення інформаційних кампаній для населення та навчання спеціалістів установ територіальних громад.

Ключові слова: маркетингові дослідження, інклюзія, маркетинговий аналіз, некомерційний маркетинг.

https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2024.02.188

Отримано 22.01.2024

Introduction. The full-scale invasion of Ukraine by Russia on February 24, 2022, resulted in significant economic and social challenges that have profoundly impacted all processes within society and the economy. Following the onset of Russian military aggression, millions of Ukrainians were forced to become migrants and had to leave their homes, relocating to safer countries and regions. Many civilians and soldiers suffered injuries and acquired the status of persons with disabilities. This has highlighted the issue of accessibility for individuals with disabilities to social, administrative, educational, healthcare, and other services at the local level. Furthermore, particular attention needs to be given to issues of equality in the context of implementing the UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities (CRPD) in Ukraine, as well as other international initiatives aimed at addressing the specific needs of

persons with disabilities. Investigating the current needs of persons with disabilities in Ukraine, with a focus on the Ternopil region, has become the objective of a marketing research study.

Review of the latest research and literature. Despite the significant contribution of scientists and practitioners, the level of development of the mentioned scientific discourses varies. The issue of social security for internally displaced persons at all levels of government has received the most attention, while the issue of the current needs of persons with disabilities at the regional level has been insufficiently studied.

The authors of an article [1] touch on the major topic of ensuring access of persons with disabilities to facilities and services, which is an indicator of guaranteeing the rights and freedoms of such citizens and ultimately determines the quality of life of such people. The article analyzes the current Ukrainian legislation, as well as international legal acts governing relations regarding the access of persons with disabilities to the general infrastructure. The authors concluded that the current domestic legislation, although ensuring the minimum level of rights of persons with disabilities in the study area needs to be improved taking into account the positive experience of European countries and following the United Nations Convention on the Rights of Persons with Disabilities.

In a scientific study [2], the authors emphasized the need to facilitate services for persons with disabilities, the government needs to maximize the accessibility of existing public services. According to the research results obtained in the field, it is known that the accessibility possessed by the Makassar City Social Service does not reflect the existence of safety, comfort, convenience, and aesthetics in providing services to persons with disabilities. The physical facilities used in providing services to persons with disabilities are equated with the facilities used by ordinary people who do not have deficiencies.

In a scientific work [3], the authors investigated the availability of transport policies and guidelines in 29 different African countries, focusing on the inclusion of persons with disabilities. The study reveals that people with disability live less integrated, more isolated lives due to the lack of acknowledgment in the transport policy framework and accommodation in infrastructure and services. The results underpin the need for disability-inclusive planning in the African context and provide recommendations for actions that mitigate the isolation challenges faced by people with disabilities. Municipalities play a crucial role in improving the quality of life for people with disabilities.

A scientific study [4] highlighted questions concerning the accessibility of fitness and recreational facilities that were identified as being «accessible» for persons with mobility disabilities in Lithuania. The analysis of possibilities to attend the organizations providing recreation and sports services showed that, although the policy and legislation have helped to remove some of the barriers of the environment, sports, and recreation facilities are still difficult to access for the disabled. The most important areas that define accessibility of companies providing sports and recreation services are adaptation of the physical environment, training facilities, and appropriate competence of the staff. It was found that commercial enterprises providing sports and health services were not accessible to people with disabilities.

In a scientific work [5], data were collected through a personal interview. The respondents noted that Women with Disabilities faced multifaceted challenges to avail fundamental civil rights and essential services such as education, healthcare, treatment, employment, communications, banking services, and so on from Government and Non-Government Organizations more than Male with Disabilities due to existing inaccessibility in public transports and institutions. Key Informants focused on robust monitoring and mechanism systems, implementing and actualizing existing legislation and policies, including adopting time-required and useful initiatives. Existing legislation, policies, and orders for accessible public institutions and transport should be adequately implemented. The monitoring mechanism system should be strong enough to enforce these legislations, policies, and orders.

A scientific study [6] examines the availability and accessibility of rehabilitation services in a rural district of South Africa in order to explore why unmet needs for rehabilitation services persist. The findings of the research demonstrate that rehabilitation service capacity in the district was constrained as a result of low availability of assistive devices and consumables, as well as, possibly, a shortage of rehabilitation providers with an unequal distribution across health facilities. In addition, people with physical disabilities reported poor referral pathways, financial constraints, transport and road considerations, and equipment unavailability as barriers to accessing rehabilitation services.

A scientific study [7] highlighted questions concerning access to Justice for people with disabilities in the Indonesian state. Persons with disabilities must receive the support needed in the structure of education, health, employment, and social services so that the rights of persons with disabilities are in the perspective of human rights.

A scientific study [8] highlighted questions concerning access barriers to medical facilities for people with physical disabilities in Peru. In Peru, despite laws requiring that buildings be accessible for PWD, no report confirms that medical facilities comply with such regulations. Accessibility was defined by reported struggles accessing medical facilities (health or rehabilitation centers). The absence of ramps, handrails, elevators, adapted bathrooms, and information counters in medical facilities were reported as architectural barriers. The transportation barriers analyzed included struggles using buses or trains.

In a scientific work [9], the authors investigated the physical accessibility for disabled people and analyzed of toilet facilities in primary health care units. The study verified that the toilets of basic health units located in urban areas had better accessibility conditions compared to those in rural areas. Results showed that the analyzed units presented physical inaccessibility in some toilet facilities, making it difficult or even impossible the accessibility for the disabled. The inclusion of accessibility features in health services for this clientele provides equal opportunities and social inclusion.

A scientific study [10] highlighted questions concerning the accessibility of people with disabilities to public facilities in Yogyakarta. The facilities examined here are such as sidewalks, public transportation in the form of Trans Jogja buses, and also education in the city of Yogyakarta. In addition, several concepts related to accessibility and public facilities for people with disabilities also use the right approach. Through a qualitative descriptive analysis of accessibility and public facilities for persons with disabilities that are already expected to be able to facilitate and are expected to be designed according to needs. Therefore, these interests must pay attention to and consider designs that can be accessed by persons with disabilities.

Main purpose of the article is to identify the current state of accessibility of services for individuals with special needs at the level of territorial communities. In order to monitor the accessibility of services for people with disabilities, the following research methods were employed:

- Written survey. A request for access to public information was sent to the administrators of administrative, transportation, social, medical, and educational services, and institutions in the territorial communities of Ukraine regarding the availability of technical facilities for individuals with disabilities to receive services (ramps, elevators, doorbells, toilets, etc.).
- Survey of individuals with disabilities. A Google Form questionnaire was used to assess the convenience of accessing services in the territorial communities.
- Observation method with photographic documentation. Personal visits were made to premises within the territorial communities to determine the accessibility status of the institution in providing services to people with disabilities. Photographs were taken as evidence.

Personal interviews with employees of administrative, transportation, social, educational, and medical services and institutions in the territorial communities, were conducted using a questionnaire. The study included 30 employees from various establishments.

Task setting. The following scientific tasks have been set out to achieve the target goal: to survey individuals with disabilities about their needs and their assessment of service accessibility at the regional level; to survey employees of territorial communities providing services to individuals with special needs about the problems they encounter; to survey institutions and organizations of territorial communities in order to identify the state of infrastructure adaptation for people with special needs, information provision, and consideration of the interests of individuals with special needs in the formation of local policies.

Statements of main issues of the study. In order to obtain sufficient information characterizing the availability of services for people with disabilities in the territorial communities of the Ternopil region, information requests were sent to the executive authorities in accordance with the Law of Ukraine's «On Access to Public Information». Responses were received from five rural/urban councils.

The self-assessment results of the representatives of the territorial community authorities regarding the accessibility of services for people with disabilities revealed the following:

The level of accessibility of services for people with disabilities varies depending on the type of institution (school, clinic/hospital/health center, or social service center), as well as the location of the institution (city or village), and the construction time of the building (newer buildings have more accessibility features). The most accessible are the social service centers in cities, while the least accessible are the institutions/facilities in villages/settlements. An exception is the Tribukhivska territorial community, where the majority of institutions/facilities are newly built and characterized by a high level of accessibility for people with disabilities.

The heads of rural/urban territorial communities stated that there are ramps or level surfaces in front of the entrances to all councils. Most councils are located in two-story buildings without elevators, and there are no Braille signs/indicators of institutions. Only one council has a call button for people with disabilities at the entrance. Only one territorial community has a toilet on the first floor for people with disabilities, equipped with a changing table, handrails, spaciousness, wide doors, and a sign indicating accessibility on the toilet door (pictogram and Braille). In most council territorial communities, there is information about the direction to the storeroom, as well as signs/indicators in an easy-to-understand format. In most territorial communities, a list of council services can be found on the website, although during the study, the official website of one territorial community council was not functioning. None of the official council websites have a version for visually impaired individuals.

Hospitals/clinics/medical centers in all territorial communities (TCs) are equipped with ramps, and two of them have elevators. Three out of the five communities indicated the presence of a doorbell at the entrance (not confirmed during personal monitoring with photo documentation). The availability of toilets for people with disabilities was mentioned by three TCs (this information could not be confirmed during a personal visit to one of them). In three medical centers of the TCs, there is a gatekeeper/security guard who can assist people with disabilities. One medical center has a Braille sign at the entrance. All medical centers in the TCs have information about the directions to the storeroom, as well as signs/indicators in an easy-to-understand format. Three out of five medical centers in the TCs have a list of services available on their websites, while one medical center has a version of the website for visually impaired individuals.

All TCs stated that schools are equipped with ramps, but they do not have elevators. Most TCs have a doorbell at the entrance (not confirmed during personal monitoring with photo documentation). The availability of toilets for people with disabilities was mentioned by two TCs, although during monitoring, it was discovered that there is a toilet for people with disabilities in Zbarazka TC, even though it was not mentioned in the response to the inquiry. In most schools in the TCs, there is a gatekeeper/security guard who can assist people with

disabilities, although during monitoring, it was observed that Zbarazka TC had school staff/guards at the entrance. There are no Braille signs at the entrances of schools. All schools in the TCs have information about the directions to the storeroom, as well as signs/indicators in an easy-to-understand format. One school has a version of the school's website for people with visual impairments.

Most TCs mentioned that social service centers for people with disabilities are equipped with ramps, but they do not have elevators, and all of them have more than one floor. Two out of the five communities indicated the presence of a doorbell at the entrance (not confirmed during personal monitoring with photo documentation). The availability of toilets for people with disabilities was mentioned by two TCs. One social service center has a gatekeeper/security guard who can assist people with disabilities. There are no Braille signs at the entrances of social service centers. Two out of the five TCs mentioned that there is information about the direction to the storeroom, as well as signs/indicators in an easy-to-understand format. The list of services provided by the institution is available on the websites of two social service centers. There is no version of the social service center's website for people with visual impairments.

Two urban TCs have a transportation service for people with disabilities, and they participated in a program to acquire specially equipped vehicles for people with disabilities.

In two TCs, educational and explanatory work was conducted within the community among people with disabilities regarding direct and indirect discrimination, mechanisms for reporting cases of discrimination through counseling, and information sharing. These activities involved discussions on the mentioned issues, as well as awareness lessons in schools.

Among the social protection services for people with disabilities, community institutions provide calculation of compensatory and state assistance, establishment of guardianship (care) (three TCs), access to benefits, relevant social services, and establishment of third-party care (all TCs), sanatorium-resort treatment and provision of rehabilitation measures (one TC), provision of technical and other rehabilitation aids and transportation (two TCs).

In none of the TCs did community workers participate in the development and implementation of training on preventing discrimination against people with disabilities. In most TCs, there is a lack of cooperation between the community and national institutions, local government bodies, non-governmental organizations, and international partners to carry out joint informational and awareness initiatives aimed at ensuring equality and preventing discrimination against people with disabilities.

In most TCs, the needs of people with disabilities for their integration into local development programs, plans, and budgets are analyzed within the community. Educational work was carried out in kindergartens, schools, and other educational institutions in all territorial communities to prevent and counter harmful gender stereotypes and customs towards people with disabilities, as well as to promote tolerance. In most TCs, awareness campaigns were conducted to increase the knowledge of politicians, professionals, and the general public regarding the rights of people with disabilities.

Seminars and training sessions were not conducted in most communities for various target groups to address issues of disability, accessibility, and universal design of polling stations. In all communities, information is collected on the number of people with disabilities residing in the community, the participation of girls and boys with disabilities in inclusive education, accessibility checks of educational institutions, and the availability of reasonable accommodations. Community involvement of teachers/instructors (both men and women) with disabilities in educational institutions in the public education sector is encouraged, as well as the promotion of accessibility of educational materials and the educational process for people with disabilities.

Measures are taken within the community to ensure equal participation of people with disabilities in the development of state and local policies that promote the right to education for people with disabilities. These measures include providing legal assistance to girls and boys with

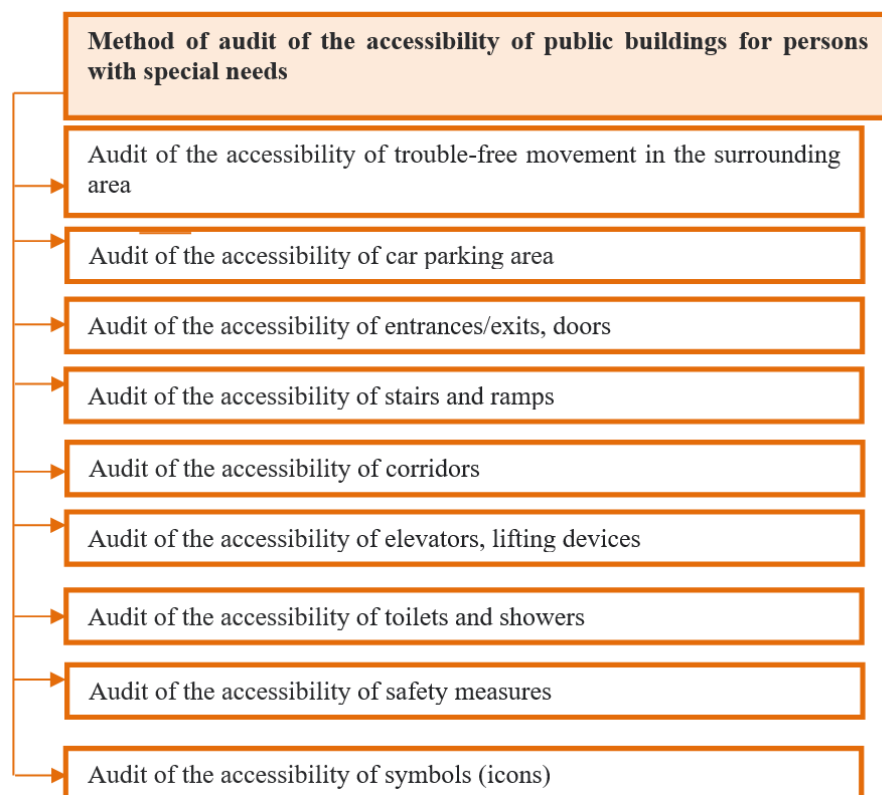
disabilities and their parents to protect their right to education and prevent their exclusion from the education system based on their disabilities (three TCs), developing and implementing awareness campaigns and initiatives to promote the importance of lifelong learning for people with disabilities on an equal basis with men and boys (three TCs), and conducting public monitoring of the implementation of inclusive education at all levels of the education system (two TCs).

None of the surveyed communities reported cases of refusal to provide reasonable accommodations at work for individuals with disabilities.

Support for entrepreneurship among people with disabilities is provided in most communities through organizing training sessions, support in childcare, and providing accessible premises. In one community, individuals with disabilities are involved in computer literacy programs.

In all communities, equal access to timely and quality medical care is ensured for all individuals with disabilities. This is implemented through providing access to medication (four TCs), access to rehabilitation services (three TCs), providing information and services related to sexual and reproductive health, and providing information and services related to family planning for individuals with disabilities (two TCs). The medical staff in general practice-family medicine clinics in all communities are adequately trained to provide services to individuals with disabilities. Monitoring of the provision of medical services to individuals with disabilities and gathering information on identified violations in this area is conducted in the majority of communities.

In view of the above, we highlight the following methodical stages of preparation of data, which are shown in Figure 1, for the audit of the accessibility of public buildings and structures.

Figure 1. Stages of the method of audit of the accessibility of public buildings for individuals with special needs

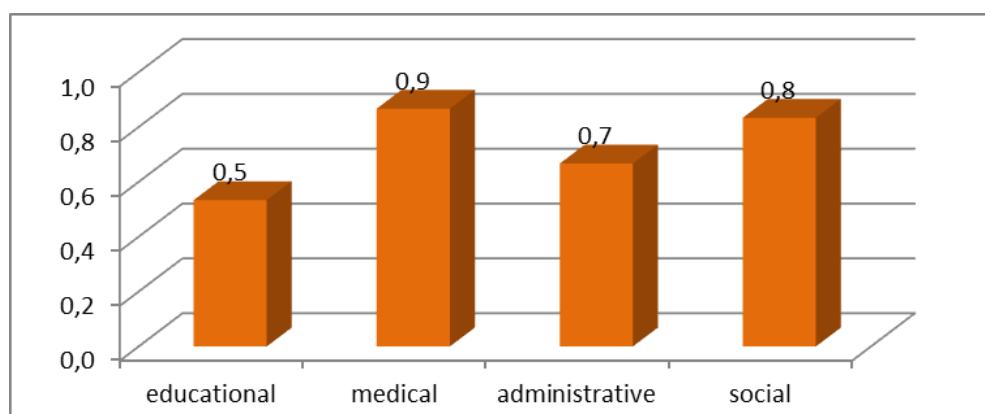
In order to investigate the level of accessibility for individuals with disabilities to access services in the mentioned territorial communities, a survey was conducted using Google Forms (questionnaire), which included both open-ended and closed-ended questions. The link to the

questionnaire was distributed among respondents in the territorial communities of the Ternopil region and was also published on notice boards on the premises of service-providing institutions (announcements with QR codes placed in accessible locations for people with disabilities). Visitors to these institutions were also interviewed to document cases where individuals with disabilities were unable to receive services. The questionnaire consisted of 17 questions that covered various aspects of the respondents' needs: a general demographic block of questions, questions regarding the accessibility of social services and medical services, questions regarding the informational support of the service delivery process, questions regarding issues encountered during the service acquisition, and suggestions for improving service accessibility. A total of 58 completed questionnaires were collected. During the research in the territorial communities of the Ternopil region, the following findings regarding the accessibility of services for individuals with disabilities were identified:

The most common reason for survey participants to approach community institutions/organizations within the last 3 years was for the issuance/renewal of pensions, including disability pensions, state social assistance to low-income families, and assistance from international funds.

Employees of the management/department during the reception process were the dominant source of information regarding the list of required documents for obtaining necessary social benefits. The majority of respondents could not recall the presence of information posted inside the institution. Among those who did recall, they stated that the information provided was completely understandable to them. The organization of reception by employees of the city/town council was personally convenient for the overwhelming majority of respondents. Among the problems encountered by respondents during their last visit to the Center for Administrative Services (CAS) for the purpose of obtaining social benefits, most respondents mentioned difficulties in accessing the restroom within the facility, waiting queues, and difficulties in navigating the corridors. One in ten respondents experienced cases of service refusal at the Center for Administrative Services, justified by the fact that the particular CAS does not provide the required service to the visitor. Half of the respondents believe that equal access to timely and quality medical care is ensured for all individuals with disabilities in their community. None of the respondents participated in events for people with disabilities that were conducted in their community and were unaware of such events. The majority of respondents indicated that providing accessible transportation for people with disabilities and expanding the range of services for people with disabilities are the main areas for improving accessibility to services for individuals with disabilities.

We highlight the following results, which are shown in Figure 2, for the levels of accessibility of services in territorial communities for persons with disabilities.

Figure 2. Levels of accessibility of services in territorial communities for persons with disabilities (1 – the highest)

In order to investigate the accessibility of services and assistance for individuals with disabilities, the authors conducted a survey of specialists from institutions/organizations in territorial communities to assess the accessibility of services for people with disabilities. Interviews were conducted with 30 specialists from these communities. The following data was obtained during the interviews:

1. Some individuals with disabilities who had the status of PWD (only 30% of respondents indicated this) turned to certain institutions in the territorial communities, and every 6th respondent had a personal conversation with such individuals;

2. Specialists from institutions/facilities in the territorial communities involved in providing services to people with disabilities listed a wide range of services available to individuals in this category in the institutions where they work. These services include pension application, calculation of compensatory and government assistance, application for assistance from international organizations, obtaining benefits and relevant social services, medical services and rehabilitation, access to medication, obtaining vouchers for sanatorium treatment, receiving financial assistance, establishment of guardianship or foster care, ordering technical and other rehabilitation aids, arranging transportation, access to educational services, employment opportunities, marriage registration/divorce, property transactions;

3. According to the specialists, individuals with hearing impairments or those using crutches or a cane can fully access the services provided by the institution represented by the respondent. As for other physical impairments, more than a third of the respondents confidently stated that individuals with visual impairments or those using a wheelchair can access the services;

4. The majority of specialists are not aware of the cooperation between their institution and the non-governmental organizations involved in protecting the rights of people with disabilities;

5. The most common examples where the institution/agency where the specialist works provided services to PWD (from February 2022 to November 2022) were related to inclusive education in schools and visits to outpatient clinics and social service centers.

Regarding the measures to enhance the accessibility of services for individuals with disabilities, the majority of specialists mentioned the installation of convenient ramps (mostly in schools), call buttons at entrances, and designated parking spaces for individuals with disabilities.

Conclusions. During the conducted accessibility audit of services for people with disabilities in the territorial communities of the Ternopil region, the following findings were identified:

1. The level of service accessibility for individuals with disabilities varies depending on the type of institution (school, outpatient clinic/hospital/medical center, or social service center), as well as the location of the facility (urban or rural area) and the age of the building (newer buildings tend to have more accessibility features). Community-based Social Service Centers in urban areas are generally more accessible, while institutions in rural areas have lower levels of accessibility;

2. All entrances of rural/urban/municipal councils have ramps or level surfaces. Most council buildings are two-story structures without elevators, and there is a lack of Braille signage or indicators of institutions. Only one council has a call button for people with disabilities. None of the official council websites have versions for visually impaired individuals. Hospitals/clinics/medical centers in all territorial communities have ramps, and two of them have elevators;

3. Equal access to timely and quality healthcare is ensured for all individuals with disabilities in the communities. Most communities monitor the provision of medical services to women/girls with disabilities and collect information on identified violations in this area;

4. There is a recognized need to improve the accessibility of services for individuals with special needs at the regional level, particularly for people with limited mobility. Efforts are being made to participate in international and regional programs that provide transportation for mobility-impaired groups within the territorial communities. Additionally, information campaigns for the general population and training for professionals in community institutions are being implemented.

Therefore, the research findings revealed the need to strengthen control over compliance with standards and requirements outlined in government documents regarding the provision of accessible services for individuals with disabilities at the territorial community level. Further studies will focus on conducting a gender audit of service accessibility in Ukraine at the local level.

References

1. Prymachenko D., Lipynskyi V., Maslova A. (2021). Accessibility of facilities and services for people with disabilities in the paradigm of law. *Revista Amazonia Investiga*, no. 10, pp. 188–197. DOI: <https://doi.org/10.34069/AI/2021.44.08.18>
2. Sakawati H., Susilawati A., Sulmiah S. (2022). Accessibility of Public Services for Persons with Disabilities at the Makassar City Social Service. *Jurnal Ad'ministrare*, no. 9, pp. 485. DOI: <https://doi.org/10.26858/ja.v9i2.38971>
3. Vanderschuren M., Nnene O. (2021). Inclusive planning: African policy inventory and South African mobility case study on the exclusion of persons with disabilities. *Health Research Policy and Systems*, no. 19, pp. 115–119. DOI: <https://doi.org/10.1186/s12961-021-00775-1>
4. Reklaitiene D., Pozeriene J., Ostaseviciene V. (2016). The accessibility for people with disabilities - New challenge and possibilities for fitness and recreation services development. *Transformations in Business and Economics*, no. 15, pp. 699–708.
5. Akter A., Rahman Md M. (2019). Women with Disabilities in Bangladesh: Accessibility in the Built Environment. *Journal of Training and Development*, vol. 2, no. 26, pp. 1–12.
6. Magaqa Q., Ariana P., Polack S. (2021). Examining the Availability and Accessibility of Rehabilitation Services in a Rural District of South Africa: A Mixed-Methods Study. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, vol. 18, pp. 46–52. DOI: <https://doi.org/10.3390/ijerph18094692>
7. Wicaksono I. (2019). Access to justice for people with disabilities in employment. *Jurnal Hukum Volkgeist*, vol. 4, pp. 9–16. DOI: <https://doi.org/10.35326/volkgeist.v4i1.402>
8. Moscoso Porras M., Fuhs A., Carbone A. (2019) Access barriers to medical facilities for people with physical disabilities: the case of Peru. *Cadernos de Saúde Pública*, no. 35, pp. 112–115. DOI: <https://doi.org/10.1590/0102-311x00050417>
9. Áfio A., Carvalho L., Marques J., Oliveira P. (2016). Physical Accessibility for Disabled People: Analysis of Toilet Facilities in Primary Health Care Units. *Open Journal of Nursing*, no. 6, pp. 948–957. DOI: <https://doi.org/10.4236/ojn.2016.611091>
10. Qur'ana A., Purnomo E. (2020). Accessibility Of People With Disabilities To Public Facilities In Yogyakarta City. *Journal of Politics and Policy*, vol. 1, no. 3, pp. 1–14.
11. United Nations Office for the Coordination of Humanitarian Affairs (2023). Ukraine. Available at: <https://reports.unocha.org/en/country/ukraine/> (accessed 8 March 2024).
12. United Nations (2006). Convention on the Rights of Persons with Disabilities. Available at: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/convention-rights-persons-disabilities> (accessed 8 March 2024).
13. United Nations (2017). Situation of women and girls with disabilities and the Status of the Convention on the Rights of Persons with Disabilities and the Optional Protocol thereto : report of the Secretary-General. Available at: <https://digitallibrary.un.org/record/1301904> (accessed 8 March 2024).
14. World Health Organization (2011). World Report on Disability. Available at: https://www.who.int/disabilities/world_report/2011/en/ (accessed 8 March 2024).
15. United Nations (2016). Convention on the Rights of Persons with Disabilities. Available at: https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CRPD/C/GC/3&Lang=en (accessed 8 March 2024).
16. Borysova T. (2016). *Marketyngh nekomercijnykh sub'ektiv: teoretychno-metodologichni aspekty: Monohrafija* [Marketing of Nonprofit Entities: Theoretical and Methodological Aspects: Monograph]. Ternopil: Aston. (In Ukrainian).

17. Borysova T., Monastyrskiy G., Khrupovych S., Chaikivska V. (2022). Marketing communication policy of local authorities as a tool for forming the image of municipal service providers. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*, no. 2 (43), pp. 306–315. DOI: <https://doi.org/10.55643/fcaptp.2.43.2022.3614>
18. Borysova T., Okrepkyi R., & Dudar V. (2023). Vykorystannja instrumentiv marketynghovykh doslidzhenj pry vyjavlenni potreb ljudej z obmezheny mozhyvostjamy [Use of marketing research tools in identifying the needs of people with limited opportunities]. *Herald of Khmelnytskyi National University. Economic sciences*, vol. 1, no. 314, pp. 154–159. DOI: <https://doi.org/10.31891/2307-5740-2023-314-1-23>

Список використаних джерел

1. Prymachenko D., Lipynskiy V., Maslova A. Accessibility of facilities and services for people with disabilities in the paradigm of law. *Revista Amazonia Investiga*. 2021. No. 10. P. 188–197. DOI: <https://doi.org/10.34069/AI/2021.44.08.18>
2. Sakawati H., Susilawati A., Sulmiah S. Accessibility of Public Services for Persons with Disabilities at the Makassar City Social Service. *Jurnal Ad'ministrare*. 2022. No. 9. P. 485. DOI: <https://doi.org/10.26858/ja.v9i2.38971>
3. Vanderschuren M., Nnene O. Inclusive planning: African policy inventory and South African mobility case study on the exclusion of persons with disabilities. *Health Research Policy and Systems*. 2021. No. 19. P. 115–119. DOI: <https://doi.org/10.1186/s12961-021-00775-1>
4. Reklaitiene D., Pozeriene J., Ostaseviciene V. The accessibility for people with disabilities – New challenge and possibilities for fitness and recreation services development. *Transformations in Business and Economics*. 2016. No. 15. P. 699–708.
5. Akter A., Rahman Md M. Women with Disabilities in Bangladesh: Accessibility in the Built Environment. *Journal of Training and Development*. 2019. Vol. 2. No. 26. P. 1–12.
6. Magaqa Q., Ariana P., Polack S. Examining the Availability and Accessibility of Rehabilitation Services in a Rural District of South Africa: A Mixed-Methods Study. *International Journal of Environmental Research and Public Health*. 2021. No. 18. P. 46–52. DOI: <https://doi.org/10.3390/ijerph18094692>
7. Wicaksono I. Access to justice for people with disabilities in employment. *Jurnal Hukum Volkgeist*. 2019. No. 4. P. 9–16. DOI: <https://doi.org/10.35326/volkgeist.v4i1.402>
8. Moscoso Porras M., Fuhs A., Carbone A. Access barriers to medical facilities for people with physical disabilities: the case of Peru. *Cadernos de Saúde Pública*. 2019. No. 35. P. 112–115. DOI: <https://doi.org/10.1590/0102-311x00050417>
9. Afio A., Carvalho L., Marques J., Oliveira P. Physical Accessibility for Disabled People: Analysis of Toilet Facilities in Primary Health Care Units. *Open Journal of Nursing*. 2016. No. 6. P. 948–957. DOI: <https://doi.org/10.4236/ojn.2016.611091>
10. Qur'ana A., Purnomo E. Accessibility Of People With Disabilities To Public Facilities In Yogyakarta City. *Journal of Politics and Policy*, 2020. Vol. 1. No. 3. P. 1–14.
11. Ukraine: Situation Report. United Nations Office for the Coordination of Humanitarian Affairs. 2023. URL: <https://reports.unocha.org/en/country/ukraine/> (дата звернення: 08.03.2024).
12. Convention on the Rights of Persons with Disabilities. United Nations. 2006. 211 p. URL: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/convention-rights-persons-disabilities> (дата звернення: 08.03.2024).
13. Situation of women and girls with disabilities and the Status of the Convention on the Rights of Persons with Disabilities and the Optional Protocol thereto : report of the Secretary-General. United Nations. 2017. 18 p. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/1301904> (дата звернення: 08.03.2024).
14. World Report on Disability. World Health Organization and World Bank. 2011. 325 p. URL: https://www.who.int/disabilities/world_report/2011/en/ (дата звернення: 08.03.2024).
15. Convention on the Rights of Persons with Disabilities. United Nations. 2016. 17 p. URL: https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CRPD/C/GC/3&Lang=en (дата звернення: 08.03.2024).
16. Борисова Т. Маркетинг некомерційних суб'єктів: теоретично-методологічні аспекти: Монографія. Тернопіль : Підручники і посібники, 2016. 476 с.
17. Borysova T., Monastyrskiy G., Khrupovych S., & Chaikivska V. (2022). Marketing communication policy of local authorities as a tool for forming the image of municipal service providers. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*. 2022. Vol. 43. No. 2. P. 306–315. DOI: <https://doi.org/10.55643/fcaptp.2.43.2022.3614>
18. Борисова Т., Окрепкий Р., Дудар В. Використання інструментів маркетингових досліджень при виявленні потреб людей з обмеженими можливостями. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2023. No. 1 (314). С. 154–159. DOI: <https://doi.org/10.31891/2307-5740-2023-314-1-23>

BUSINESS AND TRADE

ПІДПРИЄМНИЦТВО ТА ТОРГІВЛЯ

УДК 331.2

ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ОСНОВНИХ ФУНКЦІЙ ЗАРОБІТНОЇ ПЛАТИ В УКРАЇНІ

Вікторія Васюта; Богдана Курило

Національний університет «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка», Полтава, Україна

Резюме. Заробітна плата є однією з основних соціально-економічних категорій. Сутність заробітної плати розкривається через функції, які вона повинна виконувати. Від рівня заробітної плати залежить добробут населення та його платоспроможність. Наразі дослідження фактичного стану реалізації функцій заробітної плати в Україні є актуальним. Авторами досліджено сутність поняття «заробітна плата», узагальнено теоретичні погляди науковців і визначення даного поняття на законодавчому рівні в Україні. Виділено основні проблеми в сфері оплати праці та розкрито основні функції заробітної плати, стан їх виконання в сучасних умовах. На основі статистичних даних досліджено динаміку та співвідношення рівня номінальної та реальної заробітної плати в Україні. У кризові періоди спостерігаються значні розриви між номінальною та реальною заробітними платами. Ситуація, коли кількісне зростання оплати праці не відповідає її якісному спрямуванню, призводить до незадоволення працівників. Однією з важливих соціальних проблем в Україні є значний розрив між високими витратами на життя та низькою оплатою праці. Аналіз проведених досліджень показав, що в сучасних умовах в Україні заробітна плата не виконує відтворювальну, стимулюючу та регулюючу функції. В Україні велика частка працюючого населення перебуває за межею бідності. Це знижує їх умотивованість до підвищення ефективності праці та становить загрозу появи негативних економіко-соціальних проблем у суспільстві, порушуючи соціальну стабільність. За попередні роки Україна зазнала демографічних втрат внаслідок війни, що призвело до сотень тисяч загиблих і поранених внаслідок активних бойових дій, а також мільйонів осіб, які залишили країну з метою забезпечення своєї безпеки та матеріального благополуччя. Пріоритетним завданням для держави має стати збільшення заробітної плати й підвищення її купівельної спроможності. Цього можна досягти, впроваджуючи новаторські підходи щодо поліпшення системи оплати праці, розвитку форм матеріальної та нематеріальної мотивації та організації праці. Саме підвищення рівня заробітної плати дасть можливість виконати основні її функції. Це дозволить запобігти зростанню рівня трудової міграції для національної економіки.

Ключові слова: заробітна плата, функції, номінальна заробітна плата, реальна заробітна плата, інфляція, індекс інфляції, прожитковий мінімум, трудова міграція.

https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2024.02.199

Отримано 02.02.2024

UDC 331.2

PROBLEMS OF REALIZATION OF THE MAIN FUNCTIONS OF THE WAGE IN UKRAINE

Viktoriia Vasiuta; Bohdana Kurylo

National University «Yuri Kondratyuk Poltava Polytechnic», Poltava, Ukraine

Summary. Wages are one of the main socio-economic categories. The essence of wages is revealed through the functions that they must perform. The well-being of the population and its solvency depend on the level

of wages. Currently, the study of the actual state of implementation of wage functions in Ukraine is relevant. The authors explored the essence of the concept of «wages», summarized the theoretical views of scientists and the definition of this concept at the legislative level in Ukraine. The main problems in the field of wages are highlighted and the main functions of wages and the state of their implementation in modern conditions are revealed. Based on statistical data, the dynamics and correlation between the level of nominal and real wages in Ukraine were studied. During periods of crisis, there are significant gaps between nominal and real wages. The situation when the quantitative increase in wages does not correspond to its qualitative direction leads to employee dissatisfaction. One of the important social problems in Ukraine is the significant gap between high living costs and low wages. An analysis of the research has shown that in modern conditions in Ukraine, wages do not fully fulfill their functions, in particular reproductive, regulating and stimulating. The presence in Ukraine of a significant number of workers below the poverty line poses a threat to social stability, reduces the motivation of workers to work effectively and leads to the emergence of various negative economic and social problems. In previous years, Ukraine suffered demographic losses as a result of the war, which led to hundreds of thousands of dead and wounded as a result of active hostilities, as well as millions of people who left the country in order to ensure their safety and material well-being. The priority task for the state should be to increase wages and increase their purchasing power. This can be achieved by introducing innovative approaches to improve the remuneration system, developing forms of material and non-material motivation and labor organization. It is the increase in the level of wages that will allow it to fulfill its main functions. This will prevent an increase in the level of labor migration for the national economy.

Key words: wages, functions, nominal wages, real wages, inflation, inflation index, cost of living, labor migration.

https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2024.02.199

Received 02.02.2024

Постановка проблеми. В умовах воєнного стану національна економіка втрачає виробничий потенціал, а значна частина державного бюджету України спрямовується на відновлення інфраструктури та фінансування Збройних Сил, що призводить до зменшення реальних заробітних плат. Проблема гідної оплати праці актуальна через бажання великої частки працездатного населення, що залишилося в Україні, мігрувати за кордон для забезпечення свого життя більш високим рівнем матеріального благополуччя. Основним мотиватором для міжнародної трудової міграції, зокрема до країн ЄС, стає пошук сприятливих умов праці та високої заробітної плати. Отже, на сьогодні особливу увагу слід приділити аналізу ринку праці України, створенню ефективної системи оплати праці, а також зацікавленості активної частини населення в трудовій діяльності в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Однією з перших спроб зрозуміти природу заробітної плати було тлумачення Вільма Петті у XVII столітті як фізіологічного мінімуму засобів для існування найманих працівників і членів їх сімей. З цих позицій заробітна плата є грошовим вираженням засобів до існування зайнятих осіб [1]. Наразі до трактування терміна «заробітна плата» немає єдиного підходу в науковців. Більшість авторів вважають, що праця виступає фактором виробництва, а заробітна плата – ціною використання праці працівника [2]. Калина А. у своїх працях зазначає, що заробітна плата – це частина доданої вартості у грошовій формі, яка в результаті її розподілу надходить працівникам залежно від кількості до якості затраченої ними праці [3]. Найповніше визначення пропонує Грішнова О., яка розглядає поняття «заробітна плата» з кількох позицій, а саме: економічної теорії, ринкової економіки, економіки праці, найманого працівника та з позиції підприємця [4]. Принципи організації оплати праці у своїх роботах розкривають Колот А., Куліков Г., Полавська О. [5], Лібанова Е., Мандибура В., Паламарчук В. [6]. Вплив міграції на ринок праці, оплату праці в Україні досліджують Комарницька Г., Павленко Н., Ястремська Н. [7].

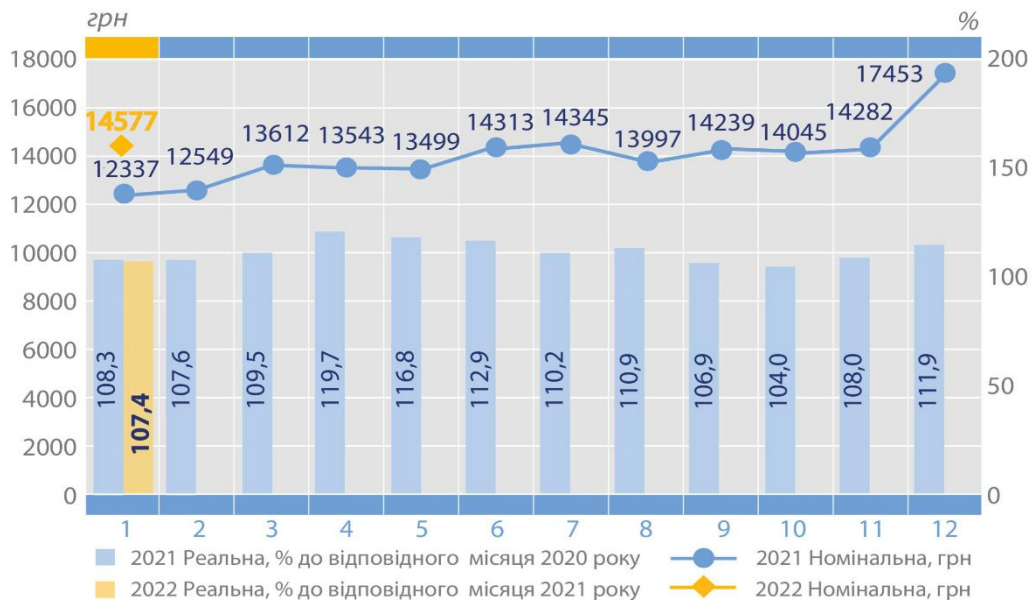
Метою статті є розкриття сутності заробітної плати та дослідження проблем реалізації нею своїх основних функцій.

Постановка завдання. Заробітна плата являє собою основне джерело доходів громадян України, тому належне регулювання й вивчення проблематики її в різних

аспектах має важливе соціальне значення. Винагорода за працю, яка є самостійним інститутом трудового права та економічної науки, становить об'єкт дослідження економістів і юристів. Однак її розглядають з різних позицій відповідно до їхніх сфер інтересів. У зв'язку з інфляційними процесами та постійним знеціненням національної грошової одиниці, заробітна плата втрачає свою основну функцію як інструмент відтворення. Що, в свою чергу, призводить до інших негативних наслідків, оскільки персонал підприємств, відчуваючи нестачу коштів шукатиме інші джерела доходу, що впливає на якість продуктивності праці та атмосферу в колективі. Економічне відновлення України стає неможливим без підвищення результативності праці, а це, в свою чергу, неможливо без посилення стимулюючої ролі заробітної плати.

Виклад основного матеріалу. На законодавчому рівні поняття заробітна плата визначено статтею 1 Конвенції Міжнародної організації праці № 95 «Про захист заробітної плати», прийнятої у 01.07.1949. Зокрема, термін «заробітна плата» означає (незалежно від назви й методу обчислення) будь-яку винагороду або заробіток, які можуть бути обчислені в грошових одиницях, і встановлені угодою або національним законодавством, що їх роботодавець повинен заплатити на підставі письмового або усного договору про наймання послуг, працівникові за працю, яку виконано, чи має бути виконано, або за послуги, котрі надано, чи має бути надано [8]. Крім цього, статтею 1 Закону України «Про оплату праці» від 24.03.1995 р. № 108/95-ВР та статтею 94 Кодексу законів про працю України передбачено, що заробітна плата – це винагорода, обчислена, як правило, у грошовому виразі, яку за трудовим договором роботодавець виплачує працівникові за виконану ним роботу. Розмір заробітної плати залежить від складності та умов виконуваної роботи, професійно-ділових якостей працівника, результатів його праці та господарської діяльності підприємства [9; 10]. Слід зазначити, що в усіх країнах ціни на послуги і товари є динамічними. Переважно спостерігається динаміка цін до зростання. Цьому процесу логічним було б підвищення рівня доходів населення. Аналізуючи рівень заробітної плати в країні, необхідно дослідити рівень номінальної й реальної заробітної плати (рис. 1) [11].

Рисунок 1. Номінальна та реальна заробітна плата в Україні у 2021–2022 роках

Номінальна заробітна плата – це сума грошей, яку отримує працівник за виконану роботу. Реальна заробітна плата показує, яку кількість товарів (виконаних робіт, послуг)

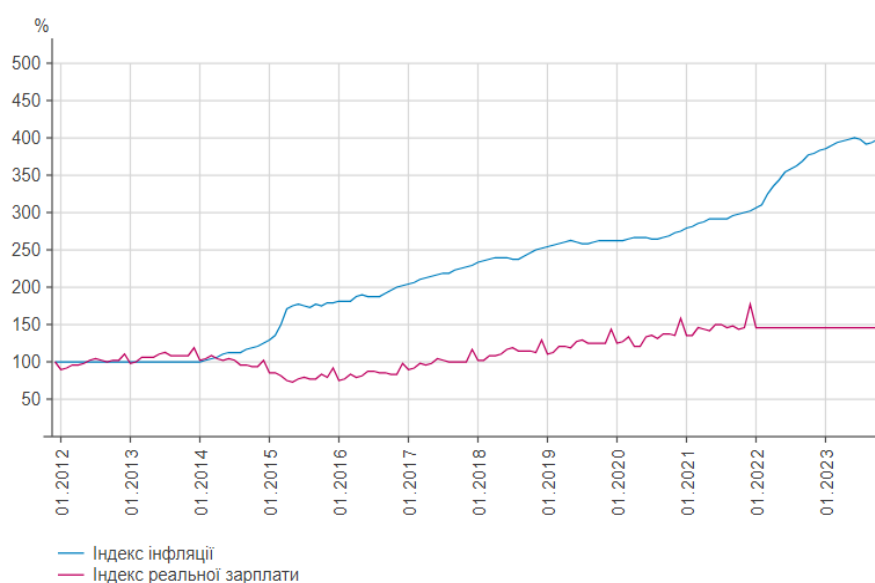
працівник може придбати за отриману номінальну заробітну плату після сплати ним податків та обов'язкових платежів. За своєю суттю вона виступає купівельною спроможністю номінальної заробітної плати. Реальна зарплата залежить від номінальної, від цін на товари (роботи, послуги) [12].

Темпи зростання номінальної заробітної в Україні перевищують темпи зростання реальної заробітної плати. Зокрема, за оцінкою Державної служби статистики України, у 2022 році середня номінальна зарплата зросла на 5,9 % (реальна – скоротилася на 11,8%) (табл. 1) [11].

Таблиця 1. Темпи зростання номінальної та реальної заробітної плати в Україні за 2010–2021 рр., (%)

Роки	Номінальна заробітна плата		Реальна заробітна плата	
	До попереднього року	Грудень до грудня попереднього року	До попереднього року	Грудень до грудня попереднього року
2010	117,6	117,9	110,2	110,5
2011	117,7	116,2	108,7	111,0
2012	114,8	110,5	114,4	111,1
2013	107,9	107,2	108,2	106,7
2014	106,0	110,4	93,5	86,4
2015	120,5	130,4	79,8	90,1
2016	123,6	123,8	109,0	111,6
2017	137,1	135,5	119,1	118,9
2018	124,8	120,5	112,5	109,7
2019	118,4	116,0	109,8	111,3
2020	110,4	115,6	107,4	110,1
2021	120,9	123,1	110,5	111,9

Це відбувалося переважно за рахунок зростання рівня заробітної плати працівників бюджетної сфери, зокрема, медичних працівників на початку 2022 року, в секторі держуправління та оборони, а також в ІТ та фінансовій і страховій діяльності. Натомість у виробничих секторах та секторах послуг номінальні зарплати знизилися. В інфляційному звіті за прогнозом Національного банку України середня номінальна зарплата у 2024 році зросте на 19,2%. Крім того, у кризові періоди спостерігаються значні розриви між номінальною та реальною заробітними платами (рис. 2) [12].

Рисунок 2. Динаміка індексів інфляції та реальної зарплати в Україні за 2012–2023 рр. (зростаючим підсумком)

Ситуація, коли кількісне зростання оплати праці не відповідає її якісному спрямуванню, призводить до незадоволення працівників. Головним фактором такого співвідношення цих індексів став індекс споживчих цін (табл. 2) [13], що характеризує зміни загального рівня цін на товари та послуги, які купує населення для невиробничого споживання й відображає загальну економічну ситуацію в країні.

Таблиця 2. Індекси споживчих цін в Україні за 2010–2023 рр., (%)

Рік	Місяці												
	Січень	Лютий	Березень	Квітень	Травень	Червень	Липень	Серпень	Вересень	Жовтень	Листопад	Грудень	За рік
2010	101,8	101,9	100,9	99,7	99,4	99,6	99,8	101,2	102,9	100,5	100,3	100,8	109,1
2011	101,0	100,9	101,4	101,3	100,8	100,4	98,7	99,6	100,1	100,0	100,1	100,2	104,6
2012	100,2	100,2	100,3	100,0	99,7	99,7	99,8	99,7	100,1	100,0	99,9	100,2	99,8
2013	100,2	99,9	100,0	100,0	100,1	100,0	99,9	99,3	100,0	100,4	100,2	100,5	100,5
2014	100,2	100,6	102,2	103,3	103,8	101,0	100,4	100,8	102,9	102,4	101,9	103,0	124,9
2015	103,1	105,3	110,8	114,0	102,2	100,4	99,0	99,2	102,3	98,7	102,0	100,7	143,3
2016	100,9	99,6	101,0	103,5	100,1	99,8	99,9	99,7	101,8	102,8	101,8	100,9	112,4
2017	101,1	101,0	101,8	100,9	101,3	101,6	100,2	99,9	102,0	101,2	100,9	101,0	113,7
2018	101,5	100,9	101,1	100,8	100,0	100,0	99,3	100,0	101,9	101,7	101,4	100,8	109,8
2019	101,0	100,5	100,9	101,0	100,7	99,5	99,4	99,7	100,7	100,7	100,1	99,8	104,1
2020	100,2	99,7	100,8	100,8	100,3	100,2	99,4	99,8	100,5	101,0	101,3	100,9	105,0
2021	101,3	101,0	101,7	100,7	101,3	100,2	100,1	99,8	101,2	100,9	100,8	100,6	110,0
2022	101,3	101,6	104,5	103,1	102,7	103,1	100,7	101,1	101,9	102,5	100,7	100,7	126,6
2023	100,8	100,7	101,5	100,2	100,5	100,8	99,4	98,6	100,5	100,8	100,5		104,4

Характеристичною особливістю динаміки заробітної плати за період з 2010 по 2022 рік є систематичне відставання від зростання цін на товари, послуги й тарифи. Зокрема, індекс реальної заробітної плати у 2014, 2015, 2016, 2018 та 2022 роках значно відставав від індексу інфляції. Найбільше відхилення темпів інфляції від індексу реальної заробітної плати спостерігалось у 2014 році (86,5 індекс реальної заробітної плати порівняно з 124,9 індексом інфляції) та у 2015 році (90,1 в порівнянні з 143,3 відповідно). Протягом 2016–2021 років відставання виявилось значно меншим у порівнянні з 2014 та 2015 роками, оскільки були введені монетарні заходи для обмеження інфляції. У 2017 році відбулося перевищення індексу реальної заробітної плати над індексом інфляції. У період від 2018 до 2021 року ця тенденція теж мала місце [14].

Слід зазначити, що сутність заробітної плати розкривається через функції, які вона повинна виконувати в процесі суспільного відтворення [15]. Функції оплати праці реалізуються через її призначення та роль, яку вона виконує, узгоджуючи інтереси роботодавців та найманих працівників. Закон України «Про оплату праці» у преамбулі визначає відтворювальну та стимулюючу функції заробітної плати. Проте вчені доповнюють цей перелік функцій. Зокрема Грішнова О. А. розглядає шість функцій заробітної плати: стимулюючу, відтворювальну, соціальну, регулюючу, оптимізаційну та функцію формування платоспроможного попиту населення [16]. Наразі основними, на нашу думку, є чотири функції заробітної плати, а саме, відтворювальна, стимулююча, регулююча та соціальна. Відтворювальна функція заробітної плати полягає у забезпеченні працівників та членів їх сімей необхідними засобами для життя. Заробітна плата виступає основним джерелом доходів працівників, а тому визначає рівень їхнього життєзабезпечення, сприяє відтворенню робочої сили [17]. Реалізація цієї функції забезпечується встановленням державою реального гарантованого мінімуму заробітної плати та прожиткового мінімуму. Стимулююча функція заробітної плати полягає у встановленні залежності її розміру від кількості та якості праці конкретного працівника,

його трудового внеску в результати роботи підприємства. Ця залежність повинна заохочувати працівника до постійного покращання результатів його праці [2]. Розроблення на підприємстві ефективних систем мотивації є запорукою реалізації стимулюючої функції. Зміст регулюючої функції заробітної плати полягає в оптимізації розміщення робочої сили за регіонами, галузями господарства, підприємствами з урахуванням ринкової кон'юнктури [2]. Соціальна функція заробітної плати полягає, по-перше, в тому, що заробітна плата повинна забезпечувати соціальну справедливість, однакову винагороду за однакову працю, по-друге, соціальна функція заробітної плати полягає в здійсненні соціального страхування працівника [17]. Реалізація цієї функції забезпечується поєднанням державного та договірною регулювання заробітної плати.

Усі вищезазначені функції взаємодіють між собою. Лише в їхньому комплексному виконанні можливе досягнення ефективної системи організації заробітної плати [15]. Але в Україні сучасна заробітна плата недостатньо виконує ці функції, що пояснюється недосконалим розвитком ринкової економіки в Україні, зловживаннями з боку роботодавців та економічною кризою [18]. Низький рівень заробітної плати виснажує людину, знижує її мотивацію до продуктивної діяльності, сприяє розвитку «тіньової економіки», підвищує ризик крадіжок та призводить до низької якості виконаної роботи. Подібна ситуація стає особливо актуальною під час повномасштабної війни в Україні. Через різке скорочення бюджету країни, держава не може забезпечити працівників у державному секторі адекватною заробітною платою, яка відповідає їхнім зусиллям і відповідає наявним потребам [14].

У розвинених країнах мінімальна заробітна плата фактично виконує роль прожиткового мінімуму, що є її основною функцією, тим часом, як в Україні протягом останніх кількох років такий зв'язок відсутній [18]. Мінімальна заробітна плата повинна забезпечувати рівень, що не може бути меншим за розмір прожиткового мінімуму. Наразі розмір споживчого кошика в Україні необхідно переглянути, тому що він не відповідає реальним мінімальним витратам.

Перед воєнним конфліктом мільйони громадян України виїхали на роботу до країн Східної та Центральної Європи, чий уряди активно привертали трудових мігрантів з України, пропонуючи їм зарплату, вищу порівняно з Україною. Крім того, Україна зазнала демографічних втрат внаслідок війни, що призвело до сотень тисяч загиблих і поранених внаслідок активних бойових дій, а також мільйонів осіб, які залишили країну з метою забезпечення своєї безпеки та матеріального благополуччя [14].

Отже, саме підвищення рівня заробітної плати дасть можливість виконати основні її функції, що дозволить запобігти зростанню рівня трудової міграції для національної економіки.

Висновки. Рівень життя громадян будь-якої країни є комплексним показником розвитку її суспільства, прямо пов'язаним із рівнем доходів населення та їхньою купівельною спроможністю. Заробітна плата, що є складовою структури доходів, виступає ключовим фактором рівня соціально-економічного життя країни та кожної окремої особи. Однією з важливих соціальних проблем в Україні є значний розрив між високими витратами на життя та низькою оплатою праці. Аналіз проведених досліджень показав, що в сучасних умовах в Україні заробітна плата не виконує відтворювальну, стимулюючу та регулюючу функції. Присутність в Україні значної кількості працюючих, які перебувають за межею бідності, становить загрозу для соціальної стабільності, знижує мотивацію працівників до ефективної праці й призводить до виникнення різноманітних негативних економіко-соціальних проблем. Пріоритетним завданням для держави має стати збільшення заробітної плати й підвищення її купівельної спроможності. Важливо постійно експериментувати та впроваджувати новаторські підходи для поліпшення системи оплати праці, розвитку форм матеріальної, нематеріальної мотивації та організації праці.

Conclusions. The standard of living of citizens of any country is a comprehensive indicator of the development of its society, directly related to the level of income of the population and their purchasing power. Salaries, which are a component of the income structure, are a key factor in the level of social and economic life of the country and each individual. One of the most important social problems in Ukraine is the significant gap between high living costs and low wages. The analysis of the studies conducted has shown that in the current conditions in Ukraine, wages do not perform reproductive, stimulating and regulatory functions. The presence in Ukraine of a significant number of workers below the poverty line poses a threat to social stability, reduces the motivation of employees to work effectively, and leads to various negative economic and social problems. The state's priority should be to increase wages and increase their purchasing power. It is important to constantly experiment and introduce innovative approaches to improve the remuneration system, develop forms of material and non-material motivation and organize work.

Список використаних джерел

1. Лисак В. Ю. Сутність заробітної плати та її значення в процесі економічного управління підприємством. *Економіка та суспільство*. 2016. Вип. 4. С. 264–269. URL: https://economyandsociety.in.ua/journals/4_ukr/43.pdf (дата звернення: 12.12.2023).
2. Тибінка Г. І. Організаційно-економічний механізм регулювання оплати праці в господарській системі України : дис. ... к-та екон. наук : 08.00.03 / Львівський нац. ун-т ім. Івана Франка. Львів, 2014. 244 с. URL: https://www.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2015/03/dis_Tybinka.pdf (дата звернення: 12.12.2023).
3. Калина А. В. Економіка праці та соціально-трудові відносини : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Київ: ДП Вид. дім «Персонал», 2012. 498 с.
4. Грішнова О. А. Економіка праці та соціально-трудові відносини: підручник. Київ: Знання, 2009. 559 с.
5. Колот А. М., Куліков Г. Т., Полавська О. М. Дослідження проблем оплати праці: порівняльний аналіз (Україна та країни ЄС) : монографія / за заг. ред. А. М. Колота, Г.Т. Кулікова. Київ: КНЕУ, 2008. 274 с.
6. Лібанова Е. М. Зовнішні трудові міграції українців: масштаби, причини, наслідки. *Демографія та соціальна економіка*. 2018. № 2. С. 11–26. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/dse_2018_2_3 (дата звернення: 13.12.2023). DOI: <https://doi.org/10.15407/dse2018.02.011>
7. Комарницька Г. О., Ястремська Н. М., Павленко Н. М. Вимушена міграція та її вплив на ринок праці в Україні. *Наукові перспективи*. 2022. № 6 (24). URL: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2022-6\(24\)-306-319](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2022-6(24)-306-319) (дата звернення: 13.12.2023). DOI: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2022-6\(24\)-306-319](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2022-6(24)-306-319)
8. Конвенція про захист заробітної плати № 95. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_146 (дата звернення: 16.12.2023).
9. Про оплату праці: Закон України від 24.03.1995 р. № 08/95-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/108/95-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 16.12.2023).
10. Кодекс законів про працю України від 10.12.1971 р. № 322-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08> (дата звернення: 16.12.2023).
11. Державна служба статистики України. URL: <https://ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 16.12.2023).
12. Індекс реальної заробітної плати / Міністерство фінансів України. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/labour/salary/index/> (дата звернення: 16.12.2023).
13. Індекс інфляції в Україні / Міністерство фінансів України. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/index/inflation/> (дата звернення: 16.12.2023).
14. Кичко І., Грицаков М. Посилення мотиваційної ролі заробітної плати: проблеми та перспективи. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2023. № 2 (34). С. 38–50. URL: [https://doi.org/10.25140/2411-5215-2023-2\(34\)-38-50](https://doi.org/10.25140/2411-5215-2023-2(34)-38-50) (дата звернення: 15.12.2023). DOI: [https://doi.org/10.25140/2411-5215-2023-2\(34\)-38-50](https://doi.org/10.25140/2411-5215-2023-2(34)-38-50)
15. Іванченко В. О., Мельник Т. Ю. Теоретичні аспекти заробітної плати та її функції. URL: <https://eztuir.ztu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/621/198.pdf?sequence=1> (дата звернення: 12.12.2023).
16. Грішнова О. А. Людський розвиток : навч. посіб. Київ: КНЕУ, 2006. 308 с.
17. Малицька І. Функції заробітної плати та стан їх виконання в Україні. *Держава і право*. 2011. Вип. 51. С. 409–413. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/33340/65-Malytska.pdf?sequence=1> (дата звернення: 12.12.2023).
18. Коваль М. І., Грибовська Ю. М., Скиба Г. І. Аналітичний огляд та шляхи удосконалення державного регулювання мінімальної заробітної плати й прожиткового мінімуму в Україні.

Наукові праці Міжрегіональної академії управління персоналом. Економічні науки. 2022. Вип. 1 (64). С. 72–83. URL: <https://doi.org/10.32689/2523-4536/64-9> (дата звернення: 12.12.2023). DOI: <https://doi.org/10.32689/2523-4536/64-9>

References

1. Lysak V. Ju. (2016). Sutnistj zarobitnoji platy ta jiji znachennja v procesi ekonomichnogho upravlinnja pidpryjemstvom. [Summary of wages and its meaning in the process of economic management now]. *Ekonomika ta suspiljstvo*, no. 4, pp. 264–269. Available at: https://economyandsociety.in.ua/journals/4_ukr/43.pdf (accessed 12 December 2023).
2. Tybinka Gh. I. (2014). Orghanizacijno-ekonomichnyj mekhanizm reghuljuvannja oplaty praci v ghospodarskij systemi Ukrajinj [Organizational and Economic Mechanism for Regulating Remuneration of Labor in the Economic System of Ukraine] (PhD Thesis), Ljviv Ljvivs'kyj nac. un-t im. Ivana Franka. Available at: https://www.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2015/03/dis_Tybinka.pdf (accessed: 12 December 2023).
3. Kalyna A. V. (2012). Ekonomika praci ta socialjno-trudovi vidnosyny: navch. posib. dlja stud. vyshh. navch. zakl. [Labor economics and social and labor relations]. Kyiv: DP Vyd. dim "Personal". (In Ukrainian).
4. Ghrishnova O. A. (2009). Ekonomika praci ta socialjno-trudovi vidnosyny: pidruchnyk. [Labor economics and social and labor relations]. Kyiv: Znannja. (In Ukrainian).
5. Kolot A. M., Kulikov Gh. T., Polavs'ka O. M. (2008). Doslidzhennja problem oplaty praci: porivnjalnyj analiz (Ukraina ta krajiny JeS) [Study of labor problems: comparative analysis (Ukraine and EU countries)]: monohrafija, za zagh. red. A. M. Kolota, Gh. T. Kulikova. Kyiv: KNEU. (In Ukrainian).
6. Libanova E. M. (2018). Zovnishni trudovi migraciji ukrajinciv: masshtaby, prychny, naslidky [External labor migration of Ukrainians: scope, causes, consequences] *Demohrafija ta socialjna ekonomika*, no. 2, pp. 11–26. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/dse_2018_2_3 (accessed 13 December 2023). DOI: <https://doi.org/10.15407/dse2018.02.011>
7. Komarnycjka Gh. O., Jastrems'ka N. M., Pavlenko N. M. (2022). Vymushena migracija ta jiji vplyv na rynek praci v Ukrajinj [Forced migration and its impact on the labor market in Ukraine] *Naukovi perspektyvy*, no. 6 (24). Available at: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2022-6\(24\)-306-319](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2022-6(24)-306-319) (accessed 13 December 2023). DOI: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2022-6\(24\)-306-319](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2022-6(24)-306-319)
8. Konvencija pro zakhyst zarobitnoji platy № 95. Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_146 (accessed 16 December 2023).
9. Pro oplaty praci: Zakon Ukrajinj vid 24.03.1995 r. № 108/95-VR. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/108/95-%D0%B2%D1%80> (accessed 16 December 2023).
10. Kodeks zakoniv pro pracju Ukrajinj vid 10.12.1971 r. № 322-VIII Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08> (accessed 16 December 2023).
11. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainj. Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (accessed 16 December 2023).
12. Indeks realnoji zarobitnoji platy / Ministerstvo finansiv Ukrajinj. Available at: <https://index.minfin.com.ua/ua/labour/salary/index/> (accessed 16 December 2023).
13. Indeks infljacji v Ukrajinj / Ministerstvo finansiv Ukrajinj. Available at: <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/index/inflation> (accessed 16 December 2023).
14. Kychko I., Ghrycakov M. (2023). Posylennja motyvacijnoji roli zarobitnoji platy: problemy ta perspektyvy [Strengthening the motivational role of wages: problems and prospects] *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnja*, no. 2, pp. 38–50. Available at: [https://doi.org/10.25140/2411-5215-2023-2\(34\)-38-50](https://doi.org/10.25140/2411-5215-2023-2(34)-38-50) (accessed 15 December 2023). DOI: [https://doi.org/10.25140/2411-5215-2023-2\(34\)-38-50](https://doi.org/10.25140/2411-5215-2023-2(34)-38-50)
15. Ivanchenko V. O., Meljnyk T. Ju. Teoretychni aspekty zarobitnoji platy ta jiji funkciji [Theoretical aspects of wages and their functions]. Available at: <https://eztuir.ztu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/621/198.pdf?sequence=1> (accessed 12 December 2023).
16. Ghrishnova O. A. (2006). Ljuds'kyj rozvytok: Navch. posib. Kyiv: KNEU. (In Ukrainian).
17. Malycjka I. (2011). Funkciji zarobitnoji platy ta stan jikh vykonannja v Ukrajinj [Wage functions and the status of their implementation in Ukraine]. *Derzhava i pravo*, no. 51, pp. 409–413. Available at: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/33340/65-Malytska.pdf?sequence=1> (accessed: 12 December 2023).
18. Kovalj M. I., Ghrybovs'ka Ju. M., Skyba Gh. I. (2022). Analitychnyj oghljad ta shljakhy udoskonalennja derzhavnogho reghuljuvannja minimalnoji zarobitnoji platy j prozhytkovogho minimumu v Ukrajinj [Analytical review and ways to improve state regulation of the minimum wage and living wage in Ukraine]. *Naukovi pracj Mizhregionalnoji akademiji upravlinnja personalom. Ekonomichni nauky*, no. 1 (64), pp. 72–83. Available at: <https://doi.org/10.32689/2523-4536/64-9> (accessed 12 December 2023). DOI: <https://doi.org/10.32689/2523-4536/64-9>

УДК 330.3:334

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ

Вікторія Васюта; Вікторія Лобас; Оксана Зубко

*Національний університет «Полтавська політехніка
імені Юрія Кондратюка», Полтава, Україна*

Резюме. На сучасному етапі розвиток малого підприємництва в Україні досить проблематичний через низку факторів, таких, як нестабільна геополітична ситуація, важке економічне становище, зокрема через Covid-19 та повномасштабне вторгнення російської федерації. Питання аналізу стану розвитку малого підприємництва в Україні є досить поширеним серед учених. Малий бізнес відіграє значну роль у загальному розвитку економіки країни і є джерелом надходжень до бюджету, що, своєю чергою, впливає на зайнятість населення, надаючи робочі місця. Розвиток малого підприємництва в Україні на сьогодні є досить складним процесом. Це зумовлено тим, що загальна економічна ситуація перебуває у критичному стані. Мале підприємництво є однією з основних ланок економіки, яка дає можливість подальшого розвитку економічної системи в Україні. Дослідивши суть малого бізнесу, розглянуто низку сильних та слабких його сторін. Можна стверджувати, що цей сегмент економіки, на жаль, має більше загроз, ніж можливостей. Загрози існування зумовлені тим, що ланка малого бізнесу в загальній системі економіки є досить нестабільною і часто піддається впливу зовнішньоекономічних факторів. Однією з проблем розвитку бізнесу є складність фінансування масштабних проєктів. Число суб'єктів малого підприємництва в Україні останніми роками зростає нерівномірно. За 2022 цей показник помітно знизився. Загальний стан національної економіки значно погіршився. Нині визначальною проблемою розвитку всіх секторів економіки України є повномасштабне вторгнення росії. Цей чинник негативно вплинув на економіку країни, а його наслідки ще довго перешкоджатимуть нормальному економічному розвитку. До 2022 року значний вплив на національну економіку мала пандемія Covid-19. Проте її вплив був настільки масштабним, як і вплив війни. Отже, аналізуючи основні сучасні проблеми розвитку малого підприємництва в Україні, можна стверджувати, що окрім існуючих постійно «класичних проблем», останніми роками додалися об'єктивні для держави проблеми, спричинені зовнішніми факторами, що не піддаються впливу.

Ключові слова: мале підприємництво, бізнес, розвиток, війна, пандемія, кризове становище, економіка, проблеми розвитку.

https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2024.02.207

Отримано 02.02.2024

UDC 330.3:334

CURRENT PROBLEMS OF SMALL BUSINESS DEVELOPMENT IN UKRAINE

Viktoriia Vasiuta; Viktoria Lobas; Oksana Zubko

*National University «Yuri Kondratyuk Poltava Polytechnic»,
Poltava, Ukraine*

Summary. At the present stage, the development of small businesses in Ukraine is quite problematic due to a number of factors, such as an unstable geopolitical situation, a difficult economic situation, in particular through Covid-19 and the full-scale invasion of the Russian Federation. The question of analyzing the state of development of small businesses in Ukraine is quite common among scientists. Small business plays a significant role in the overall development of the country's economy and is a source of budget revenue, which, in turn, affects employment by providing jobs. The development of small businesses in Ukraine today is a rather complex process. This is due to the fact that the overall economic situation is in a critical state. Small business is one of the main

links in the economy, which makes it possible to further develop the economic system in Ukraine. Having examined the essence of small business, a number of its strengths and weaknesses are considered. It can be argued that this segment of the economy, unfortunately, has more threats than opportunities. Existence threats are because the small business link in the overall economic system is quite unstable and is often influenced by external economic factors. One of the problems of small business development is the difficulty of financing large-scale projects. The number of small businesses in Ukraine has been increasing unevenly in recent years. In 2022, this figure has decreased significantly. The overall state of the national economy has deteriorated significantly. Currently, the defining problem for the development of all sectors of the Ukrainian economy is the full-scale invasion of Russia. This factor had an extremely negative impact, and its consequences will hamper the normal economic development of the country for a long time. Until 2022, the Covid-19 pandemic had a significant impact on the national economy. However, its impact was not as widespread as the impact of the war. Consequently, analyzing the main modern problems of small business development in Ukraine, it can be argued that in addition to the «classical problems» that constantly exist, in recent years, problems objective for the state have been added, caused by external factors that cannot be influenced.

Key words: *small business, business, development, war, pandemic, crisis, economics, development problems.*

https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2024.02.207

Received 02.02.2024

Постановка проблеми. Ведення малого бізнесу потребує надзвичайно великої кількості зусиль як фізичних, так і матеріальних (фінансових). На сьогодні Україна перебуває в не найкращому економічному становищі, а це, в свою чергу, завдає ще більше ускладнень для процесу розвитку. Нестійка політична та економічна ситуація в країні спричиняє суттєві проблеми, які стримують або уповільнюють розвиток малого підприємництва. На розвиток бізнесу великий негативний вплив мали такі зовнішні фактори, як пандемія Covid-19 та повномасштабне вторгнення росії. Мале підприємництво є основою становлення економіки нашої країни, тому дослідження основних сучасних проблем його розвитку є актуальним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання стану розвитку малого підприємництва в Україні є доволі поширеним серед науковців. Завадських Г. М. дослідила структуру розвитку малого підприємництва та представила його динаміку по областях України [1]. Козак А. Р. та Гевлич Л. Л. зазначили роль і місце малого підприємництва в економіці України та світу, а також показали малий бізнес з різних сторін – як сильних, так і слабких [2]. Костюк В. С., Петлик Л. О. [3], Сидорук І. С. [4] у своїй наукових працях проаналізували стан та проблеми розвитку малого підприємництва в Україні. Доволі значущу на сьогодні тему, присвячену найбільшим проблемам, з якими стикнувся вітчизняний малий бізнес, розкрили у своїй статті Шостак Л. В., Тарасюк К. Р. та Кікавська А. В. [5].

Метою статті є дослідження основних сучасних проблем розвитку малого підприємництва в Україні.

Постановка завдання. Для досягнення поставленої мети окреслено основні завдання, а саме, розкрити сутність та місце малого підприємництва; навести характеристику його сильних та слабких сторін як сектора економіки України; визначити та проаналізувати сучасні проблеми, які перешкоджають його стабільному розвитку. Для вирішення поставлених завдань використано такі методи: аналіз, синтез, узагальнення, системний підхід.

Виклад основного матеріалу. У структурі сучасної економіки України велику роль відіграє мале підприємництво, його взаємодія з середнім та великим бізнесом. Мале підприємництво виконує важливу функцію, що полягає у пом'якшенні соціальної напруги й урегулюванні ринкових відносин, так як є основою формування середнього класу (рис. 1).

Основною функцією малого підприємництва є підтримання соціально-політичної стабільності суспільства, забезпечуючи середовище вільного вибору шляхів і методів на благо суспільства та організації власного добробуту.

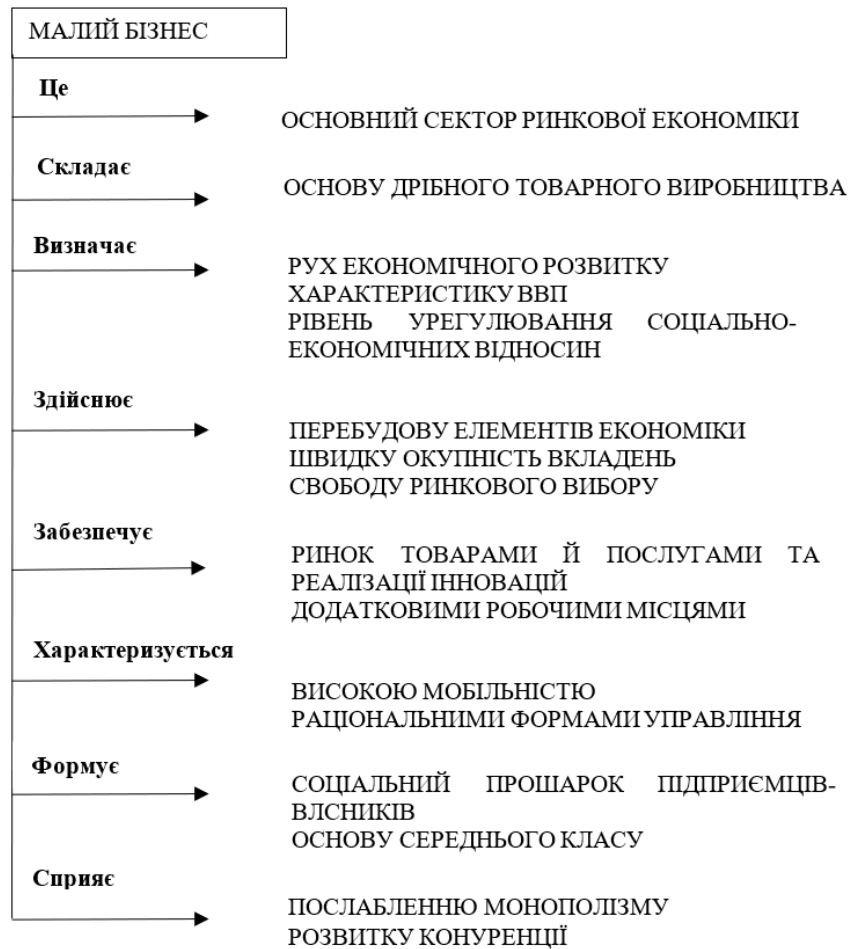

Рисунок 1. Суть і значення малого підприємництва

Найбільш органічним структурним елементом ринкової економіки є саме малий бізнес. Мале підприємництво створює велику кількість робочих місць, що позитивно впливає на проблеми зайнятості та безробіття, наповнює ринок товарами та послугами, задовольняє потреби споживачів та стимулює загальний попит у цілому. Малому підприємству властива гнучкість та динамічність, воно доволі швидко реагує на зміни. Завдяки йому забезпечується соціально-економічна та політична стабільність, підвищується загальний рівень добробуту населення.

Згідно зі статистичними даними, кількість суб'єктів малого підприємництва, в тому числі й мікро-підприємництва, в останні роки, на жаль, має негативну динаміку. За 2022 рік даний показник помітно знизився (рис. 2) [6]. Загальний стан економіки значно погіршився. Пояснення цьому – повномасштабна агресія росії, що розпочалася 24 лютого 2022 року. Економіка України зазнала серйозних втрат. Руйнування промислових та цивільних об'єктів, вимушене переміщення населення – все це призвело до збільшення втрати робочої сили, зменшення частки сплачених податків та зростання витрат на забезпечення життєдіяльності країни [7]. У ситуації воєнного конфлікту дуже складно управляти та забезпечувати стабільний рівень економіки. Саме розвиток сфери малого підприємництва може впливати на стан національної економіки, сприяючи прискоренню науково-технічного прогресу, створенню нових робочих місць і насиченню ринку.

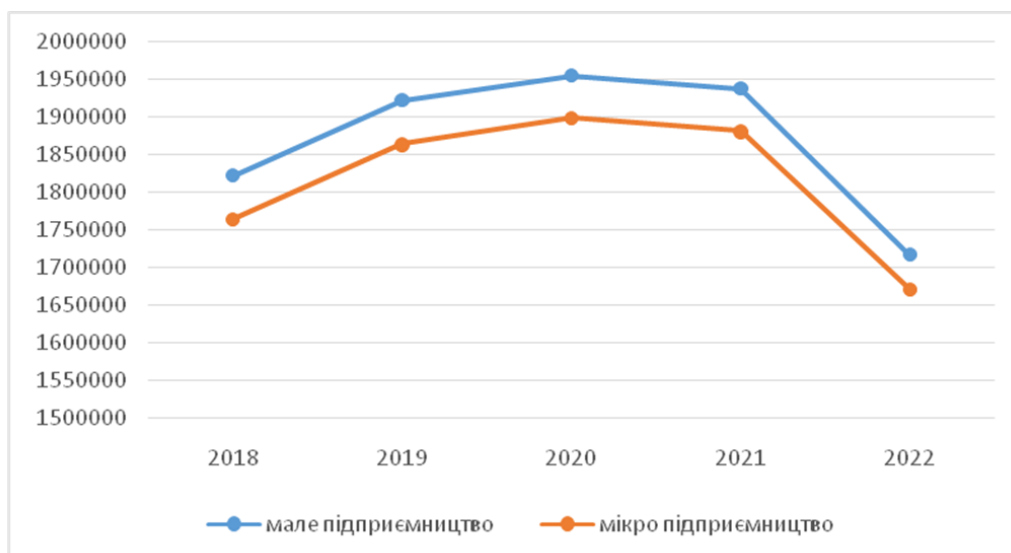

Рисунок 2. Кількість діючих суб'єктів малого та мікропідприємств

Малий та середній бізнес приносить близько 55% ВВП [2], у тому числі малий бізнес – 16%. Розвиток малого підприємництва характеризується низкою проблем, які представлені за допомогою SWOT-аналізу і є характерними для України протягом вже не одного десятиліття.

Таблиця 1. SWOT-аналіз малого підприємництва як сектора економіки України [2]

<i>Сильні сторони</i>	<i>Слабкі сторони</i>
<ul style="list-style-type: none"> • Легкість і сприятливі умови для втілення інновацій • Можливість створення й подальшого розвитку справи без наявності великого стартового капіталу, зачасту швидко окупність та оборот коштів • Вузька спеціалізація, яка дає можливість для кращої адаптації до потреб споживача тарифу • Через вузьку спеціалізацію можливий безпосередній контакт зі споживачем, відповідно до цього здатність швидко реагувати на зміни в попиті на товар 	<ul style="list-style-type: none"> • Обмежені перспективи розвитку й подальшого зростання • Залежність від економічного стану великого і середнього бізнесу • Слабка стійкість перед змінами зовнішніх факторів середовища • Обмеження фінансування, яке заважає процесу проведення досліджень, розроблення та подальшого втілення результатів
<i>Можливості</i>	<i>Загрози</i>
<ul style="list-style-type: none"> • Можливість творчої реалізації власника малого підприємства • Використання не зайнятих ніш ринку • Перспектива зростання до рівня великого бізнесу • В деяких нішах малого бізнесу присутня мобільність, а саме, транспортування діяльності 	<ul style="list-style-type: none"> • Уразливість до тиску органів державної влади • Високий рівень конкуренції, велика вірогідність витіснення підприємства з ринку • Часта неможливість доведення створеного ноу-хау до етапу реалізації • Зачасту відсутній доступ до фінансових ресурсів через складність в отриманні кредитних коштів • Відсутність великої кількості постачальників, від чого може бути небажана залежність • Загроза швидкого банкрутства • Відсутність постійного стабільного рівня доходів

Одним із економічних факторів підвищення статусу малого підприємництва є його вплив на рівень зайнятості в Україні. Відповідно до даних на 2019 рік чисельність зайнятих працівників у секторі малого підприємництва дорівнювала 4319757 осіб, тобто це 48% від загальної кількості працездатного населення в країні [6]. Так як в Україні постійною проблемою є доволі високий рівень безробіття, то стрімкий розвиток малого

бізнесу міг би дати велику кількість робочих місць, у свою чергу, це покращило б загальний економічний стан держави.

Одним з недоліків малого підприємництва є його непрозорість [3]. В ринковому середовищі присутня велика кількість не зареєстрованих малих підприємств, тобто знаходиться в «тіньовому секторі». Це відбувається через те, що не кожен власник готовий сплачувати податки. Наразі від малого бізнесу хоч і вимагають відносно невеликих виплат, проте в умовах війни навіть ця сума часто є непосильною для підприємців.

Власники малого бізнесу намагаються ухилитися від сплати податків різними шляхами, наприклад, це відсутність саме реєстрації фізичної особи-підприємця. Має місце практика нелегального найму працівників; недостовірне відображення розміру доходу тощо. Всі ці процеси в Україні фіксуються вже достатньо тривалий період та негативно впливають на стан розвитку національної економіки. Через це вони потребують постійного моніторингу для пошуку шляхів усунення причин їх появи або зниження кількості випадків.

В останні роки до перерахованих проблем додалися такі, як пандемія Covid-19 та повномасштабне вторгнення російської федерації. Дані фактори негативно вплинули на економіку держави. Наразі Україна перебуває в передкризовому стані, тобто постає необхідність пошуку шляхів для покращення ситуації.

Необхідно зазначити, що у 2020 році на передній план в питанні розвитку малих підприємств вийшли проблеми, які викликали карантинні обмеження, спричинені пандемією Covid-19: оренди приміщень і обладнання в умовах вимушеного простою (найбільше через це постраждали заклади громадського харчування, сфери побутових послуг, магазини в орендованих приміщеннях, готелі); погашення кредитних зобов'язань суб'єктів малого підприємництва, робота яких зупинена під час карантину; зменшення кількості працівників на робочих місцях стала причиною зменшення потужностей деяких виробництв і зривів термінів постачання сировини або готової продукції; суб'єкти малого підприємництва, які співпрацювали з іноземними партнерами, могли зіштовхнутися з проблемами невиконання зобов'язань іноземними контрагентами через уведення карантинних обмежень у країні його розташування [4].

24 лютого 2022 року війна внесла серйозні корективи в економічну діяльність усіх суб'єктів господарювання в Україні. Найбільше постраждав малий бізнес на відміну від середнього та великого. Для підтримання економіки уряд держави здійснив низку заходів. Найвагомішою зміною державної програми стала можливість суб'єктам підприємницької діяльності, що знаходилися на загальній системі оподаткування, перейти на третю групу єдиного податку. Відтепер вони мають можливість сплачувати єдиний податок у розмірі 2%, а також набувають права не сплачувати єдиний соціальний внесок за працівників, які були мобілізовані [5]. Ще одним вагомим кроком з боку влади назустріч малому підприємству стало зменшення ПДВ на пальне, а саме, з 20% до 7%. По суті, це впровадження мало б вплинути на ціни на пальне, тобто зменшити їх, проте на сьогодні цього не спостерігається. Як було зазначено, малий бізнес характеризується певною мобільністю, тож в умовах війни була проведена евакуація деяких підприємств на безпечніші території України.

Дослідження можливих шляхів вирішення проблем розвитку малого підприємництва в країні дає можливість виділити основні напрямки державної підтримки: фінансова, інформаційна, кадрова та підтримка експортерів. Наразі несприятливе економічне становище держави перебиває можливість упровадження затратних програм для забезпечення гарантування кредитних зобов'язань суб'єктів підприємництва [5].

Висновки. Розвиток малого підприємництва в Україні на сьогодні є доволі складним процесом. Це зумовлено тим, що загальна економічна ситуація наразі знаходиться в не найкращому становищі. Мале підприємництво являє собою одну з найголовніших ланок економіки, яка дає можливість подальшого розвитку економічної системи в Україні. Дослідивши суть малого бізнесу, розглянуто низку сильних та слабких його сторін. Можна стверджувати, що даний сегмент економіки має, на жаль, більше загроз, ніж можливостей. Однією з проблем розвитку малого бізнесу є складність фінансування масштабних проектів. Наразі визначальною проблемою розвитку не тільки малого підприємництва, а й усіх секторів економіки України, є повномасштабне вторгнення росії. Цей фактор мав надзвичайно негативний вплив, а його наслідки ще довго будуть перешкоджати нормальному економічному розвитку країни. До 2022 року суттєвий вплив на національну економіку мала пандемія Covid-19. Проте її вплив не був настільки масштабним, як вплив війни.

Отже, аналізуючи основні проблеми розвитку малого підприємництва в Україні, можна стверджувати, що прогнози та сподівання науковців щодо позитивної динаміки не справдилися. Крім існуючих постійно «класичних проблем», в останні роки додалися об'єктивні для держави проблеми, спричинені зовнішніми факторами, що не піддаються впливу.

Conclusions. The development of small businesses in Ukraine today is a complex process. This is because the overall economic situation in the country is not in the best position. Small business is one of the main links in the economy, which makes it possible to further develop the economic system in Ukraine. Having examined the essence of small business, a number of its strengths and weaknesses are considered. It can be argued that this segment of the economy, unfortunately, has more threats than opportunities. One of the problems of small business development is the difficulty of financing large-scale projects. Currently, the defining problem in the development of not only small businesses, but also all sectors of the Ukrainian economy, is the full-scale invasion of Russia. This factor had an extremely negative impact, and its consequences will hamper the normal economic development of the country for a long time. Until 2022, the Covid-19 pandemic had a significant impact on the national economy. However, its impact was not as widespread as the impact of the war.

So, analyzing the main problems of the development of small business in Ukraine, it can be argued that the forecasts and hopes of scientists for positive dynamics were not justified. In addition to the constantly existing «classical problems», in recent years, problems objective for the state have been added, caused by external factors beyond influence.

Список використаних джерел

1. Завадських Г. М., Кубік Я. В. Стан і тенденції розвитку малого підприємництва в Україні. *Збірник наукових праць ТДАТУ імені Дмитра Моторного (економічні науки)*. 2020. № 1 (41). С. 115–124. URL: <http://surf.li/qdqux> (дата звернення: 20.12.2023). DOI: <https://doi.org/10.31388/2519-884X-2020-41-115-124>
2. Козак А. Р. Роль та місце малого бізнесу в економіці України та світу. *Вісник студентського наукового товариства ДонНУ імені Василя Стуса*. 2021. Том 2. № 13. С. 236–241. URL: <https://jvestnik-sss.donnu.edu.ua/article/view/11281> (дата звернення: 20.12.2023).
3. Костюк В. С., Петик Л. О. Тенденції сучасного розвитку малого бізнесу в Україні. *Фінанси, митна та податкова справа : збірник наукових праць студентів*. 2022. Вип. 6. С. 196–199. URL: https://financial.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2022/11/STUD_ZBIRNYK_2021-2022-2.pdf#page=197 (дата звернення: 21.12.2023).
4. Сидорук І. С. Аналіз стану та проблеми розвитку малого підприємництва в Україні. *Підприємництво та інновації*. 2021. № 18. С. 67–72. URL: <https://doi.org/10.37320/2415-3583/18.12> (дата звернення: 20.12.2023). DOI: <https://doi.org/10.37320/2415-3583/18.12>
5. Шостак Л. В., Тарасюк К. Р., Кікавська А. В. Ведення бізнесу в умовах війни. *Економіко-правовий розвиток сучасної України : матеріали XI Всеукр. науков. конф. студентів, аспірантів та молодих вчених, що присвячена 25-й річниці з дня заснування Національного університету «Одеська юридична академія» (м. Одеса, 25 листопада 2022 р.) / за ред. О. М. Кібік*. Одеса, 2022. С. 61–63. URL: <https://hdl.handle.net/11300/23094> (дата звернення: 22.12.2023).

6. Державна служба статистики України. URL: <https://ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 20.12.2023).
7. Васюта В., Чорновол Н., Горбунова М. Роль підприємницької діяльності в розвитку національної економіки. *Галицький економічний вісник*. 2022. Вип. 78–79. № 5–6. С. 130–137. URL: https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2022.05_06.130 (дата звернення: 25.12.2023). DOI: https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2022.05_06.130

References

1. Zavadskykh Gh. M., Kubik Ja. V. (2020). Stan i tendenciji rozvytku malogho pidpryjemnytva v Ukraini [State and trends of small business development in Ukraine]. *Zbirnyk naukovykh pracj TDATU imeni Dmytra Motornogho (ekonomichni nauky)*, no. 1 (41), pp. 115–124. Available at: <http://surl.li/qdgyx> (accessed: 20 December 2023). DOI: <https://doi.org/10.31388/2519-884X-2020-41-115-124>
2. Kozak A. R. (2021). Rolj ta misce malogho biznesu v ekonomici Ukrainy ta svitu [The role and place of small business in the economy of Ukraine and the world]. *Visnyk studentsjkogho naukovogho tovarystva DonNU imeni Vasylja Stusa*, no. 2 (13), pp. 236–241. Available at: <https://jvestnik-sss.donnu.edu.ua/article/view/11281> (accessed: 20 December 2023).
3. Kostjuk V. S., Petyk L.O. (2022). Tendenciji suchasnogho rozvytku malogho biznesu v ukraini [Trends of modern development of small business in Ukraine]. *Finansy, mytna ta podatkova sprava: zbirnyk naukovykh pracj studentiv [Finance, customs and tax affairs: a collection of scientific works of students]*, no. 6. pp. 196–199. Available at: https://financial.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2022/11/STUD_ZBIR_NYK_2021-2022-2.pdf#page=197 (accessed 21 December 2023).
4. Sydoruk I. S. (2021). Analiz stanu ta problemy rozvytku malogho pidpryjemnytva v Ukraini [Analysis of the state and problems of small business development in Ukraine]. *Pidpryjemnytvo ta innovacii*, no. 18, pp. 67–72. Available at: <https://doi.org/10.37320/2415-3583/18.12> (accessed 20 December 2023). DOI: <https://doi.org/10.37320/2415-3583/18.12>
5. Shostak L. V., Tarasjuk K. R., Kikavska A. V. (2022). Vedennja biznesu v umovakh vijny [Conducting business in war conditions]. *Ekonomiko-pravovyy rozvytok suchasnoji Ukrainy: materialy XI Vseukrajinsjkoi naukovoji konferenciji studentiv, aspirantiv ta molodykh vchenykh, shho prysvjachena 25-j richnyci z dnja zasnuvannja Nacionalnogho universytetu “Odesjka jurydychna akademija”* (m. Odesa, 25 lystopada 2022 r.) / za red. O. M. Kibik. Odesa, pp. 61–63. Available at: <https://hdl.handle.net/11300/23094> (accessed 22 December 2023).
6. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (accessed 20 December 2023).
7. Vasjuta V., Chornovol N., Ghorbunova M. (2022). Rolj pidpryjemnyckoji dijalnosti v rozvytku nacionaljnoji ekonomiky [The role of entrepreneurial activity in the development of the national economy]. *Ghalyckyj ekonomichnyj visnyk*, no. 78–79 (5–6), pp. 130–137. Available at: https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2022.05_06.130 (accessed 25 December 2023). DOI: https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2022.05_06.130

INTERNATIONAL ECONOMIC RELATIONS

МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ

УДК 339.984

ЕКОНОМІЧНА СКЛАДОВА ЦІННОСТЕЙ СУЧАСНОГО ЦИФРОВІЗОВАНОГО СВІТУ

Наталія Грущинська

Національний авіаційний університет, Київ, Україна

Резюме. Присвячено аналізу сутності економічних цінностей сучасного соціуму з урахуванням техноглобального розвитку, інформатизації та можливості проведення прогнозування подальшого світового трансформаційного розвитку. Технологічний розвиток економіки передбачає прогресивні зміни, залучення інвестицій, послідовне зростання науково-технічного сектора та розвиток економіки через економіку знань. Технологічний стиль є рушійною силою сучасних процесів у постіндустріальному суспільстві. Головною проблемою проектування основної економічної системи в сучасних умовах є фактор адаптації її внутрішніх особливостей до національного характеру індустріальної економіки. Загалом індустріальні форми організації економіки стають менш важливими на тлі стрімкого зростання значення інформаційної складової. В ході технологічної еволюції сучасних суспільств все більшого значення набуває питання трансформації цінностей. Цінності визначають ставлення людини до соціальної дійсності та зумовлюють мотиви її поведінки. До економічних цінностей належать бізнес, професійна діяльність, нерівність доходів, безробіття, гендерна та вікова нерівність, ставлення до конкуренції, форм власності та місця роботи. В статті розглянуто характеристики технологічної сингулярності як процесу стрімкого технологічного розвитку суспільства, його вплив на зміну економічних цінностей, а також його потенціал для прогнозування та оцінювання економічної поведінки суспільства. Важливим є участь держави у визначенні національної стратегії з урахуванням сучасних особливостей та розроблення шляхів реалізації цієї стратегії в усіх сферах суспільного розвитку (патріотизм, економічна та демографічна політика, культурна політика тощо). Державна політика виконує підтримуючу функцію стосовно до бізнесу і є інструментом, який допомагає реалізовувати національні пріоритети. Зазначено, що в кризові періоди, в часи радикальних змін в економічних системах, політиці та державному управлінні особливо важливо формувати майбутнє й робити надійні прогнози. Майбутнє можна зрозуміти лише через ретельний аналіз минулого й сьогодення. Наприкінці 20-го – початку 21-го століть питання про майбутнє суспільства набуло особливої актуальності. Це було стимульовано винаходом науки і техніки, перетворенням науки з її необмеженими можливостями на безпосередній чинник процесів виробництва й культури, прогресу суспільства. Прогностичне передбачення також враховує всі наукові методи, за допомогою яких можна проводити експертні оцінювання й спирається на пошукові та нормативні прогнози. Наведено аналіз показника (WVS) щодо України, що рухаються від традиційних цінностей до секулярно-раціональних і від цінностей виживання до цінностей самовираження, що передбачає зниження впливу релігії й авторитарних лідерів, поширення демократії, толерантності, гендерної рівності тощо. Зміна цінностей впливає на політичні уподобання, сприяє економічним змінам, у тому числі становлення демократичних інститутів.

Ключові слова: прогнозіологія, економічні цінності, техноглобалізація, державна політика.

https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2024.02.214

Отримано 09.01.2024

UDC 339.984

**THE ECONOMIC COMPONENT OF THE VALUES OF THE MODERN
DIGITALIZED WORLD****Natalia Hrushchynska***National Aviation University, Kyiv, Ukraine*

Summary. The article is devoted to the analysis of the essence of the economic values of modern society, taking into account techno-global development, informatization, and the possibility of forecasting further global transformational development. Technological development of the economy involves progressive changes, investment attraction, consistent growth of the scientific and technical sectors, and economic development through the knowledge economy. Technological style is the driving force of modern processes in post-industrial society. The main problem of designing the main economic system in modern conditions is the factor of adapting its internal features to the national nature of the industrial economy. In general, industrial forms of economic organization are becoming less important against the backdrop of a rapid increase in the importance of the information component. In the course of the technological evolution of modern societies, the issue of transformation of values is becoming more and more important. Values determine a person's attitude to social reality and determine the motives of his behavior. Economic values include business, professional activity, income inequality, unemployment, gender and age inequality, attitude to competition, forms of ownership, and workplace. The article examines the characteristics of technological singularity as a process of rapid technological development of society, its impact on the change of economic values, as well as its potential for forecasting and evaluating the economic behavior of society. The state needs to participate in determining the national strategy, taking into account modern features and developing ways to implement this strategy in all spheres of social development (patriotism, economic and demographic policy, cultural policy, etc.). Public policy performs a supporting function in relation to business and is a tool that helps implement national priorities. The article states that in times of crisis, in times of radical changes in economic systems, politics, and state administration, it is especially important to shape the future and make reliable forecasts. The future can only be understood through a careful analysis of the past and present. At the end of the 20th – and beginning of the 21st centuries, the question of the future of society became especially relevant. This was stimulated by the invention of science and technology, the transformation of science with its unlimited possibilities into a direct factor in the processes of production and culture, and the progress of society. Prognostic prediction also takes into account the entire arsenal of scientific methods, with the help of which humanity collects information about the possibilities of modern civilization, makes expert assessments and relies on exploratory and normative forecasts; the article provides an analysis of the indicator (WVS) for Ukraine, moving from traditional values to secular-rational values and from survival values to values of self-expression, which involves reducing the influence of religion and authoritarian leaders, the spread of democracy, tolerance, gender equality, etc. The change in values affects political preferences and contributes to economic changes, including the formation of democratic institutions.

Key words: forecasting, economic values, techno-globalization, state policy.

https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2024.02.214

Received 09.01.2024

Постановка проблеми. Техноеволюція як історичний процес розвитку техніки та технологій зазнає постійних стрімких змін. Технологічний розвиток економіки означає прогресивні зміни, залучення інвестицій, послідовне зростання науково-технічного сектора та розвиток економіки через економіку знань. Технологічний уклад є рушійною силою сучасних процесів у постіндустріальних суспільствах.

Основною проблемою при побудові основної економічної системи в сучасних умовах є елемент адаптації її внутрішніх особливостей до національного характеру індустріальної економіки. Сучасна промисловість є особливим елементом національної економіки, оскільки на неї безпосередньо впливають закони глобальних економічних потоків. Проблеми та перспективи її функціонування є складним комплексом світової та національної економіки. Основним проблемним пунктом концептуально визначеного

останнім часом постіндустріального дизайну є необхідність розроблення моделі постіндустріального гуманітарного економічного розвитку в конкретній країні.

Загалом, індустріальні форми організації економіки стають менш важливими на тлі стрімкого зростання значення інформаційної складової. Сучасні технології надають країнам з обмеженими ресурсами унікальну можливість «перестрибнути» цілі цикли індустріального розвитку, через які їм довелося б пройти ще кілька років тому, щоб досягти нинішнього рівня економічного розвитку західних суспільств. У процесі технологічної еволюції сучасних суспільств все більшого значення набуває питання трансформації цінностей. Цінності визначають ставлення людини до соціальної дійсності та зумовлюють мотиви її поведінки. Система ціннісних орієнтацій має багаторівневу структуру. Дослідження системи ціннісних орієнтацій молоді є особливо актуальним питанням, оскільки набір цінностей у процесі соціалізації людини «передається» їй самим суспільством. Економічна складова цінностей і ставлення до них кожного індивіда визначаються в умовах розвитку інформаційно-технологічної складової суспільства. Економічні цінності включають ведення бізнесу, професійну діяльність, нерівність доходів, рівень безробіття, гендерну та вікову нерівність, ставлення до конкуренції, форми власності та місця роботи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання цінностей є об'єктом дослідження багатьох наук, зокрема філософії, психології, соціології, що свідчить про їхню складність та багатоплановість. Водночас економічні цінності розглядаються завдяки проведеному аналізу Сьомої хвилі міжнародного дослідницького проекту вивчення соціальних цінностей – World Values Survey. Економічні цінності у ринкових країнах скеровують, організовують діяльність людини та тісно пов'язані з такими важливими аспектами економічної поведінки, як визначення уподобань та вибір кожного члена суспільства. Саме економічні цінності це все, що пов'язано з поведінкою, судженнями, орієнтаціями людини в рамках ринкової економіки [16]. Як зазначає Григоруку А. «ринкові цінності націлені на матеріальне збагачення є зазвичай необхідними, але вони мають бути допоміжними засобами для цінностей духовного розвитку особистості. Для українського суспільства в економічній сфері життєдіяльності, в цілому, характерним є певний ціннісний симбіоз – поєднання цінностей виживання і традиційних цінностей» [3]. Л. А. Станіславенко досліджує зумовленість цінностей українського суспільства реальним станом соціально-економічних і політичних процесів у державі [9].

Мета статті полягає у проведенні аналізу сутності економічних цінностей сучасного соціуму з урахуванням техноглобального розвитку, інформатизації та можливості проведення прогнозування подальшого світового трансформаційного розвитку.

Постановка завдання. Дослідити особливості технологічної сингулярності як процесу стрімкого технологічного розвитку суспільства, впливу її на зміну економічних цінностей; здійснити спробу визначення можливостей здійснення прогнозування та оцінювання економічної поведінки соціуму.

Виклад основного матеріалу. Технологічна сингулярність – це гіпотетичний момент у майбутньому, коли технологічний розвиток стане стрімким. Ця концепція уперше була запропонована В. Вінджем, який вважає: якщо людство зуміє уникнути загибелі цивілізації, то сингулярність станеться через прогрес в галузі штучного інтелекту, інтеграції людини з комп'ютером або інших методів збільшення розуму.

«Коли людина створить машину, яка буде розумніша за людину, історія стане непередбачуваною, тому що неможливо передбачити поведінку інтелекту, що перевершує людський» – вислів американського математика і письменника-фантаста Вернора Вінджа в 1993 році. Прогнози автора стосувалися першої третини XXI століття, орієнтовно між 2005 і 2030 роками.

Інформація стає найважливішою цінністю в сучасному суспільстві, а індустрія, яка отримує, опрацьовує й транслює інформацію є провідною галуззю, в яку з року в рік інвестується значний капітал.

Прихід постіндустріальної фази і відповідне формування суспільств характеризується процесом, коли частка сектора послуг у ВВП зростає, а людська активність концентрується в цьому секторі зайнятості. У країнах з високим рівнем розвитку в структурі ВВП домінує третинний сектор, вторинний сектор представлений обробною промисловістю й невеликою часткою первинного сектора [8].

Технологія як важливий фактор продуктивних сил завжди існує в межах певних суспільно-економічних форм, які визначаються пануючими виробничими відносинами. Тому, незважаючи на те, що технологічна та економічна складові суспільного виробництва є одним цілим, між ними неминуче виникають протиріччя та неузгодженості.

Секуляризм – це філософсько-світоглядний напрям, який передбачає відділення або зменшення ролі релігії від світського життя – політики, освіти тощо [9]. Рациональність – свідомість, характеристика знання з точки зору його відповідності деяким принципам мислення [1]. І разом ці категорії поєднані у визначенні стану цінностей сучасного суспільства в Україні та країнах Європи. Інформація заснована на результатах Огляду цінностей світу (WVS) – глобальний проект, який здійснюється всесвітньою мережею соціологів на основі національних опитувань, які проводяться в майже 100 країнах світу з 1981 року [16]. Такі опитування були проведені у сім хвиль (1981 р., 1990–1991 рр., 1995–1997 рр., 1999–2001 рр., 2005–2007 рр., 2011–2012 рр., і у 2020 р.), кожен раз розширюючи кількість країн у дослідженні. Загальними висновками було окреслено, що зміни поколінь відбуваються в основних цінностях, що стосуються політики, економічного життя, релігії, гендерних ролей, сімейних норм [13].

Цінності молодих поколінь завжди відрізнялися від старших, особливо в суспільствах, що переживали швидке економічне зростання [16]. Показник (WVS) щодо України зафіксовані станом на 2020 рік як такі, що рухаються від традиційних цінностей до секулярно-раціональних і від цінностей виживання до цінностей самовираження, що передбачає зниження впливу релігії й авторитарних лідерів, поширення демократії, толерантності, гендерної рівності тощо. Зміна цінностей впливає на політичні уподобання, сприяє економічним змінам, у тому числі становлення демократичних інститутів. Цікаво, що дослідження станом на 2020 рік розділяло суспільства у світі загалом на чотири групи: які мають високі показники традиційних цінностей та цінностей виживання: Зімбабве, Марокко, Йорданія, Бангладеш; з високим балом традиційних цінностей та цінностей самовираження: США, більшість країн Латинської Америки, Ірландія; з високими показниками у світсько-раціональних цінностях та цінностях виживання: Болгарія, Україна, Естонія; з високими показниками у світсько-раціональних цінностях та цінностях самовираження: Японія, країни Північної Європи, Бенілюкс, Німеччина, Швейцарія, Чехія, Словенія, Франція. Геополітичні події 2022–2023 років однозначно вплинули на видозміну цінностей, і цікавим буде переглянути результати опитування WVS українського суспільства за 2023 рік. Проте уже за даними соціологічного моніторингу «Українське суспільство», здійсненого Київським міжнародним інститутом соціології, ставлення до держави має тенденцію до погіршення. Поряд з тим стабілізувалося поняття важливості держави, особливо на фоні війни. Також зміни в українському суспільстві, які у 2020 році вказували на посилення традицій і цінностей виживання (становивши, наприклад, частку тих, хто вважає, що в дітях потрібно виховувати незалежність, із 43% до 35%, тепер змінилася радикально навпаки); зменшилось поширеність гендерних стереотипів щодо того, що університетська освіта важливіша для хлопчика, ніж для дівчинки (у 2020 році такі

показники становили 24,5%; у 2023 році орієнтовно 14%); зростання частки тих, хто підтримує управління країною військовими, із 13% до 21,1%; зниження довіри до більшості державних інституцій (суди, уряд, Верховна Рада, державні установи і служби загалом) – крім Збройних сил та Національної поліції, довіра до яких зросла. Також знизилася довіра до громадських організацій і великого бізнесу. Концепція розвитку громадянської освіти в Україні, затвердженої Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 3 жовтня 2018 року № 710-р, з поправками від 8 жовтня 2022 року № 893-р, заслуговує на більшу увагу, базується на необхідності створення сприятливих умов для формування та розвитку громадянських компетентностей людини в усіх сферах та на всіх рівнях освіти.

І головне, при цьому є схема, напрями, система її реалізації. Цінності самовираження – це ще вищий рівень розвитку людини, етап, при якому стає менше патерналізму і більше патріотизму та прояву особистості [1]. Особистість може проявити себе в межах своїх інтелектуальних, фізичних, матеріальних, соціальних можливостей. Можливості є у всіх, що робити з результатом прояву тим, хто це бачить: сприймати, копіювати, наслідувати, підтримувати, не погоджуватися, знищувати – вибір за кожним. Як подано таке самовираження і як сприйнято – важливо в суспільстві, а тим більше в тих, де ще відбуваються процеси становлення свідомості.

В книзі Ірини Рєви «Місія третього покоління» (2018) авторка акцентує увагу на змінах у свідомості українців у період з 1991 року під впливом революцій та російсько-української війни, кризи цінностей в українському суспільстві, яке пройшло через Голодомор та репресії, формування громадянського суспільства та визначення ідентичності своєї нації, боротьбу за неї протягом багатьох років та загострення, починаючи з 2000-років XXI століття.

Аналіз ціннісних пріоритетів у сучасному світі також розкриває перспективи можливості оцінювання (прогнозу) майбутніх змін соціумів в умовах техноінформаційних трансформацій [4].

Слід зазначити, що в кризові періоди, в часи радикальних змін в економічних системах, політиці та державному управлінні, формування та достовірне передбачення майбутнього набуває особливого значення. До цього спонукає науково-технічний прогрес і перетворення науки з її необмеженим потенціалом на безпосередній чинник виробничих і культурних процесів, а також суспільного прогресу.

Прогнозування – ще один вид передбачення, метою якого є виявлення загальних тенденцій суспільного розвитку та визначення позитивних і негативних наслідків соціальних закономірностей. Майбутнє можна зрозуміти лише через ретельний аналіз минулого й сьогодення. Воно також враховує зростаючу роль впливу випадкових факторів. Філософське передбачення також враховує весь арсенал наукових методів, за допомогою яких людство збирає інформацію про можливості сучасної цивілізації, робить експертні оцінювання й спирається на пошукові та нормативні прогнози.

Філософсько-методологічною основою дослідницької програми прогнозування є футурологічні праці В. Вернадського, Е. Тоффлера, Т. Пейсіта, М. Моїсєєва. Сучасний австрійський футуролог Е. Янш нараховує понад 200 наукових методів пізнання майбутнього. Всі вони можуть бути розділені на п'ять груп: 1) екстраполяція (поширення висновків про одну частину на іншу); 2) експертне оцінювання (думка експертів); 3) моделювання (знаходження характеристик об'єкта на основі його зразка, тобто моделі); 4) історична аналогія (виявлення схожості між об'єктами, які мають бути зроблені); та 5) сценарії майбутнього (складання плану бажаного або очікуваного).

Методи і техніки прогнозування майбутнього розроблені спеціалізованими організаціями та дослідницькими центрами. Серед них – Інститут майбутнього (США),

Міжнародна комісія майбутнього, Всесвітнє товариство майбутнього (Франція) та Римський клуб.

Багато міжнародних і регіональних організацій здійснюють творче об'єднання науково-суспільної думки для пошуків виходу із кризи, прогнозування, планування й соціального конструктивного проектування майбутнього [14; 15].

Американський соціолог, історик І. Валлерстайн зазначає, що сучасна цивілізація умовно поділяється на ядро (багаті країни), напівпериферію (країни з середнім доходом) і периферію (бідні країни) [2]. З появою нових технічних засобів, зокрема комп'ютерних технологій, у соціальній філософії сформувався новий – постіндустріальний – підхід до розуміння суспільного поступу, найхарактерніші ознаки якого – перегляд ставлення до природи як до винятково ресурсного джерела виробництва; бурхливий розвиток індустрії знань; перетворення системи освіти на провідну галузь людської діяльності. У сферах навчання, телекомунікацій, збирання й перероблення інформації, книгодрукування сучасні високорозвинені країни виробляють більшу половину національного продукту.

Інформація як вид знання посідає домінуюче місце в сучасному мисленні з формуванням постіндустріального суспільства, в якому шкала суспільного багатства поступово переміщується в бік культурних надбань [2; 6].

Ще наприкінці 70-х років ХХ ст. Б. Фромм попереджував про можливість виникнення «інформаційного імперіалізму». Необмежена інформація і комп'ютеризація змінює людську свідомість, позбавляє індивіда емоційного світу. Про це, зокрема, йдеться в книзі О. Тоффлера «Метаморфоза влади» (2002), в якій він характеризує епоху інформаційної революції як еру «Третьої хвилі». У ній автор прагне представити майбутнє суспільство як повернення до доіндустріальної цивілізації на новітній технологічній базі. Це нове надіндустріальне суспільство – суспільство, що орієнтується на забезпечення «постматеріалістичної системи цінностей», яку утворюють знання, освіта, наука, індивідуальність, людяність, гуманізм і толерантність. Таке суспільство, вважають деякі західні філософи, здатна утворити насамперед західна цивілізація, суспільство «золотого мільярда», тобто найрозвиненіші країни світу [12]. Стосовно цих країн (західноєвропейських, США, Австралія, Японія) використовують оцінювальні поняття «технологічне суспільство» (Ж. Блюль), «постіндустріальне суспільство» (Д. Белл), «постекономічне суспільство» (О. Тоффлер).

У 70-ті роки ХХ ст. формується концепція «гуманістичного суспільства» (постцивілізаційного, постекономічного, «справді людського») [11]. Ці концепції принципово відрізняються від песимістично забарвленої прогностики, сповненої детальним описом кризових тенденцій, загрозливих очікувань суспільних катастроф. Філософи-прогнозологи не обходять своєю увагою слаборозвинені країни Сходу, Азії, Африки, Латинської Америки, які утворюють «третій світ». У ньому панують злиденність, настрої тероризму і релігійного фанатизму. З огляду на це американський дослідник Самюель-Філіпс Хантінгтон бачить сценарій майбутнього як «зіткнення цивілізацій», тобто повстання «бідноти Півдня» проти «багатої Півночі». На його думку, всі конфлікти останніх століть були породжені здебільшого західною цивілізацією, її надмірними амбіціями й інтересами. Із закінченням «холодної війни» західна цивілізація перестане домінувати, в міжнародний процес творення сучасної історії активно втручаються незахідні країни, насамперед азійські. Вони прагнуть реваншу, енергійно виборюють своє місце під сонцем, активно використовують у цій боротьбі з конкурентами «мусульманський фактор» [7].

Правильне оцінювання ситуації є запорукою успіху у вирішенні будь-якої проблеми, а аналіз і достовірні дані – передумовами для побудови подальших концепцій розвитку відносин у будь-якому суб'єкті та суспільстві в цілому [5]. Прогнозування та планування – це пошук реалістичних та економічно обґрунтованих рішень, спроба прорахувати майбутнє.

Висновки. У сучасному світі на прийняття рішень впливає масова поведінка та суспільні стандарти. Рівень економіки, її економічний цикл, темпи зростання та макроекономічні показники залежать від обсягу фізичного і людського капіталу й технічних знань. У довготерміновій перспективі процеси прийняття рішень визначаються біологією людської поведінки (ідентичністю, характером держави, наявністю чи відсутністю колоніального досвіду тощо). Протягом останнього десятиліття багато провідних економістів обговорювали складнощі процесу точного прогнозування та планування, зокрема «Чорний лебідь» Насіма Талеба, опублікований у 2007 році, «Антикрихкість» [10], глибоке дослідження з поведінкової економіки, та «Економічний та психологічний аналіз прийняття індивідуальних рішень» 2017 року.

Премія з поведінкової економіки, присуджена американському вченому Річарду Талеру за «внесок у встановлення зв'язку між економічним та психологічним аналізом прийняття індивідуальних рішень», є яскравим свідченням неможливості передбачити майбутнє. Covid-19 – це наочна демонстрація необхідності таких якостей, як креативність, адаптивність, пластичність, самоорганізація та саморозвиток. Він виявився індикатором, який також похитнув систему прогнозування та планування. Тим не менш, прогнозування і планування необхідні, й моделювання майбутнього на цій основі все ще потрібне, але це є складним викликом, перш за все, для суспільства і державних інституцій.

Державна політика – це розуміння місії, визначення національної стратегії з урахуванням сучасних особливостей та розроблення шляхів реалізації цієї стратегії в усіх сферах розвитку суспільства (патріотизм, економічна та демографічна політика, культура тощо) [8]. Загальна концепція держави, яка впливає на всі державні інституції та реалізується скоординовано. Налагодження цієї системи є складним завданням, але вона є необхідним механізмом для ефективного функціонування суспільства зі світськими та раціональними цінностями.

Державна політика – це підтримка та симбіоз для бізнесу, інструмент, який допомагає реалізувати національні пріоритети, а не диктує умови. Креативність, гнучкість, комунікація та інформованість – ключові складові сучасної держави, які створюють умови та можливості для прогнозування та планування в усіх сферах національного розвитку. Якщо технології майбутнього дозволять контролювати всі сфери життя, в тому числі й емоції, то визначення емоційності в економічній та соціальній сферах стане актуальним і потребуватиме подальшого розгляду.

Conclusions. In the modern world, decision-making is influenced by mass behavior and social standards. The standards of the economy, its economic cycles, growth rates, macroeconomic indicators, etc. depend on physical, and human capital, the amount of technological knowledge. In the long term, the decision-making process is governed by the biology of human behavior (identity, character of the nation, presence of colonial experience, etc.). Over the past decade, a number of leading economists have proven the complexity of the process of clear forecasting and planning. Nasim Taleb in «Black Swan», «Antifragility» – 2007, in-depth research on behavioral economics and the Nobel Prize for «Behavioral Economics» in 2017 was awarded to the American scientist Richard Thaler for «contribution to building links between economic and psychological analysis decision-making by individuals» are vivid confirmations of the impossibility of predicting the future. Covid-19 has become a telling indicator that has also shaken the system of forecasting and planning, proving the need for the qualities of creativity, adaptation, plasticity, self-organization, and self-development. And yet, forecasting and planning are necessary, and based on them, modeling the future, and, of course, it remains, but it poses difficult challenges to society and state institutions, first of all.

State policy is the realization of the mission, the definition of the country's strategy taking into account modern features and the development of ways to implement this strategy in all directions of the development of society (patriotic consciousness, economic and demographic policies, cultural, etc.). A general state concept that would affect all state institutions and be implemented in a coordinated manner. The system in its correct understanding is hard work, but it is a necessity for an effective functioning mechanism of society with secular and rational values.

State policy is support and symbiosis with business, it is a tool designed to help in the implementation of the country's priorities, and not to dictate conditions. Creativity, plasticity, communicativeness, and consciousness are the main components of a modern state, which create conditions and opportunities to forecast and plan in all directions of the country's development. If the technologies of the future provide for the control of all spheres of life, including emotions, then the definition of the concepts of emotionality in the economic and social spheres becomes urgent and requires further consideration.

Список використаних джерел

1. Андрущенко В. П. Організоване суспільство: проблема організації та суспільної самоорганізації в період радикальних трансформацій в Україні на рубежі століть. Досвід соціально-філософського аналізу: монографія. Київ: Атлант ЮЕмСі, 2006. 502 с.
2. Vallerstajn I. The Modern World-System, 1974. Vol. I. URL: https://dl1.cuni.cz/pluginfile.php/495082/mod_resource/content/1/Wallerstein-Modern%20World-System%20I.pdf (дата звернення: 23.12.2023).
3. Григорук А. Економічні цінності людини. URL: http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/19850/1/22_HRYHORUK.pdf (дата звернення: 30.12.2023).
4. Грущинська Н. Раціональне та емоційне ядро сучасного прогнозування. URL: <https://economistua.com/ratsionalne-ta-emotsijne-yadro-suchasnogo-prognozuvannya/> (дата звернення: 02.01.2024).
5. Розенау Дж. М. Управління без уряду: порядок і зміни у світовій політиці. URL: <https://www.google.com.ua> (дата звернення: 03.01.2024).
6. Лайон Д. Інформаційне суспільство: проблеми та ілюзії. Сучасна зарубіжна соціальна філософія. Київ, 1996. С. 362–380.
7. Новий світовий порядок в XXI столітті: глобальні тенденції і їх значення. URL: <http://razumkov.org.ua> (дата звернення: 02.01.2024).
8. Станіславенко Л. А. Соціальні та економічні цінності українського суспільства. Політичне життя, вісник Донецького національного університету імені Василя Стуса. 2021. № 1. URL: <https://jpl.donnu.edu.ua/article/view/9781> (дата звернення: 03.01.2024).
9. Макева С., Оксамитна С. Стан сингулярності. соціальні структури, ситуації, повсякденні практики. Київ: КМА, 2017. 174 с.
10. Таліб Н. Homo Deus. Коротка історія людства. Київ, 2019. 496 с.
11. Фукуяма Ф. Сильна держава: Управління і світовий порядок в XXI столітті (англ. State-Building: Governance and World Order in the 21st Century.) Cornell University Press, 2004.
12. Четверикова А. Про новий світовий порядок. URL: <http://firtka.if.ua> (дата звернення: 30.12.2023).
13. World Economic Forum. URL: http://www.weforum.org/r.Competitiveness_Rankings.pdf (дата звернення: 03.01.2024).
14. Характеристика України по Індексу економічної свободи. 2022. URL: http://www.heritage.org/Index_Ranking_of_countries_2021року (дата звернення: 30.12.2023).
15. Міжнародний індекс щастя. URL: https://s3.amazonaws.com/happiness-report/2022/WHR_web.pdf (дата звернення? 04.01.2024).
16. Показник огляду цінностей світу (WVS). URL: <https://www.worldvaluessurvey.org/wvs.jsp> (дата звернення: 04.01.2024).

References

1. Andruschenko V. P. (2006). Orghanizovane suspiljstvo: Problema orghanizaciji ta suspiljnoji samoorghanizaciji v period radykaljnykh transformacij v Ukraini na rubezhi stolitj [The problem of organization and social self-organization during the period of radical transformations in Ukraine at the turn of the century]. *Dosvid socialjno-filosofskjogho analizu, Atlant JuEmSi*, 502 p.
2. Vallerstajn I. (1974). The Modern World-System, vol. I. Available at: https://dl1.cuni.cz/pluginfile.php/495082/mod_resource/content/1/Wallerstein-Modern%20World-System%20I.pdf (accessed 23 December 2023).

3. Ghryghoruk A. Ekonomichni cinnosti ljudyn. Available at: http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/19850/1/22_HRYHORUK.pdf (accessed 30 December 2023).
4. Ghrushhynsjka N. Racionaljne ta emocijne jadro suchasnogho proghnozuvannja. Available at: <https://economistua.com/ratsionalne-ta-emotsijne-yadro-suchasnogo-proghnozuvannja/> (accessed 02 January 2024).
5. Dzh. M. Rozenau. Upravlinnja bez urjadu: porjadok i zminy u svitovij polityci. Available at: <https://www.google.com.ua> (accessed 03 January 2024).
6. Lajon D. (1996). Informacijne suspiljstvo: problemy ta iljuziji [Information society: problems and illusions]. Suchasna zarubizhna socialjna filosofija. Kyiv. Pp. 362–380.
7. Novyj svitovyj porjadok v XXI stolitti: ghlobaljni tendenciji i jikh znachennja. *Elektronnyj resurs – Sajt Cetrū Razumkova*. Available at: <http://razumkov.org.ua> (accessed 02 January 2024).
8. Stanislavenko L. A. (2021). Socialjni ta ekonomichni cinnosti ukrajinsjkogho suspiljstva [Social and economic values of Ukrainian society] Politychne zhyttja, visnyk Doneckogho nacionalnogho universytetu imeni Vasylja Stusa, no. 1. Available at: <https://jpl.donnu.edu.ua/article/view/9781> (accessed 03 January 2024).
9. Makejeva S., Oksamytnoji S. (2017). *Stan synghuljarnosti. socialjni struktury, sytuaciji, povsjakdenni praktyky* [The state of singularity. social structures, situations, everyday practices]. State of singularity. social structures, situations, everyday practices. Za redakcijeju. Kyjiv: KMA. 174 p.
10. Taleb N. Homo Deus (2019). Korotka istorija ljudstva [A brief history of humanity]. Kyiv. 496 p.
11. Fukujama F. (2004). Syljna derzhava: Upravlinnja i svitovyj porjadok v XXI stolitti (anghl. State-Building: Governance and World Order in the 21st Century.) Cornell University Press.
12. Chetverykova A. (2017). Pro novyj svitovyj porjadok. Available at: <http://firtka.if.ua> (accessed 30 December 2023).
13. World Economic Forum. Available at: http://www.weforum.org/r.Competitiveness_Rankings.pdf (accessed 03 January 2024).
14. Kharakterystyka Ukrajinny po Indeksu ekonomichnoji svobody. 2022. Available at: http://www.heritage.org/Index_Ranking_of_countries_2021roku (accessed 30 December 2023).
15. Mizhnarodnyj indeks shhastja. Available at: https://s3.amazonaws.com/happiness-report/2022/WHR_web.pdf (accessed 04 January 2024).
16. Pokaznyk oghljadu cinnostej svitu (WVS). Available at: <https://www.worldvaluessurvey.org/wvs.jsp> (accessed 04 January 2024).

УДК 339.9

ОЦІНЮВАННЯ ДИНАМІКИ РОЗВИТКУ ЦИФРОВИХ ТНК В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Вячеслав Македон

*Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара,
Дніпро, Україна*

Резюме. Дослідження присвячене оцінюванню динаміки цифровізації та інноваційного розвитку сучасних ТНК у контексті глобалізованої економіки, де цифрова трансформація визначає нові траєкторії розвитку для країн та міжнародних компаній. Зосереджено на аналізі міжнародних та вітчизняних індексів, що вимірюють рівень цифровізації економік, зокрема Індексу цифрової економіки та суспільства (DESI), який об'єднує показники зв'язку, людського капіталу, інтеграції цифрових технологій та цифрових державних послуг. Аналіз охоплює період останніх десяти років, висвітлюючи динаміку розвитку країн Європейського Союзу в контексті цифрової конкурентоспроможності, становлення цифрових платформ ведення бізнесу та корпоративного процесу. Вказано на важливості розуміння не тільки переваг цифровізації, але й потенційних викликів, таких як зростаюче енергоспоживання центрів опрацювання даних та культура «викидання», що сприяє планомірному старінню технік та переходу на цифровий інструментарій ведення міжнародного бізнесу. Центральним елементом аналізу є концепція «ланцюга вартості даних», що дозволяє оцінити цінність даних від їх збирання до монетизації. Виділення цієї концепції підкреслює складність вимірювання цінності даних та необхідність розроблення нових підходів до їх оцінювання. Звернено увагу на різноманітність цифрових ТНК, включаючи чисто цифрові компанії й ті, що використовують змішані моделі. Особливу увагу приділено аналізу еволюції активів, продажів і чистого доходу цих компаній, підкреслюючи значний вплив пандемії Covid-19 на цифрову економіку. Значна частина дослідження присвячена рейтингу цифрових ТНК, який включає детальний аналіз змін у складі топ-100 компаній за останні п'ять років. Це дозволяє зробити висновок про швидкий розвиток інтернет-платформ, електронної комерції та цифрового контенту, частково спричинений пандемією. Підкреслено важливість цифрової трансформації для глобальної економіки та необхідність адаптації стратегій розвитку цифрових ТНК до змінювальних умов, забезпечуючи їх сталий розвиток у майбутньому.

Ключові слова: ТНК, цифрова економіка, цифрові технології, цифрова платформа, моніторинг ринку, глобальний економічний розвиток.

https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2024.02.223

Отримано 04.02.2024

UDC 339.9

ASSESSMENT OF THE DYNAMICS OF THE DEVELOPMENT OF DIGITAL TNC IN THE CONDITIONS OF THE GLOBAL ECONOMY

Viacheslav Makedon

Oles Honchar Dnipro National University, Dnipro, Ukraine

Summary. The study is devoted to the assessment of the dynamics of digitalization and innovative development of modern TNCs in the context of a globalized economy, where digital transformation determines new development trajectories for countries and international companies. The conducted research focuses on the analysis of international and domestic indices that measure the level of digitization of economies, in particular the Digital Economy and Society Index (DESI), which combines indicators of communication, human capital, integration of digital technologies, and digital public services. The analysis covers the period of the last ten years, highlighting the dynamics of the development of the countries of the European Union in the context of digital

competitiveness, the formation of digital business platforms, and corporate processes. The study points to the importance of understanding not only the benefits of digitalization but also the potential challenges, such as the growing energy consumption of data centers and the «throwaway» culture, which contributes to the systematic obsolescence of techniques and the transition to the digital tools of conducting international business. The central element of the analysis is the concept of the «data value chain», which allows you to assess the value of data from its collection to monetization. Highlighting this concept highlights the complexity of measuring the value of data and the need to develop new approaches to its evaluation. The study also draws attention to the diversity of digital TNCs, including digital-only companies and those using hybrid models. Particular attention is paid to the analysis of the evolution of assets, sales, and net income of these companies, highlighting the significant impact of the Covid-19 pandemic on the digital economy. A significant part of the study is devoted to the ranking of digital TNCs, which includes a detailed analysis of changes in the composition of the top 100 companies over the past five years. This allows us to conclude about the rapid development of Internet platforms, e-commerce, and digital content, partly caused by the pandemic. The research findings emphasize the importance of digital transformation for the global economy and the need to adapt the development strategies of digital TNCs to changing conditions, ensuring their sustainable development in the future.

Key words: TNC, digital economy, digital technologies, digital platform, market monitoring, global economic development.

https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2024.02.223

Received 04.02.2024

Постановка проблеми. Актуальність дослідження полягає в зростаючому впливі цифровізації на всі аспекти сучасного життя, особливо в контексті глобальної економіки. Цифрові транснаціональні корпорації (ТНК) відіграють ключову роль у цьому процесі, ведучи до змін у традиційних бізнес-моделях, створюючи нові ринкові можливості та викликаючи необхідність адаптації національних економік до умов цифрової економіки. В останні десятиліття спостерігається стрімкий розвиток і інтеграція цифрових технологій в усі сфери економічної діяльності, що значно змінює ландшафт світової економіки. Цифрові ТНК, такі, як технологічні гіганти в області інформаційних технологій, електронної комерції, соціальних медіа та інших, відіграють центральну роль у цьому процесі, пропонуючи інноваційні продукти та послуги, що радикально змінюють споживчі звички, бізнес-процеси та навіть міждержавні відносини. З огляду на це, дослідження динаміки розвитку цифрових ТНК набуває особливої актуальності. Воно дозволяє не тільки оцінити їхній внесок у глобальний економічний розвиток, але й зрозуміти виклики та можливості, які вони створюють для різних секторів економіки, включаючи виробництво, фінанси, освіту та урядовий сектор [16]. Крім того, аналіз впливу цифрових ТНК на глобальну економіку допоможе визначити потребу в регулюванні та формуванні нових міжнародних норм і стандартів, спрямованих на забезпечення сталого та справедливого розвитку цифрової економіки.

Таким чином, актуальність дослідження зумовлена необхідністю глибокого розуміння ролі цифрових ТНК у глобальних економічних процесах, впливу їх діяльності на міжнародну торгівлю, інвестиції, працевлаштування та інноваційний розвиток. Отримані в ході дослідження дані та аналітичні матеріали будуть корисними для розроблення ефективних стратегій і політик, які відповідають викликам і можливостям цифрової ери.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У роботах Дзямулич М., Шматковська Т. [1], Македон В., Чабаненко А. [3] визначено, що цифрові технології (ЦТ) сприяють оптимізації роботи структур електронного бізнесу, що є важливим аспектом у глобальній економіці. Вони включають інформаційні технології, які допомагають підприємствам ефективніше функціонувати. Розроблення та впровадження стратегічних планів цифровізації стає пріоритетом для більшості великих компаній у різних галузях. До них належать хмарні технології, розподілені обчислення, великі дані та «Інтернет речей». Цифрові платформи є особливо важливими, оскільки вони забезпечують систему взаємовідносин між різними учасниками ринку. Як вказують

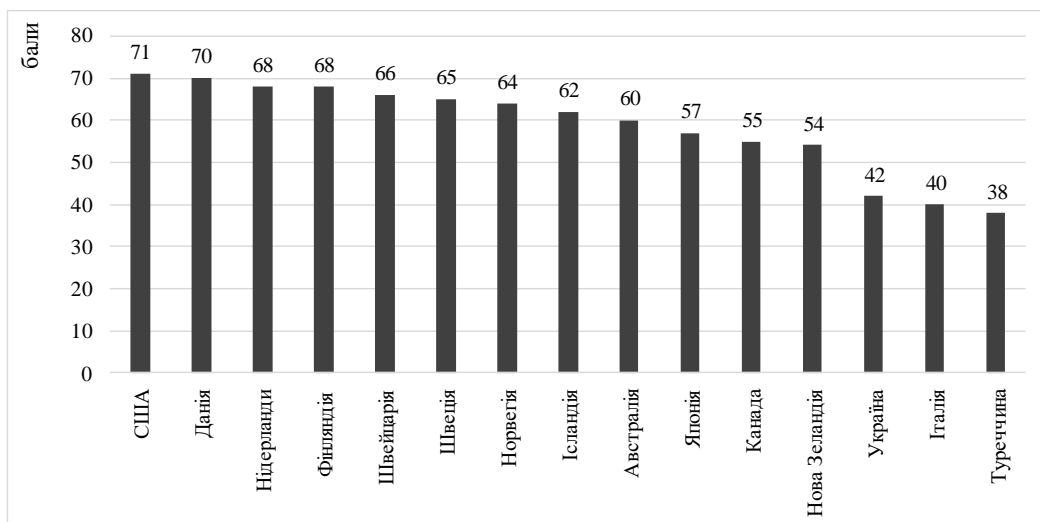
Петько С. [5], Мазур Н. [6], цифрова трансформація передбачає перехід від традиційних методів управління до інноваційних, з використанням цифрових технологій для підвищення продуктивності та конкурентоспроможності.

Як зазначають Росс П., Мейнард К. [11], Живко М., Вівчар С. [16] основні елементи цифрової економіки включають Інтернет, електронну пошту, цифрову автоматизацію, цифрові платежі, автоматизацію та соціальні медіа. Ці компоненти сприяють переходу від традиційних форм економічної діяльності до нових, більш ефективних і гнучких моделей ведення бізнесу. Посилення ролі цифрових технологій у світовій економіці відбувається завдяки інноваціям у сфері ІТ, зростанню доступності цифрових пристроїв та розширенню сфер їх застосування.

Метою дослідження є аналіз та оцінювання динаміки розвитку цифрових транснаціональних корпорацій (ТНК) у контексті глобальної економіки.

Постановка завдання – дослідження сучасного стану цифрових ТНК, включаючи оцінювання їхнього внеску в глобальний економічний розвиток; вивчення ключових факторів, що впливають на розвиток цифрових ТНК, включаючи технологічні інновації, регуляторні зміни та міжнародну торгівлю; аналіз викликів та перешкод, з якими зіштовхуються цифрові ТНК у глобальній економіці, та визначення можливих шляхів їх подолання; оцінювання тенденцій розвитку цифрових ТНК і прогнозування майбутніх змін у їх діяльності в контексті світових економічних процесів.

Виклад основного матеріалу. Для оцінювання динаміки цифровізації та інноваційного розвитку існує низка міжнародних індексів. Розглянемо докладніше зарубіжні та вітчизняні показники оцінювання цифровізації економіки. Індекс цифрової економіки та суспільства («Digital Economy and Society Index») – зведений індикатор, що узагальнює показники за основними областями: зв'язок, людський капітал, інтеграція цифрових технологій та цифрові держпослуги. Для оцінювання цих областей використовуються такі дані як покриття фіксованого широкопосмугового зв'язку, 4G-покриття, використання мобільного широкопосмугового доступу, базові цифрові навички (опрацювання текстів), навички вище за базовий рівень (просунуті навички роботи з електронними таблицями), навички програмування, кількість випускників ІКТ спеціальностей, кількість користувачів Інтернету, онлайн банкінгу та інші [12]. Дані показники характеризують ефективність упровадження цифрових технологій та відслідковують динаміку розвитку держав-членів Європейського Союзу в галузі цифрової конкурентоспроможності з 2014 р. (рис. 1).

Рисунок 1. Дані індексу цифрової економіки та суспільства, 2022 р. [12]

Існує розширена версія індексу цифрової економіки та суспільства (I-DESI), яка включає додатково 18 країн: Австралія, Бразилія, Канада, Чилі, Китай, Ісландія, Ізраїль, Японія, Мексика, Нова Зеландія, Норвегія, Сербія, Південна Корея, Швейцарія, Туреччина, Великобританія та США. Дані індексу I-DESI доступні з 2015 по 2022 рік включно. Згідно з рейтингом 2022 р. США посідає 1 місце у загальному рейтингу (71), серед країн ЄС лідируючу позицію займає Данія (70). Україна має 42 бали, демонструючи середній рівень розвитку цифрової економіки та суспільства [12].

Помилково вважати, що цифрова економіка передбачає «зелене вирішення». Центри опрацювання даних використовують електроенергію й викликають викиди CO₂. У США на центри опрацювання даних припадає близько двох відсотків споживання електроенергії в США. Більший потенційний вплив полягає в тому, як цифрова економіка заохочує культуру «викидання». Наприклад, планомірне старіння мобільних телефонів і комп'ютерів, що спонукає споживачів купувати нові моделі й призводить до більшого використання сировини. Вимірювання цінності даних залишається серйозною проблемою. Концепція «ланцюга вартості даних» є ключовою для оцінювання цінності даних. Цінність з'являється в процесі перетворення неопрацьованих даних – від збирання даних, опрацювання та аналізу до цифрового інтелекту – які можна монетизувати в комерційних цілях або використовувати для соціальних цілей [11]. У цьому процесі окремі дані не мають ніякої цінності, якщо вони не агреговані та опрацьовані.

Більшість оцінок цінності даних насправді стосуються вартості таких ринків продуктів даних. Ці оцінки можуть надати певну вказівку на цінність вихідних даних, що використовуються для виробництва цих даних. Якщо цінність продуктів даних зростає, значення неопрацьованих даних має зрости відповідно. Європейський інструмент моніторингу ринку даних визначає ринок даних як «ринок, де цифрові дані обмінюються як «продукти» або «послуги» в результаті опрацювання неопрацьованих даних». Цей інструмент включає міжнародне порівняння вартості ринку даних ЄС (включаючи Сполучене Королівство) з цінністю США, Японії та Бразилії, як показано на рис. 2 [6, 14].

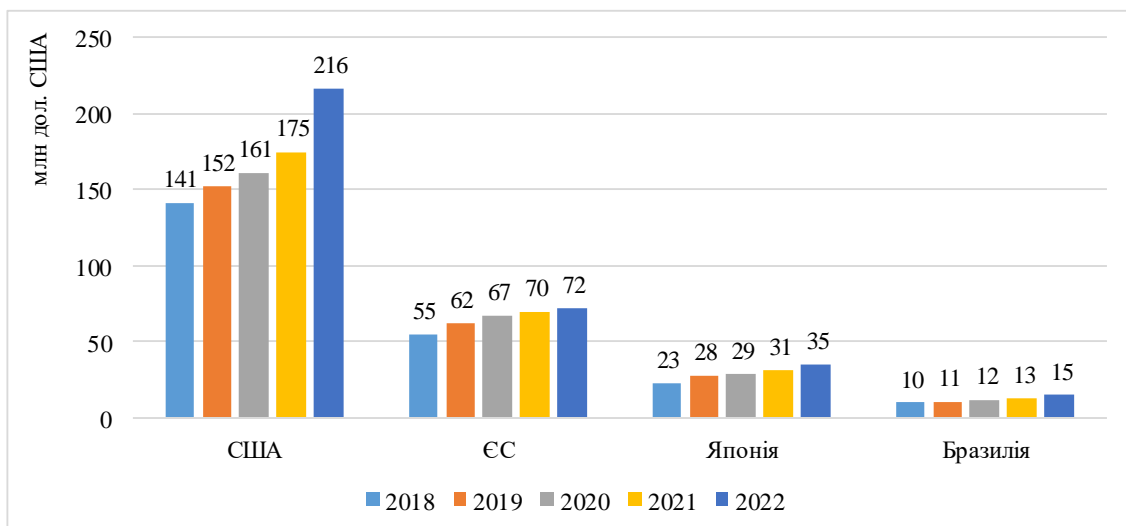

Рисунок 2. Ринкова вартість даних, обрані країни світу, 2018–2022 рр., млн євро [14]

Вартість ринків даних значно зросла за останні п'ять років у всіх аналізованих економіках. Однак у Бразилії вартість ринків даних протягом періоду залишається відносно низькою. З цього аналізу бачимо домінуюче становище США. Отже, ЦТ, про

які йдуться в роботі, можуть включати низку технологічних розробок за останнє десятиліття. Наприклад, поява Інтернету та мобільних технологій, нових цифрових інструментів, таких, як хмарні обчислення, мобільні веб-сервіси, розумні пристрої та соціальні медіа, використання яких значно сприяло інноваціям, конкурентоспроможності та зростанню економіки. Тож фактори, що впливають на залучення використання ЦТ, є цілком зумовленими результатами, які призводить цифровізація на економічне зростання країн світу [8].

Рівень залучення до цифрової економіки в усьому світі дуже нерівномірний. Це означає, що країни з низьким рівнем участі можуть відставати й страждати від конкурентних переваг. Відсоток населення, що користується Інтернетом, наведено на рис. 3.

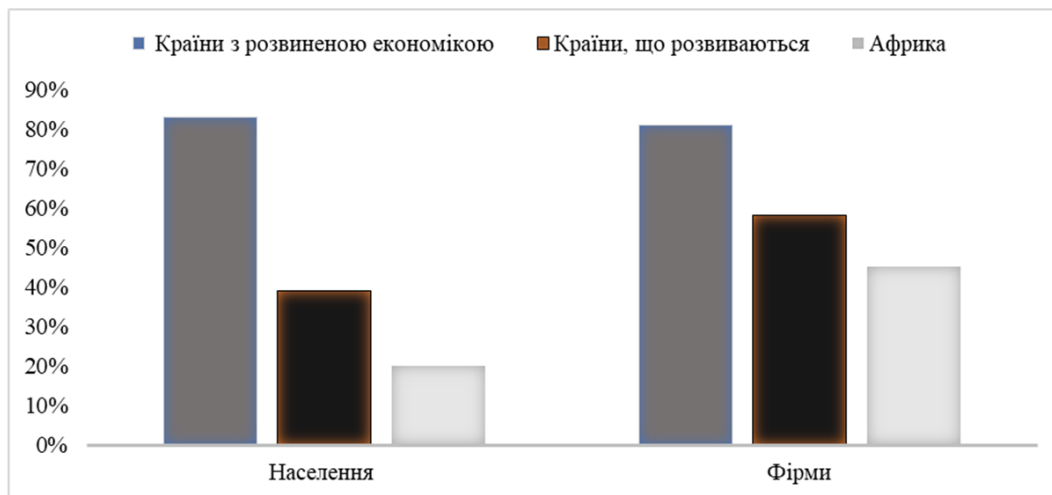

Рисунок 3. Населення, що користується Інтернетом за рівнем розвитку країн, у% [15]

Світова економіка опирається на цифрову інфраструктуру та цифровий контент у процесі цифровізації традиційної діяльності. Оскільки багато традиційних галузей продовжують оцифровувати, визначення цифрових ТНК стає все більш складним. Структура цифрової економіки складається з трьох будівельних блоків: основи закладають компанії ІКТ, які надають інфраструктуру та інструменти, які роблять Інтернет доступним для окремих осіб та компаній.

Цифрові ТНК зі змішаними видами діяльності є найбільш примітною групою, оскільки вони покликані представляти більшу частину економіки у міру того, як компанії поступово оцифровують спочатку свій розподіл, потім свій виробничий процес і, зрештою, свою бізнес-модель [4]. Хоча першими оцифровуються послуги, навіть виробничі компанії тепер можуть пропонувати апаратне забезпечення як послугу у вигляді фізичного продукту, так і у вигляді гнучкої моделі споживання послуг. Водночас компанії, створені як чисто цифрові платформи, такі, як «Airbnb» і «Uber» (обидві зі США), можуть почати рухатися в іншому напрямку, інтерналізуючи частину або частину виробничого процесу послуг, що пропонуються ними, зокрема щодо робочої сили та деяких активів (водіям, транспортним засобам чи майну).

Цифрові ТНК включають два типи [2, 5]:

1. Чисто цифрові ТНК, які працюють майже повністю у віртуальному середовищі (інтернет-платформи, пошукові системи та послуги цифрових рішень); як їхній продукт, так і надання їхніх послуг повністю цифрові.

2. Цифрові ТНК зі змішаними режимами, які поєднують офлайн-продукти та послуги з бізнес-моделями з цифровою підтримкою, такими, як «Amazon» або «Uber».

Цифрові ТНК поділяються на чотири основні типи (табл. 1):

1. Інтернет-платформи: підприємства, народжені в цифровому форматі, що працюють і розповсюджуються через Інтернет, такі, як пошукові системи, соціальні мережі та інші платформи, а також компанії спільного використання (наприклад, компанії на замовлення таксі «Didi Global» (Китай) та «Uber» (США), а також спільне розміщення платформи «Airbnb» (США).

2. Цифрові рішення: інші гравці на базі Інтернету та цифрові активатори. Ця категорія розширена за рахунок включення постачальників програмного забезпечення як послуги (SaaS) та фінансових технологій на додаток до рішень для електронних платежів. Фінтех пропонує ширший спектр послуг: брокерські послуги, банківська справа та фінанси.

3. Електронна комерція: онлайн-платформи, що дають змогу здійснювати комерційні транзакції. До цієї категорії входять електронна комерція та інші інтернет-магазини, а також нова група доставки (переважно доставка їжі та мобільні додатки), яка набула значної актуальності під час пандемії.

4. Цифровий контент: виробники та дистриб'ютори товарів та послуг у цифровому форматі, включаючи ігри, а також дані та аналітику [10].

Таблиця 1. Рейтинг цифрових ТНК за секторами: ключові елементи та описова статистика, 2017 та 2022 рр. [9, 13]

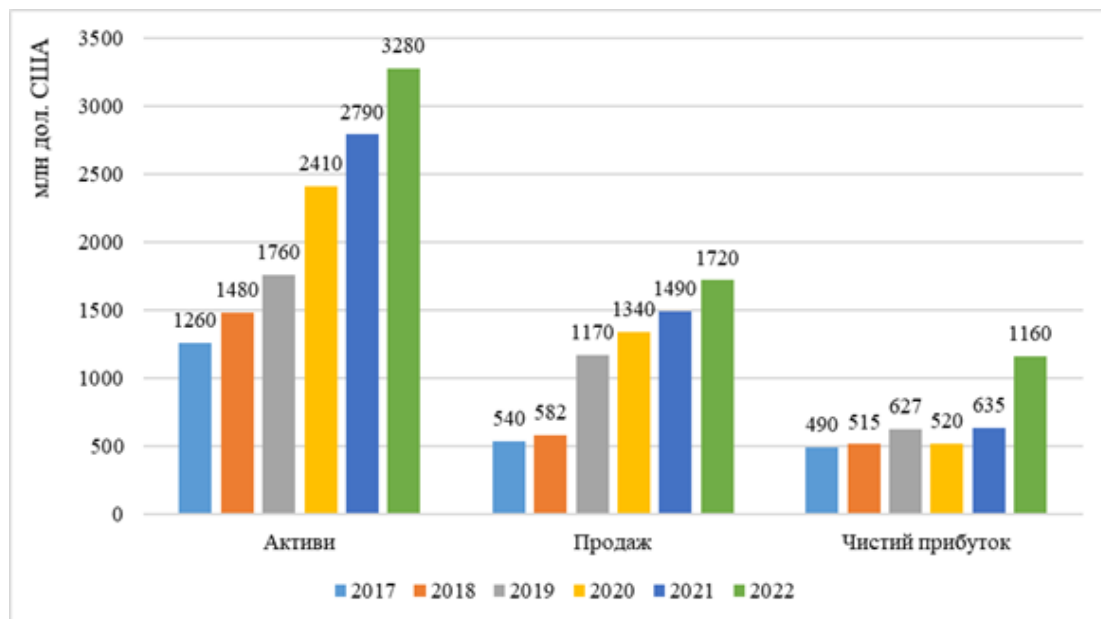
Фактор		Кількість ТНК		
		2017	2022	Зміна
Інтернет платформи	Пошукові системи	3	4	+1
	Соціальні мережі	5	7	+2
	Інші платформи – спільна економіка	3	4	+1
	Усього	11	15	+4
	Усього	45	30	-12
Цифрові рішення	Електронні платежі	5	4	-1
	Фінтех	-	2	+2
	Постачальники цифрового забезпечення	-	2	+2
	Інші цифрові рішення	21	26	+5
	Усього	26	34	+8
Електронна комерція	Доставка	-	3	+3
	Інтернет-ритейл	13	13	-
	Інша електронна комерція	5	5	-
	Усього	18	21	+3
Цифровий контент	Цифрові медіа	22	9	-13
	Ігри	7	9	+2
	Інформація та дані	16	12	-4

Таким чином, це найбільш цікава група компаній для аналізу, щоб зрозуміти, як цифровізація впливає на глобальну економіку та, зрештою, на міжнародне виробництво. З цієї причини додаються ще дві категорії. Ці категорії описують можливі розбіжності в інвестиційній поведінці, зумовлені їх відповідними бізнес-моделями [1]:

- цифрові компанії, які нещодавно з'явилися, чия основна ціннісна пропозиція забезпечується цифровою інфраструктурою в порівнянні з компаніями, що пішли або перейшли на ЦТ, які є традиційними підприємствами, що успішно перейшли на цифрову економіку. Існує чітка різниця між природженими цифровими компаніями та чисто цифровими компаніями, як визначено вище. До перших відносяться також

багатонаціональні корпорації змішаного типу, які пропонують офлайн-продукти та послуги, що торгуються за допомогою бізнес-моделей за допомогою ЦТ, таких як «Amazon», «eBay», або фірм із загальною економікою, таких, як «Uber». Відмінною рисою є те, що вони можуть створювати цінність лише завдяки цифровізації. «Gone digitals» – це традиційні компанії, які стали одними з найважливіших гравців на певних ринках, наприклад «Walt Disne» в індустрії потокового мовлення та розваг або «Walmart» у роздрібній торгівлі [4];

- підприємства, безпосередньо пов'язані з кінцевими споживачами (B2C), чії товари та послуги не вносять прямого вкладу в фактори виробництва для інших товарів або послуг, та ті, які в основному надають товари та послуги для підтримання інших підприємств (B2B), наприклад, з-за аутів. Типові платформи B2C споживають прямий доступ до покупця та останньої інформації до суворого масштабу їхніх спільних ресурсів, які вкладають у меншу кількість ресурсів. Крім того, відносини зі споживачами, взаємодія з користувачами та споживачами й ширші нематеріальні активи, орієнтовані на споживача, створюють цінність для цих підприємств. B2B компанії у рейтингу з найпопулярнішими технологіями провайдерів (SaaS) або консультацією, які можуть бути оцифровані та автоматизовані під час обміну на хмарній платформі. Цифрові ТНК демонструють виняткову динаміку зростання. На рис. 4 описано недавню еволюцію активів, продажу та чистого прибутку компаній у новому рейтингу [3].

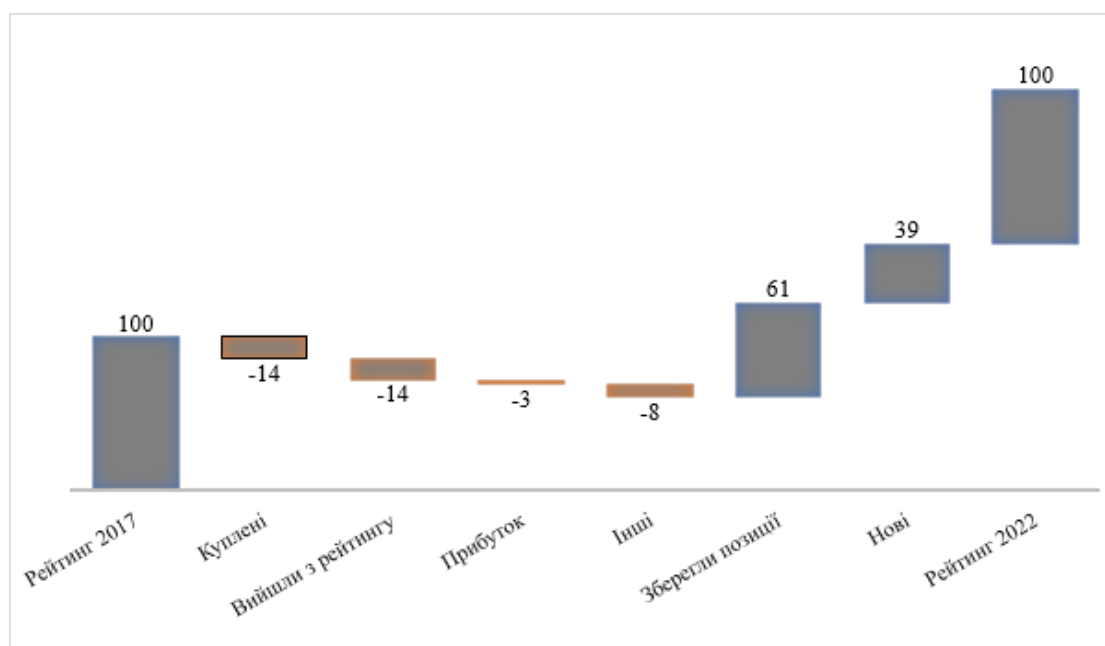
Рисунок 4. Еволюція активів, продажів і чистого доходу для найкращих цифрових ТНК, 2017–2022 рр. [13]

Загальні активи та загальний обсяг продажів продемонстрували сукупний річний темп зростання у розмірі 21% у період з 2017 до 2022 р. Чистий прибуток збільшився на 23% зі значним збільшенням на 60% у період з 2020 до 2022 р. Це можна порівняти з майже постійною тенденцією. Пандемія Covid-19 прискорила процес цифровізації багатьох компаній, змусивши їх розробляти рішення для роботи вдома та скорочувати свої офіси. Разом з вищим попитом на послуги з доставки та цифрових рішень це може пояснити зростання продуктивності провідних цифрових компаній [13].

Притаманний цифровим компаніям підвищений динамізм у поєднанні з викликаним пандемією прискоренням упровадження цифрових рішень призводить до високої частки нових компаній у 100 найбільших цифрових ТНК. У 2020 та 2022 роках стрімкі грошові резерви, низькі відсоткові ставки та стрімке зростання фондових ринків стимулювали активність у галузі, злиття, поглинання та первинних публічних пропозицій (ІРО). Технологічні стартапи, що стали популярними завдяки цифровізації пандемії, використовували фондові ринки для масштабування та розширення бізнесу. Половина нових учасників рейтингу провела ІРО за останні п'ять років [8].

Зокрема, у США обсяги ІРО зросли майже вдвічі порівняно з тим, що вже було дуже позитивним 2022 р., з дебютом таких компаній, як додаток для знайомств «Bumble», «Nubank», бразильська група фінансових технологій та компанія «Grab» (Сінгапур). Найбільша відносна кількість нових учасників була сегментами Інтернет-платформ (9 з 15) та електронної комерції (9 з 21), з ІРО відповідних цифрових економік, які були приватними під час складання першого рейтингу цифрових ТНК. Наприклад «Airbnb» (США), «Didi Global» (Китай), «Uber» (США) і «WeWork» (США). В обох сегментах нові учасники становлять майже половину компаній групи. В абсолютному вираженні категорія цифрових рішень мала найбільшу кількість нових учасників [15].

Щодо компаній, які вийшли з рейтингу, то майже третину (14) придбали інші. Це випадок «LinkedIn» (придбана «Microsoft»), «Priceline» («Booking Holdings» (США)), «Viacom» («National Amusement» (США)), «Sky» («Comcast» (США)) та інші. Іншу третину компаній (14) перевершили інші компанії, наприклад «Mediaset» (Італія), «Konami» (Японія) і «Factset» (США) (рис. 5).

Рисунок 5. Зміна рейтингового складу топ-100 найбільших цифрових ТНК, 2017 та 2022 рр. [13]

Цифрові рішення – це сегмент з найбільшою кількістю компаній (34), за яким слідує цифровий контент; проте вони становили лише 31% загального доходу рейтингу за останній фінансовий рік. Електронна комерція є сегментом із найвищим представленням у загальному рейтингу за доходами, враховуючи присутність таких великих компаній, як «Amazon» (США) та «Alibaba» (Китай). Отже, проаналізувавши

сучасний стан використання ЦТ на прикладі ТНК, можна зробити висновок, що цифрові ТНК, такі, як Інтернет-платформи та компанії з електронної комерції та цифрового контенту, за останні п'ять років розвивалися значно швидше, ніж інші ТНК, частково через пандемію [7]. «WIR-17» представив перший у своєму роді список, що включає 100 найкращих цифрових ТНК та їх глобальну присутність, показуючи, що деякі цифрові ТНК досягли масового масштабу лише за кілька років.

Вивчення масштабів їх впливу на світову економіку, визначення ключових факторів, що впливають на їхній розвиток, а також аналіз тенденцій, викликів та можливостей, які виникають перед цифровими ТНК у сучасних умовах. Це дозволить краще зрозуміти, як цифровізація впливає на глобальну економічну систему та які стратегії можуть бути ефективними для цифрових ТНК для сталого розвитку в майбутньому.

Висновки. Аналіз показав, що рівень залучення до цифрової економіки значно варіюється у світі, що може призвести до відставання країн із низьким рівнем участі. Світова економіка все більше спирається на цифрову інфраструктуру та контент для цифровізації традиційної діяльності. Означення цифрових транснаціональних корпорацій (ТНК) ускладнюється через їх різноманітність та змішані моделі діяльності. Існують чисто цифрові ТНК, які діють у віртуальному середовищі, та ТНК зі змішаними режимами, що поєднують онлайн та офлайн діяльність. Зміни в рейтингу ТНК включають нових учасників, а також компанії, які були придбані або перевершені іншими. Пандемія Covid-19 сприяла активнішому впровадженню цифрових рішень, зокрема у сфері електронної комерції та цифрових послуг. Цифрові ТНК відіграють ключову роль у сучасному економічному середовищі, впливаючи на міжнародне виробництво та глобальні економічні тенденції.

Conclusions. The analysis showed that the level of participation in the digital economy varies widely around the world, which can leave countries with low participation behind. The global economy increasingly relies on digital infrastructure and content to digitize traditional activities. Defining digital transnational corporations (TNCs) is complicated by their diversity and mixed business models. There are purely digital TNCs that operate in a virtual environment, and mixed-mode TNCs that combine online and offline activities. Changes in the TNC ranking include new entrants, as well as companies that have been acquired or outperformed by others. The Covid-19 pandemic has contributed to a more active implementation of digital solutions, in particular, in the field of e-commerce and digital services. Digital MNCs play a key role in today's economic environment, influencing international production and global economic trends.

Список використаних джерел

1. Дзямулич М. І., Шматковська Т. О. Вплив сучасних інформаційних систем і технологій на формування цифрової економіки. *Економічний форум*. 2022. № 2. С. 3–8.
2. Македон В. В., Ільченко Н. О. Кон'юнктура світового ринку ІТ-послуг в умовах економіки 4.0. *Ефективна економіка*. 2021. № 1. DOI: <https://doi.org/10.32702/2307-2105-2021.1.8>
3. Македон В. В., Чабаненко А. В. Факторні складові цифровізації глобальної економіки та макроекономічних систем країн світу. *Ефективна економіка*. 2022. № 1. Doi: 10.32702/2307-2105-2022.1.11.
4. Македон В. В., Холод О. Г., Ярмоленко Л. І. Модель оцінки конкурентоспроможності високотехнологічних підприємств на засадах формування ключових компетенцій. *Академічний огляд*. 2023. № 2 (59). С. 75–89. DOI: <https://doi.org/10.32342/2074-5354-2023-2-59-5>
5. Петько С. М. Технології індустрії 4:0 у цифровій парадигмі розвитку глобальної економіки. *Економічний вісник НТУУ «Київський політехнічний інститут»*. 2022. № 24. С. 51–62. Doi: <https://doi.org/10.20535/2307-5651.24.2022.274815>.
6. Цифрова трансформація економіки: мікро- та макроаспекти: колективна монографія / за заг. ред. Н. А. Мазур, д.е.н., проф.; Кам'янець-Подільськ. нац. ун-т ім. І. Огієнка. Чернівці : Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2022. 440 с.

7. Harvard Business Review. The State of Globalization in 2023. URL: <https://hbr.org/2023/07/the-state-of-globalization> (дата звернення: 16.01.2024).
8. IBM Institute for Business Value. Prosper in the Cyber Economy – IBV, 2022. URL: <https://ibm.co/security-cyber-economy> (дата звернення: 17.01.2024).
9. La Torre D., Colapinto C., Durosini I., & Triberti S. Team Formation for Human-Artificial Intelligence Collaboration in the Workplace: A Goal Programming Model to Foster Organizational Change. *IEEE Transactions on Engineering Management*. 2023. Volume 70. Issue 5. P. 1966–1976. DOI: <https://doi.org/10.1109/TEM.2021.3077195>
10. Makedon Vyacheslav, Krasnikova Nataliya, Krupskiy Oleksandr, Stasiuk, Yuliia. Arrangement of Digital Leadership Strategy by Corporate Structures: A Review. *Ikonomicheski Izsledvania*. 2022. No. 31. P. 19–40.
11. Ross P., Maynard K. Towards a 4th industrial revolution. *Intelligent Buildings International*. 2021. No. 13 (3). P. 159–161. Doi: <https://doi.org/10.1080/17508975.2021.1873625>
12. The Digital Economy and Society Index (DESI). URL: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/desi> (дата звернення: 17.01.2024).
13. Transnational corporations investment and development. 2023. Volume 30. Number 1. URL: https://unctad.org/system/files/official-document/diaeia2023d1_en.pdf (дата звернення: 17.01.2024).
14. UNDP Guide a Study of Regional Frameworks (2023). URL: <https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2023-04/UNDP%20Drafting%20Data%20Protection%20Legislation%20March%2023.pdf> (дата звернення: 17.01.2024).
15. UNCTAD eWeek 2023: Shaping the future of the digital economy. URL: <https://unctad.org/meeting/unctad-eweek-2023-shaping-future-digital-economy> (дата звернення: 17.01.2024).
16. Zhyvko Maksym, Vivchar Stepan. Strategies for Navigating in the Fragmentation Conditions of Global Finance and Economic Digitalization: Contemporary Trends in TNC Management. *The problems of economy*. 2023. No. 3. P. 15–24. Doi: <https://doi.org/10.32983/2222-0712-2023-3-15-24>

References

1. Dzyamulych M. I., Shmatkovs'ka, T. O. (2022). Vplyv suchasnykh informatsiynykh system i tekhnolohiy na formuvannya tsyfrovoyi ekonomiky [Influence of modern information systems and technologies on the formation of the digital economy]. *Ekonomichnyy forum*, no. 2, pp. 3–8.
2. Makedon V. and Ilchenko N. (2021). Kon'yunktura svitovoho rynku IT-posluzh v umovakh ekonomiky 4.0. [World market of it services in the languages of economy 4.0]. *Efektivna ekonomika*, [Online], vol. 1. DOI: <https://doi.org/10.32702/2307-2105-2021.1.8>
3. Makedon V. and Chabanenko A. (2022). Faktorni skladovi tsyfrovizatsiyi hlobal'noyi ekonomiky ta makroekonomichnykh system krayin svitu [Factor components of digitalization of the global economy and macroeconomic systems of countries]. *Efektivna ekonomika*, [Online], vol. 1. Doi: 10.32702/2307-2105-2022.1.11 (accessed 16 January 2024).
4. Makedon V. V., Kholod O. H., Yarmolenko L. I. (2023). Model' otsinky konkurentospromozhnosti vysokotekhnolohichnykh pidpryyemstv na zasadakh formuvannya klyuchovykh kompetentsiy [The model of assessing the competitiveness of high-tech enterprises based on the formation of key competencies]. *Akademichnyy ohlyad*, no. 2 (59), pp. 75–89. DOI: <https://doi.org/10.32342/2074-5354-2023-2-59-5>
5. Petko S. M. (2022). Tekhnolohiyi industriyi 4:0 u tsyfroviiy paradyhmi rozvytku hlobal'noyi ekonomiky [Technologies of industry 4:0 in the digital paradigm of the development of the global economy]. *Economic bulletin of NTUU "Kyiv Polytechnic Institute"*, pp. 51–62. Doi: <https://doi.org/10.20535/2307-5651.24.2022.274815>.
6. Mazur N. A. (2022). Tsyfrova transformatsiya ekonomiky: mikro- ta makroaspekty : kolektyvna monohrafiya [Digital transformation of the economy: micro- and macro-aspects: collective monograph]. Kamianets-Podilsk. National University named after I. Ohienko. Chernivtsi: Chernivtsi. National University named after Yu. Fedkovicha.
7. Harvard Business Review. The State of Globalization in 2023. Available at: <https://hbr.org/2023/07/the-state-of-globalization> (accessed 16 January 2024).
8. IBM Institute for Business Value. Prosper in the Cyber Economy – IBV, 2022. Available at: <https://ibm.co/security-cyber-economy> (accessed 17 January 2024).
9. La Torre D., Colapinto C., Durosini I., & Triberti S. (2023). Team Formation for Human-Artificial Intelligence Collaboration in the Workplace: A Goal Programming Model to Foster Organizational Change. *IEEE Transactions on Engineering Management*, volume 70, issue 5, pp. 1966–1976. DOI: <https://doi.org/10.1109/TEM.2021.3077195>
10. Makedon Vyacheslav & Krasnikova Nataliya & Krupskiy Oleksandr & Stasiuk Yuliia. (2022). Arrangement of Digital Leadership Strategy by Corporate Structures: A Review. *Ikonomicheski Izsledvania*, no. 31, pp. 19–40.

11. Ross, P., & Maynard, K. (2021). Towards a 4th industrial revolution. *Intelligent Buildings International*, no. 13 (3), pp. 159–161. Doi: <https://doi.org/10.1080/17508975.2021.1873625>
12. The Digital Economy and Society Index (DESI) (2022). Available at: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/desi> (accessed: 17 January 2024).
13. Transnational corporations investment and development. (2023). Volume 30. Number 1. Available at: https://unctad.org/system/files/official-document/diaeia2023d1_en.pdf (accessed 17 January 2024).
14. UNDP GUIDE A Study of Regional Frameworks (2023). Available at: <https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2023-04/UNDP%20Drafting%20Data%20Protection%20Legislation%20March%202023.pdf> (accessed: 17 January 2024).
15. UNCTAD eWeek 2023: Shaping the future of the digital economy. Available at: <https://unctad.org/meeting/unctad-eweek-2023-shaping-future-digital-economy> (accessed 17 January 2024).
16. Zhyvko Maksym & Vivchar Stepan. (2023). Strategies for Navigating in the Fragmentation Conditions of Global Finance and Economic Digitalization: Contemporary Trends in TNC Management. *The problems of economy*, 3, pp. 15–24. Doi: <https://doi.org/10.32983/2222-0712-2023-3-15-24>

ГАЛИЦЬКИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ ВІСНИК

Науковий журнал

№ 2 (87) 2024

Переклад *С. М. Співак*
Редактор *Є. І. Грищенко*
Коректор *Н. Б. Коваль*.
Комп'ютерне макетування *Н. Б. Коваль*.

Тираж 100 пр. Зам. № 3708

Видавець Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя
вул. Руська, 56, м. Тернопіль, 46001
E-mail: vydavnytstvo@tu.edu.te.ua

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру видавців,
виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції ДК № 4226 від 08.12.2011 р.